

55983

2000/6

HONISMERET

375

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXVIII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXVIII. évfolyam • 6. szám
2000. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:

ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA BENCZE GÉZA
CSORBA CSABA HAVASSY PÉTER
KANYAR JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:

HALÁSZ PÉTER

•

Szerkesztőség:

Budapest I., Corvin tér 8.
Postacím:
1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761

Megjelenik

a Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma, a Nemzeti
Kulturális Alapprogram, valamint az
Oktatási Minisztérium támogatásával
évente hatszor

Előfizetési díj egy évre 840 Ft,
fél évre 420 Ft,
az egyes számok ára 158 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számlán.
Internetes elérési cím:
vjrkf.hu/honisme.htm
INDEX 25387
E-mail: acsai@hnm.hu

•
Nyomdai előkészítés:

Acsai Istvánné, Halminé Bartó Anna,
Kovács Gyula

Készült a CERBERUS KFT.
nyomdájában
1066 Budapest, Lovag u. 14.
Telefon/Fax: 331-3042
Felelős vezető: Schmidt Gábor
ISSN 0324-7627

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balassa Iván dr. néprajzkutató, Budapest
Bakó Botond Béla kollégiumi tanár, Nagyenyed
Bartha Éva történész-muzeológus, Budapest
Beke György író, Budapest
Bogdán Lajos népművelő-tanár, Szeged
Csoma Gergely szobrászművész, Budakeszi
Csorba Csaba dr. főiskolai docens, Budapest
Dankó Imre dr. etnográfus, c. egyetemi tanár,
Debrecen

Dánielisz Endre ny. tanár, Szalonta
Demeter Zsófia dr. történész, Székesfehérvár
F. Bodó Imre agrármérnök, helytörténész,
Dombóvár

F. Tóth Balázs néprajzos muzeológus,
Sárospatak

Gaal György Elemér tanár, nyelv- és
irodalomtudományok doktora, Kolozsvár
Gazdag István ny. levéltárizgatón, Debrecen
Gedai István dr. pénztörténész, Budapest
Genczwein Ferenc tanár, Szár
Géczy Zoltán könyvtáros, Érd
Györfly György dr. történész, Budapest
Gyüzi László ny. középisk. tanár, helytörténész,
Tatabánya

Halász Péter főszerkesztő, Budapest
Halminé dr. Bartó Anna történész-muzeológus,
Budapest

Karacs Zsigmond történész, Budapest
Kerékgyártó Mihály ny. műszaki oktató, Ózd
Kolta László dr. c. főiskolai docens, Bonyhád
Kovács Lajos István tanár, muzeológus, Szegvár
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Krisztián Béla dr. egyetemi adjunktus, Pécs
Matyikó Sebestyén József múzeumigazgató,
etnográfus, Siófok

Miklós Péter egyetemi hallgató, Szeged
Pain Lajos ny. tanár, Budapest
Rácz Sándor ny. tanár, Makó
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Szabó Imre dr. helytörténész, Budapest
Szöllősy Tibor dr. osztályvezető főorvos, Técső
Tóth József dr. ny. tanár, helytörténész, Budapest
Török József dr. teológiai professzor, Budapest
Viga Gyula dr. etnográfus,
megyei múzeumigazgató-helyettes, Miskolc

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik lemondtak tiszteletdíjukról.

*A címlapon moldvai megéneklők (Nagypatak)
1990 decemberében, Karácsony estéjén.
(Csoma Gergely felvétele)*

TARTALOM

<i>Ezer esztendeje koronázták meg Szent István királyunkat</i>	
A Szent István kori társadalom helye Európában (<i>Györfly György</i>)	3
Szent István liturgikus tisztelete (<i>Török József</i>)	5
Európa pénzverése Szent István korában (<i>Godai István</i>)	9
Valkói emléktábla (<i>Dr. Tóth József</i>)	12

ÉVFORDULÓK

Comenius emlékezete (<i>Kováts Dániel</i>)	13
<i>Kétszáz esztendeje született Vörösmarty Mihály</i>	
Vörösmarty baráti kapcsolatai Komárom megyében (<i>Gyútszi László</i>)	16
Vörösmarty 1845-ös erdélyi körútja (<i>Gaal György</i>)	23
Répásy Mihály honvédtábornok (<i>Miklós Péter</i>)	30
Száz éve született Szakács Antal népművelő (<i>Kolta László</i>)	31
Emlékezés Hausz Mihály iskolaszervező gazdasági tanárra (<i>F. Bodó Imre</i>)	33
Felsőbánya visszatérésének évfordulója, 1940. szeptember 9. (<i>Pain Lajos</i>)	35

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Bálint Sándor</i> : Néprajz és középiskola	39
A honismeret tanítása a szegvári általános iskolában (<i>Kovács Lajos István</i>)	41

SORSKÉRDÉSEK

Magyar rádióadó Kolozsváron, 1940-1944 (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	49
--	----

HAGYOMÁNY

Szükségünk van-e a hagyományra a harmadik évezredben? (<i>Halász Péter</i>)	52
Ormós Zsigmond hagyatéka (<i>Beko György</i>)	57
A régi karácsonyok emléke Száron (<i>Genzwein Ferenc</i>)	63
Karácsonyi megéneklés Moldvában (<i>Csona Gergely</i>)	65
Gróf Serényi Béla szobra Putnokon (<i>Kerékgyártó Mihály</i>)	66

TERMÉS

A Fekete-Körös-völgyi magyarság (<i>Dánielisz Endre</i>)	67
A nagyenyedi Bethlen Kollégiumról (<i>Bakó Botond</i>)	71
Az állami iskolarendszerű felnőttképzés előzményei Szécsényben (<i>Géczy Zoltán</i>)	78

KRÓNIKA

„Felkelt a napunk...” Beszámoló a millenniumi vetélkedőről (<i>Bartha Éva-Halász Péter</i>) ...	82
A XXV. Fejér Megyei Ifjúsági Honismereti Táborról (<i>Demeter Zsófia</i>)	85
„Boldog embernek érzem magam” Varga Gáborral beszélget <i>Gazdag István</i>	86
Csongrád Megyei Levéltári Napok 2000-ben (<i>Bogdán Lajos</i>)	89
Millenniumi emlékek a Felső-Tisza mentén (<i>Dr. Szöllösy Tibor</i>)	90
Fahúzózeumot avattak Cigándon (<i>F. Tóth Balázs</i>)	92
A Jászágó kutatása, 2000 Tudományos konferencia a Kiskun Múzeumban (<i>Csorba Csaba</i>)	94

IX. Anyanyelvi Konferencia – Marosvásárhely (<i>Halminé dr. Bartó Anna</i>)	96
Búcsú Nagy Károlytól (<i>Kováts Dániel</i>)	100
In memoriam dr. Ferenczi István (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	102
In memoriam: Koppány János (<i>Rácz Sándor</i>)	103
„Úgy dolgozz, mintha örökké élnél...” Kálmán Gyula (<i>Matyikó Sebestyén József</i>)	105

KÖNYVESPOLC

Száz Magyar Falu Könyvesháza (<i>Csorba Csaba</i>)	107
Kováts Dániel: Zemplénagárd krónikája (<i>Balassa Iván</i>)	109
Az Aszódi Petőfi Múzeum kiadványairól (<i>Viga Gyula</i>)	111
Dévaványai oklevelek 1332–1523 (<i>Csorba Csaba</i>)	112
Tóth József: Zsámboki krónika (<i>Dr. Szabó Imre</i>)	114
Jászszági Évkönyv 1998. (<i>Karacs Zsigmond</i>)	115
Lábadiné Kedves Klára: Napfény volt a ringatója (<i>Balassa Iván</i>)	115
Szilágyi Mihály: A grábóci szerb ortodox kolostor története (<i>Miklós Péter</i>)	116
A legújabb Partiumi Füzetekről (<i>Dankó Imre</i>)	117
Rosta István: Fejezetek Magyarország technikátörténetéből (<i>Dr. Krisztián Béla</i>)	118
Honismereti Bibliográfia	119
A Honismeret XXVIII. évfolyamának tartalomjegyzéke	127

Minden olvasónknak békés, boldog karácsonyi ünnepeket és boldog új évet kíván a Szerkesztőbizottság!

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé tehetjük a munkát, ha a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat *hajlékony (flopj) lemezen* küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V. Alkotmány u. 12.)

Magyarok Háza (Bp. V. Semmelweis u. 1–3.)

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
1053 Budapest V. Magyar u. 40.

Dunaújváros, Intercisa Múzeum
Városház tér 4.

Ezer esztendeje koronázták meg Szent István királyunkat

A Szent István kori társadalom helye Európában*

Az új évezred kezdetének küszöbén méltó megemlékezni első államalapító királyunk korának Európájáról. A magyarság Ázsia és Európa határán alakult ki, azon a tájon, ahol a ló háziasítása már megtörtént, és ami egész korai történetére kihatott. Ez a térség az ugorok dél-uráli lakhelye, az indoeurópai irániak és az ősi kaukázusi népek hazája között terült el. Maga a *magyar* név is ugor–iráni eredetű; a déli, lovas hagyományokat őrző ugor *manysik* neve egyeredetű az iráni *manus* „ember” szóval, azzal, amelyik a németben *Mensch* alakot vett fel és az oroszban *muzs* „férfi”-t jelent. Következik ebből, hogy a *magyar* „ember fia” kialakulása Európa Szkítiának nevezett keleti végében alakultak ki és nem állítható élesen szembe Európa nyugati felének indoeurópai, más néven indogermán népeivel, akik szintén Keleten alakultak ki, s onnan nyugatra jöve népesítették be Európát kelta, germán, szláv, görög és trák–dák nyelvi csoportokra oszlott néptörzsekkel.

(Mándli Gyula felvétele)

Európa történetét nemcsak a hadi és politikai események alakították, hanem az éghajlati viszonyok változásai is. Már László Gyula megpróbálta, hogy a jégkorszak hatásait keresse a kelet-európai népek alakulása mögött, de – nem lévén természettudós – elvettette a jégkorszakot és az utolsó eljegesedés periódusait, amit a nemrég elhunyt Lakó György finnugor nyelvész és a botanikus Zólyomi Bálint helyesbített. Magam Zólyomi Bálintot, a régi időkortak jelző neves pollenanalízis-kutatót bevonva állapítottam meg IX. századi történeti források alapján, hogy Kr. u. 750-től 900-ig az északi félgömbünk 43° és 48° között a szubtrópusi zóna északabbra tolódásával olyan nagy szárazsághullám szakadt e térségre, hogy csak azok a népek éltek túl, akik az erdős hegyek közé, vagy a folyók és vizek mellé menekültek. Ez indította el 750 körül a belső-ázsiai népvándorlást, ami végül is 895 táján a magyarok Kárpát-medencei beköltözéséhez vezetett, amikor a megindult az esőzés következtében eleink legeltesére alkalmas füves térségre érkezhettek.

A nyugati világot is befolyásolta ez az időjárás-változás, mert – amint az izlandi jégtömeg mélyfúrásaiból kiderült – ekkor egy hosszabb meleg-korszak vette kezdetét. A Mexikói-öböl környékén a 3–5 %-os felmelegedés az Inka Birodalmat tönkretette, lakói a déli erdőbe menekültek, ugyanakkor a meleg Golf-áramlat – Angliát is érintve – a norvég fjordok langyossá vált vizeivel a viking normannoknak lehetővé tette, hogy hosszú hajóútra induljanak, pusztítsák a nyugati partvidéket, nemcsak a Brit-szigeteken, hanem Európa nyugati partvidékén is. Így történt, hogy 899-ben, amikor a magyar lovasok Lombardiát dúlták, a normann hajósok a Szajján felhajóztak, és Párizst felégették.

* Elhangzott a XXVIII. Honismereti Akadémián, Székesfehérváron 2000. július 3-án. (Szerk.)

Ugyanez az időjárás az arab hódításokra is kihatott. Ők jobban alkalmazkodva a hőséghez, Ibériából (Spanyolországból) kiindulva mind a szárazföldön, mind a tengeren támadhatták Európát. Ugyanekkor a 48° feletti térség több csapadékot kapott, s Nagy Károly birodalma, a szláv és a szibériai térség népei gyarapodva elháríthatták a déli támadásokat, míg az Avar-birodalom összeomlott, s a mai Ukrajna, Moldva és Havaselve térségében lakó magyarok a folyók mentén felhatolhattak az erdős, csapadékös, többnyire szlávok lakta vidékekre. Így egy szláv–magyar együttélés alakult ki, de a magyarok egy része a Székelyföld délkeleti medencébe is elhatolt.

A magyarok számára kedvező volt, hogy elfoglalhatták a termékenyvé vált Kárpát-medencét, s Árpád fiai az egységessé vált magyarsággal megalapíthatták az immár ezeréves, Kárpát-medencei Magyarországot, melyet Szent István rendezett be a Karoling utódállamok, főként Lombardia intézményeit mintául véve. (Lombardiában ugyanis a bizánci előzmények és a római hatás ugyanúgy jelentkezett, mint a magyar egyházi és világi viszonyokban, s ebben István királynak nagy segítője volt a lombardiai Bonipert, aki előbb III. Ottó őrnoke, majd Arduin itáliai ellenkirály notáriusa volt s, aki 1009-ben Velencéből, István húgának udvarából hazánkba jöve István tanácsadója és diplomatája lett, s csak az 1042. év belső zűrzavarái során hunyt el.)

István az 1000. év első napján királlyá koronáztatta magát a Rómában időző III. Ottó császár és II. Szilveszter pápa jóváhagyásával, s megkezdhette a pápa legátusa, Aserik-Anasztáz közreműködésével az első négy püspökség alapítását, melyeket 1009-ben Azo pápai legátus jelenlétében további püspökségek követtek. A püspöki székhelyeket egy-egy dux várának és katonaságának védelmében állította fel, és innen indult el a vármegyei keretekben az egyházi esperességek alapítása, ezek fennhatósága alatt pedig a falusi templomok létesítése. Ilyen módon István – tanulva a nyugati mintákból – rövidesen utolérte a Karoling utódállamok viszonyait; ugyanakkor igen türelmes volt a keleti egyházakkal szemben, s maga is alapított görög apácamonostort Veszprém-völgyben, ami kapcsolatos volt az ókor óta szünetelő Keletet Nyugattal összekötő jeruzsálemi zarándokút megnyitásával. Fia, Imre herceg bizánci hercegnőt vett feleségül s maga is kapott a görög császártól kettős kereszt ereklyét, ami Krisztus keresztfájának darabkáját rejtette magában.

A zarándokút azonban nemcsak a Krisztus sírját látogatók útját segítette elő, hanem gazdasági következményekkel is járt, mert zarándokokat kereskedők követték, és István a pénzverésben a bajor mintájú regensburgi féldénárokat vette át, de az adóztatás bevezetésével bizánci mintát követett. Első királyunk 42 éves uralma elég volt arra, hogy megalapozza a Kárpát-medencében a Magyar Királyságot. Sajnos Imre – fia és utóda – idő előtti halála trónkövetelő rokonok harcát és végül pogánylázadást szakasztott az országra, amit a mellőzött Vazul fiai és azok utódai csak Szent László keménykezű uralma idején tudtak helyrehozni.

Kelet és Nyugat egyesülését hazánkban a Szent Korona jelképezi a görög készítésű alsó abroncskorona és a latin felsőrész összeszerelésével – ami 1074 és 1100 közé tehető – önmagában páratlan módon szimbolizálja a 2000-ben az egyesülés felé törekvő Európát.

Györfly György

Szent István liturgikus tisztelete*

Az első keresztény és magyar király liturgikus tiszteletének taglalása természetesen illeszkedik a konferenciába. Noha nyilvánvalóan ez Szent István későbbi emlékeanyagának az egybefoglalása. Majdnem fél évszázad kellett ahhoz, hogy a szent király liturgikus tiszteletének egyházi alapjai megteremtődjenek az 1083-ban végbement kanonizáció alkalmával. Eme, a többi témához viszonyított fázistolódás ellenére is, liturgikus nyelvezettel élve méltó és igazságos, sőt illő és üdvös, hogy szó essen István király egyházi kultuszáról, hiszen az ő életművének lényegét fegyelmezett, feszes kifejezésekkel éllette tovább nemzedékek sokasága számára az egyházi kultusz, a liturgia, áttemelve az időbeliségből az időnkívüliségbe és némileg az idő fölöttiségbe. Szent István kisebbik legendájának a végén a 10. fejezetben található a következő rövid kitétel, amely három fordításban is rendelkezésünkre áll. A legismertebb változat szerint, „miként István dicsérettel és énekkel szolgált az Úrnak a mennyben, úgy őt is az Úr egyházanak a dicséretével és énekével méltó módon és emlékezetesen fölékesítette a földön, majd szentté avatásakor klerikusok himnuszok hangjaival zengték imába nevét.” Az ének vagy himnusz lett légyen akármelyik fajtája is a liturgikus szövegnek, a legenda, vagyis a *vita* szerzője arról tanúskodik, hogy az elhunyt uralkodóval kapcsolatos imádságban végbement a meghatározó átmenet. 1083-ban a *proból* a *perre*, vagyis nem Istvánért imádkoznak, hanem István által, István közbenjárásával, tehát a fohász, az ének már általa szárral a magasba. A klerikusok István nevét himnuszokban megvallva, az ő közbenjárásában bizakodtak. A kultusz hivatalos rangra emelkedésekor megjelentek az első liturgikus szövegek, amelyek a szent király életének, személyiségének főbb vonásait kicimelve művének méltó emléket állítottak. A frank-római rítus, amely a X. század folyamán néhány kivételtől eltekintve a latin egyházban egyeduralmi helyzetnek örvendett, és a lényegi egységet megőrizve több regionális változatban létezett, átkerült a nyugatról jött térítők révén a születő magyar egyház ünnepi, meg mindennapos gyakorlatába. Mivel a korai korszakból liturgikus kódexek nem maradtak fenn, hiszen a zágrábi püspökség fóltehetőleg 1094-ben történt alapításakor oda küldött könyvek nem a XI. század első évtizedeiből, vagy még korábbról, hanem az utolsó harmadából datálódnak, ezért a hittérítők származása, egyházi hovatartozása alapján lehet meghatározni, hogy az ének, illetve a liturgikus szövegek milyen gyökérre mehetnek vissza. Szerencsére a magyarországi zenetörténeti kutatások kiegészítik a liturgiátörténeti kutatásokat és azt lehet mondani, hogy Sankt-Gallen, Salzburg, Passau, Aquileia, Mainz, Magdeburg, Regensburg egyházi küldték liturgikus szokásrendjüket magyar földre a térítőkkel. Ennek alapján tudható, hogy három regionális változat: a dél-német, a Rajna-menti és az észak-italiai olvadt egybe, majd egészült ki a XI. század derekán a lotharingiai szokásrenddel. A térítőket küldő, azokat kódexekkel felszerelő helyi egyházak több évtizeden át kapcsolatban maradtak az itteniekkel, amint erről 1028 tájáról Arnoldus regensburgi szerzetes gyakran idézett alakja is vall. Érdemes elolvasni ezt a kalandos utazást, mert tutajon jött le a Dunán életveszély közepette, s utána Szent Emmerám officiumára tanította meg az esztergomi érseket, meg papjait és szerzeteseit. A liturgikus élet kódexeinek tipológiai vizsgálata alapján pedig elmondható, hogy már a XI. században a különféle típusú, egymást föltételező és egymást szervesen kiegészítő könyvek használata nem valamiféle kódexekben szegény, helyi egyház kényszermegoldásairól tudósít, hanem arról, hogy a *scriptoriumok*, az írásműhelyek jóvoltából kódexekben gazdag nyugati egyházak bevált gyakorlatai a hazai egyházakban is gyökeret vertek. Az eddig áttekintett helyzet magában hordozta a hamarosan végbemenő, első, itthoni tudatos liturgikus rendezés lehetőségét. Erre a kanonizációtól, 1083-tól számítva két évtizedet sem kellett vámi, mert az István akaratából elsőbbséggel rendelkező, később *mater et caput* (anya és fő) kitétel címmel illetett Esztergomi tekintélyére támaszkodva 1100 táján, az esztergomi zsinaton megtörtént a liturgikus rendezés. Csak éppen az előírtak mikéntjeinek a részleteit nem ismerjük. Szent István liturgikus tisztelete tehát ilyen keretek között született meg és gyarapodott folyamatosan a középkor végéig. A szent király tiszteletét hirdető első liturgikus szövegek igazi alkotások, az intellektuális munkában is önállósodó helyi egyház életjeleiként értelmezhetők. A kultusz központja ugyan a székesfehérvári lemetkezőhely, a bazilika volt és itt

* Elhangzott 2000. július 4-én a XXVIII. Horismereti Akadémián. (Szerk.)

hangzottak föl elsőnek a későbbiekben tárgyalandó szövegek, ám amint az ünnep, az eleváció és a transláció napja: augusztus 20., úgy az imádságok is gyorsan terjedtek, amint azt a ma Zágrábban őrzött, 1083-1094 között készített úgynevezett Szent Margit szakramentárium bizonyítja. A szakramentárium az a liturgikus kódex, amit a misében a pap használ. (A liturgikus kódexek a misében három csoportra oszlottak, az egyik kódex-csoport az énekesek kezében volt, a másik a fölolvásoknál, a papra tartozó imádságok külön kódexben. Ez utóbbit nevezzük szakramentáriumnak.) Idővel a főünnep vigíliát kapott, amint a bő száz évvel későbbi Pray-kódex naptára és a könyörgés-sorozat erről ékesen tanúsodik. A XII. századvégi állapotról tudósító kódex tudniillik október 11-i dátummal olyan ünnephez szolgáltat három könyörgést, amely ezen kívül egyetlen forrásból sem ismert, és ennek elnevezése *inventio corporis Stephani regis* (Szent István király testének föltalálása). Nem tudni, hogy miért akarta a liturgikus szerző, szerkesztő, másoló ekkor is ünnepeltetni az *elevatio*, vagy *inventio* (a fölemlés, vagy megtalálás) tényét, amikor az augusztusi alkalom kettős, a vigília miséjét is beleszámítva. Ennél ismertebbeknek számítottnak ugyancsak a Pray-kódex naptarában először szereplő *translatio dexteræ Sancte Stephani regis*, vagyis Szent István király jobbának az átvitele, noha utólag jegyezték be és nem rendelkezik saját szövegekkel. Mivel több XIV–XV. századi kalendáriumban megtalálható, majd a nyomtatott könyvekben saját szöveggel szerepel, ezért az idők folyamán egyre népszerűbbé vált ünnepnek tűnik, amit talán a Szent Jobb Szekesfehérvárra kerülte okozott a XV. század első felében. Hiszen Szent István legendáiból tudjuk, hogy Merkur nevű szerzetes miként szerezte meg és mondta el, hogy angyal nyomta kezébe a szent jobbot. Szent István nagy legendája a kutatók jelentős részének véleménye szerint a szentté avatást megelőzően fródott és segítette a mise saját szövegeinek létrejöttét.

A szentté avatásnak nem volt előzetes feltétele, hogy az illető avatandó szentnek saját szövegei legyenek, akár misében, akár szolozsmában, ezért 1083-ban Szent István szentté avatásakor magától értetődően a hitvallók miséjének általánosan imádkozott szövegeit, pontosabban „Az igaznak szája” kezdetű szövegegységet vették használatba, s ezt kiegészítették három saját könyörgéssel. A már említett Szent Margit szakramentárium függeléke megőrizte a *protorex*, az első király tiszteletének legősibb emlékét. Ez igen fontos tény, mert magát a bizonyos Szent Margit kódexet, Szent Margit szakramentáriumot tényleg 1083-1094 között másolták, és jelenleg is Zágrábban őrzik. A kollekta, ami a misének az első nagy könyörgése, a legjelentősebb. A kollekta megfogalmazása, ebben az égi és földi egysége, egyensúlyja olyan tökéletes, hogy arra lehet következtetni: a szerző hosszú időn keresztül érlelte a szöveget, mielőtt a szentté avatás hatására végleges formába öntötte volna. Túlzás nélkül állítható, hogy ez a rövid könyörgés több mint egyszerű liturgikus imádság. A pártütésektől, küll- és beharcoktól meggyőződött, majd I. László uralkodása alatt egységre jutott és öntudatra ébredt ország népének hitvallása a *protorex*ről. Igazi, nagy formátumú könyörgés ez, amelyet az ismeretlen klerikus minden bizonnyal itt, Fehérvárott fogalmazott meg, és számos példa tanulmányozása után választotta ki a legmegfelelőbb kifejezéseket. Ha megtörténik a magyar vonatkozású oráció-anyag teljességre törekvő földolgozása, bizonyára többet tudunk a forrásokról és a szerkesztésről. De ez nem fogja módosítani azt a tényt, hogy ez a könyörgés, ami 1083-ban a szentté avatáskor elhangzott, tényleg összefoglalja mindazt, ami 45 évvel István halála után gondoltak róla és tulajdonképpen ennek a könyörgésnek a hajszályvökerei a népi tiszteletből táplálkoznak. A liturgikus kultusz ugyanis mindig föltételezte a népi közmeggyőződést. Ennek mintegy hivatalossá válása volt megemelt szinten és a továbbiakban ösztönzője lett. Az első szent királyról az utókor akármilyen klasszikus szépségű könyörgéseket fogalmazhatott, ha nem létezett volna előzetesen népi kultusz és ennek kiindulópontja: az illető személy karizmatikus kisugárzása már életében, ami halála után a sírjánál folytatódott, akkor a liturgikus kultusz nem talált volna visszhangra a klerikusok minden igyekezete ellenére. A száz évvel később, 1192–1195 között írt Pray-kódexben is azok a könyörgések találhatók, mint az 1083-1094 között másolt kódexben. Emellett új ünnepek is föltűntek saját szöveggel. Az általánosan ismert szövegek mellett fontos, hogy a Pray-kódexben a király *cruiditor ueternae vitæ*, vagyis az örök életnek az *eruditor*a, a tanára, tanítója, oktatója és ez a gondolat visszhangzott a másik két könyörgésben is. Augusztus 20-án a Szent Margit szakramentárium sorozatát követte a transláció feliratú mise három könyörgése a Pray-kódexben, és a kollekta, vagyis az első nagykönyörgés egyértelműen erre utal, hogy ma István átvitelét ünnepeljük. A másik két könyörgés jellegtelenebb, de mégis azt mondja Istvánról, hogy *gloriosissimus pannoniæ rex*,

vagyis a pannonok dicsőséges királya. Miért volt szükség száz évvel a szentté avatás után egy újabb könyörgéssorozatra? Egyelőre nem tudjuk megválaszolni, de nem lehetetlen, hogy idővel még tudni fogjuk. A Pray-kódex kalendáriumában augusztus 15-én az *assumptio*, vagyis Szűz Mária mennybevételének után oda van írva még, hogy *transitus sancti Stephani*, Szent István tranzitusa, átmenete, vagyis a halála – idegen kéztől. Saját szöveg azonban ehhez nem tartozik. Néhány kézirat és nyomtatott forrásban e napon, augusztus 15-én *commemoratio* is szerepelhet, és a legősibb kollektá elhangzott. A pálos-könyvek ezt nem tartalmazzák.

Jelentősebb eltérés a mise alleluja-verseiben található. A *sancte rex Stephane* kezdetű felsőhajtás allelujájába foglaltan először a XIII. századi zágrábi *Missale Notatum* lapjain található három, ugyancsak Szent Istvánhoz szóló könyörgés társaságában. Igaz, hogy itt az első szó még nem *Sancte*, hanem *Beate*, azonban *Sancte* kezdettel leginkább az esztergomi rítus magukénak valló egyházak könyveiből ismerjük ezt, később pedig a pálosoknál is megszólalt. Olyannyira népszerűnek bizonyult ez a Szent István király alleluja-vers, hogy később Szent László nevét helyettesítették be és így énekeltek. Hazai forrásban előforduló, imént idézett alleluja-vers ez időben közel áll a *Sanctissime confessor domine* kezdetű, ami egy banbergi graduáleban található, talán magyar bejegyzésként. Akárhogy is került az Istvánt *pater et rex*, atya és király néven ünneplő szöveg a kódex toldalékába, a kultusz terjedéséről tanúskodik. Időrendben következő egy XIV. századi szöveg: *O rex et apostole Stephani* kezdetű (Ó István király és apostol). Ez az első, csak Istvánra vonatkozó *versus*, ugyanis ebben megjelenik a kezeit az ég felé kitévő István, amint népét haldokolva Krisztus anyjának az oltalmába ajánlja. A zene-történet-kutatás kimutatta, hogy ennek a szövegi, zenei mintája azonban egy Szűz Mária tiszteletére énekelt vers volt, az *O consolatrix pauperum* (Ó szegények vigáza), és így érthető, hogy az István Mária iránti tiszteletét előtérbe állító zenei és liturgikus tétel tulajdonképpen egy Mária-énekre megy vissza ugyanabban a műfajban. A XV. század végére némileg egyszerűsödött a helyzet, és a *hungarorum apostole, doctor panoniae* megszólítások állandóan előjönnek, vagyis magyarok apostola, Pannónia tanítója. A nyomtatott esztergomi könyvekben Szent István király alakja hiába *fulgens ut sol in caelo*, ragyogó mint a nap az égen (aki egyébként egy névcserével László is lehet), már nem olyan átutó erejű mint az előző. A nyomtatott liturgikus könyvek azért fontosak, mert 1484-től 1540-ig több mint felszár liturgikus kódexet sokszorosítottak a legjobb nyomdáknak Velencétől kezdve Bázelig a magyar egyházak használatára, és ebben hatalmas latin nyelvű, de magyar örökség található. A mise saját szövegeinek elemzésekor szólni kellene vagy lehetne még a *Corde voce mente pura* (Szívvel, hanggal), ésszel dicsérd Istvánt) kezdetű XIII. századi szekvenciáról, amely számos forrásban fennmaradt. István életét mondja el, miközben Pannóniát örvendezésre szólítja. A szerző a közhelyeken túlmenően szól István csodálatos születéséről (ti. anyjának, Saroltnak, Szent István első vértanú megjelent álmában), aztán szól a műveltségéről, országot alapító, egyházat szervező ténykedéséről. Kiemelkedő ebben a bibliabeli Salamon királyhoz történő hasonlítás, a kögyházakat építő és gazdagító tevékenysége folyamán, mert Salamon az Úrnak épített templomot, és a magyarok számára is István Salamont mintázza a sok-sok általa épített templommal. Az irodalomtörténeti kutatás a strófaszerkezet alapján Szűz Mária vagy Szent Ferenc szekvenciái egyikében véli fölfedezni a mintát. Az átütő erejű szentírási személyiségkép tartalmilag átvezet a zsolozsma vizsgálatához, ám ennek előtte a teljesség kedvéért még meg kell említeni, hogy a *Novum genus melodiae* kezdetű XV. századi szekvencia kevésbé volt elterjedt.

A miséhez hasonlóan a szentté avatáskor a zsolozsma is csak néhány saját szöveggel rendelkezett. Ezt az állapotot híven tükrözi a *Codex albensis*, amelynek keletkezési helyéül a kutatás hosszú ideig egyértelműen Székesfehérvárt jelölte meg. Falvy László és boldogult Mezey László, amikor a grazi egyetemi könyvtárban őrzött XII. század eleji és kottaírással ellátott zsolozsmás énekeskönyvet facsimile kiadásban 1963-ban közreadták, egyértelműen székesfehérvárnak tartották. Az újabb szakirodalomban létezik olyan utalás, hogy ezen az *albensisen* valójában Gyulafehérvárt kellene érteni, mert Szent István tisztelete egyetemes volt és a kódexben bizonyos, más szövegek az erdélyi liturgikus gyakorlatra utalnak. Ami biztos, hogy akár Gyulafehérváron, akár Székesfehérváron írták ezt a kottás énekeskönyvet, nagyjából 1120 táján, Szent István szentté avatása után ötven éven belül már mives szövegű zenei tételeket tartalmaz. Három antifóna van a Szent István zsolozsmájában, amelyek közül kettő fennmaradt, egy harmadik elsikadt. Három responzórium, felelgetős ének közül csak az első, a saját szövegű alkotás, a második és harmadik azonban máshonnan kölcsönzött.

„Üdvözlégy Szent István király, néped nemes reménye. Üdvözlégy hitünk tudósa és apostola, üdvözlégy szentségnek és igazságnak tükré. Általad hittünk Krisztusban, általad üdvözülünk Krisztusban. Imádkozz a népért, járj közben a papságért, hogy tiedd közül senki ne jusson prédál az ellenségnek.” Ez a leghíresebb antifóna és a vecsernyében lévő *Magnificat* éneket keretezi. Ebből az egy alkotásból fogalmat lehet alkotni, hogy latin nyelvű, de teljes mértékben magyar alkotással állunk szemben. A XIII. század végén készült egy igazi, verses, ritmikus zsolozsma is Szent István tiszteletére, amire az a jellemző, hogy a már ismert megnevezések mellett (*predicator, legislator, apostolus, doctor, praeceptor*) új fordulatokat is igénybe vesz a szerző témája minél teljesebb kifejtése érdekében vagy mondandójának aktualizálása végett. Ugyanis a XIII. század végén, IV. László uralkodásakor Kézai Simon, Kun László udvari papja Attila vezérben találta meg királyának őseit, és nehezen tekinthető véletlennek, hogy pontosan ekkor, a Szent István tiszteletére írt verses zsolozsmában Attila megjelenik. „Vad volt a magyar, s hitetlen Attila király alatt”. A későbbiekben több erőteljesen biblikus kép, sőt maga Sámson is megelevenedik, és némi túlzással elmondható, hogy a jámbor egyházi szerző szeme előtt a XIII. századvégi, időnként dülő, de már az országban megtelepedett pogány kunok, mint a keresztség előtti magyarok előképei jelentek meg. Istvánról így szól a szerző:

„Baldog férfi, juhakolba cipeli a párducot,
vad oroszlánt felkarolva jászol mellé állított.
Kér is, ád is, fenyeget is, hívja, vonja, kergeti,
gonoszat is, szelidet is Krisztusban megszenteli.”

Ezután következik a nemzeti önismeretre valló szakasz:

„Ha e nemzet mesterének más is bírna vallani,
tetszett volna Istenének más apostolt küldeni.
Ám e nyakas, délceg fajta, kardos markú nemzetet,
nem más, csak egy magafajta harcos téríthetett meg.
Az oroszlánt megigázní a nagy Sámson kellettik,
magyaroknak prédikálni erős király küldetik.
Torkából az oroszlánnak drága lépesmész csepeg,
száján a magyar királynak édes, szép dicséretek.”

(Sik Sándor fordításai.)

E néhány szakasz a zsolozsma reggeli imádságából elégségesen igazolja, hogy a zsolozsmát a klerikus szerző rendkívül tudatosan fogalmazta meg Kun László idejében. De ez nem azt jelenti, hogy ő belevetített valamit, hanem inkább Szent István alakjának gazdagságából olyan összetevőket emelt ki, amelyekből összeállt az a kép, amire ekkortájt szükség volt. A kalocsai érseknek törvényben előírt kötelessége volt a kunokat elvezetni a keresztségre. Mások is felelősek voltak még értük, de főként a kalocsai érsek. Szent István zsolozsmájához sokáig nem volt saját himnusz. A legrégebb himnusz egyetlen forrásban, egy XIV. századi breviáriumban maradt fenn, – nem terjedt el. A *Gaude mater hungaria*, Örülj Magyarország, kedves anya – kezdetű himnusz van meg a legtöbb forrásban. Érdekes, hogy a típuskiadásnak tekinthető 1484-es nyomtatott esztergomi breviárium nem tartalmazza. A *Gaude caeli nova luce* kezdetű himnusz a XV. században bukkant föl, nem olyan elterjedt, mint az előző, mégis, úgy tűnik, ezt a középkor végén jobban ismerték. A negyedik himnusz pedig a *lam lucis orto sidere*, esti himnusznak a parafrázisa, Szent Istvánra alkalmazva. Mivel ez minden nap énekelt esti himnusz, amit Magyarország klerikusai évszázadokon keresztül tudtak fejből, mert állandóan előjött minden este a zsolozsmában, ezt alkalmazták Szent Istvánra. A himnuszok tartalmi elemzése alapján meg lehet állapítani, hogy a hagyományos képet adták tovább Szent Istvánról, biblikus ihletettséggel és a Iartvik-legendára támaszkodva. A király-eszmény szerint ő a hit megalapozója, a *protrex*, egyben a hit védelmezője is, aki a nemzetéről nem feledkezik meg. *Hic est miles, rex et rector*. Emellé párhuzamosan oda kívánczik az a szekvencia, amely Nagy Károlyról szól. *Hic est Christi miles fortis*. Itt van Krisztus erős katonája. *Hic invicte dux cohortis*. Itt van a győzhetetlen seregnek a vezére.

Ha arra gondolunk, hogy Szent István Intelmei egy karoling kori műfaj, a királytükör műfaj utolsó emléke, meg ha felidézünk, hogy Szent István törvénykönyvei mennyit merítettek a karoling törvénykezésből, akkor érthető, hogy Szent Istvánt 1000 karácsonyán koronázták

meg, és nem 1001 január elsején, mert 800 karácsonyán Nagy Károlyt koronázták császárrá Rómában, a Szent Péter apostol sirja fölötti bazilikában. Ezzel a karácsonyt évszázadokra király-koronázási, uralkodó-koronázási ünnepé tették. Így érthető, hogy a Nagy Károly tiszteletére énekelt liturgikus szövegek hatottak Szent István alakjának megrajzolásokor. A különböző egyházmegyék, szerzetesrendek kisebb eltéréseit leszámítva az a kép, melyet az utókor Szent Istvánról a liturgikus tisztelet, kultusz folyamán kapott, az évente visszatérő ünnepen vagy ünnepeken a különböző szövegek olvasása, magyarázása, éneklése révén ébren tudta tartani a *profetex* személyiségét az egész keresztény nemzet kollektív tudatában, és ezzel ez a liturgikus tisztelet hosszú évszázadokon keresztül az egység szolgálatában állt.

Török József

Európa pénzverése Szent István korában*

A Nyugatrómai Birodalom bukását követően a birodalmon és a limesen kívüli területek között megindult egy kiegyenlítődési folyamat. A birodalomban ugyanis jól szervezett gazdasági tevékenység és fejlett pénzgazdálkodás folyt, amely a kül- és belkereskedelmen kívül kiterjedt az államigazgatásra is, valamint – nem utolsósorban – az adórendszerre. Ez a pénzgazdálkodás egy igen differenciált pénzrendszert igényelt és a pénzverés ezt az igényt ki is elégítette: arany-, ezüst- és rézpénzverés folyt, ahol az alapsúlyoknak voltak többszörösei és hányadosai. Ezzel szemben a limesen kívüli területek népeinek gazdasága még nem igényelte a pénzgazdálkodást, de a birodalom pénzeit ismerték. Róma kereskedői rendszeres kapcsolatot tartottak velük, így pénzüik is eljutott hozzájuk. A leletek tanúsága szerint azonban szinte kizárólagosan az arany- és ezüstpénzre tartottak igényt, ami nem pénzforgalomra, hanem teaurálásra utal. A két, gazdaságilag egymástól eltérő terület egy államrendszerbe fogásával természetesen vált szükségessé a gazdasági kiegyenlítődéssé. A hajdani római birodalom helyben maradt lakosainak pénzügyi tevékenysége csökkentebb szinten folyt tovább, míg az úgynevezett „barbaricum” népei szervezett államrendszerbe kerülésükkel fokozatosan tértek rá a pénzgazdálkodásra. A frank és gót uralkodók pénzei kezdetben a római ezüst- és aranypénzek utánzatainak tekinthetők, csak I. Theodobert (534–548) frank, illetve Leovigild (533–586) gót királyok pénzei utalnak az új uralkodók neveire. A Meroving uralkodók ezüstpénzeiknek súlyfőből nehéz következtetni a római pénzlábra; valószínűleg a siliquát próbálták alapul venni, míg az aranyokban a tremissist (a solidus harmada) ismerhetjük fel. A rendszerezettebb, kettős valutájú (arany és ezüst) meroving pénzverést II. Chlotártól (584–628) és fiától, I. Dagoberttől (628–638) számíthatjuk; fél-siliquás denár és arany triens készült.

A középkori gazdaságnak megfelelő ezüstvaluta megteremtése Nagy Károly császár (768–814) nevéhez fűződik. Ő 781 körül a 327 grammos római font helyett nehezebb súlyegységet, a róla elnevezett 408 grammos karoling fontot tette meg pénzverési alapsúlyul és ebből 240 darab denárt rendelt verni. Nagy Károly császárnak ezt a reformját tekinthetjük a középkori pénzverés születésnapjának, a XIII. század végéig tartó európai denár-rendszer kezdetének. Ez azt jelenti, hogy mintegy fél évezredig a Német-Római Császárságban és az ennek pénzrendszerét átvevő országokban denárt és ennek felét, obulust vertek. Természetesen a Nagy Károly által megállapított pénzláb helyenként és időnként erősen módosult, aminek legfőbb oka az volt, hogy a birodalom tartományurai meglehetősen függetlenek voltak a császártól és önálló pénzveréssel rendelkeztek. A XII. században általánossá vált az alapsúly változása is; a font helyett a márka lett a súlyegység és ennek számtalan egymástól eltérő súlyú helyi változata lett.

Európa keleti felén a Keletrómai (Bizánci) Császárság szinte változatlan rendszerben élt tovább a XII. század végéig, amikor lényeges változások történtek, s végérvényesen csak az oszmán törökök számolták fel, nem sokkal Mohács előtt. Gazdasága töretlen volt, kereskedelmi kapcsolatai pedig az akkor ismert világra kiterjedtek. Pénzverésre is messzemenően differenciált volt; alapegységű arany-, ezüst- és rézpénzeinek hányadosait és többszöröseit is verték.

* Elhangzott 2000. július 4-én, a XXVIII. Honismereti Akadémián. (Szerk.)

Solidusai az európai denárok mellett a nagyobb érték fizetésére mindenhol alkalmasak voltak; Kelet-Európában pedig a kereskedelmi kapcsolatok mellett Bizánc döntő jelenléttel rendelkezett ezen államok, népek politikájában, társadalmi és egyházi érdekelttségében is.

Kelet-Európában a bizánci pénzek mellett az arab sammanida kalifátus dirhemjei voltak értékmérők. E pénzeknek a vikingek kapcsolatrendszerében nagyon jelentős szerepük volt, így rajtuk keresztül mindazon népekhez eljutottak, amelyeknek kapcsolatuk volt a vikingekkel. A dirhemeket megtaláljuk azoknál a népeknél is, ahol pénzforgalomról nem beszélhetünk. Itt részben teaurációs célokat szolgált, részben pedig demonetizált formában (többnyire átlukasztva) ékszerként, díszként használták. Visszaszorulásuk, jelentőségük elvesztése, eltűnésük a nemzetközi pénzforgalomból a X. század végére tehető.

Ebben az európai képből jelent meg a magyarság a Kárpát-medencében a IX-X. század fordulóján. Bár a magyarok már 862 óta időnként feltűntek e térségben, Európa valójában ekkortól számol a magyarokkal, mint a császárság keleti határán élő szomszédokkal, hiszen a magyarság Kárpát-medencét megelőző hazája Európa számára érdektelen volt.

A Kárpát-medence magyarok részéről történt birtokbavétele nem utközött akadályba, mert itt – amióta Nagy Károly mintegy évszázaddal korábban megtörte az avarok uralmát – politikai vákum volt. Az avarok maradványaival pedig a velük rokon magyarság konfliktus nélkül olvadt össze.

A X. századi magyarságról szóló írott forrásaink legtöbbje azokkal a hadieseményekkel foglalkozik, amelyeket a magyarok – rendszerint a császárság egy-egy tartományurának szövetségében – hajtottak végre a Német-Római Birodalomban. A közel egy évszázadig tartó pusztításoknak azonban a magyarok saját elhatározásukból véget vetettek. 973-ban Géza nagyfejedelem követei Quedlinburgban I. Ottó császárnak kijelentették a jövőre vonatkozó békeszándékukat. A magyarok a béke fejében feladták a Kárpát-medencétől nyugatra lévő területeket, ezzel kialakult az a határvonal, amely 1920-ig képezte Magyarország határát. Géza fejedelem bekeajánlatának okaként általában a magyarok katonai vereségeit, főleg Merseburgot (933) és Augsburgot (955) szokták említeni, s ebben bizonyára sok igazság van. A későbbi hadjáratok azonban bizonyítják, hogy a magyar haderő nem tört meg, s ez mutatja Géza fejedelem politikai zsenialitását. Ő ugyanis akkor kötött békét, amikor még erőpozícióban volt; amikor még a császárnak is érdeke volt a magyarság pacifikálása.

A hadi helyzet alakulása mellett azonban volt egy olyan változás is, amelyről – írott források hiányában – igen kevés ismerettel rendelkezünk. Ez pedig a magyar gazdaság szerkezetváltása. Történéseink, régészeink, nyelvészeink még bizonyára sokat fognak vitatkozni a X. századi magyarság gazdaságáról. Vannak, akik – nem menlesen az elmúlt évtizedek úgynevezett marxista felfogásától – honfoglaló őseinkben egy vándorló pásztornépet látnak (s igyekeznek láttatni!), a földművelést, a szőlő- és gyümölcsstermesztést, a vasmegmunkalást, a kézművesipart, a kereskedelmet más, itt volt és csatlakozott népekhez, főleg szlovákokhoz, irániakhoz, zsidókhöz kötik. Ezzel szemben – főleg a régészek – a tárgyak objektív forrásértelmezése alapján mindezeket a magyar törzsszövetség gazdasági tevékenységébe utalják, elválaszthatatlanul attól, hogy egy-egy földművelésre utaló tárgy birtokosa a Káma vidékről jött finnugor eredetű magyar, vagy a Kaukázus vidékéről származott török, avagy iráni.

A régészeti források legezektább csoportja a pénz, és ez forrás akkor is, ha a leletekben nem fordul elő. A történelem folyamán minden nép gazdasági fejlődésének egy magasabb fokozatát jelenti a pénzgazdálkodás, a pénzforgalom igénye, aminek kielégítésére előbb-utóbb elkezdődik az önálló pénzverés. Természetes, hogy az igény előbb jelentkezik annak kielégítésénél és az önálló pénzverést általában megelőzi egy olyan kor, amikor úgynevezett terménpénzt („primitív pénzt”), vagy szomszédos, már pénzveréssel rendelkező országok pénzeit használják értékmérőként. Utóbbiak történeti, gazdasági értékelésénél azonban vigyázni kell, mert egyáltalán nem biztos, hogy a régészeti leletekben előforduló idegen pénz pénzforgalmat jelent. Éppen a X. századi magyarság leleteiben előkerülő idegen pénzek (arab dirhemek, bizánci, főleg aranypénzek és a nyugat-európai denárok nem bizonyítanak feltétlenül belső pénzforgalmat. Legegyértelműbbek az európai denárok, amelyek zsákmányként, harisarként kerültek a magyarokhoz, akik azokat díszként, haditroféaként demonetizálva erősítették öveikre, lószerszámaikra. Az arab dirhemek is ugyanezt a célt szolgálták, ám idekerülésük útja eltérő a nyugat-európai denároktól, ezek ugyanis aligha lehettek hadicselek-

mények következményei. Feltételezhető, hogy kereskedelem útján kerültek a magyarokhoz, de a kereskedelemben ezek az ezüstpénzek ezüstárúk lehetnek és nem értékmerők. A bizánci aranyak szerepét még összetettebbnek kell feltételeznünk. Természetesen itt is számolnunk kell a pénzekkel, mint aranyáruval, erre utal Ibrahim ibn Jákub feljegyzése 965-ből, amikor Prágában magyar földről jött kereskedőket említ, akik bizánci aranyakkal érkeztek oda. De tudjuk, hogy a magyarok – mint annyi más nép – teaurálták is ezeket az aranypénzeket és adott esetben értékmerők is lehetek. Szent István törvényeinek „pensa auri”-ja is az aranypénz általános használatát húzza alá, amikor büntetési tételként írja elő. Bizánc az érdekszférájának tekintett területen azonban nemcsak politikai és gazdasági, hanem egyházi téren is igyekezett érvényesíteni befolyását, bár az egyházszakadás csak a XI. században következett be. Ennek az egyházi befolyásnak is van – feltételezhetően – pénztörténeti emléke, bizonyítéka. Két magyarországi és egy csehországi leletből (Tokaj és Nagyharsány, illetve Libice) ismeretesek olyan bizánci aranypénzek, amelyekből a hátlapi Krisztuskép fejét vágták ki. A kivágás egyértelműen vallásközpontúságra utal, az arany pedig – a demonetizálás ellenére is – értékre. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha olyan kereszteseləsi ajándékként fogjuk fel, mint amikor egy jelentős pogány személyt (a magyar Bulesú vezér, vagy Olga kijevi fejedelem) Bizáncban megkereszteltek. A X. századi, úgynevezett honfoglalás kori sírleletekben előkerülő idegen pénzekről tehát az állapítható meg, hogy azok nem voltak a pénzforgalom tárgyai, a gazdasági életben nem játszottak szerepet, azaz a magyar gazdaság nem állt azon a fokon, hogy pénzgazdálkodást igényelt volna.

Géza fejedelem uralkodásának idejére azonban érzékelhetővé váltak a változások, amelyek a magyarság európai integrációját jelentették. A magyar külpolitika nem tekintette egyenesnek a Német–Római Császárságot, az egyes tartományokhoz fűződő viszonya eltérő volt. 914-ben Arnulf bajor herceg családjával együtt a magyarokhoz menekült I. Konrád német király elől, s 917-ben Arnulf magyar segítséggel foglalta vissza hercegségét. Arnulf halála után a bajor–magyar viszony igen változó, de inkább baráti volt; a szomszédság miatt pedig mindenképpen központban álló. Kiemelkedő jelentőségűvé vált II. (Civakodó) Henrik bajor herceg halála (995) után, amikor Géza fejedelem fia, István feleségül vette a meghalt herceg leányát, Gizellát. Ez a dinasztikus házasság már nagyon közeli jövővé tette a magyarság egy évszázadig tartó útkeresésének végét. Fél évtizeddel később István fejére tették a pápától kapott koronát; megszületett a Kárpát-medencét kitöltő magyar királyság, s ezzel a magyarok majd egy évezredre szellemileg is Európa részévé tették a Kárpát-medencét.

Bár a királyság megalapítását a magyar társadalom belső politikai és gazdasági fejlődés-szintje tette lehetővé, intézményrendszerének kiépítését kívülről is segítettek, elsősorban István sógora Henrik, aki 1002-ben német király, 1014-ben pedig német–római császár lett. E segítségek között eredet-egyértelműségével és jelentőségével emelkedik ki István király pénzverése. Az első magyar denárt István minden kétséget kizáróan közvetlen koronázása után verette. Mintaképe minden kétséget kizáróan sógorának regensburgi denára volt. Henrik denárának hátlapi felirata Regensburg középkori neve: REGINA CIVITAS. A magyar denár hátlapi felirata a magyar királyi városra utal: REGIA CIVITAS. Éremképe mindkettőnek a Karoling templom. Ez az ábrázolás (háromszög alakú templomrom, alatta függőleges vonalak jelzik az oszlopsort, ez alatt pedig két vízszintes vonal utal a lépcsőre) az egész császárság területén használt éremkép volt, ám a bajor verdékben ezt a képet úgy módosították, hogy az oszlopsor helyére feliratot tettek, amely – valószínűleg a verdehelyet ismétli rövidítve. István király denárképének oszlopsora helyén RE.CI felirat rövidítést látunk, ami a RE(gia) CI(vitas) rövidített változata. A templomkép megfogalmazása, megjelenítése azonban lényegesen eltér a bajor éremképtől. A magyar denár verőtővét készítő mester a kapott bajor példát felhasználta, de azt a X. századi magyar ötvösművészet formakincsével gazdagította, magyarította. A német denárók merev, egyenes vonalú oromháromszögét meghajlította, oldalra nyúló, hajló, palmetta motívumra emlékeztető vonalakkal díszítette. Így lett ez a pénz megjelenésében egyszerre tipikusan bajor példán átadott európai, ugyanakkor tipikusan magyar. A pénz előlapján egy zászlós lándzsa van, ami az első magyar királyok szuverenitásának jelképe volt.

István király második és harmadik típusú denárának éremképe azonos volt; mindkét oldalon egyenlőszárú kereszt, körülötte STEPHANVS REX, illetve REGIA CIVITAS felirat. Bár ez az éremkép igen általános volt, mégis ismétlően felfedezhetjük rajta a bajor mintaképet, a keresztet és a szárai közötti ékeket. Ám itt is megtaláljuk a sajátosan magyar jelleget; a betűtípus és a technika (szerkesztés és poncolás) eltér a kapott bajor mintától. A második és a harmadik

típus pénzlába tér el egymástól; a második típus átlagsúlya többé-kevésbé megegyezik az első típuséval, míg a harmadik típus pénzlábát erősen könnyítették: az 1,2 g. körüli átlagsúly 0,8 g.-ra csökkent. Ennek bizonyára gazdasági oka, feltételezhetően a füstpénz-adó bevezetése volt. Tény, hogy ez a harmadik típus vált általánossá, valójában ez jelenti a pénzgazdálkodás általánossá válását, amely István uralkodásának második évtizedében lehetett.

A magyar királyság alapításkori pénzügyi kapcsolatainak tisztánlátásához a teljesség megismerése szükséges. Tény, hogy a pénzverés, mint a királyság egyik intézménye, mint felségjog, teljes egészében a nyugati pénzrendszerhez igazodott, közvetlen példaadója pedig Bajorország volt. Ez azonban nem jelentette a magyar hagyományok feladását: ezt mutatja pénzünk magyar jellege, ami nem jelentette addigi, más irányú külkapcsolataink megszakítását sem. A magyar királyság létrehozói – Géza fejedelem és István király – a Nyugatot választották, de a korszak két szuperhatalma – a Német-Római Birodalom és a Bizánci Császárság – között csak ügyes politikizálással és diplomáciával tudták függetlenként megtartani a királyságot. Minden tényleges, jövőt meghatározó kapcsolatot Rómához, Regensburghoz, Aachenhez kötött a magyar király, de a gyakorlati politikálásban számolnia kellett a Bizánccal, amellyel a kapcsolat István korában már több mint egy évszázadra nyúlik vissza. S ebben a kapcsolatban jelentős szerepe volt a külkereskedelemnek és a pénzforgalomnak, azaz a bizánci pénzeknek. Ez a hagyományos kapcsolat lehetett az indoka Szent István királyunk arany-pénzverésének, amely – rövid ideig – bizánci mintára, bizánci pénzláb alapján folyt.

István király pénzverése tehát kitűnően szimbolizálja a születőben lévő magyar állam helyzetét: szervesen Európa részévé vált, ugyanakkor híd volt kelet felé, de mindkét irányban megtartotta magyarságát.

Gedai István

HÍREK

Valkói emléktábla

A Szent Mihály-napi búcsú alkalmával szépszámtú helybeli lakos és a környező falvak képviselőinek jelenlétében avatták fel Valkó községben a Szent Erzsébet Ház falán *Horváth József* egykori segédrendőr emléktábláját, aki 1945-ben példanélküli bátorsággal hónapokon át fegyverrel védte a község kiszolgáltatott népét az orosz katonák garázdálkodásaitól, és akit ezért szibériai táborokba hurcoltak, ahol fiatalon meghalt.

Az ünnepi szentmise után *Dul Géza* valkói plébános köszöntötte az ünnepség résztvevőit, majd *dr. Tóth József* tanár emlékezett a fiatal hős tetteire, és *Tóth Gábor* országgyűlési képviselő méltalta az ünnep jelentőségét.

Az emléktáblát a vendégül hívott *Regőczy István* lelkipásztor szentelte fel, aki maga is éveket töltött a diktatúra börtöneiben. Az ünnepség résztvevői tetszéssel fogadták a helyi nyugdíjas klub népviseletbe öltözött énekkarának és a roma fiatalok kórusának szereplését.

Erre az alkalomra jelent meg *dr. Tóth József* tollából rövid biográfia *Horváth József* életéről a helyi Szent Erzsébet Segítő Alapítvány kiadásában – több önzetlen szponzor támogatásával. A Szent Mihály arkangyal bronz domborművével díszített márványtáblán a következők olvashatók:

„Senki sem szeret jobban,
mint aki életét adja barátaiért.”
Jn. 15. 13
HORVÁTH JÓZSEF
1924–1948
emlékére
aki 1945-ben a kiszolgáltatottak mellett
szembe mert szállni az erőszakkal,
bátorsággal, leleménnyel védte
Valkó község lakosait

Dr. Tóth József

ÉVFORDULÓK

Comenius emlékezete

350 évvel ezelőtt, 1650 őszén Sárospatakra érkezett *Johannes Amos Comenius* – a cseh névhasználat szerint Jan Amos Komenský – a korabeli protestáns Európa legtekintélyesebb pedagógusa. A Cseh–Morva Testvérek Közösségének meghatározó vallási-szellemi vezetőjét a harmincéves háború harcai űzték el hazájából, és arra kényszerült, hogy Lengyelországban, Angliában, Svédországban, Hollandiában éljen, 1650 és 1654 között pedig Magyarországon találjon otthonra. Ötvennyolc éves, amikor hazánkba jön, s még további húsz év adatott számára életműve kiteljesedéséhez. Az összegezés életszakasza ez, amikor az elméletben kidolgozott pedagógiai rendszer gyakorlati kipróbálására sor kerülhetett.

E zaklatott korban a Habsburgok és a törökök által fenyegetett magyarságnak elemi szükséglete volt olyan szellemi műhelyek létrehozása és fenntartása, amelyek erkölcsi és tudásbeli támaszt adnak a túléléshez. Erdély és a hozzákapcsolt részek teremtettek táptalajt a protestáns kultúra kivirágzásához. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György gyulafehérvári udvarában olyan meghatározó szellemek hatottak, mint a magyar Szenczi Molnár Albert, Gelei Katona István, Apáczai Csere János, valamint a korabeli európai műveltséget Erdélybe és Felső-Magyarországra átültető külföldi tudósok, mint Johannes Alstedius, Johannes Bisterfeld, Ludovicus Piscator. I. Rákóczi György halála után özvegye, Lorántffy Zsuzsanna Sárospatakra helyezte át udvarát, s Zsigmond fiával együtt azon fáradozott tovább, hogy az itteni scholást minél magasabb színvonalra emelje.

Comenius meghívása mindkét fél számára ígéretes lépés volt. A tudósnak új szövetségesre, a magyar művelődés pártfogójának pedig szellemi tekintélyre, programra és tartalmi megújulásra volt szüksége. Comenius abban bízott, hogy az ifjú Zsigmond – különösen a Henriettel, Pfalzi Frigyesnek, a cseh felkelők uralkodójának leányával kötött házassága után – a formálódó Habsburg-ellenes szövetség élére állhat, s sorstársai számára kivívhatja a szabadságot.

Comenius a magyar–morva határvidék szülőtte volt, s gyermekkorától megélte a protestánsok egymásrautaltságát. A család eredeti neve – Szeges – magyar ősöket sejtet, s szellemi mesterei ugyanazok voltak, akik a nyugat-európai peregrináció során a magyar diákokra hatottak. Azonos kultúrkör nevelői találkoztak tehát, s amikor Comenius Patakra érkezett, elhamvadtak már a puritánus irányzat megjelenésekor fellángolt viták, kialakult valamiféle egység az iskolakultúra alapkérdéseiben. Erdélyben Apáczai, Sárospatakon Tolnai Dali János hasonló indokok alapján fejtette ki az elemi ismeretek általános oktatásának fontosságát, de késett az anyanyelven tanító alapfokú református iskolahálózat kiépítése. Comeniustól – aki *Gentis felicitas* című művében maga is szövé tette a latin nyelvű panszofikus iskola hiányos alapjait – azt is várták, hogy elméleti és módszertani síkon egyaránt segítséget nyújtson az elemi fokú oktatás, a nemzeti iskola korszerű formájának megteremtéséhez. Sárospatak ehhez megfelelő helyszínnel mutatkozott.

1650. november 24-én elmondott beköszönő beszédében Comenius négy okot említett, amelyek idejövételét indokolták. Az egyik a sárospataki iskola léte, amely a fejedelmi pártfogásnak köszönhetően szilárd alapokon nyugszik, a másik az iskolázás történelmi múltja, hiszen százéves pataki hagyományról szólhat, a harmadik az a jelentős hatás, amit az iskola a tanítók kibocsátása által régiójára gyakorol, a negyedik pedig a hely vonzó kedvessége, ahol a műzsák kellemes otthonra lelhetnek. Valóban megvoltak itt a kulturális központ feltételei: a vár értékes könyvgyűjteménye, a nyomda felállítás, a Rákócziak bőkezű támogatása, újabb tanári állások létesítése, a tanulók megfelelő ellátása. A tantermek bővítését célzó építkezéseket is tervezték, a túlságosan rövid idő azonban a megvalósításra nem adott lehetőséget. A kö-

vetkező évben Comenius megfogalmazta a középiskola szerepét, kifejtette, hogy a hétéosztályú latin iskola az elemi oktatásra épül, utána az akadémiaira mehet a tanuló, így érhető el, hogy Sárospatak „a pannóniai Latin Athén nevét viselje”.

Comenius panszofikus iskolaeszménye szerint „az iskola igazi céljának megfelelően csakis a műveltség műhelye, az élet előjátéka lehet, ahol mindazzal foglalkoznak, ami az embert emberre teszi”. Pedagógiáját és didaktikáját a humanista magatartás jellemezte; jelgige szerint: „Onként folyjék minden, s távozzék dolgaitoktól az erőszak!” Hatására nagyobb súlyt helyeztek a reálismeretek tanítására, a testi és a zenei nevelésre, a nemzeti nyelvnek az alapfokú oktatásban való alkalmazására.

Comenius *Nagy oktatástanjának* XXIX. fejezetében fejtette ki eszméit az anyanyelvi iskoláról, az elemi népiskoláról. (Dezső Lajos fordításában idézek belőle.) Kiindulópontja az, hogy „a népiskolák a latin iskolák elé teendők”, a „mindkét nemen levő összes ifjúság nyilvános iskolába küldendő”, és „az egész ifjúságot először népiskolába kell küldeni”. Ebben eltér álláspontja Alstediusétól, aki szerint a nagyobb szellemi műveltségre törekvő ifjak egyenesen a latin iskolába irányítandók. Comenius az egyenlő és általánosan alapozó oktatás híve volt „mindazoknak, kik emberekül születtek”; mindnyájukat „minden erényre akarom képezni: a szerénységre, egyetértésre, kölcsönös előzékenységre”. Felismerte: nem lehet hatéves korban eldönteni, ki mire képes, s a származástól függetlenül kell azonos esélyeket biztosítani.

Van azonban Comeniusnak egy témánk szempontjából különösen fontos további érve: „az én egyetemes módszerem nemcsak a mind közönségesen kedvelt latin nyelvet óhajta elérni, hanem minden nemzet anyanyelvének tanulására nyit utat, a törekvést a népiskolának önkéntes átugrásával zavarni nem szabad”. Hiszen „a gyermeket idegen nyelvre tanítani akarni az anyanyelv ismerete előtt, annyi, mint őt lovagolni tanítani, mielőtt járnai tudna”. Az összes 6-12 éves gyermeknek mindazt meg kívánja taníttatni, „aminek egész életükben hasznát veszik”, s ebbe beéri az anyanyelven való olvasást, a nyelvtani szabályok betartásán alapuló írást, a számolást, a mérést, az éneklést, a zsolnárok könyv nélküli betanulását, s káté és a biblia jelesebb mondásainak ismeretét, az erkölcsi szabályok betartását, a közösségi és a családi együttélésre való felkészültséget, a világismeret alaptényeiben való tájékozottságot, az isteni gondviselés szerepének felismerését, valamint a legfontosabb mesterségek alapjait. Ezt a tudáskincset foglalta egybe képi szemléltetéssel az *Orbis Pictus* című tankönyvében.

Idézzük fel Comenius népiskolai felfogásának néhány alapelemét! *Schola Lutus* című művében (1657) színjáték formájában is elhangzanak a nagy pedagógus nézetei. (Az idézetek Bollók János fordításában közlöm.) A játék egyik szereplője, a didaktikus így jellemzi a triviális iskolát: „Az általános iskola elemi iskolaként működik, és a gyermekek számára van, akiknek az érzékeit kell képezni az érzékelhető dolgokkal kapcsolatban”. Ez az alapfokozat három osztályból áll Comenius rendszerében.

Amikor a tanítót megkérdik, mire neveli a gyermeket az első classisban (osztályban), így válaszol: „Istenfélelemre, jó erkölcsökre, illetve a betűk ismeretére, írására és helyes kiejtésére”. Azután a nevelés hogyanjára is kitér: „Arra tanítom őket szóban és példamutatással, hogy iskola előtt és iskola után, étkezés előtt és étkezés után, lefekvéskor és felkeléskor letérdelve, kezüket összekulcsolva, szemüket az ég felé emelve, a teljes áhítathoz illő testtartással fohászkozzanak Istenhez... Továbbá, hogy pontosan ismerjék Isten akaratát, naponta elismétlem velük a Tízparancsolatot, továbbá elégtételként a Hiszekegyet és hasonlókat. Elviszem a szent gyülekezetbe is, és arra tanítom őket, hogy ott fegyelmezetten viselkedjenek, mintha Isten és az angyalok színe előtt volnának. Mert bár a szentbeszédek meghaladják értelmi képességüket, így mégis hozzászoknak Isten szent helyének tiszteletéhez, és annak tudatához, hogy ők az egyház polgárai és Isten háznépéhez tartoznak.” Az istenfélelemre nevelést követően az erkölcsi nevelésről ezt olvashatjuk: „Példamutatással és intelmekkel szoktatom őket ételben és italban a mértéktarásra, öltözködésben a tisztaságra, a feljebbvalók iránti tiszteletre és a szolgálatkész engedelmisségre az utasítások és a tilalmak betartásában egyaránt; azután meg igazmondásra, hogy ne tévedessenek meg soha senkit hazugsággal, és igazságosságra, hogy sohase vegyenek el senkit, ami másé, sem úgy, hogy ellopják, sem úgy, hogy eldugják; továbbá folytonos munkára és foglalatosságra... Változatos módon próbálkozom viszont azzal, hogy a sérelmekkel szemben béketűrőkké formálódjanak (hiszen ez az erény az alapja a keresztény magatartásnak); azt pedig, hogy végül inkább akarják, hogy a más akarata irányítsa

őket, mint a sajátjuk, az engedelmség folyamatos gyakorlásával érem el.” A harmadik nevelési területtel kapcsolatosan elmondhatja e játékban Comenius a tanítóval azt is, hogy ha bölcsesetre nem is taníthatja még a gyermekeket „egyengetem számukra a bölcsességhez vezető utat, mégpedig azért, hogy rövid és kellemes úton tanítom őket a betűkre, melyek minden műveltség megszerzésének egyetemes eszközei és kulcsok a bölcsesség kincsesházához”. Itt is bemutatják a szereplők az olvasástanítás módszerét.

A második osztályban a tanító így összegezi feladatát: „Megtanulnak tőlem hibátlanul olvasni, írni, kezdő szinten számolni és énekelni, ennél jobban erkölcsösnek és istenfélőnek lenni”. Bemutatja a szépírás módját, erkölcsi tanítást tartalmazó mondatokat, majd szövegeket olvastat. Megtanítja a zeneelmélet alapjait, a kulcsokat, a hangjegyeket, a zenei hangsort, hogy – mint az egyik tanítvány megfogalmazza – „a zsoltárokat, a himnuszokat és a vallásos énekeket önrőmből helyesen megtanulva szépen énekelhessen, énekemmel dicsérhessem Istent és gyönyörködtessem a lelkeket a szentek gyülekezetében és másutt”.

Az alapképzés harmadik szintjéről így nyilatkozik a tanító: „Arra tanítom őket, hogy az anyanyelvükön gyorsan olvassanak és írjanak, hogy szemléljék és megértsék a világ alapvető dolgait, és hogy mindezeket milyen szavakkal fejezzék ki”. Comenius szereplője nyilvánvalóvá teszi feladata kettősségét: „az osztályomból egyesek hamarosan a latinos iskolába, mások a műhelyekbe és a földműveléshez fognak átkerülni, hogy mindegyikük a legjobb útravalóval távozzék”. A tanító szerint az előbbi csoportba tartozóknak az addigi oktatásból az a hasznuk, hogy érzékszerveik gyorsasága „a legbiztosabb eszközük lesz a széles körű műveltség megszerzéséhez”, az utóbbiak számára pedig az a jó származik, hogy „ők is jobban hasonlítsanak az emberekhez, mint az oktan állatokhoz; hogy figyelmesebben hallgassák és jobban megértsék a szentbeszédeket, valahányszor hallják őket; hogy nyitottabb szemmel járjanak Isten alkotásai között, és ésszerűbben végezzék munkájukat”.

A felidézett gondolat sor többé-kevésbé beéptült a magyar népiskolai nevelés rendszerébe. Comenius hatása ilyen vonatkozásban, az anyanyelvi oktatás jelentőségének felismerésében nyomom követhető. Képekkel gazdagon illusztrált enciklopédiája, az *Orbis Pictus* hosszú időn át használt tankönyve lett a magyar iskoláknak. Az alapfokú oktatás mellett útmutatást adott a latin iskola tartalmára és módszereire vonatkozóan is, Sárospatakon ennek három osztályát kiépítette ott tartózkodása idején Latin tankönyvein – *Vestibulum, Janua, Atrium* (a tudás tornáca, kapuja, előcsarnoka) – nemzedékek nőttek fel. Akkori elméleti termékenységét jelzik Patakon keletkezett művei, többek között a *Praecepta morum* (Erkölcsei szabályok), a *Leges Scholae bene ordinate* (A jól rendezett iskola törvényei), az *Orbis Sensualium Pictus* (A látható világ képekben), a *Schola Ludus, seu Encyclopaedia viva* (Játékszín-iskola, vagyis élő enciklopédia), a *Genitis felicitas, az Artificii legendi et scribendi Tirocinium* (Az olvasás és az írás mesterségéről), valamint az emberi viszonyok megjavítását célzó *Pampanedia*. Vagyis a hazánkban elfloftott szük négy esztendő nemcsak gyakorlati, hanem elméleti szempontból is igen fontos időszak a Comenius pályájának.

Pampanedia című, első változatában Sárospatakon készült műveből kiténik, hogy Comenius pedagógiai érdeklődése nem korlátozódott az ifjúkorra, hiszen előtte az a cél lebegett, hogy „mindenkit, mindenre, egészen megtanítsunk”, hogy minden ember bölcsesé váljon, vagyis ismerje a valóság dolgait, a gondolatoknak és a beszédnek a tagolódását, ismerje a cselekedetek célját, eszközeit és módját, s tudja elválasztani a lényegest az esetlegestől, a közömböst az ártalmastól. Comenius azok közé tartozik, akik a tanulás, az önfejlesztés igényét a teljes életút idejére kiterjesztik. Amint írta: az élet lesz az iskola a felnőtt számára, ami állapot is, fáradságos munka is egyben; az élet olyan út, amelyen a megelőző lépés a következő miatt van. Meggyőződése szerint az élet célja a megnyugvás, de az élet állandó munkálkodás, küzdelem, színjáték, egyúttal a hírnév színpada. Az élet sóvár, mindig hiányt szenved valamben, de mégis kellemes dolog, bár az evilági élet bizonytalan és esendő. Foglalkozott az életforma kiválasztásával, az élethivatás gyakorlásával, s arra a következtetésre jutott, úgy kell élnünk, „hogy rólunk is el lehessen mondani: derék ember, kincse a köznek”. Alapítéletével, mely szerint „az egész élet iskola”, arra figyelmeztetett Comenius, hogy az élethosszig tartó nevelés által érhető el a harmonikusabb egyéni élet, a világot pedig ennek következményeként „rend, világosság és békesség” töltheti be.

Amikor Comenius – Rákóczi Zsigmond halála után, az újabb európai fejlemények hatására – úgy döntött, hogy távozik Sárospatakról, 1654. június 2-án búcsúbeszédében összegezte patkai munkálkodásának eredményeit. Úgy látta, hogy a tervezett iskolai reformok közül sikerült a latintanítás új, életszerűbb módszerét bevezetni, s eredményesnek ítélte a józan böleselkedés elterjesztését. Az erkölcsi és viselkedésbeli pallérozottsággal kevésbé volt elégedett, bizonyos durva szokások továbbélésére utalt, dicsérte viszont a nyilvános játékszínen való fellépés nevelő hatását. Számba vette, mit hagy hátra, s hangot adott annak a meggyőződésének, hogy teljesítette vállalt feladatát, a továbbiakban tehát nincs szükség személyes jelenlétére. Megfogalmazta a jövőre vonatkozó tanácsait, kilátásba helyezte további szakmai támogatását.

A mából visszanezve el kell ismernünk a rövid sárospataki tartózkodás teljesítményeit. „Azért jöttem ide, hogy használjak”, jelentette ki a búcsúzáskor Comenius, s ez a racionális erkölcsi magatartás az ő egyik maradandó sárospataki hagyatéka. Példájának másik eleme ugyancsak bátorító, hiszen azt bizonyította be, hogy lehet egy Nyugat-Európától távol eső kis településen is szellemi központot teremteni, ha felismerjük a helyes cselekvés módját és eszközeit, ha megeléjük a kor kihívásaira adandó helyes válaszokat. Hiszen – vallja Comenius – „a szél onnan fúj, ahonnan akar”. Ma is tanulságos és bátorító ez az intelem.

Kováts Dániel

Vörösmarty baráti kapcsolatai Komárom megyében*

Történelmünk és irodalmunk egyik legszebb, legmozgalmasabb és leggazdagabb korszakának költőfejedelme, a Zalán futása, a Csongor és Tünde, a Szózat, a Gondolatok a könyvtárban, A vén cigány és még sok-sok reinkemű alkotója gazdag örökséget hagyott ránk. Jelentőségét, költői nagyságát a kortársak is felismerték már a Zalán futása megjelenésekor, mégis anyagi gondokkal küszködve szegénységben élte le életét. Dicsérő szavakban nem fukarkodtak a hódolók, de az előfizetők és a vásárlók nem tolongtak a könyveiért. Még a menyasszonyához, Csajághy Laurához írott levelében is elpanaszolta ezt: „...könyveim fele eladatlan maradt. De te megnyugszol ebben... Én folyvást írogatok holmi apróságokat. Szorgalmas vagy-e te is? Légy az kedves, hogy semmi külső ok ne gátoljon összekelésünkben.”¹ Kossuth Lajos pedig a Pesti Hírlap egyik vezércikkében szólt a nemzethez Vörösmarty ügyében, s a nemzeti önismeret hiányának megbotránkoztató adataként ismertette a következő tényt: „Vörösmarty miután a közvélemény által már rég a nemzeti költészet elsőrangú képviselői közé soroztaték, lángszellemének szétszórt műveit összeszedé, s önköltségére kinyomtatattá, és – piruljunk uraim! – Vörösmarty munkáiból, ki ha mást soha nem írt volna bár, mint a »Szózatot«, ezen egy művével is hervadhatatlan koszorút köritett homlokára, – Vörösmarty munkáiból alig kelt el három-négy év alatt a két magyar hazában kétszáz példány! s ő e napokban közel volt ahhoz, hogy a nyomtatási költségek miatt bírói foglalat alá kerüljön.”²

Vörösmarty nem volt vallomások költője. Bár műveit a romantikára jellemző érzelmi, indulatú gazdagság hatja át, személyes érzelmei, magánéletének problémái közvetlenül nem szólnak meg költeményeiben, csak közvetve. Baráti leveleiben azonban, mint a gátját átszakító folyó, parttalanul áradnak az érzések, vallomások munkáról, szegénységről, barátságáról, sze-

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

¹ *Vörösmarty Mihály levele menyasszonyához, Csajághy Laurához. Pest, 1843. március 2. In: Az ember élete. Vörösmarty Mihály válogatott művei. Válogatta és szerkesztette: Tóth Dezső. Bp., 1986. 244. old.*

² *Kossuth Lajos: Adalék a nemzeti önismerethez. Pesti Hírlap, 1842. január 2. In: Vörösmarty Mihály 1800–1855. Szerk.: Lukácsy Sándor és Balassa László (a továbbiakban: Lukácsy–Balassa) Bp., 1955. 293. old.*

relemről, utazásokról. Legőszintebben talán a legbizalmasabb baráthoz, Stettner (Zádor) Györgyhez írt levelekből.

Témánk indokolja, hogy ezzel a barátsággal részletesebben foglalkozunk, hiszen Vörösmarty barátja révén jutott el először Komárom megyébe, s ismerte meg a megye közéletében jelentős szerepet játszó köznemes családokat, legelőször a Csepén lakó, s köztisztviselőben álló Thaly családot. Amikor Csajághy Laurával házasságot kötött, rokonságba is került a Thalyakkal. S tudni kell, hogy mind a Csajághyak, mind a Thalyak csakúgy, mint a Csepén és Konlódton élő nemes családok a két falut a XVIII. század elején megalapító s itt nemesi közbirtokosságot szervező Pázmándy család atyafiságához – nyelvünkben már kikopott egykori kifejezéssel élve – „vérségéhez” tartoztak.

Vörösmarty Mihály a Fejér megyei Nyékről, Stettner György pedig a Vas megyei Dukáról indult. Barátságuk egyik alapja lehetett a közös sors, az elszegényedett, sokgyermekes kisnemesi családi háttér. A társadalmi süllyedéstől csak a tanulás, elsősorban a jogi pályán való érvényesülés menthette meg őket. Az 1820-as évek elején végezték jogi tanulmányaikat, de valószínűleg az irodalom meghódítására készültek. Keresték az ismeretséget Kazinczyval, Kisfaludy Károllyal, Fáy Andrással és másokkal, s írásaik jelentek meg az Aurórában. Egymás munkáit is nagy érdeklődéssel figyelték és segítőkészséggel bírálták. Fábian Gábor, egy másik jó barát, Stettner pápai iskolatársa hívta fel Vörösmarty figyelmét arra, hogy a Zalán futásának nincs bevezetése. Az ő tanácsára született meg az eposz szépzenésű, felejthetetlen szépségű előhangja. Első változatát Vörösmarty lemásolta Stettnernek írott levelébe, s kérte barátai véleményét.³ Ezt a levelet 1824. szeptember 29-én vitte a posta Bórszönyből Dukára. Ez év nyarán találkoztak először személyesen, s életre szóló barátságot kötöttek. A jó barát már 1824 júniusában részletes levélben hívta fel Kazinczy figyelmét Vörösmartyra és a Zalán futására.⁴

Közben Stettnernek kenyérkereső munka után kellett néznie, mert az irodalom nem volt jövedelmező, s szülei halála után örökölt csekély vagyon egyilatod részéből sem lehetett megélni. Fábian Gábor ajánlatára a Temes megyei Bohus családnál uradalmi ügyész lett. A következő évben Blumenthalból és Világosvárról küldte leveleit. 1825. augusztus 22-én így írt Kazinczyval a Zalán futásáról és Vörösmartyhoz fűződő barátságáról: „A célbeli kritikusok aligha lesznek vele megelégedve, mert ő Homérról és Ossziánt tanulván, magának egy mind a kettővel rokon, s mind a kettőtől független nemzeti manírt teremtett. Meglehet, hogy én elfogódott elmével ítélek, mivel (dicsekedő örömmel mondhatom) sokkal közelebb állok Vörösmartyhoz, a ritka szívű baráthoz, hogysem benne a költőt igaz nézőpontból láthatnám.”⁵

Stettner Györgyöt a távolság és az ügyési munka sem tudta elszakítani Vörösmartytól, az irodalmi élettől és szerelmétől, Thaly Juliánától. Leveleiben nem felejt el tiszteletét küldeni Kisfaludynak, Kazinczyval, Fáyval és természetesen a Thaly családnak. Arra is van gondolja, hogy előfizetőket szerezzen Vörösmarty számára. Egyik levelének utóiratában ezt írja: „Nagyon kérek, hogy az általam kijegyzett Ghyczy Ignác, Thaly Lajos, úgy Thaly Károly által megküldött nevek az előfizetők sorából ki ne hagyassanak.”⁶ (Thaly Lajos és Károly Júlia testvérbátyjai. Ghyczy Ignác szintén Komárom megyében élt, a tatai Esterházy-uradalom prefektusa volt. Rendszeresen képezte magát, s 14 ezer kötetes könyvtárat gyűjtött össze. Később ez lett az Országgyűlési Könyvtár alapja.) Néhány példából nem lehet általánosítani, hiszen voltak ellentétes példák is, de az tényként megállapítható, hogy a műveltebb nemes családok pártfogták az irodalmat, s a tisztelő mellett anyagilag is támogatták az írókat, költőket, irodalmárokat, akik rá is szorultak a segítségre.

A szegénység, a társadalmi különbség gyakran leküzdhetetlen akadály volt nemcsak az irodalmi érvényesülés terén, hanem a szerelmi boldogsághoz vezető úton is. Erről is szólni kell, mert Vörösmarty és Stettner barátságának kezdete első nagy szerelmük korszaka is volt. Vörösmarty számára valóban elérhetetlennek tűnt a gazdag Perczel Etelka. A reménytelen,

³ Lukácsy–Balassa i. m. 51. old.

⁴ Vörösmarty Mihály összes művei. Szerk.: Horváth Károly–Tóth Dezső (a továbbiakban V. M. Ö. M.) 17. kötet, Bp., 1965. Levelezése, 358–359. old.

⁵ Lukácsy–Balassa i. m. 54. old.

⁶ V. M. Ö. M. 17. kötet 70., 80. old., Stettner György levelei Vörösmartyhoz: 1825. április 29., 1825. július 29.

azért be sem vallott szerelem fájdalmát csak a legjobb barát érthette meg. 1825 őszén három levélben is vall barátjának legbensőbb érzelmeiről, s a vallomás a prózai levélben is szinte költészeté izzik. Börzsonybe készült Perczelékhez Vörösmarty, de az utat halogatta, mert úgy tudta, hogy Etelka nincs ott. „Ha a setétség országába mennék – írja barátjának –, nem esnék nehezen, mert mondhatnám: Uram! te setétnék teremtetted ezt, és ez szép nem volt soha; de én láttam a déli völgy világát, s most ő nincs ott... Most kegyetlenül vége lesz mindennek. Iszonyú ürességet találok majd ott, hol mindenem volt; borzasztó csendet, hol az ábrándozás kedves alakjai bájosan zengettek körömben. Vergődő kedvem egészen odavan. A bánat és evődő fájdalom egész táborra általment lelkemen, olyan az, mint az eldült mező... itt még holt-testemnek is fájni fog a föld.”⁷ Az írói sikerek egy kicsit talán enyhítették a fájdalmat. Egy másik levélben ironikusan vall: „Mit aggódsz a jövőről? Virágot terem a túske völgye is a te kis Hajnádnak, nekem tuskét a virágok völgye is. Isten neki, legalább koszorú lesz belőle, s ti megsirattok, ha meghalok.”⁸

Stettner Györgyöt nem választotta el ilyen nagy társadalmi szakadék szerelmétől, Thaly István Komárom megyei főbíró leányától, de a megélhetés gondolai miatt halasztani kellett az esküvőt. Ezért vállalta el a távoli Temes megyében felajánlott uradalmi ügyészi hivatalt. A távolság és a kényszerből végzett munka az ő boldogságát is beárnyékolta. Vigaszt jelentett számára, ha barátja leveleiből hír kapott menyasszonyáról is. 1825 augusztusában a következőket írta Vörösmarty: „...reményem, ezen levelennek is örömet adsz szállást, annyival inkább, hogy Csepről is írhatok valamit. Tudniillik Thaly Lajos itt fenn volt Patvarista öccsével, kit mint igen szelíd fiút megkedveltem. Csepen mindnyájan egészségesek. Antal (ha így hívják) felmegy az országgyűlésre, s ígérte, hogy eladás végett vissz fel könyveimből... Csodálkozol, tudom, hogy Júliáról hallgatok. Júlia egészséges, s szinte eltalálom, azt izeni, hogy eszi a lelkedet.” S még augusztus végén Stettner válaszát is viszi a posta: „... amit velem Liláról (Júliát neveztek így leveleikben – Gy. L.) közöltél, némineműképpen kipótolta mindazt, amit elhallgattál. Örülök, hogy Antal veled ismeretségbe jött.” Egy másik levélben kérte is barátját, hogy „ha Thaly Lajos hűgával Pestre talál menni”, legyen a vezetőjük, s teljesítse, amire Börzsonyban írt utolsó levelében kérte.⁹

A szerelmes ifjú bánatát azonban csak a menyasszonyától kapott levél tudta eloszlatni. Természetesen erről is beszámol Vörösmartynak, hiszen talán egyedül ő érti meg örömét, s „boldogságában örömrészt vesz”. Nyílt szívvel még idéz is a szerelmes levélből, amelyben Júlia arról biztosítja vőlegényét, hogy őt „véglehelletéig” szeretni fogja, s arra biztatja, ha nem tud megszokni, „hagyja el az idegen tájékot”, ő örömet elmegy vele akárhova, s amikor akarja. Ennyi elég volt, hogy a lélek felviduljon. Levele végén vigasztalja és biztatja barátját: „Végy részt, édes barátom, most az én örömömben, s vedd néminemű pótlék gyanánt azon országos szeretetet, mellyel minden művelt hazafi ölel. Egykor majd elhozandja az idők sora az igazság napját neked is. Lásd én még egy héttel ezelőtt szívesen láttam volna a megváltó halált.”¹⁰ Júlia bátorítására Stettner 1826 tavaszán elhatározta, hogy minden akadályt leküzdve „a maga módja szerint” boldog lesz. Ügyészi hivataláról lemondott, s 1826. június 18-án Csepen Barczay Pál Pest megyei alispán és Thaly Zsigmond Komárom megyei másod alispán diszpozíciójával házasságot kötöttek. Thaly Zsigmond a menyasszony nagybátyja volt, s az esküvőn tanúként szerepelt.¹¹

A baráti kapcsolat Stettner házassága után sem lazult, sőt egyre szorosabbá vált, s kiterjedt a Thaly családra is. Vörösmarty minden levélben érdeklődött Júliáról, s örült, ha valahol találkozott a Thaly-fiúkkal. A Thaly családdal való találkozást reményteli várakozás előzte meg. 1825 novemberében írta Stettnernek: „Kazinczynak, de kivált a csepi ösmeretségnek igen fogok örülni.”¹² Nem csalódott, s a személyes ismeretség csak elmélyítette a barátságot.

⁷ Lukácsy-Balassa i. m. 55. old.

⁸ V. M. Ö. M. 17. kötet, 84. old., Vörösmarty levele Stettner Györgyhez. 1825. augusztus 2.

⁹ V. M. Ö. M. 17. kötet, 90. old., Stettner György levele Vörösmartyhoz. 1825. augusztus 30.

¹⁰ Uo. Stettner levele Vörösmartyhoz. 1825. szeptember 13.

¹¹ A csepi református egyházközség anyakönyvei 1788-1846. Csep. Házassági anyakönyv. 1826. június 18.

¹² V. M. Ö. M. 17. kötet. Vörösmarty levele Stettnerhez. 1825. november 6.

A Zalán futása megjelenése után Vörösmarty, hogy minden idejét az irodalomnak szentelhesse, búcsút mondott a Perczel családnak, de a szegénység ismét rákényszerítette a nevelőkódésre. A legjobb barát még lakását és asztalát is kész volt megosztani vele. „Ha még nem tudsz élni – írta – jer hozzám, míg nekem lesz egy falat kenyérem, addig te sem halsz éhen.” 1826 nyarát a költő Stettneréknél töltötte. Utána járta az országot. Hol itt, hol ott húzta meg magát hosszabb-rövidebb időre. Csepren is készült. Ezt több levélben is megemlíti. 1827 áprilisában nagybátyjánál Kiskesziben dolgozott. Innen írta Stettnernek: „Megjártam Tolnát, Baranyát azaz Nyéket és Szent Pétert s a híres fehérvári vásárt.” A levél végén jó egészséget kívánt, hogy Csepren találkozhassanak. „Mert én egész készséggel vagyok felmenni – írja –, ha csak a kegyetlen sors el nem fújja szándékunkat.” Ot nappal később újabb levélben érdeklődik, s üzeni a betegeskedő Júliának, hogy „meggyógyuljon Csepig, mert ott rajta üt, s igen sokról számot kér tőle”.¹³ Végül 1827 májusában sor került a csepi találkozásra, s innen indultak dunántúli körútra. Erről az útról Tóth Dezső is írt Vörösmarty-monográfiájában Csep említése nélkül, s megjegyezte, hogy talán azért utaztak, „mert vendégeszkedve olcsóbb az élet, mint a pénzt kívánó Pesten”.¹⁴ Stettner Kazinczyhoz írott levelében pontosan beszámolt útjukról: „Én a tavasznak s nyárnak nagy részét utazásban töltöttem. Május utóján indultunk el Csepről Vörösmartymmal”¹⁵ – kezdte levelét, majd leírta, hogy voltak Pannonhalmán, Pápán, Dukában, Kehidán és Sümegen. Meglátogatták barátait, ismerőseiket: Dukában Stettner testvérét, Kehidán Deák Ferencet, Sümegen Kisfaludy Sándort. Pestre visszatérve Vörösmarty ismét Stettneréknél lakott és dolgozott. „Most Fgér ostromát dolgozza – írta Kazinczynek Stettner –, ... s ha elvégzend, Székesfehérvárra szándékozik az ügyvédi pálya gyakorlására... Én sok szép órákat köszönök nálam mulatásának”. A szegénység kényszerítette volna a költőt arra, hogy ügyvéd legyen. Novemberben meglátogatta édesanyját Nyéken, s mély fájdalommal számolt be barátjának édesanyja nyomorúságáról, elhagyatottságáról: „Szokva vagyok a nyomorúság látásához, mert szinte benne nevelkedtem; de ezek olyanok, hogy a lélek súlyokat nem bírja. Ideérkeztemkor anyámat betegem találtam, elhagyatva szegényt mindenkitől ... azonkívül pusztán mindent, mindent veszendőben.”¹⁶

Szerencsénkre, a magyar irodalom szerencséjére mégsem lett prókátor Vörösmartyból. 1827 decemberében a Tudományos Gyűjtemény szerkesztésével bízták meg, s évi 800 forint tiszteletdíjat kapott. Így még inkább az irodalmi élet középpontjába került, de a szerkesztés gondjai miatt kevesebb ideje jutott az alkotó munkára. Szerkesztőként a magyar irodalom fejlődését kívánta szolgálni. „Én nem hiszem oly zendíthetetlen lelkűnek a magyart – írta az olvasókhoz szóló felhívásában –, hogy valahára már a vesztéglés jármát kiütni ne vágyjon, sőt bizodalom van, hogy mind az olvasó figyelemmel követendő a szaporodó műveket, mind az író, sikerét látván ügyekezetének, nagyobb kedvvel s gondnal fog munkához.” Az elsők között fordult levéllel Kazinczyhoz, hogy írásait közölhesse. Az idős mester ezt megtiszteltetésnek vette. Ekkortájt írta a Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak című episztoláját, s ezt is megemlíti Vörösmartynak írott levelében.

Tudjuk, hogy Vörösmarty már első találkozásuk alkalmával megkedvelte az ifjú patvarista Thaly Antalt, aki rendszeren járt Pozsonyba, s az országgyűlési ifjakkal együtt lelkesedett a reformszmekért, s a reformokat követelő ellenzéki politikusokért. Stettner 1827. augusztus végén Csepről írta Vörösmartynak, hogy Antal sógora megérkezett Pozsonyból, s „hozott a pozsonyi ifjúságtól egy példányt Nagy Pál képéből”. Ezt a képet Thaly Antal és barátja Kazinczynek ajándékozták. Ennek viszonzása volt a verses levél. A 69. évében járó író számára igen kedves volt a fiatalok ajándéka, bár Nagy Pált, a korszak népszerű politikai szónokát „lármás beszédei” miatt nem kedvelte, de érdemeit elismerte. Ez az epizód, Thaly Antal és Farkas Károly gesztusa, érzékeltet valamit a korszak hangulatából, a köznemesség szemléletének változásából is.

Vörösmarty új barátai, a Thalyak, jelentős szerepet töltek be Komárom megye közéletében. Őseik között is voltak vezető hivatalnokok, magas rangú katonatisztek. Csepren a XVIII.

¹³ Uo. 177. old., Vörösmarty levele Stettnerhez. 1827. augusztus 25., augusztus 30.

¹⁴ Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály. Bp., 1957. 114. old.

¹⁵ Lukácsy-Balassa i. m. 99-100. old.

¹⁶ Uo. 97-98. old.

század végén kerültek. Itt épített kúriát Thaly Zsigmond alispán, s itt élt családjával az alispán unokaöccse, Thaly Lajos, aki a debreceni jogi tanulmányok után Komárom megyében vállalt hivatalt. Volt szolgabíró, főbiztos, hadi főadószedő, főbíró. Háza a helyi szellemi és politikai közélet gyülekező helye volt. Szívesen látogatták a vendégszerető házigazdát, aki hivatalos ügyben is gyakran járt Pozsonyban, s a reformországgyűlések eseményeiről mindig friss hírekkel szolgált. Gazdag könyvtára volt. Széchenyi műveit mindjárt megjelenésük után megszerezte. A korabeli újságok közül megtalálhatóak voltak házuknál a Fővárosi Lapok, a Nővilág, a Szépirodalmi Közlöny és a Hölgyfutár. Nyilván szívesen látott vendég volt a háznál a házigazda sógora, Stettner György és barátja, Vörösmarty Mihály is. Thaly Lajos felesége szintén művelt asszony volt. Fiainak felolvasta Vörösmarty lírai költeményeit. A nyolc fiú közül Kálmánra, a későbbi költőre, történétíróra, a kuruc kor szerelmesére volt a legnagyobb hatással a nagy költő rokon, aki miután feleségül vette Csajághy Laurát többször megjelent a faluban. Egy alkalommal a kisdíák *Thaly Kálmán* vizsgáján is részt vett.¹⁷ Találón és pontosan jellemezte a család – s általában az elszegényedő nemes családok – helyzetét R. Várkonyi Ágnes Thaly Kálmánról szóló monográfiájában: „A Thaly család a múlt század harmincas éveiben azok közé a nemesi familiák közé tartozott, amelyek tekintélyét már nem a birtok, hanem a nagyapák neve s a politikai és irodalmi életben érvényesülő atyafiság híre tartotta fenn.”¹⁸

A csepi elszegényedő protestáns köznemesek is saját sorsukon érezték a reformok szükségességét, s elszenvedett sérelmeik erősítették a bécsi udvarral szembeni ellenállásukat. A történelmi múlt tisztelete, Széchenyi és Kossuth reformeszméi határozták meg szemléletüket. Jól bizonyítja ezt három későbbi esemény. Országos jelentőségű volt a csepi református templomban 1860-ban tartott egyházkerületi gyűlés, amelyen tiltakoztak az abszolutizmusnak a protestánsok autonómiáját korlátozó valláspolitikája ellen. Ugyanebben az évben, április 28-án a csepi közbirtokosság gyásznapot tartott Széchenyi emlékére, s az eseményről a Pesti Napló is tudósított.¹⁹ 1865 áprilisában a Magyar Történelmi Társulat elődje, a Dunántúli Történetkedvelők Társasága Csepren tartotta háromnapos gyűlését, amelyen az ország minden részéből érkező történészek, kutatók, levéltárosok vettek részt a helyi közbirtokos nemesek vendégeiként.²⁰ Ilyen módon az irodalom és tudomány mecénásai voltak a csepi közbirtokos nemesek.

Kiss Ádám református prédikátor, aki előbb a csepi, majd a dadi gyülekezetben szolgált, s lelkes híve volt az irodalomnak, szintén Vörösmarty baráti köréhez tartozott. Amikor a Tudományos Gyűjtemény szerkesztését átvette a költő, az első kötetet szerkesztői és baráti figyelemességből megküldte Kiss Ádámnak. Ezt köszönte meg 1828. február 9-én kelt levelében a lelkipásztor. Örömet fejezte ki, hogy barátja szerkeszti a folyóiratot, s dicsérte az új kötet értékeit. Főleg annak örült, hogy Kőlcsey, Kazinczy és Horváth ismét megszólalt benne. „De hát Csillát és Cserhalmot ki ír már nekünk?” – vetette fel az aggóató kérdést. Végül azonban reményét fejezte ki, hogy a szerkesztői és költői munka összegegyeztethető.²¹

Stettner György 1832-ben, miután az Akadémia rendes tagjává is megválasztották, a pápai főiskola tanára lett és Pápára költözött. A kapcsolata Vörösmartyval és az írókkal nem szakadt meg, de a jogtudomány és a tanítás mellett egyre kevesebb ideje jutott az irodalomra. Tóth Lőrinc akadémiai emlékbeszédében sajnálattal állapította meg, hogy „benné egy nagy író, nevezetesen nagy ítéző s nagy historikus hallgatott el”. Vörösmarty a szótárkészítésbe is bevonta, de Stettner a határidőket nem tudta betartani, s az akadémiai gyűlésekre sem tudott felutazni. Ezt Vörösmarty sérelmezte is, amikor 1833 őszén Thaly Károly leveléből arról értesült, hogy barátja Pestre érkezik, mégis hiába várták, sőt Stettner azt közölte, hogy a nagygyűlésre sem tud elmenni. Ekkor Vörösmarty szemrehányóan írta barátjának: „Mikor megválasztottunk, nem azért tettük, mert barátunk, hanem mivel meg voltunk győződve, hogy erre érdemes is vagn. Írj össze valami kis értekezést, s állj közénk, mert még egyszer mondom, szük-

¹⁷ *Veszprémi Dezső: Thaly Kálmán életrajza.* Bp., 1928. 5–8. old.

¹⁸ R. Várkonyi Ágnes: *Thaly Kálmán és történetírása.* Bp., 1961. 18. old.

¹⁹ Pesti Napló, 1860. 13. sz.

²⁰ R. Várkonyi Ágnes i. m. 83. old.

²¹ *Lukácsy-Balassa* i. m. 107. old.

ségünk van rád.” A következő levélből arról értesülünk, hogy a költő készül Párára menni, s azt üzeni Júliának, hogy addigra sok szép nótát tanuljon meg. Ez a talányos üzenet arra emlékeztet, hogy a Magyar Tudós Társaság abban az időben kezdett foglalkozni népdalok gyűjtésével és kiadásával Esztergom és Komárom vármegye felhívására.²² Éppen ezért meg kell itt emlékezni Kiss Dénesről, a már említett Kiss Ádám lelképásztor fiáról, aki minden bizonnyal az első népdalgyűjtő volt Komárom megyében. Szülőfalujában Csepén és környékén több száz dalt gyűjtött össze az 1840-es évek elejétől. Ezek egy részét ma a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában, más részét az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában őrzik. Erdélyi János már az 1847-ben kiadott Népdalok és mondák gyűjteményének előszavában megemlíti Kiss Dénes nevét a népdalgyűjtők között, Kodály Zoltánt, pedig a Magyar Népzene Tárában megjelöltetett Gyermekjátékok előszavában említi meg.²³

Vörösmarty nem volt politikus alkat, közéleti politikai szereplést nem szívesen vállalt. 1848-ban a képviselőválasztás idején így írt Csepén tartózkodó feleségének: „Már szinte félni kezdek, hogy megválasztanak, s akkor talán sok időre rab vagyok.” Sokirányú írói, szerkesztői és irodalomszervező munkája mellett ideje sem volt a közéleti szereplésre, de mindig nagy érdeklődéssel figyelte a politikai eseményeket, az országgyűlésekről érkező híreket. Egy 1838. évi rendőrségi feljegyzés szerint Balatonfüreden ellenzéki politikusok találkozásánál arról beszélt, hogy a következő országgyűlést az ellenzék a szolásszabadság követelésével, Lovassy és Kossuth ügyével kezdi. Valóban az 1839-ben összehívott országgyűlés alsó táblája követelte a bebörtönzött Kossuth és Lovassy László szabadon bocsátását és Wesselényi perének megszüntetését. Ezen az országgyűlésen néhány hétig Vörösmarty is jelen volt. Jó barátja, Deák Ferenc osztotta meg vele a híreket. Nagy érdeklődéssel, hol aggodalommal, hol reménykedéssel figyelte a tanácskozásokat, vitákat. Barátaival – Stettnerhez és Bajzához – írott leveleiben részletesen tudósított mindenről. Stettnerhez írt levele végén megjegyzi: „Igen szeretem, hogy itt vagyok. Itt sokat lehet tanulni. A távolban képtelenek vagyunk a dolgok valódi állását felfogni.”²⁴

Szerkesztői gondjait az országgyűlésre is magával vitte. Bajzához írva keserűen jegyzi meg: „Alig van ember itt, kinek a literatura eszébe jusszon a mostani vajúadásban, s legjobbjaink is, ha nem hidegek iránta, de igen egykedvűek s csaknem részvétlenek.” Pozsonyba csak ketten jártak az Atheneumot. Megemlíti, hogy Nagy Mihály kocsis református lelképásztor, a tatai egyházmegye esperese szintén Pozsonyba kéri a folyóiratot. Ő is a Thaly családból házasodott, Stettnerné nővérét vette feleségül. Az országgyűlésről írva Vörösmarty megállapítja, hogy „nagy beszédek, jókat legalább nem igen hallani, mert a jelesbek csak a legszükségesebbekre szorítják nyilatkozásaikat”. Ezután röviden, tömören bemutatja a küldötteket: „A régiak közül Somssich Pál, Pázmándy s az öreg Palóczy becsületes jó fiak. Deák fáradhatatlan, s ügyességét minden fél elismeri. Szeretik és tiszteletben tartják eszén kívül mértéklete s vigyázatossága miatt.”²⁵

A levélben felsorolt országgyűlési követek közül idős Pázmándy Dénes Komárom vármegye követe volt 1825-től 1840-ig minden országgyűlésen, s 1828-tól a megye alispánja. Kömlődön volt birtoka és kastélya. Az országgyűléseken a törvények alapos ismeretével és különösen a sérelmi politika kérdéseiben kifejtett nézeteivel vívott ki tekintélyt, s lett az ellenzék egyik népszerű vezére. Kólcsey is megjegyezte naplójában, hogy „Pázmándy okos ember, mégsem hallgatnak rá”. Az irodalom iránt is érdeklődött, mint sokan a Pázmándy családból, illetve atyafiságból. 1828. február 28-án ő is ott volt azon a vacsorán, amelyet a Pestre látogató Kazinczy tiszteletére adott Barczay Pál, Pest megye alispánja.²⁶ Arra nincs utalás a levelekben, hogy Vörösmartynak milyen személyes kapcsolata lehetett Pázmándy Dénessel s általában a Pázmándyakkal, de bizonyosan találkoztak s nemcsak Pozsonyban az országgyűlésen,

²² Uo. 142–143. old. Vörösmarty a népdalkiadásról. Vörösmarty levelei Stettner Györgyhez

²³ *Gárdon László*: Egy régi népdalgyűjtőnk (kézirat)

²⁴ *Lukácsy–Balassa* I. m. 243–246. old., A rendőrség Vörösmarty balatonfüredi tartózkodásáról, Vörösmarty levele Stettner Györgyhez

²⁵ Uo. 246–247. old., Vörösmarty levele Bajzához

²⁶ *Kólcsey Ferenc*: Országgyűlési napló. In: Kólcsey Ferenc összes művei II. Bp., 1960. 363. old.; Kazinczy Ferenc utazásai. Szerk.: *Busa Margit*. Bp., 1996. 242. old.

hanem talán Kömlődön is. A költő két levelében említi, hogy Kömlődre utazik. Először 1843-ban házasságkötésük után, amikor Csepen tartózkodtak, s a megyei nemes urakkal vadászni ment a Nyitra és a Vág völgyébe.

Nem tudjuk, hogy kik vettek részt a vadászon. Aki a levelet és az üzenetet vitte, nem lehetett más, mint Laura testvérbátyja. Az sem derült ki, hogy Kömlődön kik látták vendégül Vörösmartyt és feleségét, de az köztudott, hogy a csepi és a kömlödi közbirtokos családok sok rokoni szállal kötődnek egymáshoz, s valamiképpen mindnyájan a Pázmándy atyafisághoz tartoztak. Hogy Vörösmarty a kömlödiekkel is tartotta a kapcsolatot, az egy későbbi levélből is kitűnik. 1852 telén, amikor a Baracska melletti szentiváni pusztán laktak egy uradalmi tisztiházban, amelyet éppen idős Pázmándy Dénes bocsátott a költő rendelkezésére, s bár barátságosan fogadták, segítették őket, Laura valószínűleg mégsem érezte jól magát, s Csepre vágyott. Hideg télben gyermekeivel útnak is indult. Vörösmarty aggódó hangú levelet küldött utána: „Ha tudnád, mennyi aggodalmat okoztál nekem... Most már maradj veszteg és írj. Én mindenestre Kömlődnek megyek. Csókollak kis gyermekeinkkel és az atyafiakkal egyetemben. Csókolom édesanyád kezeit.”²⁷

Vörösmarty birtoktalan szegény nemesi családból származott. Természetes, hogy rokonai szintén a nemesi társadalom alsó rétegeibe tartoztak, s barátai és pártfogói is leginkább ezekből a rétegekből kerültek ki, bár módosabb birtokosok, sőt főrangúak is voltak közöttük. Leggyakrabban művelt kis- és középbirtokosok között forgott, s a liberális reformeszmék ezen a társadalmi szűrőn át jutottak el hozzá, s határozták meg nézeteit. A reformkorban szinte valamennyien felismerték a változások szükségességét, de anyagi és társadalmi helyzetük megrendülésétől félték. Széchenyi és Kossuth programját megismerve a jobbágykérdés megoldását elodázhatatlannak tartották, de úgy szerették volna megoldani, hogy ők ne szenvedjenek kárt. Vörösmarty erről a kérdésről „kontár politikusként” Wesselényihez írott leveleiben fejlette ki véleményét: „Hitem szerinti két dolog van, mire mindent tenni becsületünkre válhatik: örökvaltság s a népképviselői elemek által megiffított vármegyék rendezése.” Egy másik levélben részletesebben írt a jobbágykérdésről: „...mi az úrbéri dolgokat illeti, azt mondhatjuk, könnyű nekem beszélni, kinek semmi érdeke nem veszélyeztetik az egy hazán kívül, mely mindnyájunkkal közös... Én az úrbért isteni intézkedésnek tartom, mert ez úton juthat a földbirtok minél számosabb kezekbe, s ez által hárítatik el azon iszonyú nyomor, melynek árnyéka a különben dicső országokat undok torzképpé homályosíthatja. De ezen jótékonyágát az úrbérnek csak egy feltét alatt ismerem el, ha tudniillik hozzáértjük az örökvaltságot”. Hosszú, tűzeshangú levelére válaszolva írta Wesselényi 1846. december 28-án: „Október 11-ei leveled szentírás. Szeretném annak lelkes és dönthetetlen igaz szavait honunk minden nemesei s főként az erdélyi fülekbe dörögni... De Barátom, nem prózád, hanem leglelketrázóbb s elhaltba is életet fuvallni képes verseid sem tudnák e szikkadt és fornyadt szívű, kocsonyásodott vérű s bükkfa-fejű arisztokratáinkat, kik főként Erdélyben nemzetünk gyalázatára csordánként léteznek, megtéríteni.”²⁸ A nemesi közvéleményt a forradalomtól való félelem jellemezte. Ezt a felfogást Vörösmarty is osztotta, amikor így írt: „A forradalmat illetőleg nem szükség mondanom, mennyire nincs nép e földön, melynek az inkább ártana, mint nekünk: az nálunk öngyilkosság volna.”²⁹ Ifjabb Pázmándy Dénes, aki apja után Komárom megye országgyűlési követe, majd alispánja lett, s 1848-ban a képviselőház elnökévé választották, szintén azt az elvet vallotta, hogy Magyarországon az átalakulás csak békés úton mehet végbe, „a másik út nálunk, ahol különböző népek élnek, nem volna sem biztos, sem tanácsos”.

Gyúsi László

²⁷ V. M. Ö. M. 18. kötet 236. old., Vörösmarty levele feleségéhez. 1852. március 5.

²⁸ Lukácsy-Balassa: i. m. 395–400. old., Vörösmarty és Wesselényi levélváltása a jobbágykérdésről

²⁹ Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály. Bp., 1957. 506. old.

Vörösmarty 1845-ös erdélyi körútja*

Deák kíséretében, Wesselényi vonzásában

A két dunántúlit, Deák Ferencet és Vörösmarty Mihályt a politikai élet hozta össze egymással, majd az erdélyi főúrral, báró Wesselényi Miklóssal. Mindnyájan a reformeszmékért lelkesedtek, liberális nézeteket vallottak. Wesselényi Erdély, Deák Magyarország korabeli legjelesebb politikusának, Vörösmarty a magyarság legnagyobb élő költőjének számított. Az elvokonság, a kölcsönös tisztelet az 1840-es évekre meleg barátsággá alakult. Vörösmarty 1827-től többször is felkereste Deákot Zala megyei birtokán, Kehidán.¹ Deák 1834-től levelezett Wesselényivel, akinek pesti látogatásai alkalmával eszmecserét is folytattak.² Vörösmarty valószínűleg 1832. január 9-én találkozott először Wesselényivel, amikor ez, mint tiszteleti tag megjelent az akadémia gyűlésén.³ A barátságot utóbb a kölcsönös komasággal is megpecsételték. Levelezésük csak 1845-ben indult.⁴

Vörösmarty mindkettőjük iránti elismerését versben is kifejezte. Wesselényit 1838-ban *Az áruzi hajós* című költeményével ünnepelte, Deákot pedig 1845-ben „mint a haza jobb ügyé”-nek harcosát méltatta egy tizenkét soros epigrammában (*Deák Ferenc*). Vörösmarty költészetében aránylag ritkán fordult erdélyi témához. *A Cserhalom* és a *Kemény Simon* megírásához nem volt szüksége alaposabb helyismeretre. Bár őt is, Deákot is érdekelte Erdély, ez nem volt elég ok arra, hogy – az akkori útviszonyok közt – többhetes erdélyi utazásra vállalkozzának. Kellott egy közvetlen ok, illetve felkínálkozó alkalom.

A szomorú alkalmat Wesselényi 1844. szeptember 27-i Deáknak írt levele szolgáltatta. Ebben közli barátjával, hogy „rája borult az e földön véget nem érő éj”, vagyis teljesen megvakult.⁵ Bármennyire is igyekezett leplezni a zsidói főúr, ismerősei már tudtak, hogy látása egyre romlik. A friss hír azonban megdöbbenette barátait. Deák november 27-én kélt válaszevelet így kezdi: „Nem volt előttem váratlan a súlyos csapás, mely Téged, barátom, s Te benned minket is oly kínosan sújtott. És mégis megdöbbenve kiejtém leveledet kezemből. Leverve a fájdalom súlyától, zúzott kebellem állottam gondolat nélkül s eszmélet nélkül egy ideig, és nem valék képes felfogni a dolog valóságát, lehetőségét. Csak bátyám halála rázott meg ennyire és Kölcseyneké. É két kínos veszteségen kívül soha semmi csapás ily mélyen, ily fájdalomosan nem hatott lelkemre... Levelednek vételével tüstént felvetém magamban, hogy még ezen őszön hozzád megyek, ha csak néhány napra is; rendezgetem kis gazdaságom körül dolgaimat, hogy távozhassek.”⁶

A továbbiakból kiderül, hogy Deákot gazdasági ügyei, a védegyeletben vállalt szerepe és a Zala megyei politikai helyzet, útja elhalasztására kényszerítette. A levél jelentős része a Wesselényi által lépten-nyomon szorgalmazott unió kérdésével foglalkozik. „I hidd el barátom, mi magyarok Erdély nélkül csak fél nemzet vagyunk” – vallja Deák is.

Eredetileg Deák barátjával, Csapody Pállal készült Zsidóra. Még december 4-i levelében említi: „Tervünk a zsidói útra nézve, úgy hiszem, áll?”⁷ Az 1845. április 5-én Wesselényihez írott levél már tudatja, hogy Csapody gazdasági ügyei miatt nem tud jönni, de ő május 1-én vagy 2-án indul, s május 26-ra a megyei közgyűlésre föltétlenül Zalában akar lenni. „Pectig

* Elhangzott 1999. december 10-én, a Kolozsvári Egyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékén rendezett Vörösmarty-konferencián (Szerk.)

¹ *Vörösmarty Mihály* élete és művei. Dr. Riedl Frigyes egyetemi ny. r. tanár előadása után. Bp., 1905. 43–45. old.

² Deák Ferenc emlékezete. II. köt. Levelek 1822–1875. (Sajtó alá rendezte: Váczy János.) Bp., 1890. 1834–1848 közöttől 35 Wesselényinek írt levél szövegét közli.

³ Vörösmarty Mihály levelezése. Sajtó alá rendezte: *Brisits Frigyes*. (A továbbiakban: VMlev.) II. köt. Bp., 1965. 396. old.

⁴ Uo. 489. old., 495. old.

⁵ *Ferenzi Zoltán*: Deák Ferenc élete. I. köt. Bp., 1904. 450. old.

⁶ Deák Ferenc emlékezete. II. köt. 150–189. old.

⁷ Uo. 151–153. old.

epochát csinált volna a tiszai vidéken: ily két vastag embert egy kocsin utazni látni” – fűzi hozzá némi öngúnyjal.⁸ Deák Csapody helyett másik barátját és képviselőtársát, Klauzál Gábort próbálja megnyerni az útra. Miután Klauzál sem áll kötélnek, Vörösmartyt kéri fel útítársul. Vörösmarty egy április 15-én kelt, Stettner Györgyhöz írt levelében⁹ jelzi, hogy ha felesége szerencsésen átesik a szülésen, május elején Deákkal Erdélybe utazik. Egyben arra is utal, hogy Wesselényit fogja felkérni keresztapának. Április 19-én már arról értesíti Stettner, hogy egészséges kisfia született, s „most már mi sem áll ellent zsidói utamnak”.¹⁰ Április 20-án, vasárnap a Nemzeti Kör, melynek egyik alapító tagja Vörösmarty, százötös díszlakomát ad a fővárosban tartózkodó Deák tiszteletére,¹¹ s ekkor válik közismertté, hogy Vörösmartyval ketten utaznak Wesselényihez. Erről már 21-én Bajza József levélben is értesíti a közös barátot: „Deák Ferenc pár napig még köztünk mulat, aztán hozzád fordul Zsidóig, s talán vele megyen Vörösmarty is. Én is óhajtánék látogatásodra menni, ha foglalatosságaim szabadulást engednének. Így azonban csak jelentője lehetek ezen örvendetes hírek, hogy barátaid meg fognak látogatni”.¹² Maga Vörösmarty április 23-án ír levelet Zsidóra, de abban nem a látogatásról van szó, hanem felkérés a keresztapaságra. Deák Ferenc fogja őt a másnapi keresztelőn helyettesíteni.¹³

Bár a háromhetes „erdélyi körút” a figyelem középpontjában állott, ennek csak néhány mozzanata ismert, pontos útvonalát, kronológiáját legfeljebb kikövetkeztethetjük. Az akkori útviszonyok között a kocsival való utazás igen időigényes volt, az útvonalat gyakran kitérők tarkították, mert legszívesebben egy-egy barát udvarházában szálltak meg. Többnyire bérelt kocsival utaztak. A Biasini-járatokhoz hasonló menetrendszerű lovas kocsit csak a főbb útvonalakon közlekedett. A kocsik sebességét illetően a Biasini-fogatok menetrendje ad némi tájékoztatást: jó útviszonyok között a Kolozsvár–Budapest távolságot három nap alatt tették meg.

Az eddigi irodalom 1845. május 1-re vagy 2-re teszi Vörösmarty indulását. A költő május 1-ről keltezett, feleségének Vattáról küldött levele¹⁴ az indulás időpontját április 30-ra utalja. Mint írja, az előző nap 22 mérföldet tettek meg (ez kb. 170–180 km), s most Szemere Bertalan vendégei a Borsod megyei faluban. Eszerint a Budapest–Gödöllő–Hatvan–Gyöngyös–Kápolna–Füzesabony–Mezőkövesd–Vatta útvonalat követhették. Május 1-én Szemere kíséretében utaztak át Miskolcon, ahol találkoztak a borsodi ellenzék vezetőjével, Palóczy László országgyűlési követtel. A Pesti Hírlap tudósítása is jelzi a május 1-i átutalást, s azt, hogy Szemere Bertalan Gesztelyig elkísérte vendégeit. A további útvonal Vörösmarty május 8-án feleségéhez írt leveléből következtethető ki. Szerencsen át Tokaj felé mentek, itt árvizet találtak, majd Kemencs után a Szabolcs megyei Téten május 2-án Bónis Sámuel országgyűlési követ vendégei voltak, 3-án Zoltán János politikázó birtokos látta őket vendégl Apagyon. Itt Vörösmarty vadászgatott is.¹⁵ Nagyakállon és Hajdúhadházon át Debrecenbe kocsiztak, s ott a „roppant falu” határában eltört a kocsit baktartó vasa, ami miatt egy fél napot vesztettek. Május 4-én érkezhetek Bihar megyei politikai barátjuk, Beöthy Ödon birtokára, Újmáriára. Innen másnap Beöthy társaságában indultak tovább a Nagyléta–Székelyhíd–Margitta–Szilágysomlyó útvonalon. A somlyói éjszakázás után Wesselényi eljűk küldött kocsijával dél felé érkeztek Zsidóra.¹⁶

⁸ Uo. 155–156. old.

⁹ VMlev. II. köt. 160. old.

¹⁰ Uo.

¹¹ *Ferencki Zoltán*: I. m. I. köt. 439. old.; *Deák-ünnepély*. Életképek 1845. 555–556. old.

¹² *Kardos Sanna*: Bátor Wesselényi Miklós élete és munkái. II. köt. Bp., 1905. 458–459. old.

¹³ VMlev. II. köt. 160–161. old. Wesselényi egy mén csikót ajándékoz keresztfiának. Minthogy ezt Vörösmartyék nem fogadják el, a csikót eladatja, s az árát küldi nekik. Az április 24-én megkeresztelt fiú a Mihály–Miklós–Sándor nevet kapta, mindössze három évet élt (+1848. apr. 25.)

¹⁴ Uo. 161–162. old.

¹⁵ Itt Vörösmarty hét lövéssel egy szalonkát lőtt. Az erről szóló anekdotát Gyulai Pál jegyzetei után közli: *Lukácsy Sándor–Balassa László*: Vörösmarty Mihály 1800–1855. Bp., 1955. 379. old.

¹⁶ VMlev. II. köt. 162–163. old., 398. old.; *Ferencki Zoltán*: I. m. I. köt. 452. old.

Wesselényi is készült a vendégek fogadására. Baráti szimpóziumot szeretett volna rendezni az akkori ellenzéki politikusokkal. Meghívta Kossuth Lajost, Kemény Zsigmondot, Kovács Lajost, Eötvös Mihályt, Veér Farkast, Ujfalvi Sándort és Wesselényi Ferencet. A meghívást csak Kemény Zsigmond és Kovács Lajos fogadta el.¹⁷ Ők már 5-én Zsibóra érkeztek. Deákék magukkal hozták Beöthy Ödönt, aki csak egy napig maradhatott ott.

A megérkezéséről maga Vörösmarty számol be feleségéhez írott levelében: „Egy héti utazás után végre eljutottunk Zsibóra, igen kegyetlen útban, de minden baj nélkül. Tegnap délben érkezünk meg. Nem írhatom le, mily fájdalmas öröm volt Wesselényivel találkozásunk. Midőn szavainkról megismert, sokáig némán állt, s könnyei hullottak. A könyű tovább él, mint a szem világa. Lassanként beszéd kerekedett, s nemsokára igen derűlten érezte magát közöttünk“. Ebben és a május 14-i levélben is érzékelteti azt a kellemes benyomást, amit a táj és a kastély tett rája: „Zsibó gyönyörű helyen fekszik, a kastély, hol szállva vagyunk, emeletes, jó magas dombon a Szamos rétei felett, mely a kanyargó Szamossal s azon túl változatos alakú hegyekkel félkörűleg zárva van“; „A vidék itt gyönyörű. A kastély dombon van: előtte jókora térség, szántóföld, rét, ligetek, kerített rétek lovai számára, fácános kert. Ezen síkot a Szamos vize szegi be, a Szamoson túl igen szép hegyi róna, s azon túl közben hegyek.“¹⁸

A második levél a világtalan Wesselényit így jellemzi: „Wesselényi mindamellett, hogy szemvilágát teljesen elvesztette, sőt lábával is bajlódik, körünkben igen vidám. Gazdaságát maga intézi, maga tesz mindenféle rendeleteket, leveleket diktál, s hírlapokat s leveleket olvastat fel magának titoknoka által, s tele van foglalatossággal. Gazdasága igen jó rendben van az erdélyiekhez képest.“ Több mondat is utal a kellemes időtöltésre, a nagy ebédekre, a vadaskertre. Vörösmarty közismerten szenvedélyes vadász volt,¹⁹ s itt különös szerencse érte: egyetlen lövéssel két vaddisznót terített le. A szenttanú, Kemény Zsigmond mesélte ezt Gyulai Pálnak, Vörösmarty életrajzírójának.²⁰ De maga Vörösmarty is utal rá Wesselényihez intézett augusztus 13-i levelében: „Én, aki két vaddisznót lőttem egy golyóval (ha igaz), sokszor egy betűn nem tudok elgazodni“ – panasolja ecsetelve az akadémia számára készülő nyelv-tan körüli fáradozását.²¹ A szórakozás mellett bizonyára sokat tanácskoztak is. Az ellenzéki politika valamennyi égető kérdése napirendre kerülhetett. Közülük is főleg az unió megvalósításának feltételei. Hiszen Wesselényi egyetlen alkalmat sem hagyott ki, hogy ezt szóba ne hozza. Együtt ültek meg 11-én, vasárnap pünkösöd ünnepét.

Május 15-én, csütörtökön reggel a három barát, Deák, Vörösmarty és Kemény, búcsút vesz Zsibó urától, s Kolozsvár felé indul. Talán nem is gondolnak arra, hogy életük legfelhőtlenebb napjait hagyják maguk mögött. Azt hitték, estére már Kolozsvárt lesznek. De a „mód nélkül rossz út“-on a Vörösmartytól 80–85 km-re becsült távolságot²² nem lehetett egy nap alatt megtenni. Akkoriban Zsibóról Csákgörbő felé Désen és Szamosújváron át jöttek Kolozsvárra, ami még 100 km-nél is hosszabb út. A eső is egyfolytában szemerkélt. Úgyhogy hiába várták a kolozsvári Biasini-fogadó előtt a lelkes fiatalok, a kaszinóban a politika iránt érdeklődő főurak és polgárok a két jeles vendéget, azok estére nem érkeztek meg, sőt másnap is csak dél-előtt táján.

Az akkoriban húszezer lakosú Kolozsvár, a maga híres tanintézeteivel, századok óta az erdélyi művelődés központjának számított. 1790-ben lett tényleges főváros: ide költözött Szebenből az erdélyi ügyeket intéző hatalmi szerv, a Főkormányszék vagy Gubernium. Ennek miniszteri rangú tanácsosai, tiltkárjai jórészt az arisztokrácia köréből kerültek ki, úgyhogy a főúri réteg is belepedett a városba díszes palotákat építve. Az országgyűléseket is többnyire Kolozsvári tartották. A polgárosodás egyik élharcosa a városban a vívómesterként idekerült olasz Gaetano Biasini volt. Ő építtetett először modern jellegű szállodát a Kül-Torda utcában, a temető szomszédságában. Ebben szállt meg 1846-ban Liszt Ferenc, 1847-ben Petőfi és felesége, s Biasini szervezte meg a gyorskocsijáratot a Budapest–Kolozsvár–Brassó vonalon.

¹⁷ Kristóf György: Királyhágón inneni írók Erdélyben. Kolozsvár, 1942. 69–74. old.

¹⁸ VMlev. II. köt. 162–164. old.

¹⁹ Vö. Vachott Sándorné emlékirataival. In: Lukácsy Sándor–Balassa László: i. m. 309. old.

²⁰ Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. Bp. 1942. 109. old.; Riedl Frigyes: I. m. 43–45. old.

²¹ VMlev. II. köt. 169. old.

²² Uo. II. köt. 163–164. old. A levél szerint Zsibótól Kolozsvár 10 mérföldnyire van. Akkor a német mér-föld 7,42 a magyar mér-föld 8,35 km-t jelentett.

A városközi fogatok, postakocsik az 1840-es években rendszerint a Biasini szálloda elé érkeztek. Valószínűnek tartjuk, hogy Wesselényi vendégeit saját kocsiján elküldte Désig, s ott szálltak fel valamilyen járatra, vagy fogadtak maguknak kocsit. Így érkezhetek a Biasinéhoz, ahol pár százan várták és megjelenezték őket. Többen is találgatták, hol szálltak meg. Versényi György és nyomában Brisits Frigyes²³ is gróf Mikes János akkoriban épült pompás Belső Monostor (később Unió) utcai klasszicista palotáját feltételezi otthonokul. A liberális gondolkodású főúr Deák régi barátjának számított. Ferenczi Zoltán szerint²⁴ Ujfalvi Sándor is hívta őket, de végül Teleki Domokosnál állapodtak meg. A tudós grófnak a Főter és a Belső Közép utca szegletén volt emeletes háza, melyen emléktábla jelzi, hogy 1848-ban Bem vendégeskedett ott. Az akadémiáról mindkét vendég jól ismerhette Telekit. Az események időrendjének felvázolása azonban teljes mértékben Szamosi János megállapítását igazolja: „szállva ugyan sehol sem voltak”²⁵ Feltételezhetően csomagjaikat a Biasini szállónál tették le. Az érkezésükre összehgyűlt tisztelgők közül hívatta el magához ebédre őket gróf Teleki József fő kormányzó.²⁶

Erdély fő kormányzója a főtéri Bánffy-palotában laktak. Itt gyakoriak voltak a pompás ebédek, vacsorák. Teleki József nemcsak a liberálisok és konzervatívok közt egyensúlyozó politikus, hanem jelentős tudós is volt, az akadémia elnöke. E minőségében is fogadta a városba érkezett két akadémikust. Az is valószínűnek tűnik, hogy a kormányzó ebédén az arisztokrácia több vezéregyénisége vett részt. Az ebéd jócskán elhúzódhatott. Este a két vendég a Farkas utcai színházban jelent meg, s Mikes János gróf baloldali középpályájában ültek. A műsor nem volt az alkalomhoz méltó. Színelőadás helyett egy hegedűművész és egy bővész műsorával kellett megelégedniük. „Hahner Friderik” a drezdai zeneegylet tagjának nevezte magát, s virtuóz számokat adott elő. Becker Ferdinánd, mint berlini tanár, bővész-fizikus szerepel a hirdetésekben. Mutatványairól megoszlottak a vélemények.²⁷ Színházba akkoriban nem is mindig az előadásért ment a közönség, a társadalmi élet egy része játszódtott ott. Ezáltal például mindenki láthatta a két vendéget, sokan tisztelgették is a páholyokban.

Színház után gróf Kemény Sámuel ellenzéki politikus hívta meg főtéri palotájába a vendégeket és a kolozvári elbarátokat. A Főter északi sorának keleti végén álló egykori reneszánsz Filstich-házat az örökös Kemény család építtette át 1800 táján emeletes-erkélyes későbarokk palotává. Itt gyülekeztek azok a liberális politikusok, akik három év múlva az 1848-as erdélyi eseményekben is vezető szerepet játszottak. Mindnyájan főleg Deák véleményére, az unióval kapcsolatos nézeteire voltak kíváncsiak.

A vacsora alig kezdődhetett el, mikor tíz óra tájban a „számos polgárokkal és más osztálybeliekkel vegyült ifjúság 102 fáklyás díszmenettel tisztelkedett a két hazafinak”.²⁸ A városi „hangászkar” eljátszotta a Himnuszt, majd háromszoros éjjennel hívták ki az ünnepeltek. Mikor ezek megjelentek az erkélyen, a fiatalok félkört képeztek, s az akkori ifjúsági vezér, a „szépreményekre jogosító poeta”, Urházy György szónokolni kezdett.²⁹ Beszéde nagy részét Deákhoz intézte, akit „Magyarhon orvosának” nevezett, s kért, hogy gyógyítsa be a sebeket. Közülük fő sebként a kettéosztottságot említette. Vörösmartyt, mint a testvérháza „szenteltdalnokát”, Magyarhon „drága kincsét”, „lángkeblű költőt” jellemzi, s felsorolja néhány versének témáját. Befelezésül azt kívánja, hogy a két hon egybeforrásakor ő legyen az „ünnep első dalnoka”.

²³ Versényi György: Vörösmarty Kolozsvárt. Erdélyi Múzeum 1900. 553-563. old.; VMlev. II. köt. 398. old.

²⁴ Ferenczi Zoltán: I. m. I. köt. 450-456. old.

²⁵ Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály emlékezete. Újság, 1903. május 18.

²⁶ K. Papp Miklós: Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály Kolozsvárt. Magyar Polgár, 1872. december 25.

²⁷ Becker berlini tanár gyűrű, zsebkendő és golyójátékával sok pénzt zsebel be. „Némelyek bámulják, mások azt állítják, hogy hasonló mutatványokat utcai izraelita bővészeknél is nem egyszer láttak garsért.” Kolozsvári napló. Erdélyi Híradó, 1845. május 20.

²⁸ Kolozsvári újságok. Múlt és Jelen. 1845. május 20.

²⁹ Urházy György: Beszéd Deák Ferenc és Vörösmartyhoz fáklyás zene alkalmával. Nemzeti Társalkodó (az Erdélyi Híradó melléklete) 1845. május 27.; K. Papp Miklós 1872-ben nevezi így (I. m. i. h.) az akkor már Budapesten élő Urházyt (1823-1873).

Deák társával a beszéd alatt lejön az ünneplők körébe,³⁰ s itt mond válaszbeszédet, melynek alapigéje a Hymnusból vett „megbűnhődte már e nép a múltat s jövendőt”.³¹ Szerinte az ország kettészakadását a pártviszály idézte elő, ezt kell közös akarattal legyőzni. „Erő, kitartó munkásság és egyetértés legyen tehát jelszavunk úgy a törvényhozási, mint szociális téren”, s akkor nem lesz szüksége a nemzetnek orvosra, s megvalósulhat az unió. Azzal a kívánsággal zárja beszédét, hogy legközelebbi látogatásakor már egy összeforrt haza polgáraiként találkozhatnak. Deák kezét ráz Urházyval. A tömeg Vörösmartyt akarja hallani. Ő azonban csak pár köszönő szót mond,³² mire rázendítenek a Szózatra. Majd éljenzés és a cigányzenekar Rákóczi-indulója mellett távozik az ifjúság. Az egész ünneplés alatt szemerkélő eső esett.

A bankett folytatódik a palotában. Szokásos módon köszöntőket mondanak a vendégekre és a házigazdára. A korabeli sajtó szerint Teleki Domokos a két jeles vendégre, Wesselényi Miklósrá, Széchenyire és Kemény Sámuelre üritette poharát, Kemény Sámuel Teleki József kormányzóra, azon férfira „ki a két hazát összeköti”, Pálffy János a két magyar haza uniójára, Méhes Sámuel tanár-szerkesztő pedig Kossuth Lajosra.³³

A vendégek jóval éjfél után távoztak. Talán fél kettő körül oltották ki az ünnepi fáklyákat.³⁴ Minden valószínűség szerint Deák és Vörösmarty le sem feküdt, hanem bérkocsira ült, esetleg megvárta a hajnali Biasini-járatot, s indult Nagyvárad felé. Ott ugyanis az ellenzék értekezletére volt meghíva Deák. Ezek szerint a két barát Kolozsvárt alig több mint egy fél napot töltött. 16-án pénteken délelőtt érkeztek, s 17-én hajnalban már távoztak is. A kedvezőtlen időjárás miatt aligha sétáltak az utcákon, a városból szinte semmit sem láttak. Egyvalamiről azonban meggyőződhetnek: Erdély akarja az uniót. Ennek elősegítőjét a kolozsváriak főleg Deákban látták, s így inkább neki szólt az ünneplés.

A nagyváradai fiatalok ugyanúgy jártak, mint a kolozsváriak. Hiába várták 17-én éjfélig az alispáni lak előtt a vendégeket, azok a rossz út miatt csak 18-án a reggeli órákban érkeztek meg. Vörösmarty, hogy az ünnepeletést elkerülje, rögtön továbbutazott Debrecenbe. Deák viszont részt vett az ellenzék értekezletén, majd a színház díszelőadásán, ahol élőképben bemutatották Wesselényi, Deák, Beöthy és Vörösmarty zsidói találkozását. Előadás után az ifjúság fáklyásmenetben köszöntötte Deákot, Vörösmarty verseit szavalták, Szacsvey Imre lelkes beszédet mondott, Deák válaszolt, a tömeg éljenzett.³⁵ Másnap, 19-én Deák részt vett a megyei közgyűlésen, mint a megye már 1836-ban megválasztott táblabírája, s az esküt is letette. Még délután átutazott Debrecenbe.

Ott már várta Deákot Vörösmarty mellett a Zsidóról érkezett Wesselényi is. Négyüket nagy ünneplésben részesítették. A református kollégium oktatói karának tiszteletét Péczely József tolmácsolta, az ifjúság fáklyásmenettel köszöntötte a vendégeket, hazafias beszédet mondtak, szavaltak. A városi előjáróság díszpolgári oklevéllel tüntette ki Deákot.³⁶ 20-án kora hajnalban indultak Pest felé, s 21-én este érkeztek meg. Egy híradás szerint Szarvason is várták őket,³⁷ de nem derül ki, hogy végül átutaztak-e ott. A Tisza áradása megnehezítette útjukat. Lehet, hogy ezért kerültek Kecskemét irányába.

A politikus Deák, a költő Vörösmarty közös látogatása a világtalan árvízi hajósnál, majd ünneplésekkel tarkított további útjuk országos eseménynek számított. A két kolozsvári újság, az Erdélyi Híradó, a Múlt és Jelen beszámolóit mellett a Pesti Hírlap, az Életképek, a Budapesti

³⁰ P. D. [Péterfi Dénes]: Deák Ferenc és Vörösmarty kolozsvári látogatásáról. Erdélyi Múzeum 1904. 45. old.

³¹ Kolozsvári napló. Erdélyi Híradó 1845. május 20. Innen átvéve: Deák Ferenc beszédei 1829–1847. Összegejtötte: Kónyi Mánó. Bp., 1882. 543–544. old.; Lukácsy Sándor–Balassa László: I. m. 381–382. old.

³² Vörösmarty – Deákkal ellentétben – nem szeretett szónokolni. Versényi György (I. m. i. h.) egy anekdotát is megörökít arról, hogy a költő többször is nekifogott a beszédnek, végül valaki megsajnálta, s rákezdett a „Hazádnak rendületlenül”-re.

³³ Kolozsvári újságok. Múlt és Jelen. 1845. május 20.

³⁴ K. Papp Miklós: I. m. i. h.

³⁵ Pesti Hírlap 1845. június 6.; Lukácsy Sándor–Balassa László: I. m. 382–383. old.

³⁶ Életképek 1845. 751–752. old.; Lukácsy Sándor–Balassa László: I. m. 383. old.

³⁷ Lukácsy Sándor–Balassa László: I. m. 383. old.

Híradó, a Honderű, a Pesti Divatlap közölt híreket, tudósításokat az útról. A Pesti Hírlap május 27-én *Kolozsvári ünnep* címmel átveszi az Erdélyi Híradó május 20-i beszámolóját a Kolozsvárt történetéről. Az akkori szokás szerint versekkel is köszöntötték az eseményt. A Pesti Divatlapban megjelent kis vers utolsó sora „a hon szentháromságának” nevezi Zsibó urát és két látogatóját.³⁸ Garay János az Életképekben közölt 24 szakaszos ódájában üdvözi a Zsibóról hazaérkezett „megfáradt vándorokat”.³⁹ „Hol Wesselényi mellett / Deák szól és a dal / Mit Vörösmarty zengend, / Ott kész a diadal” – állapítja meg. Tóth Dezső szerint ez az erdélyi út, az állandó ünnepeltetés tudatosíthatta Vörösmartyban a nemzet megbecsülését.⁴⁰

A látogatás utóhangjához tartozik Ujfalvi Sándor 1845. június 10-én Vörösmartyhoz intézett levele. E szerint a költő említette, hogy szeretett volna a maga és felesége számára valami emléket vinni Erdélyből Pestre. Ujfalvi meghozatta a Zsibón Vörösmarty elejtette vadkan agyaráit, s azokból „előing gombokat”, a feleség számára „mejtőt” készíttetett. Volt azonban egy kérése is: „Kolozsvárt köztünk töltött napodat – szokott lelkes szívet s kedélyeket fölzaklató tollad által – óhajtanám bírni, amivel nekem, nőmnek, s honnom minden lelkesebbjeinek igen nagy örömet s élvezetet, a magyar költészetnek pedig egy újabb drága művet szerzendsz”. Vörösmarty július 8-i köszönőlevelében így ír: „Ami az erdélyi verset illeti, nem mondok nemet; de igent sem. Ha írok, olyat szeretnék írni, mi hozzám s hozzátok méltó legyen”.⁴¹ Ilyen vers nem született. Az erdélyi útra azonban mindig örömmel gondolt vissza a költő. Egy évvel később, 1846. május 26-án írta Wesselényinek: „Gyakran visszagondolok rátok és Zsibó gyönyörű tájára. Most lehetnek még szépek fácános ligeteid s az erdők, s én szegény városlakó még mindig a falak közt tespedek”.⁴²

Kolozsvárt a millennium táján jött divata az emléktáblák állítása. Megjelölték Petőfi Sándor és Bem tábornok kolozsvári szálláshelyét, az unió 1848-as kinyilatkoztatásának épületét. Így nem csoda, hogy Vörösmarty születésének századik évfordulóján az Erdélyi Irodalmi Társaságban szóba jött a költő kolozsvári vendégeskedésének a megörökítése is. Talán a társaság idős, dilettáns költő tagja, Felszeghy Dezső földbirtokos volt a kezdeményező. Nem tudták azonban eldönteni, hova helyezték a táblát, hol is volt a szálláshely. Versényi György tanár, irodalomtörténész vállalta magára, hogy tisztázza a részleteket. Dolgozata meg is jelent az Erdélyi Múzeumban, s a végén leszögezi: „A Kemény Sámuel-féle ház tehát az, mely előtt üdvözölte a város híres vendégeit. Itt hallotta szavait a lelkes közönség. Ehhez tapad a látogatók emléke. Irodalmi társaságunk ezt óhajta emléktáblával megjelölni, hogy ez is hirdesse kegyeletünket, s fakasszon újabb kegyeletes érzéseket”.⁴³ A táblakiállítás addigra elvesztette aktualitását. De következett három év múlva a Deák Ferenc-centenárium, s ezúttal Felszeghy szervezőmunkája meghozta gyümölcsét. A látogatás 58. évfordulóján leleplezték az emléktáblát.

Mindhárom kolozsvári napilap⁴⁴ már 1903 májusának elejétől kezdve három-négynaponként hírt ad az emléktábláról és a készülő leleplezési ünnepségről. Megtudjuk, hogy Smiel Dávid kolozsvári építőmester ingyen vállalta a tábla elkészítését. Smiel ekkoriban a város egyik legnagyobb építkezési vállalkozója, ő állította fel ingyen 1896-ban a szamosfalvi, 1849-es vértanúk emlékoszlopát is. Mestitz Mihály bútorraktáros a tábla leplét adja, Stief Ottó virágcsarnok tulajdonos az erkély feldíszítését vállalja díjtalanul. Az épület tulajdonosa, gróf Zichy Istvánné is készségesen hozzájárul a tábla elhelyezéséhez. A *Compos* nyomda szintén ingyen nyomtatja a meghívókat. Ezekből kiderül, hogy a leleplezést az Erdélyi Irodalmi Társaság vakáció előtti utolsó ülése előzi meg a városháza közgyűlési termében.

Két nappal a leleplezés előtt kerül nyilvánosságra Széll Kálmán miniszterelnök levele, melyben megköszöni a meghívást a társaságnak. Megelégedéssel tölti el, hogy a dicső elődök

³⁸ Uo. 385. old.

³⁹ Uo. 384–385. old.; *Életképek*, 1845. 753–756. old.

⁴⁰ *Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály*. Bp., 1974. 356. old.

⁴¹ *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai*. Kolozsvár, 1941. 373–375. old.; *VMlev.* II. köt. 165–167. old.

⁴² *VMlev.* II. köt. 177–178. old.

⁴³ *Versényi György*: I. m. i. h.

⁴⁴ A 26. évfolyamában járó Magyar Polgár, a 24. évfolyamán járó *Ellenzék és a csak ötödik évfolyamos Ujság*.

emlékét így ápolják.⁴⁵ Elfoglaltsága miatt csak lélekben tud az ünneplőkkel lenni. Széll meghívását az tette időszerűvé, hogy felesége Vörösmarty leánya, Deák gyámleánya volt.

Az ünnepségre május 17-én, vasárnap került sor. A társasági ülést Szamosi János egyetemi tanár, alelnök vezette, az elnök, gróf Kuun Géza nem lévén a városban. Komáromy Andor a régi Kolozsvár népéletéről szóló írását olvasta fel, Gyalui Farkas három elbeszéléssel szerepelt, Jékey Aladár három versét pedig Tompa Kálmán, a Nemzeti Színház művésze szavallta el. Szabolcska Mihály versei is szerepeltek a műsoron, de a költő nem jelent meg. Szamosi János záróbeszédében szólt a táblaállítás előzményeiről, köszönetet mondott az önzetlen segédkezőknek, s mindenkit meghívott a leleplezésre.⁴⁶

Pont fél 12-kor a főtéri ház előtt felsorakozott VI. kerületi Honvédzenekar Borsai Samu vezényletével rázendített a Himnuszra. Versényi György a ház erkélyéről az egykori eseményeket idézte fel. „1845. május 16-án – tegnap múlt 58 esztendeje – jött a kegyelet övezte ősi városba, az ódon falak közé, Deák Ferenc és Vörösmarty Mihály. Szent földről, Zsibórról jöttek ide, a nagy Wesselényitől, kinek kihanyvadott, elsötétült szemévelága, míg fényes lelke tűzszlopként »egy nemzetre és két országra világolt«. Az fájt akkor mind a nagyoknak, hogy »egy nemzetnek két országa van, s e két országos nemzet a magyar«. Az egyik ország fővárosából a másik ország fővárosába jött két jó barát, két apostol: a bölcs államférfi és az izzó szívű, bűbajos szavú énekes” – kezdte szavait.⁴⁷ Beszéde végén lerántotta a leplet. A Kolozsvári Dalkör előadta a Szózatot, Tompa Kálmán pedig elszavallta Vörösmarty *Honszeretet* című költeményét. Szamosi János beszéd kíséretében átadta Szvacsina Géza polgármesternek megőrzésre a táblát. Szvacsina pedig beszédben köszönte meg a táblaállítását. A honvédzenekar Rákóczi-indulója zárta az eseményt. Az egész tér zászlódíszben pompázott. Kivonult a három felekezeti iskola és a két tanítóképző diáksága tanárok kíséretében, testületileg jöttek el a 48-as honvédek. A városi előkelőségek között ott állt gróf Beldi Ákos főispán is.

A tábla szövegét meglehetősen pontatlanul idézik a lapok. Ez olvasható az emléktáblán:⁴⁸

ENNEK A HÁZNAK AZ ERKÉLYÉRŐL SZOLOTT
DEÁK FERENCZ ÉS VÖRÖSMARTY MIHÁLY
A FAKLYÁSMENETBEN TISZTELGÓ IFJUSÁGHOZ 1845 MÁJUS 18-ÁN.
MEGJELÖLTE AZ ERDÉLYI IRODALMI TÁRSASÁG KEGYELETE
1908. MÁJUS 17-ÉN.

A szöveg pontatlansága mind a megfogalmazónak, mind a vésnőknek tulajdonítható. Deák és Vörösmarty nem a ház erkélyéről szólt az ifjúsághoz, hanem közéjük merve, karjukban, s Deák (talán Vörösmarty is) kezét fogott Urházyval. Az esemény nem május 18-án, hanem 16-án este volt, s a táblaállítás éve nem 1908, hanem 1903.

Ennyi hiba ellenére jó, hogy ott áll – immár csaknem száz éve – ez a szerény tábla, mert tudatosítja a kolozsváriakban: Petőfi és Bem mellett Vörösmarty és Deák is megfordult a városban. S elkelve még a Kazinczy, Széchenyi, Jókai, Liszt Ferenc, Eötvös József, Ady Endre és Móricz Zsigmond itteni látogatásait megőrkítő néhány tábla is.

Gaal György

⁴⁵ Széll Kálmán az Erdélyi Irodalmi Társasághoz. *Ellenzék*, 1903. május 15.

⁴⁶ Deák Ferencz és Vörösmarty Mihály emlékezete. *Újság*, 1903. május 18.

⁴⁷ Az Erdélyi Irodalmi Társaság. *Ellenzék*, 1903. május 18.

⁴⁸ *Lótvay Dániel–Demeter János–Asztalos Lajos*: Kőbe írt Kolozsvár. Emléktáblák, feliratok, címerek. Kolozsvár, 1996. A 63. oldalon a pontos szöveg, a 22. fényképmellékleten a tábla képe. A ház korabeli képét közli a Vasárnapi Újság is (1903. május 17.)

Répásy Mihály honvédtábornok

„És ott elől a háború
Csak a kisebb baj: szomorúbb
Mi hátul áll.
A döghalál.”
(Petőfi Sándor: Szörnyű idő...)

A szabadságharc költője, Petőfi Sándor utolsó versében (Mezőberény, 1849. július 6–17.) a magyar honvédség kilátástalan helyzetét érezteti 1849 júliusában: esélytelen harc az osztrák és orosz túlerő, valamint a kolera pusztítása ellen. A kétszáz esztendeje született Répásy Mihály Kossuth egyetlen tábornoka, aki elkerülte az aradi bitófát – még a világos fegyverletétel előtt elvitte a járvány.

Répásy Mihály 1800. január 26-án született a Szabolcs vármegyei Kemeccsén. Szülei Répásy József (Mária Terézia testőrségének tagja) és Olasz Mária voltak: gyermeküket református szellemben Sárospatakon és Késmárkon taníttatták. A fiatal Répásy később Sárospatakon hallgatott jogot, tanára volt Kövy Sándor professzor, akinél Kossuth Lajos, Tompa Mihály és Szemere Bertalan is tanult. 1817-ben állt katonai szolgálatba, mint a Knézevich dragonyosozred kadétja. 1820-ban tizedesi, 1821-ben őrmesteri, 1822-ben alhadnagyi, 1828-ban főhadnagyi rangot szerzett. 1834-ben alkapitánnyá, négy évvel később kapitánnyá, 1844-ben pedig őrnaggyá léptették elő. 1839 és 1846 között a császári királyi testőrgárda tagja, majd 1846 és 1848 között a galíciai Württemberg lovasezred osztályparancsnoka.

1848 nyarán Répásy ezredét a magyar kormány hazarendelte, a sereget ő vezette Magyarországra. A győztes pákozdi csatában (1848. szeptember 29.) alezredesként szolgált, a 6. huszárezredet irányította. 1848. október 12-én ezredessé nevezték ki, s az október 30-i schwechati ütközetben a balszárny parancsnokaként vett részt. 1848. december 1-jén tábornoki (vezérőrnagyi) rangot nyert és a Hadügyminisztérium pótlovazási és újoncozási osztályának vezetője lett. 1849. május 1. és 31. között hadügyminiszter-helyettesként tevékenykedett. A menekülni kényszerülő kormányt követte Debrecenbe, majd Szegedre, ahol térparancsnoki tisztséget látott el.¹

1849 júliusának elején érkezett Szegedre, Kossuth kíséretének tagjaként. Itt a katonák által Délvidékről behurcolt kolera pusztítóit; e járványnak esett áldozatul Répásy huszártábornok is. 1849. július 30-án hunyt el. A szegedi belvárosi temetőben helyezték örök nyugalomra, katonai tiszteletadás mellett. Sirjánál Kossuth Lajos mondott beszédet, ami azonban nem maradt fenn. Vele együtt temették Szöllősy Gáspár hadügyi titkárt és Tóth János tüzér főhadnagyot. A temetési szertartáson – az egész kormány és a városban tartózkodó főtisztek mellett – rengeteg közhonvéd vett részt. Ez volt a város és a szabadságharc utolsó tömegdemonstrációja.

Degré Alajos emlékirataiban így emlékszik meg Répásy haláláról: „Mennyire fájlaltam, sajnáltam őt, a kedélyes, derék, öreg huszárt, kit az ágyúgolyók megkíméltek, s a járvány áldozatául esett. Később hányszor felsőhajtottam: Milyen jól járt, nem érte meg a leggyászosabb napot, s elkerülte a bakó kezét.”² Egy ismeretlen közhonvéd írta ezekről a napokról: „Nem volt itt derült vigtség, mint amint Pesten 1848-ban. Az arcokon komoly hidegség vagy levertség uralkodott...” 1849 augusztusában, Szegeden a politikusok és a honvédek Répásy Mihály tábornok mellett a magyar szabadságharc ügyét is gáyszolták.

Répásy síremlékét 1861-ben állította a Csongrád Megyei Honvédségélyező Egylet. Ezt kuszorúzta meg 1866-ban a Klauzál Gábor temetésére érkező országgyűlési küldöttség. Szegeden (Móravároson) utcát neveztek el róla, amelynek érdekes történetét Péter László írta meg. Az utca a szegedi nagy árvíz (1879) utáni újjáépítéskor kapta a honvéd tábornok nevét; ekkor

¹ Répásy Mihály életéről, katonai szerepéről: *Kozma Sándor: Kemeccse. Kemeccse, 1997. 120–122. old.; Szántó Imre: Szeged az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején. Szeged, 1987. 139. old.*

² *Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Bp., 1983. 276. old.*

azonban hibásan Répásinak írták. Később az i végződés lekopott, s a névadó alakja elhomályosult (mai neve: Répás utca).³

A kétszáz éve született Répásy Mihály tábornok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc hőse. Nem vált vértanúvá, de a magyar szabadságért folytatott harc alatt esett áldozatul – katonaként – a honvédeket tizedelő kolerajárványnak.

Miklós Péter

Száz éve született Szakács Antal népművelő (1900–1980)

A Csík vármegyei Gyergyóalfaluban a Szakács család köztiszteletnek örvendett. A hagyomány szerint Szakács Antal Máté az 1848–1849. évi függetlenségi háború idején Erdélyben Bem apó hadnagya volt. A lengyel szabadságharcos tábornok iránti rokonszenvéhez az is hozzájárult, hogy felesége, Fimlek Mária lengyel származású volt. Unokájuk, a parasztgazda családban született Szakács Antal 1900. május 17-én látta meg a napvilágot. A lehetséges gyermek az elemi népiskola és a helybeli polgári iskola elvégzése után a székelykeresztúri tanítóképzőben szerzett kántortanítói oklevelet (1919).

Az első világháború végén Magyarországot gazdasági, katonai és politikai összeomlás sújtotta. Erdély drámai események színhelye. Az erdélyi román lakosság memorandumban fogalmazta meg elszakadási törekvéseit: „*Scumii körülmények között sem akar a magyar nemzettel további bármiféle állami közösségekben élni.*” E programhoz megyesi nemzetgyűlésükön a szászok is csatlakoztak. Románia hadserege – az antant hatalmak egyetértésével – elfoglalta az ideiglenes demarkációs vonalakat, majd az 1920. június 4-i trianoni béke szentesítette Erdély Romániához csatolását.

1919 nyarán Szakács Antalt szülőfalujában megválasztották tanítónak, majd 1920-ban másodkántornak. A tanítás mellett folytatta a tanulmányait: a kolozsvári római katolikus Pedagógiumban (mai szóhasználattal: a levelező tagozaton) 1923-ban polgári iskolai tanári oklevelet szerzett a földrajz-térmészertrajz-kémia szakból, és egyben teljesítette a román nyelvi vizsgakövetelményeket is.

1924 májusában a „*madarak és fák napja*”-ra a polgári iskola meghívta a gyergyószentmiklósi állami gimnázium diákjait és nevelőit; az utóbbiak között voltak román tanárok is. Az erdei program Szakács Antal köszöntőjével kezdődött. A beszédben elhangzottak ellen a román tanárok tiltakoztak, s azokat államellenesnek minősítették. A heves szóváltásban néhány román gimnazista verekedést provokált, s a dulakodás közben az ünnepélyen elhelyezett román nemzeti zászló rúdja eltört. Politikai per indult a felbujtással és zászlótéppéssel vádolt Szakács Antal ellen; állásából felfüggesztették, a tanítástól eltiltották. A két és fél évig elhúzódo per során a román bíróság tizenegy tárgyaláson foglalkozott az ügygel. Az 1926. december 15-i bírói döntés Szakács Antalt felmentette a zászlótéppés és a nemzetgyalázás vádjai alól. Visszatérhetett a hivatásához, s 1927 nyarán pályázat útján elnyerte Csíkszentdomokoson a kántortanítói állást. Ősszel házasságot kötött Balázs Annával, egy gyergyóalfalui parasztgazda és vegyeskereskedő leányával. A fiatal házaspár rövidesen visszatérhetett szülőfalujába, ugyanis 1929-ben meghalt a gyergyóalfalui egyházközség kántortanítója, s a helyére meghívták és megválasztották Szakács Antalt. A polgári iskolában megbízták a földrajz- és az énekórák tanításával is. A helyi *Historia Domus*-ban a következő bejegyzés olvasható: „*Az ifjúsági egyesületek vezetésében és a kulturmunkában fáradozhatatlan embert kaptunk benne. Alfalu szülötte – nem is csalódtunk benne.*” A Romániában üldözendő ellenséggé vált, a lelkileg összeomlott székelyeknek Szakács Antal az összetartás fontosságát hirdette. Valóságos „*lobogó fiúklya a sötét éjszakában*”. Gyergyóalfalui működése során Mészeti és Gyümölcsstermesztési Egyesületet,

³ Répásy tábornok szegedi emlékezetéről: *Apró Fecene: Hol sírjaik domborútnak...* Szeged, 1998. 19. 21. old.; Péter Lisztó: *Szegedi utcanevek 1848/49 hőseiről.* Szeged, 1999/7. 58–59. old.

Székely Dalkör és műkedvelő színjátszó csoportot szervezett. Nyolc év alatt tizennégy színdarabot tanított be és rendezett: magyar népszínműveket, mesejátékokat, irodalmi értékű átdolgozásokat és korabeli sikerdarabokat. A rendező minden alkalommal egy-egy főszerep eljátszását is vállalta.

1932-ben megpályázta és elnyerte Kézdiszentléleken a kántortanítói állást. Közművelődési tevékenységével a települést rövid idő alatt a Székelyföld hírességévé emelte. Az általa szervezett és vezetett Népszövetségi Dalkör és Szavalókórus hírneve hamar elterjedt. A dalárdát meghívták vendégszereplésekre, rendszeresen részt vett kórusversenyeken (Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Brassó, Kolozsvár). Sorozatban nyertek díszokleveleket, vándorzászlót és díjakat. A férfikórus híre messzire elszállt – egészen Budapestig. 1938-ban felléptek a XXXIV. Eucharisztikus Kongresszus ünnepi miséjén, és szerepeltek a kolozsvári Mátyás király templomban is. A karnagy *„olyan sikert tudott karnari, mely mindenkit magával ragadott, csodába ejtett”* – áradoztak a székely újságok.

A kézdiszentléleki műkedvelő színjátszók Szakács Antal rendezésében évenként tartottak bemutató előadást. 1938 szeptemberében a község valóságos zarándokhellyé vált. Ugyanis a feyvesekkel borított Perkő-hegy egyik lankáján kalákában szabadteri színpadot építettek, s ott előadták Nyíró József Jézusfaragó ember című színművét. A címszerepet a rendező játszotta. *„Az országúton mindenütt autók, szekerek, gyalogosok igyekeztek a közeli falu felé... Szakács Antal akarata és a közösség gyülekezete, okos, egészséges gondolkodású emberek munkája csodát művelt”* hozsannáztak a sajtóhírek. A többször eljátszott színdarab búcsúelőadása 1940 szeptemberében volt; a kántor úr ekkor elkészítette a kézdiszentlélekiektől, a dalárdistáitól és a színjátszóitól. Az elbocsátó működési bizonyítvány szerint *„törhetetlen kitartás, buzgóság és kiváló képességei révén a kultúra mezején oly szép eredményt ért el, melyhez hasonlót ritkán láttunk kisebbségi életünkben”*.

1940-ben a „második bécsi döntés” Észak-Erdélyt és a Székelyföldet visszacsatolta Magyarországhoz. A magyar közigazgatási rendszer megszervezése során Szakács Antalt Sepsiszentgyörgyre nevezték ki Háromszék vármegye tanügyi-népművelői előadójának. Az új feladatkör gyakorlása során meggyeszerzte ismerték jellemének és felkészültségének értékeit, karvezetői, rendezői, színészi és előadói tehetségét, ugyanis *„mindenütt ott forgott, ahol szavalni, darabot színi-re vinni, rendezni, szervezni kell.”* Az ünnepi rendezvényeken és jótékonyági műsorokon elbúvította a hallgatóit népballadák, Reviczky Gyula, Ady Endre, Dsida Jenő, Mécs László, Reményik Sándor, Áprily Lajos költeményeinek előadásával. Diákokból toborzott szavalókórusa népi játékokkal, népmesékkal, népballadákkal, népi táncokkal járta a falvakat. *„Lelki élményt”* és *„a legnagyobb elismerést”* váltotta ki műkedvelő színjátszó csoportja Mikszáth Kálmán: A vén gazember, Bencsik Árpád: A parasztkisasszony, Csepreghy Ferenc: Piros bugyelláris című színművének rendezésével és a főszerepek eljátszásával. A sepsiszentgyörgyi női-, leány- és férfikar élén karvezetői tevékenységét ugyancsak *„szűnni nem akaró tapssal köszönte meg a közönség”*.

A munkalendület 1944-ben megtorpant: Hitler megszállta Magyarországot, a Vörös Hadsereg elérte a Kárpátokat, Románia átállt a szövetségesek oldalára. Azon a nyáron Szakács Antalt a magyar honvédség berendelte katonai szolgálatra. Összel a felesége négy gyermekével a Székelyföld elhagyására kényszerült. A szerencsés véletlen folytán Szentgotthárd környékén a család összetalálkozott. 1945 márciusában a magyar katonai maradványt Ausztriába vezényelték; a tiszteket családtagjaik is követhették. Áprilisban amerikai hadifogságba kerültek. A Spital am Pyhrn-i Magyar Családi Tábor hivatalos igazolása szerint Szakács Antal *„ezen táborban önként és minden ellenszolgáltatás nélkül vállalta a magyar népi énekek, táncok és szavalókórus tanítását és vezetését, amivel nagy szolgálatot tett a nyomorúságos sorban külföldre kényszerült magyarságnak”*.

Három hónap után, 1945 júliusában az USA hazaengedte őket. Szakácsék a Székelyföldre nem mertek visszatérni; érdi rokonok fogadták be a hallgató családot. Az 1945–1946. tanévre Szakács Antalt Zalaegerszgre helyezték megyei tanügyi előadónak.

1945–1948 között Bonyhád *„a magyarországi telepítési politika fókusza. Ennek a vidéknek a képe alakult át a legjobban a XX. század magyar honfoglalása, a település során”*. Bonyhád megrázó demográfiai változásokat élt át: a náci haláltáborokban 1170 zsidó elpusztítása, a volksbundisták menekülése, majd málenkij robotra hurcolása, itthoni internálása, végül a német anyanyelvű-

ck zömének a kitelepítése. A helyükre bukovinai-bácskai, erdélyi menekült székelyek, majd elüldözött felvidéki magyarok kerültek.

Az új életkörülmények közé csöppent székelyek mindennapi gondjainak kezelésére 1945-ben a Völgyeségi Telepesek Központi Szövetkezete vállalkozott; a bukovinaiak kulturális felzárkóztatására 1946-ban megalakult a Székely Népművelési Tanács a Székelyföldről menekült „képzett, energikus pedagógusok”-kal. Júniusban Szakács Antalt Bonyhádra helyezték szabadművelődési tanácsosnak. A 35 községbe betelepített székelyek szellemi felemelkedéséért „a legtöbbet tette a székely művelődés ügyéért, a hátrányok ledolgozásáért. A népművelői hív és a pedagógus szervező munka szerencsésen ötvöződött ebben az emberben”. Elkeseredését, önzetlenségét, áldozatvállalását dicséri a gazdasági szaktanfolyamok, a falusi önképzőkörök és dalárdák szervezése, a Szabad Föld Téli Esték rendezvényei, a kéthetes Kodály-szeminárium, a Székely Múzeum megnyitása, a 48-as centenáriumi kulturális versenysorozatokban elért sikerek. Mindezeket a „fordulat éve”, a proletárdiktatúra és a tanácsrendszer lefékezte, 1949-ben a székely intézményrendszert fokozatosan felszámolta.

Szakács Antal 1949 szeptemberétől a bonyhádi általános iskolában tanított. Sem az úttörőmozgalom, sem a Járási Művelődési Ház nem tartott igényt népművelői elhivatottságára, tapasztalataira. A politikai hullámmások enyhülő szakaszaiban „a szörvénnyesen megmaradt székely értelmiség még egyszer összeszedte tudományát”. A feléledő Gábor Áron színjátszó csoport ösbemutatót tartott Földi István Mádéfalvi veszedelem című színművének előadásával (1956), megemlékezett Mátyás királlyá választásának 500. évfordulójáról (1958) és Benedek Elek századik születésnapjáról (1959). Tamási Áron Énekes madár című színjátékának előadásával lezárult a tanár úr rendezői tevékenysége.

Szakács Antalt 1960-ban nyugdíjazták. A következő évben „végleg szakít e sok örömet és még több csalódást termő vidékkel”, és feleségével Érdre költözött (négy gyermeke diplomát szerzett, önállósodott). Az érdi „székely boly”-ban irodalmi rendezvényekkel támogatta a ritkuló hagyományokat és értékeket mentő Kóka Rozália munkáját. De az erő fogyott, a munka terhe ssé vált, jelentkeztek az öregkori betegségek. Szakács Antalnak „*clapadt a kedve*”, s 1980. június 3-án Érden elhunyt. Életútját Domokos Pál Péter nekrológiájában a következőkben összegezte: „Mindenütt kereste, szerette a népet, a magyar népet, a székely népet. Minden szava, tette érte való volt. Szívünkől köszönjük Szakács Antal életművet és példáját”.

Kolta László

Irodalom: Bodor György: A honismereti munka kezdete a dunántúli székelyek körében (Honismeret, 1975. 3–6. sz.); Albert Gábor: Emelt fővel (Bp., 1983.); Tamás Menyhért: Mérleges idő (Bp., 1985.); Csupor Tibor: Mikor Csíkból elindultam (Bp., 1987.); Földi István: Mádéfalvától a Dunántúlig (Szekszárd, 1987.); Kolta László: Bonyhád művelődéstörténete 1867–1962. (Bonyhád, 1987.); Domokos Pál Péter: Szakács Antal halálára (Új Ember, 1980. június 22.)

Emlékezés Hausz Mihály iskolaszervező gazdasági tanárra

Felvidéken, a Szepes vármegyei Nagykunfalván (ma Helcmanovce) született 1900. szeptember 29-én. A kisközség akkor a gölnicbányai járáshoz tartozott. 2229 kh területtel, 266 házzal és 1269 fő lakossal rendelkezett, akik görög katolikus vallásúak voltak. Apjának szerszámkészítő manufaktúrája volt. Édesanyja, Kellő Mária görög katolikus papi családból származott. Apja és anyja korai elvesztése után nagybátyja, Kellő János kassai görög katolikus főesperes taníttatta. Sógora longyel gazdatiszt volt a Károlyi grófnál, tőle kapta az ösztönzést, hogy maga is gazdatiszt legyen. Először a debreceni Gazdasági Akadémia hallgatója lett. Felvidéki létére azonban nem tudta megszokni az Alföldet, ezért Óváron folytatta és fejezte be az akadémiát 1925-ben.

Kezdetben gazdatisztként dolgozott, majd az 1930-as, 1940-es években Budapesten, a Kéleti-pályaudvarnál vámszaki tiszt volt, aztán a kassai Mezőgazdasági Főiskolán tanított 1945-ig. 1945 után a Földművelésügyi Minisztériumban szerzett gazdasági tanári oklevelet, és a minisztériumban az állattenyésztési szakirodalom tankönyvlektora lett.

A II. világháború után parasztságunk szakmai képzésére nagyszerű iskolaszervezési programot indítottak el. Egymás után hozták létre a mezőgazdasági szakiskolákat a Dél-Dunántúlon, a göllei volt az első. Hausz Mihály 1945 őszén érkezett Göllébe. 1945–1946 telén gyalog járta a környező községeket, toborozva a hallgatókat. Jó szervező volt, szinte a semmiből teremtette meg az iskolát. Az akkori Földosztó Bizottságtól 40 kh földet is kapott a tangazdaság. A tangazdaság megszervezése után került sor az oktatás beindítására.

A Gazdasági Iskola a korábbi iskolák tanterve alapján működött. Az oktatás kétéves volt és a téli hónapokra szorítkozott. A hallgatók a két év elvégzése után „aranykalászos gazdák” lettek. A nappali oktatás mellett „ezüstkalászos” esti oktatás is folyt, melyen az idősebb régi és az újgazdák vettek részt. A Gazdaképző Iskola keretében gazdaasszonyképzés is beindult. A tanfolyamot Matuszka Ilona vezette.

1949-ben Hausz Mihályt Németbolyba helyezték, az ottani iskola igazgatója lett, majd később Kaposvárra, illetve Szombathelyre került, szintén iskolaszervező igazgatónak. Szombathelyről Keszthelyre kérte magát, de az akkori miniszteri vezetés csak nehezen helyezte át. Leendő felesége, Matuszka Ilona már Keszthelyen tanított. 1958-ban házasságot kötöttek.

Hausz Mihály 1958-tól 1965-ig tanított a keszthelyi „Nagyváthy János” Mezőgazdasági Technikumban. Kedvelt tárgyai: az állattenyésztés, a mezőgazdasági gyakorlat, az üzemszervezés és a növénytermesztés. 1965-ben nyugdíjba vonult és házikertjében dolgozott, de továbbra is figyelemmel kísérte a mezőgazdasági szaklapokat. Szép gyümölcsöse és virágoskertje volt, melyet szinte haláláig gondozott.

1980. október 30-án hunyt el Keszthelyen. Hamvait a Karmelita-templom kriptájában helyezték örök nyugalomra.

Özvegye egyik levelében ír róla:

„Hausz Mihály kiváló általános és szakmai műveltséggel rendelkezett. Anyanyelvi szinten beszélt németül, szlovákul és franciául, de mindig szerény volt és emberszerető. Ézért szerette Öt is mindenki.”

Jómagam Miska bácsit 1968 óta személyesen is ismertem, hiszen Keszthelyen tanultam. Ott végeztem a középiskolát, a főiskolát és később az egyetemet is. Ő valóban igen művelt tanár és nagy magyar volt. Többször mesélt nekem a trianoni tragédiáról, úgy 1970–1972 táján, melynek bekövetkezése után már nem térhetett haza, mert a Felvidéket Csehszlovákiához csatolták. Ugyan többször is járt szülőföldjén, de igazából sosem akart végleg visszatérni, mert mindig magyarnak tartotta magát. Szerette a Dunántúlt, az itteni parasztembereket. Mindezt dédanyámtól, id. Galambos Imréné sz. Vincze Annától tudom, akinél sokat tartózkodott – estként elmesélte nehéz körülményeit is életútját.

Ízig-vérig magyar ember volt, ezért is szerették tanítványai és munkatársai is. Özvegye jegyezte meg az idei nyáron, amikor családommal felkerestem: „Kár, hogy téged nem tanított!” Köztudott, hogy a keszthelyi középiskola magyar érzelmű és egyben vallásos tanári karból állt, annak ellenére, hogy az akkori Veszprém megyei pártemberek és fiaik is abban az iskolában érettségiztek. Talán nem véletlen, sőt biztos vagyok benne, hogy a Mezőgazdasági Tech-

nikum jó hírneve Hausz Mihálynak is köszönhető volt. Annak az iskolának vonzereje és magyarságtudata volt és bízom benne, ma is így van!

Életének és munkásságának kívántunk emléket állítani augusztus 20-án egy márványtáblával, melyet a 2000. évi Falunapon Göllében azon az épületen helyeztünk el, amely ma is iskola. Az ünnepségen jelen volt Bernard Jenő egykori tanár (későbbi igazgató), felesége Edit asszony és 11 volt gazdaképzős. Sajnos, többségük már nem lehetett velünk e neves rendezvényen. Így rájuk és a már eltávozott többi tanárra, oktatóra is emlékeztünk. Az emléktáblán a következő sorokat olvashatjuk:

Ebben az épületben működött 1946–50 között
a Gazdaképző Iskola, melynek szervezője és
igazgatója
Hausz Mihály
(1900–1980)
mezőgazdasági középiskolai tanár volt.
Az iskola tanárainak és diákjainak emlékére
állította Gölle község Önkormányzata
2000. augusztus 20-án.

F. Bodó Imre

Felsőbánya visszatérésének évfordulója (1940. szeptember 9.)

Az ember életében előfordulnak olyan fontosabb események, melyek bizonyos értelemben hatnak sorsának további alakulására. Ilyenek: születésnap, névnap, házasságkötés, gyermekáldással járó örömök stb. Ezek olyan ünnepeké összeálló események, amelyekre terített asztallal emlékezik a hagyományokat tisztelő és megtartó polgár. Az egyéni életnek eme „sarokkövei” adják meg tartalmát a rohanó és múló élet eseményeinek, a rokon szálakat nemzedékeken át ápoló összetartás érzésének, mely emlékezésre és ünneplésre gyűjti egybe a családi köteléket.

Felsőbánya város életében is voltak évfordulók, ilyen ünnepi és kevésbé ünnepi események, melyekről megemlékeznek a krónikák. A több évszázados városi életnek nevezetesebb évfordulójáról fennmaradt írásokban kevesebb az ünneplésre okot szolgáló esemény. A település városi rangra történt emelésének 670 éves történetét bemutató csekély példányszámú monográfia (töredék) mindezt számbaveszi. Indokolt és szükséges azonban megemlékezni egy olyan XX. századi eseményről, mely igazi ünnep volt Felsőbánya életében.

Nyolevan esztendeje annak, hogy a történelmi Magyarország úgynevezett Partium részéből kiszakított és húsz évig idegen uralom alatt volt Felsőbánya város magyar lakossága ünnepre készülődhetett. Az egykoron tisztán magyarok lakta város 1940. szeptember hó 9-vel visszatérhetett az anyaországhoz. Történelmi nevezetességű dátum ez a város életében, ekkor érkeztek oda a települést ismét birtokba vevő magyar katonai alakulatok. Ezen a csodafényes szeptemberi napon – húszéves ifjúként – én is ott voltam az ünneplő tömegben, mely színpompás külsőségek közepette várta a „magyarok bejövetelét”. Akkor úgy hittük, hogy ezzel végleg ledőlt a trianoni határkövek egy része, amit később követhet a többi tilalomfa kidöntése is. Reményünket megcáfolták ugyan a későbbi események, de emlékezni és emlékeztetni kell Felsőbányának akkori nagy ünnepére (lásd a hátsó borítót).

Húzzuk fel tehát a függönyt a történelem színpadán és nézzünk szét a kulisszák mögött!

Mint ismeretes, az első világháborút lezáró békeegyezményeknek legvitatottabb és a magyarság szempontjából legfájóbb döntése volt, amikor 1920-ban a Párizs melletti Versailles-ban, a Trianon-palotában hosszas és egyoldalú viták nyomán megszületett ama „békeszerző-

dés”, amely felosztotta a történelmi Magyarország területét és a magyarság egyharmadát idegen és vele szemben ellenséges kormányok uralma alá kényszerítette. Ezzel az országterület harmadára, a lakosság száma kétötödére csunkult. Trianon – a Mohácsi csatavesztés óta – a legfájóbb sebet ejtette a magyarságon és természetes, hogy a Trianon utáni korszak magyar közvéleménye, nemcsak a hivatalos politika, hanem a szellemi élet és magyarság legszélesebb tömegei sem fogadták el eme diktatórikus béke következményeit. Két évtized sem kellett annak bizonyítására, hogy a háborút lezáró békeszerződés-sorozat következetlenségei és túlzásai egy újabb világháborúnak magvait vetették el, melyek a második világháborúval meghozták a maguk újabb „termését”.

Trianonnal elveszett Erdély és a történelmi Magyarország úgynevezett „Partiumi részei” is, s a Szatmár megyei Felsőbánya sem kerülhette el a sorsát. A politikai határok átléptek a helybenmaradó lakosság feje felett, és az így bekövetkezett kisebbségi helyzet már nem sok ünnepet ígért a többségben lévő magyar lakosság számára. A vasútállomás és a városháza épületére román nyelvű tábla került Baia Sprie felirattal. Hűsz szomorú esztendő következett Felsőbánya magyarságára is.

1940. augusztus 30-án bekövetkezett az úgynevezett második bécsi döntés, amely Erdély egy részét visszaadta Magyarországnak, s így került vissza Felsőbánya is az anyaországhoz. Augusztus 31-én, (szombaton) délben a budapesti rádióban is elhangzik a bejelentés. Egyidejűleg közlik a határidőket is, ameddig a román katonai alakulatoknak el kell hagyniuk a visszacsatolt területeket. Később megerősített hír szerint a magyar csapatok szeptember 9-én érkeznek Felsőbányára. Másnap – vasárnap – szűknek bizonyultak a történelmi egyházak teklei. Észrevehetően megélnék az élet a városban, szokatlanul sok ember volt az utcákon. A délutáni órákban, az úgynevezett „bányászkorzón” is egyre több, ünneplőbe öltözött bányással találkozhattunk, akik megszokott helyeiken ácsorogva beszélgettek, földalatti mélységek sötétjétől megsápadt arcukat fúrósztve az őszi napfényben. Ők is tárgyalták a bekövetkezett eseményt, latolgatva annak várható hatását saját életükre. És mint ilyenkor lenni szokott, előkerült és körbejárt közöttük a fémből készült „dózní”, a vágott dohánnyal teli szelence, melyből a kézzel sodort cigaretták köhöggető füstje, egyfajta közösségi konszenzussá szelidítette véleményeltéréseik karcos megnyilvánulásait, főleg most, az ünnepvárás hangulatában.

A városházával szemben lévő picinyke parkban (Stoll-kert) vidám indulókat játszott a bányászzenekar, szórakoztatva a sétálókat. A fúvós hangszerek hangjai a város legtávolabbi részéig is elhallatszottak. A Bányahegy aljában lévő városrészekben (Kákás, Forrás) is tudták, hallották, hogy ünnepre készül a város. Mindenütt vidám arcok, felszabadult jókedv, mosolygós tekintetű emberek, fiatalok az utcán, estefeléd pedig háláadásra hívó harangzúgás.

Szeptember első hetében volt egy másféle mozgás is a városban. Elkezdődött az addigi román állami szervek és igazgatási intézményeik személyi állományának készülődése, akik központi felhívásra, vagy szabad elhatározásból távozni készültek a városból. A román tisztviselők többségét – munkahelyén kívül – semmi más nem kötötte Felsőbányához, de voltak olyanok, akik nem tettek eleget Bukarest felhívásának és vállalták a helybenmaradást. A Trianon előtt is a városban élő románok sem igen mozdultak. Helyhez kötötte őket egyrészt kisebb-nagyobb ingatlanuk, másrészt a város magyarságával való korábbi békés együttélés tapasztalata. Hogy kik igyekeztek el a városból? A gyökértelen és szélsőséges politikai nézeteiket vallók, továbbá a magyar fennhatóságtól idegenkedő és attól joggal félők. A város visszaadásának hírére egyik napról a másikra fellazult, majd meg is szűnt a helyhatósági szervek és intézményei (igazgatás-rendszert) működése, ezért azok helyébe a közbiztonság megőrzésére – átmeneti jelleggel – helyi fiatalokból Nemzetőrség alakult, amelynek tagjai nappal és éjszaka csoportosan járőrözve vigyázták a város nyugalalmát, a polgárok javait mindaddig, amíg megérkeztek a magyar csapatok. Azokban a napokban az emberek aggódva figyelték a román katonaság mozgását, visszavonulását és izgatott várakozással tárgyalták az elkövetkező napok várható fejleményeit. A városban nem történt rendbontás. Megélnék viszont a forgalom a vasútállomáson. A város elhagyásának eme utolsó „stációján” már érzékelhetőbb volt a politikai döntés-okozta elkeseredés a távozni készülő körében, melynek látható jelei is voltak. Ugyanis az állomásépület falára sebtében felmázolt román nyelvű feliratok – magyar fordításban – azt hirdették: „Nem távozzunk végleg! Még visszatérünk! Ismerjük az utat Budapestig!”

Ezen fenyegetés-jellegű falra mázolt üzenet némi szorongást és félelmet ébresztettek az emberekben. Eközben szeptember első hetében a városban terjedni kezdett annak a híre, hogy az erdőben gombát szedő asszonyok katonákat láttak a Bányahegyen, akik közeledtükre eltűntek a szakadékos hegyoldalba. Az esti órákban a hegy felől hallatszó néhány puskalövés már tartalmat is adott az emberek aggodalmának, s mindjárt megfogalmazódott a híresztelés: „Fegyveres partizánok vannak a Bányahegyen, akik biztosan meg akarják támadni a városba bevonuló magyar katonaságot, megzavarva ezzel a fogadásukra szervezett ünnepélyt!”

Egy-egy éjszakai, a hegyről hallatszó rövid géppuskasorozat egyre inkább megerősítette a lakosság feltételezését és fokozta aggodalmukat. A híresztelésnek lehetett némi valóságtartalma, mivel az egyik visszavonuló román alakulat néhány fegyverese felderítést végez a hegyen, de úgy tűnik – eredménytelenül, mivel hamarosan visszatértek. Őket is sürgette a visszavonulás kényszere, alaposabb kutatásra nem volt idejük. Eközben a környező hegyekből, Máramarossziget és Kapnikbánya felől visszavonuló román katonai egységek húzódtak felfelé a völgyekben, Felsőbányán is áthaladva, Nagybánya felé.

Felsőbánya lakossága pedig várta a magyar csapatok érkezését és ünnepélyes fogadásukra a városközpont Fő-utcáján, az egész úttestet átívelő díszkaput állítottak fel. A csapatok érkezését megelőző napon kisebb incidens zavarta meg a kedélyeket, ugyanis a visszavonuló román alakulat egyik járműve kissé megrongálta a díszkapu egyik tartóoszlopát – véletlenül-e, vagy szándékosan, nem tudni. A város fiataljai kijavították a sérült oszlopot. A magyar csapatok ünnepélyes fogadását szerencsére semmi sem zavarta meg. Mielőtt a magyar csendőrség akcióba lépett volna a Bányahegy felől reájuk leselkedő „partizánveszély” felderítésére és felszámolására, ez a feltételezett talány meg is oldódott. Dehogy is voltak partizánok a hegyen! Néhány helybeli és környékbeli, a román hadseregben szolgáló fiatal katona (román, magyar, egyéb nemzetiségű) a visszavonulás során ügyesen elszakadt alakulatától és az ismerős környezetbe érve, fegyveresen bevetették magukat az erdőbe. Nem akartak ugyanis tovább menni a bizonytalanságba, ahonnan az újonnan megvont határ miatt, ki tudja mikor kerülhettek volna vissza családjaikhoz. Hamarosan előjöttek búvóhelyükről, s miután fegyvereiket átadták a magyar hatóságoknak, szabadon távozhattak lakóhelyükre.

A magyar katonai alakulatok bevonulását megelőző héten a vidámság és ünnepélyesség jellemezte a város hangulatát. Mintegy varázsütésre, bámulatos gyorsasággal kerültek elő szekrények, ládák mélyéből, a padlásokon elrejtett szebbnél-szebb magyaros öltözékek, nemzeti színű szalagokkal díszített blúzok, szoknyák, kötények és egyéb ruhadarabok. Az üzletekből pillanatok alatt kifogyott a piros-fehér-zöld színű selyemszalag. Szabók és varrónők feszített tempóban dolgoztak, hogy határidőre eleget tegyenek megrendelőiknek. A városházán dolgozók is szorgoskodtak, eltüntetve az onnan ellávozott tisztviselők után visszahagyott rendetlenséget. A több évszázados, viharos történelmi időket megélt, erődszerű városháza előtt lévő „landinafára” (villanyvezetékot tartó, földbeásott fenyő oszlop) szerelt hangszóróból már zeng az induló: „... édes Erdély itt vagyunk, érted élünk és halunk!”

A római katolikus és református templomok, valamint a bányahivatal épületével határolt téren már épül a szabadtéri emlévény, amely a vidék sajátos fájnak lombzatával, fenyőágak koszorújával és rengeteg virággal díszítve várni fogja a városba bevonuló magyar katonákat. Így akarta fogadni Felsőbánya a *magyarok bejövetelét*, ami be is következett 1940. szeptember 9-én, egy napfényes hétfői napon. Boldog órák szép emlékeképpen, rózsafelhők úsznak át a légen – jut eszembe a költői mondás –, amikor most arra emlékezem, hogy hatvan esztendővel ezelőtt, milyen ünnepre készülhetett szülővárosom annak öröme, hogy a Trianon-i igazságtalan békédiktátum után húsz évvel ismét magyar lett.

A Nagybánya felől érkező magyar katonaságot nagy éljenzéssel és virággal köszöntötte a teret beköltő lakosság. Polgármester hiányában kisebb küldöttség fogadta az érkezőket és a város nevében a történelmi egyházak vezetői üdvözölték a csapatok parancsnokát és annak tisztikarát. Majd az emlévényen elhangzottak azok a köszöntők és beszédek, amelyek az elnyomott nemzeti érzések húszéves zsilipjeit nyitották fel az emberek szívében annak reményében, hogy a bekövetkezett történelmi változás egy felszabadult, jobb és igazságosabb élet lehetőségének látványát hozta el Felsőbánya számára is. A katonai parancsnok rövid válaszban üdvözölte a város lakosságát, nyugalmat és a maga részéről megértő türelmet ígérve a bekövetkező változással járó problémák közös megoldásában. Sikeres együttműködést kért a vá-

ros minden polgárától. Ezzel meg is történt Felsőbánya lakossága és az új katonai közigazgatás közötti baráti kézfogás, mely ígéretes jövőt jelentett. Ezt a történelmi értékű aktust azonnal meg is áldották az egyházak vezetői. Éljenzés, taps, harangzúgástól kísérve szállt az ég felé a bányászoknak himnusza: „... szerencse fel, szerencse le, ilyen a bányász élete!”

E történelmi pillanat hatására sokak szívében és lelkében ünnepélyes szavakban fogalmazódtak meg a beszédek, a szónoklatok, a felszabadult érzésekkel telített fogadkozások a jövőt illetően és ott, a virágokkal díszített ünnepi emelvényen mondták el lelkesítő, örömkönnyekkel áztattot gondolataikat. Sok esztendő távlatából visszagondolva az ünnepi pillanatokra, megfogalmazódik az emberben az érzés, milyen sokan nem gondoltak akkor arra, hogy a történelem kerekének váratlan fordulásával, a visszatérő idegen hatalom milyen keményen számon kéri majd rajtuk a hazafias felbuzdulásuk minden kimondott és ki nem mondott szavát, s hogy sokukat talán felelősségre is fognak vonni a bevonuláskor tanúsított magyaros lelkesezésükért. Miként egy Kuhárik nevű helybeli mészárossal tették, akit ezek miatt börtönbe zárt a visszatért államhatalom. Ez a hatalom nem feledkezett el a város akkori római katolikus plébánosáról sem (Dr. Czumbel Lajos), akit évekkel később ugyan, már mint a szatmári és nagyváradi egyházmegyének püspöki helynökét, öt évi börtönbüntetéssel sújtotta. A plébános kegyetlen körülmények közepette szenvedte el a magánzárka örületbe kergető éveit (Máramarosszigeti fegyház), majd az ország egyik leghírhedtebb börtönében (Jilava) és a Munténai kényszermunkatáborainak tetet-lelket sorvasztó megpróbáltatásait.

De 1940 szeptemberében ugyan ki gondolt volna ilyesmire? Hiszen az „Erdély visszatért!” jelszónak örömmámorában minden hangsúly a „... nem, nem, soha” és „a mindörökre magyar marad” szavakon nyugszik.

1941. évének október havában vonult be a város fiatalságának azon korosztálya, mely már a felszabadult lelkülettel, s némi büszkeséggel vette magára a katonaruhát. Hiszen az akkori idők lelkesítő „... [Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája” című indulóra történő menetelés nem kis eseményt jelentett egy fiatal ember életében, a két évtizedes kisebbségi lét után. De mint tudjuk, alig telt el néhány esztendő, és keservesen kellett ráébredniük arra, hogy valójában sem a „legszebb”, sem pedig „vigan élő” katonák nem voltunk, hanem egy tönkrevert, testileg és lelkileg elkínzott, megtaposott és megalázott háborús nemzet fiaiként kerülünk ki a második világháborúból. Már akik élve megúszták a harctereknek szörnyűséges poklát, vagy a hadifogság embertelen körülményeit.

Az események menetét tudjuk, következményeit ismerjük! 1944. augusztus 23-án a románok – az oroszok által felajánlott Észak-Erdély visszaszerzésének reményében – kiugrottak a háborúból és a szovjet csapatokkal együtt támadást intéztek a németek és szövetségeseik ellen. Visszafoglalták Észak-Erdélyt, s 1944 szeptemberében már elérték a trianoni határt. Ezzel Felsőbányának sorsa is megpecsételődik, ismét román fennhatóság alá került. 1946-47-ben a párizsi békeszerződés mindent visszaállított az 1939-es állapotot jelentő határok keretei közé. Ezzel a bányamedence városai, falvai újból leszakadtak az anyaországról – Magyarországról.

Felsőbányán ismét Baia Sprie feliratra cserélik a táblát a vasútállomás épületén.

Meggyőződéssel állítom, hogy Felsőbánya magyar lakosságának szívéből az 1940-es év ünnepi emlékét sem a múltó idő, sem pedig a visszatért hatalom intézkedései nem tudták feledtetni. Különösen érvényes ez az akkori fiatalokra, akik akár katonaként, akár civil polgárként aktív részesei voltak ama történelmi időknek, melyeknek eufórikus hangulatában lelkeseadni tudtak mindenért – ami magyar. Meg voltak győződve arról, hogyha bármilyen szinten és formában is, de ők is a történelem csinálói voltak. Erre emlékeztette őket a magyarok által városukban épített országzászló is, melyen magyar trikolor lenghetett, melynek kő-alépitményi formája Felsőbánya legelső, 1376. évből származó címeres pecsétjén lévő fényőtozozok mintázatán alapult. A visszatért hatalom egy idő után lebontatta ezt az építményt, emlékét ma már csak néhány fényképfelvétel őrzi.

Pain Lajos

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Bálint Sándor:

Néprajz és középiskola

Jelenlegi középiskolai tantervünk túlságosan zsúfolt, új tantárgyat alig tudnánk benne elhelyezni, mert egyszerűen nincs hely. Azután meg sokat hallunk komoly pedagógusok részéről is a túlterhelésről. A magunk szerény tapasztalatai is igazolják mindkét ellenvetés jogosult voltát és igazságát. Mindehhez még egyéb nehézségek is járulnak: a középiskolai tanárképzésben¹ a néprajz nem szerepel, az önelvű néprajz aránylag fiatal, forrongó tudomány, hazánkban alig művelik, a tudományos feldolgozás tehát még hiányos. Mindez azonban elsősorban idő kérdése, magát az elvet, a néprajz középiskolai szerepét nem érinti. A gyakorlati megvalósítás lehetőségéről és részleteiről itt és most nem is igen szólunk, továbbra is csak az elvi szempontot szeretnénk érvényesíteni.

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a néprajznak a *mai* tantervbe különálló tárgyként illesztése nem lenne helyes, mert nem lenne szerves; éppen csak egy tárggyal több. Ez a néprajz érdekében sem volna kívánatos. A mostani tantervnek szándéka az, hogy mindenáron igazoljuk a „művelt nyugat”-hoz való tartozásunkat. Nem csoda tehát, hogy a sajátos magyar gyökerek és szükségletek nem részesültek kellő méltánylásban. Nem félünk a szót kimondani: a tantervnek nem ismételt módosítására, de gyökeres revíziójára volna szükség. Az iskolát nem szervezetében, de lényegében kell megújítani.

... Mi a néprajzot az elképzelhető új tantervben nem külön, a többi tárgytól többé-kevésbé elszigetelt stúdiumnak gondoljuk. A néprajzot, azaz a magyar népi kultúra ismeretét az új tanterv alapvetésének tekintjük, amelyen a középiskola egész tanulmányi rendszere fölépül, amelyből szelleme táplálkozik.

Ami hitünk szerint ezt három követelmény biztosítja: a) a historizmus, b) a koncentráció és c) a népi élmény parancsa.

a) A középiskola mostani tanterve is sürgeti a *historizmus* érvényesítését. Ez azonban a tapasztalatok szerint nem vált valóra. Bizonyosságul elég Schneller István tantervi kísérletére² utalnunk, amely éppen ezt a hiányzó történeti *szellemet* akarja a tárgyak struktúrájában, és tanításában kidomborítani és a növendékek lelkében tudatos élménnyé tenni. Schneller koncepciója nemes harmóniában egyesíti a XIX. századnak az evolúcióban való nevezetes hitét a keresztény tökéletesedés eszményével, azonban mintha nem számolna a valóság, az emberek és helyzetek merevségével kellőképpen. Egy mindenképpen bizonyos: a legnemesebb emberi tradícióknak, szellemi és erkölcsi értékeknek mai züllésében a történeti kultúra tanulságára és ellenőrzésére fokozott szükség van.

A történet igazi lényegével kerülnénk ellentétbe, ha egy ponton megakarnók rögzíteni, vagy el akarnók törölni, ha a tabula rasa balgaságára akarnánk vetemedni. Az élel örök folytonossága érdekében a történeti kultúra továbbépítését kell választanunk. Az igazi historizmus nagy alázatra tanít meg: egy végtelen és végtelenül szövevényes fejlődés utolsó láncszeme, következménye és credője, elmúlt idők produktuma vagyok, de ugyanakkor éteri magas-

¹ Említsük meg itt, hogy a polgári iskolai tanárképzésben már 1920 óta szerepel a néprajz.

² *Schneller István: A kolozsvári országos tanárképző intézet gyakorló iskolájának tantervezetere és tantervére vonatkozó javaslat. Kolozsvár, 1918.*

ságokba emel föl; ugyancsak végtelen fejlődésnek vagyok oka és kiindulása, beláthatatlan jövődönék vagyok kezdete. Ha az iskola a historizmusnak első tanulságára tud csak megfelelni, akkor vagy halottkultusz színhelyévé válik, amelyre Nietzsche talál olyan kemény szavakat, vagy pedig kiszárad, verbalizmusba (puszta nevek, évszámok) süllyed, amelyet sokat igyekeznek Schneller módjára éltető szellemmel megtölteni. Mindezekon fölül a középiskola eddigi és mostani történelmi érdeklődése csak egyes társadalmi osztályokra, és csak bizonyos – önkényesen kiszemelt – jelenségekre („nevezetes” események) terjed ki, de a közösség különböző formáinak az individuális sorsra és egyszeri eseményekre is kiható életét inkább csak mellékesen vizsgálja meg.

A historizmusban különben van bizonyos nemes egyoldalúság. Az ember immanens életének és kultúrájának ugyanis nemcsak időbeli tartama, de térbeli kiterjedése is van. Az emberiség és a nemzet tagjai nemcsak mint nemzedékek élnek egymás után, hanem mint kortársak egymás mellett. E két kiterjedés természetesen számtalan pontban érinti, sőt metszi egymást. E találkozások alapvető tudománya még nem alakult ki világosan. Némelyek a néprajzban, mások a szociológiában vélik fölismerni. A mi sajátos magyar viszonyainknak kétségtelenül a néprajz adná teljesebb értelmezését. A két tudomány szak nyilvánvalóan kölcsönös viszonyban áll egymással, mégis mintha a szociológia feltételezné a néprajzot. A szociológia szempontja és érdeklődése elsősorban a *jelen* állapotok megismerésére, konstatálására irányul. Kultúránk geneziséjét és történelmi alakulását a néprajz – az összes kultúrbázisok egybefoglaló tudománya – igyekszik tisztázni, és ezek alapján jelenünk szellemi képét megérteni. A néprajz tehát mind a történelmi tárgyakkal, mind a szociológiával szemben az egyetemesség igényével lép föl, integrálni akarja a filozófiához hasonlóan az ember összes megnyilatkozásait. A historizmus eddigi tudós egyoldalúságával szemben a néprajz egyetemesebb és egységesebb történelmi megismeréshez akar segíteni. Itt kapcsolódik különben az iskola munkájába a néprajz koncentrációs igénye is.

b) Kultúrpolitikai közhely, hogy a középiskolának nem az ismeretek pusztája közlése a feladata, hanem az, hogy a növendéket – értelmi, erkölcsi készségei fejlesztésével – szellemi önállóságra nevelje. A tananyag azonban mostanság nagyon megduzzadt, az átadandó ismeretek hallatlanul megnöttek. Az iskola fejlődése egyoldalú és túlzó intellektualisztikus irányt vett. Önégülül racionalizmusában a nevelést illetően bizakodik az ismeretek formális nevelő erejében. A mai iskola hasonlatos Goethe bűvészinasához: elfelejtette azt az ígét, amellyel az ismeretek áradását ellenőrizhetné és uralkodni tudna rajta. Korunk hitetlen filozófiátlan relativizmusa szinte tehetetlen ez ismerettömegekkel szemben. Tanár, tanítvány egyaránt rab-szolgája és nem uralkodója az előírt tananyagának. A jobb emlékezet és nagyobb szorgalom boldogul. Az oktatás mellett a nevelésre: az egyéniség kibontakoztatására, a magatartás nemesítésére, világnézeti tájékozódásra alig marad idő és alkalom. E bajok részleges orvoslására a *koncentráció* mai szokványos értelmezésében nem alkalmas.

A néprajz két irányban lehet az igazi koncentráció szolgálatára. Mint az összes kultúrbázisok összefoglaló tudományának elvi kötelessége lenne annak a szakadatlan differenciálódási folyamatnak megértetése, amelynek során a Kezdet (primitív ember, nép, nemzet naiv kora) egyszerűségéből, kultikus egységéből a tudománynak, művészetnek, életnek mai gazdag változatai kibontakoztak.

Az iskola gyakorlati munkája szempontjából a néprajzi orientációban nemcsak a koncentrációnak, de a tananyag aktuálissá érett redukciójának is páratlan lehetőségei nyílnának. Ugy gondoljuk, hogy a mostani szakrendszer a középiskola ismeret- és élményanyagát túlságosan szétördeli, megmerevíti, élettelené teszi. Az így keletkezett ismerethalmaz részeit alig lehetséges a mai esetleges és szerény igényű koncentrációnak egyesíteni, kölcsönös vonatkozásba hozni, teremtő élménnyé tenni. Erejét és ambícióját meghaladó műveletet igazán nem követelhetünk tőle. Az anyagot *külső* elvnek kell megszerveznie és megelevenítenie. Csak ez biztosíthatja a középiskola eredeti, sajátosan elhomályosult eszményét: a világnézeti tájékozódás lehetőségét és következményét. Az így felfogott koncentrációs elv alapvetéséül kínálkozik a népi kultúra hívó jellege, harmonikus egysége.

A néprajz alapján és nevében megkísérelt koncentráció másik fontos feladata, hogy a középiskola megduzzadt tudásanyagát a lényegre redukálja. Ne törekedjék enciklopédikus zártságra, hanem mutasson rá arra, és tegye a növendék lelkében uralkodó élménnyé, hogy a

kultúra és benne a középiskola egész ismeretkincse az emberi szellem funkciója és függvénye, tehát az ő – a növendék – szellemének is. A növendék ne csak a befogadó passzív szerepre legyen kárhozható, hanem tanuljon meg az emberi ismeretrengedetben önállóan is tájékozódni. Az iskola igazán csak a legszükségesebb útravalóval lássa el, nélkülözhető terheket ne rakjon rá, önbizalmától, szabadságától és lendületétől ne fossza meg.

Jelen dolgozatunkban szeretnénk elvi síkon maradni, tehát a néprajzi koncentrációból fakadó redukció gyakorlati végrehajtásáról e pillanatban nem szólhatunk. Csak éppen jelezzük, hogy az egészen újonnan kiszemelt tananyagunk néhány szakcsoportba, egységbe (világnézet, történelem, társadalom, természet) való rendezését tartanók célravezetőnek.

c) A középiskola a nemzeti műveltség műhelye, amely egyfelől az emberi kultúra szolgáltatója, másfelől pedig sajátos magyar feladatok betöltésére, illetőleg a kettő együttes munkálására készít elvben elő. Csakugyan: az örök emberi eszményekkel egyéni, nemzeti különbözősük javával szolgálhatjuk legméltóbban. Ez a hivatásunk dekoratív külsőségeknél hasonlíthatatlanul többet követel: népünkkel, az anyafölddel való szakadatlan kapcsolatot. Le kell szállanunk a magyar lélek irracionális mélységeibe, amelyet parasztságunk őrzött meg viszonylag sértetlenül a XX. század színtelenedni kezdő magyarsága számára. Ennélfogva a népi kultúra szellemében megújuló középiskola harmadik nagy feladatát a *népi élményben* jelöljük meg.

A historizmus és koncentráció szolgálatában a néprajz elsősorban egyetemes kultúrpolitikai és didaktikai érdekeknek és követelményeknek tesz eleget. A népi élmény adná meg a középiskola szellemi javainak a magyar „zománcot”, az egyéni hangsúlyozást. A nevelést illetőleg: a növendék lelkében e népi élménynek kellene a szülőföldhöz és az egyszerűbb őseket képviselő néphez való ösztönös ragaszkodást ápolnia, fölkeltenie a felelősség szigorúságát és a szolgálat nagylelkűségét, kedveltetnie azt az elfogulatlan humanumot és transzcendens „beállítottást”, amely a népet annyira jellemzi.

Éppen csak utalunk a népi élmény későbbi gyümölcseire, nemzetnevelő hivatására. Társadalmi rétegeink magatartása és kölcsönös kapcsolatai nem mondhatók harmonikusnak. A népi élménynek lenne gyakorlati feladata, hogy legalább a felnövekvő nemzedékben készítse elő az emberek és osztályok egymásra találását, hiszen történeti és metafizikai sorsunk különben is azonos. A megmaradt új impériumok alá tartozó és kivándorlott magyarság sorsa, jellege szükségképpen különbözően alakul. A népi élmény e másik nevezetes gyakorlati feladata értelmében legalább a csonka hazában kell az eddiginél nagyobb mértékben és több komolysággal ápolni a magyarság népi egységének, azonos szellemi származásának tudatát, megismerni azokat a gyökérszálakat, amelyekből mindnyájan kisarjadztunk. Talán ez utóbbiakban a „néprajzi” nevelés társadalmi szerepére és hivatására is röviden rámutathattunk.

(Bálint Sándor: *Néprajz és nevelés*. Szeged, 1934. 25–32. old.)

A honismeret tanítása a szegvári általános iskolában

Hogyan vezettük be a honismeret tanítását iskolánkban? Hogy választ adhassak a kérdésre, be kell mutatnom településünket, s utalnom kell annak történelmére. Nálunk ugyanis ez adta a honismeret bevezetésének fő motivációját: a nyolcezer éves feltárt múlt. Természetesen a honismeret tanítása nemcsak helytörténetből áll, hanem tájismeretből, néprajzból és még sok olyan témából, amelyeket nem kapcsolhatunk a felsoroltakhoz, például: a település „híres-neves” embereinek bemutatása.

Először tehát bemutatom Szegvár nagyközséget, ismertetem történelmének keresztmetszetét, azután a honismeret iskolai bevezetésének körülményeiről szólok, végül néhány gondolatban a tapasztalataimat foglalom össze.

1. Szegvár Csongrád megyében, Szentestől 8 kilométernyire délre található. A „vizek falvá”-nak is nevezik, mivel két folyó, a Kurca és Kőrögy folyik keresztül rajta. Természetes

tava a falu közepét díszítő Kórógy-tó és a településtől észak-nyugatra található Landor-tó. A Tisza is a falu határában kanyarog. Holtága egy gyönyörű szabad vízfelülettel rendelkező természeti szépség.

Jelenleg 5210 lélek él a faluban: a lakosság túlnyomó része földműveléssel, kertészkedéssel foglalkozik. Iskolájába 460 tanuló jár. A barokk templom a gazdag helyförténeti, régészeti, néprajzi kiállításokkal rendelkező falumúzeum, a népi ipartörténeti műemlék szélmalom, a barokk vármegyeháza ősi „várfalakkal”, és nagyon szép népi építészeti emlékek keltik fel az érdeklődést falunk iránt.

Nem véletlen, hogy a települések hol jönnek létre: vizek partján, gazdag növényzettel, állatvilággal rendelkező területeken, utak csomópontjában, folyók átkelőhelyeinél, jól védett magaslatokon. Ezeket a helyeket az ember régés-rég megtalálta. Felfedezte a hét-nyolcozser évvel ezelőtt élt ember a Kurca és a Kórógy folyócskák találkozásának környékét is, a hajdani, közeli Kontra-tó magas partját. Bármennyire dicsekvésnek tűnik is, Szegvár egyike a legrégebb folyamatos kultúrát őrző helyeknek, ahol ember tevékenykedett, kultuszt folytatott 7000–8000 évre visszamenőleg. Szinte minden kor termelési, kultikus és művészeti emlékei megtalálhatók környékünkön.

A Körös kultúrát követően, időben később, az újkőkor második felében egy újabb mediterrán kultúra is kialakult a Tisza mentén: Szegvár-Tűzkövesen a Tiszai kultúrának egy nagy telepe jött létre. Ez a kultúra – a vonaldíszes kerámia alföldi csoportja – Kr. e. 4450-től 4035-ig élhetett ezen a területen. Hatalmas mennyiségű régészeti lelet: csiszolt kőből készült kőbalták, kővésők, csonteszközök, vonaldíszes kerámia-töredékek, őrlőkövek bizonyítják, hogy ez a telep a környék központja lehetett abban az időben. A legértékesebb leletet, a „Sarlós Isten” szobrát, Szentesen láthatjuk, az ottani múzeumban. Nálunk a Falumúzeumban csak másolata tekinthető meg. A rézkor embere pásztorkodó, állattenyésztő ember volt. Ebből következik, kevés lelet maradt fenn tőlük. A Kórógy medrében egy bronzból készült lándzsahegyet találtak. Ezen kívül urnák, településnyomok, seprődíszes fazéktöredékek jelzik az itt élt ember nyomát. A vaskorszak népeit már név szerint is ismerjük. Környékünkön a szkíták, kelták, dákok éltek jelentősebb ideig.

Kerékpárra ülve rövid idő alatt eljuthatunk az *Újfalutól* keletre fekvő homokbányához. A homokbánya melletti homokdomb-vonulat legmagasabb pontjáról belátható az Orom, ahol gazdag régészeti lelőhelyek találhatók. Például: több száz síros szarmata temető és településrészletet gazdag leletanyaggal. Kr. u. 200-ból, 300-ból. Bármerre járunk falunk határában, szinte mindent látunk a szarmaták jellegzetes szürke színű edénytöredékeire. A Falumúzeumban szarmata gyöngyöket, ékszereket, ruhadíszeket láthat az érdeklődő. Régészeti leletek bizonyítják: környékünkön a gótok, majd a hunok is feltűntek. Attila hun király halála után, 454-ben a gepidák foglalták el Szentes közvetlen környékét is. Szegváron két gepida lelőhely ismert. 567 után megjelentek az avarok a bővizű Veher, Kurca és Kórógy partján. Az oroni homokbánya területén nagy avartemetőt találtak a régészek.

Anonymus: „Gesta Hungarorum”-ában így tudósít a mai Szegvár környékének a magyarok által való megszállásáról: „majd a Bőd-révmél átkeltek a Tisza folyón. Innen továbblovagolva a Kórógy vize mellett üttettek tábort. Ott székelyek, akik előbb Attila király népe voltak, Ósbőnek híret hallva, békés szándékkal elébe jöttek, s önként kezessül adták fiaikat különféle ajándékokkal.” A honfoglalás után a község határában több falu is létezett. A későbbi századokat azonban csak kettő élte meg. A mai Szegvár elődje, az akkori nevén *Zeegh* falu, és az ettől délre, közvetlenül a Kurca melletti *Szentgyörgy* falu, mely évszázadok múltán beleolvadt Szeg faluba. Napjainkban *Kórógy-szentgyörgy* néven a település része.

Szegvár legrégebbi birtokosai a magyarok megtelepedése után a fejedelmi család, a Bor-Kalán nemzetség és a vele rokon Szeri Pósa fiak voltak. 1506-ban Dóczy János lett a földesúr, aki egy udvarházat épített a Kurca partjára. Az erős fallal körülvett castellum kiemelkedő erősségnek számított ezen a tájon. Ennek következménye, hogy a XVII–XVIII. században már a Szeg névhez hozzáragadt a *tár* szó, így lett *Szegvár* az ősi település neve. 1552 augusztusában elfoglalták a falut a törökök. A több mint 80 éves török uralom alatt élte hagyományos életét. A török adószedők listáiból, a defterekből, jól követhető a két település lakóinak száma. A török kiűzése utáni 40-50 évről kevés írásos emléket találunk. A fennmaradt néhány irat pusztaként említi a települést.

1722-ben gróf Károlyi Sándor vásárolta meg a szegi pusztát, s 1723-ban hozzákezdett egy majorság létesítéséhez. Mivel igen kevesen lakták a falut, ezért Heves és Nógrád megyei birtokairól katolikus magyarokat telepített ide. A kis telepes község a hároméves adómentesség és más kedvező feltételek jóvoltából olyan gyorsan gyarapodott, hogy Csongrád vármegye nemesi közgyűlése a vonatkozó törvények értelmében a hatalma (bíráskodás, közigazgatás) alá vette. A közgyűlés döntésének dátuma: 1727. december 22. Ez a dátum tekinthető Szegvár második születésnapjának. Az elsőt nem ismerjük, valahol a XIII–XIV. század tájékán, vagy még korábbi időkben kellene keresnünk.

A XVIII. században tovább fejlődött a község, lakóinak száma fokozatosan emelkedett annak ellenére, hogy hatalmas természeti csapások és járványok pusztították. Pestis, kolera, diftéria tizedelte a lakosságot. Aszály, árvíz, tűzvész vitte el a termést, az emberek javait. Az 1760-as években Csongrád vármegye megvásárolta a már elég rossz állapotban lévő Károlyi-kastélyt és felújítás címén egy szép barokk vármegyeházat építtetett a telkére. Ez az épület lett 1776-tól egészen 1883-ig a vármegye székháza. Ez idő alatt Szegvár volt Csongrád vármegye székhelye, pontosan 107 évig.

A községnek 1739 óta van plébánosa. Ekkor szentelték fel a Károlyi-család által, a régóta meglévő kápolnára épített templomot, amire 1753-ban gróf Haller Istvánné építtetett tornyot. A falu első tanítója, Forray Máté, 1745-ben került Szegvárra, 1795-ig szolgálta a falut és az eklézsiát. Nyugdíjba menetele alkalmából egy Nepomuki Szent János szobrot állíttatott a legrégebbi Kurca hídhöz, a Kurca partjára. A szép barokk szobrocska szépen felújítva még ma is áll.

A reformkor idején tovább gazdagodott a község. A lakosság „szabadmenetelűekre” (ezek voltak a házzal és földdel bíró gazdák), házzal rendelkező és ház nélküli zsellérekre, valamint jobbágyokra oszlott.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején szinte az egész falu fegyvert fogott. Sokan mentek el nemzetőrnek Kossuth Lajos hívó szavára, aki 1848. október 2-án Szentesről jövet Szegváron is megállt és beszédet mondott. A Kossuth-kultusz ekkor kezdődött falunkban, mely talán most is tart. Az 1860-ban kiadott „októberi diploma” újra visszaadta a települések önrendelkezési jogát. Szegváron 1861-ben történt a második szabad bíró- és önkormányzat-választás. (Az első 1848-ban volt.)

Az 1868-as 38. törvénycikk értelmében községi kezelésbe kerültek az iskolák falunkban is, a változás azonban nem hozott azonnal eredményt, az iskolai oktatás fejlődése igen lassan indult meg. Érdekes módon, a fejlődés csúcspontja azokban az években tapasztalható, amikor a község állami kezelésbe adta iskoláit 1896-ban. 1885-től élénkülés következett be a községpolitikában, aminek bizonyítéka az, hogy sorra alakultak az egyesületek, olvasókörök, egyletek. A község életében mutatkozó társadalmi és gazdasági fejlődés nagyobb volt, mint történelme során bármikor.

Az I. világháború kitérője és kegyetlen, sok halált hozó éveit megakasztották ezt a jól érzékelhető fejlődést. A II. világháborúig azonban újra megerősödött a község gazdaságilag. Igaz, hogy a földtulajdonosok 64 %-a a meglévő földterületnek csak a 37 %-ával rendelkezett, de kubikosnak, napszámosnak, eselédnek volt munkája, mind megkereshették a kenyérre valót. Az ország háborúba lépésének hatása hamarosan megmutatkozott a lakosság életében. 1944-ig folyamatosan romlott az élet. Különösen azoknál a családoknál, ahol a családfő, a család férfi tagja a fronton volt. Sok évnek kellett eltelni, míg visszatért az élet a rendes kerékvágásba. Ez nem ment simán.

A földosztás és a forint bevezetése reményt keltett a szegváriakban is. Több mint ezer földigénylő kapott néhány hold földet családonként. Az új földbirtokosok nem örülhettek sokáig földjüknek, mert 1948–1949-ben megkezdődött a termelőségvetkezeti csoportok alakítása. Először a legszegényebbek álltak össze önként kevés földjüket közösen művelni, majd a Rákosi-rendszer erőszakosan, kegyetlen módszereket használva alakította egymás után a szövetkezeteket. Kényszerítették a gazdákat a belépésre. Földjüket, szerszámaikat, állataikat a „közösbe” kellett vinni. Így ment ez egészen 1956-ig, amikor is október 23-a után a budapesti forradalom sikereinek példájára Szegváron is győzött a forradalom. Első komoly intézkedése a község történetében a harmadik szabad választás kírása és megtartása volt. Nagy részvételi aránnyal megválasztották a lakosok az új tanácsot. A forradalom leverése után még sokáig

működött, de a bekövetkező diktatúra azt is elsöpörte, csakúgy, mint a forradalom többi vívmányát.

Az élet azonban folyt tovább a településen. Jó és rossz évek követték egymást. Bevezették a villanyt minden házba. Elkészült a víztorony, amely lehetővé tette a vezetékes ivóvíz minden utcába való eljuttását, majd az egyes házakba történő bevezetését. Korszerű orvosi rendelő is épült. A hatvanas évektől kezdődően egyre jobban éltek az emberek. Ekkor kezdődött igazán fejlődni a falu. Sok lakóház, kultúrház, községháza, több áruház, tanterem épült, és még lehetne sorolni a fejlődés más jeleit. Megélhetési gondok nem voltak. A helyi mezőgazdasági szövetkezet igen eredményesen gazdálkodott, biztos jövedelmet nyújtott tagjainak, a lakosság többségének. A háztáji gazdaságok jelentős többletjövedelmet termeltek a nyolc óránál sokkal többet dolgozó embereknek.

A rendszerváltás pezsgést hozott a gazdasági életbe, bár a mezőgazdasági szövetkezet megszűnt, fennmaradt viszont a takarékszövetkezet és a fogyasztási szövetkezet (ÁFÉSZ), rengeteg kisvállalkozás jött létre. A pezsgés inkább a politikai életre mondható. Falunkban is megalakultak a demokratikus pártok, bár nem nagy aktivitással tevékenykednek. A falu most is szépül, új házak épülnek, utakat, járdákat építlet az önkormányzat. Talán még szebb lesz a jövője ennek a csodálatos múlttal rendelkező településnek.

2. A honismeret tanításának rendezésében az motivált bennünket, szegvári pedagógusokat, hogy a községnek gazdag feltárt múltja van. Azt gondoltuk: nem lehet, hogy ne ismerjük a falu lakói ezt a gyönyörű és érdekes múltat! Ez volt a cselekvést kiváltó gondolat. Ez ösztönözte elődömet, *Jaksa János* tanítót a Falumúzeum létrehozására, melyet 1954-ben az országban másodikként, Csongrád megyében pedig elsőként alapított meg.

Halála után, 1981-ben én vettem át a Falumúzeum vezetését. Folytattam a helytörténeti, néprajzi, helyismereti anyagra építve a felnőtt és az ifjú lakosság megismertetését lakóhelyük múltjával. Ez különféle formák alkalmazásával, délutáni, esti, hétvégi dia- és videofilm vetítéses előadásokon, falumúzeumi tárlatvezetéseken, múzeumi tanórákon, régészeti ásatások látogatásain történt. Meghívtuk az ásatást végző régészeket, múzeumi munkatársakat, történészeket előadások tartására, ásatási eredményeik ismertetésére. Közben én is folyamatosan végeztem a helytörténeti, néprajzi kutatásokat, pályázatokat, dolgozatokat írtam.

A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején igényként kezdett jelentkezni településünkön a honismeret általános iskolában történő tanítása. 1993-ban egy koncepciót terjesztettem a nevelőtestület elé a honismeret tanításával kapcsolatban. Ismertettem a honismeret tanításának fontosságát, azt, hogy milyen fontos szerepe van a szülőhelyhez való mélyebb kötődés kialakításában, ezáltal a hazaszeretet kifejlesztésében.

A honismeret tanításának *feltételei* közül egy olyan honismereti, helytörténeti olvasókönyv (vezérkönyv) elkészítését tartottam a legfontosabbnak, amely tartalmazza a község történelmét, néprajzát, helyismereti tudnivalóit. Nem fontos, hogy a múlt minden korszaka aprólékosan ki legyen dolgozva; a hiányzó apró mozzanatokat, korszakrészeket, néprajzi témákat, helyismereti elemeket a tanulók tárthatják fel a tanárral, tanítóval közösen végzett kutatás során. Kiválóan alkalmasak erre a tantervi népismereti-néprajzi témák, a helyismereti, földrajzi, biológiai stb. témakörök.

A *Mesél a szegvári határ. Helytörténeti olvasókönyv a szegvári általános iskolások számára* című könyvem 1993-ban jelent meg, 3-4 éves helytörténeti kutatásom eredményeként. Az általános iskolával közösen adtuk ki, nagyobb részt vállalt a kiadásból az iskola. (Érdekességgént megjegyzem, nettó ötvenezer forint szerzői díjért dolgoztam.) Két részből áll a 166 oldalas könyv. Az első rész címe: *Bevezetés Szegvár község helytörténetébe*. A második részé pedig: *Mesél a szegvári határ*. Tulajdonképpen ebben a részben található a kronológiai rendbe szedett olvasmányok a község történelméből, 11 mese, valamint 20 egyéb olvasmány helytörténeti, helyismereti, néprajzi témákban. Huszonnyolc oldalon fényképek, különböző forrásanyagok fénymásolatai, mellékletként pedig Szegvár kül- és belterületének térképei szolgálják a falu megismerését. Sajnos a könyv írása idején még nem állt rendelkezésemre a község monográfiája, mely 2000 áprilisában jelent meg *Tanulmányok Szegvár nagyközség történetéről* címmel.

A tankönyv mellett alapvetően fontos feltételnek tartom olyan tanítók, szaktanárok létét, akik maguk is érdeklődnek a honismeret iránt, vagyis akiket érdekel a falu múltja, történelme, esetleg maguk is szeretnek kutatni, be tudják vonni a gyermekeket is a helytörténeti, helyis-

mereti, néprajzi kutatás apró mozzanataiba. Ha nincs legalább két-három ilyen érdeklődésű pedagógus az iskolában, hiábavaló a jó könyv, a segédanyag, a falumúzeum, hiába mutatkozik igény a falu részéről, mégsem lehet honismeretet tanítani.

Ugyancsak nélkülözhetetlen feltétel az, hogy legyen igény a honismeret tanítására a lakóhelyen. Ha ugyanis a lakosság, a település önkormányzata nem támogatja, akkor előbb, utóbb megbukik. A közösség segítőkészségével létrejött falumúzeum helytörténeti, néprajzi, régészeti anyaga mindenkor álljon a tanárok és a tanulók rendelkezésére. Ez nagyon fontos feltétel, melyet mi tökéletesen tudunk biztosítani. Ha nincs ilyen lehetőség, feltétlenül létre kell hozni valamilyen gyűjteményt a településen. Egy szoba, egy padlás vagy pince tökéletesen elegendő kiindulásnak. A gyerekek által gyűjtött helytörténeti, néprajzi tárgyak gondozását, kiállítását meg lehet oldani ezekben a helyiségekben.

A honismeret tanításának színterei iskolánkban (a felsorolás egyben javaslat is): a) a történelem tantárgy tanítási órái az 5. osztálytól a 7. osztályig; b) a környezetismeret és a magyar nyelv és irodalom (olvasás) tantárgy a 4. osztályban; c) az osztályfőnöki órák a 4.-től a 8. osztályig; d) a földrajz órák 5. és 6. osztályokban; e) az irodalom és rajz órák a 7. és 8. osztályban.

Ezek a színterek természetesen nem kötöttek, lehet változtatni, lehet variálni őket, bár a honismereti olvasókönyv vagy más ismerethordozó alapján készített tematika megjelöl bizonyos feldolgozási utat. Mindenképpen testületi döntés kell a színterek megjelöléséhez, sőt ah-

A szegvári falumúzeum

hoz is, hogy a témák közül melyik hova kerüljön az évfolyamok közül. Különösen fontos ez a bevezetés első évében. Később már automatikusan meghatározódik a téma elosztása.

A kiválasztott tantárgyak tanmeneteiben saját belátásuk szerint helyezik el a témákat a tanítók, tanárok. Nagyon fontos, hogy az „elméleti” részeket gyakorlati foglalkozások (agyagozás, agyagedény készítés, kutatás a lakóhelyen és környékén, tárgyak gyűjtése, szellemi anyag gyűjtése, idős emberek meghallgatása stb.) váltsák fel, legalább fele-fele arányban. Ezeket a „helyismereti” órákat nem szokásos tanítási órákként kell(ene) kezelni, hanem „felelés nélküli”, könnyed, érdekes együttműködésnek. Természetesen ebben is meg kell(ene) adni a tanító, a tanár választási lehetőségét.

3. Az alábbiakban szemléltetésül bemutatok néhány tematikai javaslatot, különböző évfolyamokon a *Mesél a szegvári határ* című helytörténeti olvasókönyv alapján.

A) 4. osztály – Környezetismeret

Óraszám 5-6 óra, lehetőleg egymás után. (Ézt az óraszámot tetszése szerint 1-2 órával csökkentheti a nevelő, de növelheti is lehetőségei szerint.)

Tananyag: a *Mesél a szegvári határ* című helytörténeti olvasókönyv I. témaköre, amit a környezetismeret tantárgy megfelelő témája helyett, vagy azzal együtt dolgozunk fel. 1. foglalkozás: Az évtizedes idővonal megismerése, használata a tanuló élettörténetéhez. Új fogalmak: idővonal, beosztás, életrajz. 2. foglalkozás: Az évszázados idővonal megismerése. Szülők, nagyszülők élettörténete. Új fogalmak: évszázad, évszázad első fele, évszázad második fele, dokumentum, tárgyi emlék, írásos dokumentum, fotódokumentum. 3. foglalkozás: A nagyszülők élettörténetének leírása forrásanyag használatával, idővonal segítségével. Új fogalmak: forrásanyag, évszázad felosztása évtizedekre. 4. foglalkozás: Az évezredes idővonal megismerése, időszámítás kezdete. Új fogalmak: időszámítás; i. e. (Kr. e.), i. sz. (Kr. u.) első század, második század ... kilencedik század; első évezred, második évezred stb.; első évezred 5. százada: ötödik század, második évezred V. százada? 15. (XV) század stb. 5. foglalkozás: Egy jól mesélő idős ember meghívása az órára. Élettörténetének meghallgatása, az élettörténet lejegyzése a hozott dokumentumok, tárgyi emlékek (forrásanyag) és az idővonal segítségével. Kiállítás szervezése a jelen és a múlt tárgyaiból. 6. foglalkozás: kirándulás egy barátságos idős családhoz, ahol meghallgatják és lejegyzik a családfő vagy élettársa élettörténetét, megismerik a bemutatott dokumentumokat.

B) 6. osztály – Történelem, osztályfőnöki óra

Óraszám: 8-10 óra. Tananyag: az olvasókönyv 4., 5., 6. meséje és a hozzá tartozó olvasmányok. Tematika tantárgyanként:

Történelem tantárgyban: 1. foglalkozás: 4. mese: A rézkor embere Szegváron. 2. foglalkozás: 5. mese. A bronzkor és a vaskor emlékei Szegvár környékén című olvasmány. 3. foglalkozás: A vaskor népei Szegvár környékén című olvasmány. 4. foglalkozás: 6. mese: az Ókori népek telepelye a Kurca szeglete. Szarmata település a falu környékén című olvasmány. 5. foglalkozás: A hunok és a korai népvándorlás közégszék környékén. 6. foglalkozás: Avarok a Kőrögy partján című olvasmány feldolgozása.

Osztályfőnöki órán: 1. foglalkozás: Mit találtak a régészek? című olvasmány. Beszélgetés: élmények az ásatásokról. 2. foglalkozás: Hogyan élt a bronzkori ember? Az olvasmány alapján beszélgetés, rajzolás. 3. foglalkozás: Látogatás a falumúzeumban. A megismertekhez leletek keresése, lerajzolása, tanulmányozása. 4. foglalkozás: Összefoglalás idővonal segítségével. A község területén élt népeknek jelképet, címert terveznek a tanulók csoportfoglalkozás keretében. Ezeket elhelyezik az idővonalon és Szegvár külterületi térképén.

C) 8. osztály – Történelem, osztályfőnöki óra, irodalom

Óraszám: 8-10 óra. Tananyag: A kiegyezés kora. Nevezetes események a kiegyezés után című olvasmányok. Az első ártézi kút című olvasmány. A honfoglalás ezeréves évfordulója. A millenniumi utáni évek. Élet a két háború közötti időben. A gabonatermesztés. A cséplés a munkák között az első. A kender termesztése és feldolgozása. Szegvár építészeti értékei. Tematikai tantárgyanként:

Történelem tantárgyban: 1. foglalkozás: A kiegyezés kora című olvasmány. 2. foglalkozás: Nevezetes események a kiegyezés után. 3. foglalkozás: A honfoglalás ezeréves évfordulója cí-

mű-olvasmány. 4. foglalkozás: A millenniumi utáni évek című olvasmány. 5. foglalkozás: Élet a két háború között című olvasmány.

Osztályfőnöki órán: 1. foglalkozás: Gazdálkodási szokások Szegváron a két világháború között. 2. foglalkozás: A cséplés a munkák közül az első című olvasmány. 3. foglalkozás: Látogatás a szélmalomban, a Kévtől a kenyérig című kiállítás megtekintése. 4. foglalkozás: A kender termesztése és feldolgozása című olvasmány. 5. foglalkozás: Látogatás a szegvári kőelgyárban. 6. foglalkozás: Élet a tanyán című olvasmány feldolgozása. 7. foglalkozás: Egy „lakott” és működő tanya meglátogatása.

Irodalom órákon: 1. foglalkozás: Szegvári kubikos emlékek című olvasmány feldolgozása. 2. foglalkozás: Szegvár község bibliográfiája. Látogatás a községi könyvtárban. 3. foglalkozás: Híres szegvári emberek című olvasmány. 4. foglalkozás: Szegváron született írók alkotásai. Hegyi István: A betyár című novellája. 5. foglalkozás: Szegváron született írók alkotásai. Marsovszki Mihály: A fenyőfa című elbeszélése.

4. A szegvári tapasztalatokon alapuló javaslataimat a következőkben foglalom össze:

– A foglalkozások anyagát az életkornak megfelelő, tetszés szerinti *módszerrel* dolgozza fel a nevelő. Jó a globális olvasás, megbeszélés, részenkénti olvasás, részenkénti megbeszélés, csendes olvasás, fórumszerű megbeszélés, kiselőadás, megvitatás, csoportmunka stb. Nagyon célravezető – amiről már többször is szoltam – a múzeumlátogatás, vendég hívása az órára, ellátogatni a település nevezetes helyeire, kikerékpározni a határba, kiállítást rendezni, pályázatokat írni, könyvtári-, levéltári kutatásokat végezni stb.

– A foglalkozás *helyszíne* lehet a tanterem, de hatásosabb, ha valamilyen más helyen tartjuk az órát. Elmehetünk a könyvtárba, a múzeumba, egy ásatási helyszínre, a gyűjteményi raktárba, a kiállítási szobába stb.

– Lehetőleg ne osztályozzon a tanító, ha mégis, akkor a pozitív megnyilvánulásokat *értékelje* jó jeggyel. Minden pozitív megnyilvánulást vegyünk észre! (Hozzászólás, vélemény nyilvánítás, tárgyi gyűjtés stb.) Az önálló tárgyi vagy szellemi anyaggyűjtést külön értékeljük!

– Ha a település rendelkezik monográfiával, akkor is szükséges egy *honismereti olvasókönyv* készítése. Ez az olvasókönyv (munkatankönyv) ne egy részleteiben kidolgozott történelemkönyv legyen, hanem egy olvasmányos stílusban megírt, sok fényképpel illusztrált érdekes könyv. A honismeret tanításának 1994. évi bevezetése után, és az általam megírt Mesél a szegvári határ című helytörténeti olvasókönyv használatát követően hamar rájöttem, hogy ez a könyv nem elég a honismeret tanításához. (Ugyanígy nem elég a település meglévő monográfiája sem.) Feltétlenül szükséges az évfolyamokra elkészített, az olvasókönyvből tanórákra lebontott *tematika*, illetve a tanmenet. Még a történelem szakos kollegák is igénylik ezt, a nem szakosoknak pedig nélkülözhetetlen. A monográfiából pedig olvasókönyvet kell szerkeszteni és így tovább. A teljes megoldás valószínűleg az lesz – legalábbis nálunk –, hogy elkészítünk egy *munkafüzet* jellegű segédanyagot, amely feladatokat, konkrét kérdéseket, tennivalókat fog tartalmazni a tanulók számára az adott témához, a könyv olvasmányaiból. Ez konkrét segítséget fog adni a témák feldolgozásához a nem szakos kollegáknak, a nem lelkesedve tanítóknak. Megvalósulása Szegváron szinte napok kérdése, már csak a kiadáshoz szükséges pénz hiányzik.

– A *tanulók* másként fogadták és fogadják a honismereti órákat mint a történelem vagy más órákat – bár az utóbbi időben kicsit elterelődött róluk a figyelem, a nevelő figyelme is! Igen jó a „hozzaállításuk”. Érdekes módon megszorodott – különösen az 5-6. osztályosok által – a faluban talált régészeti lelőhelyek bejelentése, sőt a talált leletek behozása a falumúzeumba. Nyár elején egy hatodikos kisleány csodálatosan csiszolt kőbalta darabot adott a múzeumnak, melyet betettünk a megfelelő tárlóba, megjelölve a lelőhelyet és a megtaláló nevét. Ugyancsak a nyár elején egy négytagú fiú csapat azzal állított be a falumúzeumba, hogy „a hűtő-, tároló-tó gátjának lábánál ezt a szatyornyí szarmata (!) edénydarabokat találtuk”. Nagy volt az örömük, mikor a pontos azonosítás után a leletek egy részét a lelőhely megnevezésével és a neveikkel ellátva kitéttük a tárlóba. A gyerekek, még a legidősebb nyolcadikosok is, érdeklődéssel vesznek részt közös gyűjtő-interjúkon, manuális foglalkozáson, a tárgyak tisztogatásán, kiállítások készítésében, területbejárásokon, honismereti vetélkedőkön, akadályversenyeken. A 4., 5., 6. osztályosok lelkesednek, igazi érdeklődéssel viszonyulnak településük múltjához. A nagyobbak egy részét inkább a pályázatok készítése érdekli. Az érdeklődé-

süket bizonyítja, hogy középiskolásként is sokan felkeresik a falumúzeumot egy-egy dolgot megírásához anyagot gyűjtve. A főiskolákra, egyetemekre járó szegvári ifjak közül évente többen is diplomamunkájukat helytörténetből, oktatástörténetből, egyéb Szegvással kapcsolatos témából írta. Felhalmozódott már legalább 5-6 neveléstörténettel foglalkozó szakdolgozat, melyeket a tanulmánykötet második részéhez fel fogunk használni.

- A tanulókra leginkább a lelkes magyarázat, a logikusan felépített érvelés, a közös beszélgetéseken, vitatkozásokon kialakult állásfoglalás hat. Nagyon hatásos az idős, tapasztalt, szépen beszélő interjúalany meséje, elbeszélése. Hatásosak a helytörténeti olvasókönyv rövid, tényekkel alátámasztott meséi, melyek érthetően, kevés szakszót használva mutatja a község múltjának egy darabját. Nagy a kereslet már évek óta a Mesél a szegvári határ című helytörténeti olvasókönyv iránt a felnőtt lakosság körében. Sajnos még nem tudtuk újra kiadni, de törekszünk a második kiadására.

- Írásomból bizonyára kiderült, hogy iskolánkban folyamatos a honismeret tanítása. (Mivel már néhány éve csináljuk, ezért volt bátorságom írni róla.) Viszont nem gondtalan a munkánk. Hiába került az iskola pedagógiai programjába a honismeret-helytörténet, még nincs igazán kialakult helye a gyakorlatban. Majd kiderül, hol lesz a helye az előkészületben lévő kerettantervekben.

- Azt hiszem, a honismeret bevezetéséhez az általános iskolában, határozott felső szintű döntés is szükséges lenne, nem elég hozzá a nevelőtestületi döntés. Együttal anyagiakkal is segíteni kellene az iskolákat (önkormányzatokat) egy-két saját helytörténeti olvasókönyv és segédanyag kiadásában. Pályázatok kellenének ezen könyvek megírásának támogatásához.

- Segítségül kellene hívni a települések (és a szomszédos helységek) nyugdíjas pedagógusait az adott község honismereti tankönyvének és segédanyagának elkészítéséhez, megírásához. Ha megfelelően honorálná egy arra kijelölt intézmény ezt a munkát, sok nyugdíjas segítőtőre találnánk nemcsak a pedagógusok, hanem a történészek, levéltárosok, muzeológusok köréből is. Ezt szervezni kellene területenként.

Ha ezt nem tesszük, akkor nagyon lassan fog megvalósulni sokunk vágya, a nemzet vágya: a honismeret egyetemes tanítása kishazánkban.

Kovács Lajos István

Tisztelt Olvasónk!

A Honismereti Szövetség és Alapítványa az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében az 1999. évi állampolgári adó 1 %-ából 49 727 forint támogatást kapott. Az összeget a Honismeret folyóirat megjelenítésére fordítottuk.

Elnökségünk és szerkesztőbizottságunk megköszöni mindazok támogatását, akik egyetértve törekvéseinkkel, felajánlásukkal segítették munkánkat.

Hagyományos feladataink végzése mellett 2000-ben újabb pályázatok, vetélkedők meghirdetésére készülünk. Szervezzük Honismereti Akadémiánkat, táboraikat, ifjúsági Honismereti Konferenciánkat, jelentetjük meg folyóiratunkat.

Mindehhez továbbra is nagy szükségünk van az Ön támogatására. Bízunk abban, hogy úgy dönt, Szövetségünk szándékait, munkáját támogatja, ezért kérjük, az adóhatósághoz 2001-ben beküldendő nyilatkozatán a

HONISMERETI SZÖVETSÉG-et

szíveskedjék megjelölni.

Adószám: 19624947-1-41

Segítő támogatását előre is köszöni

a Honismereti Szövetség

SORSKÉRDÉSEK

Magyar rádióadó Kolozsváron, 1940–1944

Korunkban a műveltség fogalma fokozatosan átértékelődött, a technikai tudás hangsúlyozottan az általános műveltség részévé vált. Ennek ellenére az erdélyi magyar technikatörténet-írásban jelentős lemaradás tapasztalható: az erdélyi technikatörténeli szintézis megírása még várat magára, de egyes részterületen belül is nagyok a fehér foltok. A soronkövetkező feladatok közé tartozik például a modern hírközlés műszaki vívmányainak – a távíró, a telefon, a rádió – erdélyi elterjedésének feldolgozása, a társadalomra gyakorolt hatásuk bemutatása.

Az alábbiakban a kolozsvári műsorszórás történetével foglalkozunk az 1940–1944 közötti esztendőben, a szakirodalomban eddig ismeretlen források alapján.

A két világháború közötti időszak a közép-kelet-európai rádiózás hőskora volt: 1925. december 1-jén megkezdte működését a *budapesti rádió* (a műsört kezdetben a csepeli 2 kilowattos adó, 1928-tól a lakihegyi 20 kw-os adó, majd 1933-tól a 120 kw-os nagyadó sugározta), 1930 júliusában pedig a *Bukarest melletti Bánansan* Románia első 12 kw-os rádióadója kezdte meg működését.

A kolozsvári korszerű rádiózást az 1935-ben a Brassó melletti *Böfaluban* felszerelt 150 kw-os hosszuhullámú rádióadó tette lehetővé. A *Feleki-tetőn* felépült az adótorony, mely a város későbbi életében fontos szerepet játszott, és amelyet Reményik Sándor: *Rádióoszlop a Házsongárdi tetőn* című versével köszöntött.¹

*Te fémszálakból ég felé feszített
Modern obeliszk, -szikár és szilárd
Hogy a szélrózsa minden szögletéből
Az üzenetek milliót várd, –
Te érzékenyre hangolt tompa érc
Világpóznája: sok mindent megérsz,
Sok mindent tudsz.*

*A népek sorsa, az ember jövője
Feléd sűrít a messzeségen át
Füled Páris, London zsivaját
Kinyújtod tapogató csápjait
És zúgni érzed az idő szelét,
Kattogói hallod a történelem
Lendítő kerékét.*

1940 őszen *Észak-Erdély* életében nagy változások történtek, az erdélyi magyarság többsége számára a kisebbségi korszak véget ért. A visszatért területeken a Magyar Posta hamar megkezdte működését, de a *Kolozsvári Rádióhivatal* megszervezése, a műsorszórás megindítása nagy műszaki erőfeszítéseket igényelt.

1940 szeptemberében, közvetlenül a bevonulás után, *Zakariás János* a *Posta Kísérleti Állomás* brassói születésű mérnöke *Kassáról* Kolozsvárra hozatta az ottani 3/0, 75 kW-os Telefunken adót, mely a *Feleki-tetőről* megkezdte a sugárzást. Ez az 1926-ban épült, régi forgórészekkel ellátott adó először Csepelen, majd 1938 novemberétől Kassán (Enyickén) működött. A Kolozsvári Rádióhivatal vezetője *Marczal János*, munkatársai Czirjak Gyula, Gál Sándor, Hubay Béla, Kosa Domokos, Sófalvi Károly voltak. A posta szakemberei az elhanyagolt adóépületet felújították, bútorzatát kicserélték, a 70 méter magas adótoronyt korszerűsítették.²

1941 őszen megalakult a *Magyar Királyi Posta Központi Rádiófelügyelőség*, mely nagy lendületet adott a magyar műsorszórásnak. A kolozsvári adóberendezés korszerűsítése is szükségessé vált. A *Posta Kísérleti Állomás*on rövidesen megkezdődött egy új kolozsvári, 1,25

¹ *Reményik Sándor: Rádióoszlop a Házsongárd-tetőn. Erdélyi Iskola, 1934–35. 1-2. szám.*

² *Susánszky László: Kassa és Kolozsvár rádiós szemmel (1941–1944) Postamúzeumi Évkönyv. Bp., 1991. 97–120. old.*

kW-os adóállomás építése, amelynek terveit *Susánszky László* mérnök készítette, és amelynek üzembe helyezésére 1942. február 18-án került sor.

A kolozsvári rádióadó *Budapest I. műsorát* sugározta (a 267,4 méteres hullámhosszon) Kolozsvár városnak és környékének. A vétel minősége különböző volt: a Feleki-tetővel szemben lévő dombok között fekvő községekben az adást alig lehetett hallani, míg a Szamos széles völgyében, Szamosújvár, Dés irányában kitűnően.

A Kolozsvári Rádióhivatalhoz tartoztak a feleki adón kívül a szamosfalvi (kolozsvári), a nagyváradai és a marosvásárhelyi repülőterek állomásai is. A szamosfalvi repülőter irányítását kezdetben a Marconi gyártmányú 10 kW-os – a román kivonuláskor itt maradt – berendezés végezte, de a cserelkatrészek hiánya miatt ezt rövidesen felváltotta egy Lorenz típusú 100 wattos készülék.

A kolozsvári rádióadó tehát önálló műsort nem sugárzott (a Farkas utcai kis stúdió csak a bejelentkezésre szolgált), de az adó léte ennek ellenére fontos szerepet játszott a kincses város életében, az erdélyi közvetítések száma növekedett. A rádió jelen volt Észak-Erdély minden jelentős társadalmi, művelődési, politikai stb. eseményén, a Kolozsvári Nemzeti Színház előadásain, a Ferencz József Tudományegyetem tudományos tanácskozásain, a székelyföldi, kalotaszegi napokon. Az új kolozsvári adó felavatásakor a rádió egész napos műsort sugárzott Kolozsvárról (1942. február 27.), amikor a mikrofon megszólaltatta Keledy Tibor polgármestert, az Erdélyi Helikon íróit, a Kolozsvári Nemzeti Színházból a Bánk bán operát közvetítette, a népzene kedvelői számára Török Erzsébet székely népdalokat énekelt stb.³

A rádiózás iránti igény növekedésére jellemző, hogy 1942-ben Kolozsváron a rádióengedélyek száma 13 949 volt, míg a telefonoké csupán 2778 (!).

A kolozsvári kis stúdió 1944 nyarán igen fontos szerepet játszott, a várost ért nagy angol-amerikai légitámadások idején ugyanis a lakosságot az éter hullámain értesítették a légi-riadókról és a rádió segítségével irányították a mentőszolgálat és a vöröskereszt munkáját.

A Magyar Királyi Posta Központi Rádiófelügyelőségének – a háborús idők ellenére – nagy tervei voltak az erdélyi műsorszórás fejlesztése terén; Kolozsváron *önálló erdélyi rádióstúdió* létesítése, egy nagyadó építése, a Székelyföldön pedig három adó emelése szerepelt a szép elképzelések között.⁴

1943 őszén *Keledy Tibor kolozsvári polgármester* az önálló erdélyi stúdió tárgyában sürgető levelet küldött a Telefonhírmondó és Rádió Rt. Igazgatóságának és *dr. Magyar Endre mérnöknek*, a magyar rádióhálózat tervezőjének, amelyben a következőket írta: „Ameddig Erdély szellemi erői önálló stúdióin keresztül közvetlenül meg nem jelenhetnek az egész ország rádióhallgatói előtt, hogy az irodalom, a zene és a színművészet terén a maga sajátos ízével felfrissíthessék a Csonkaország irodalmát, zenéjét és színművészetét, addig az egyes országrészek közötti kulturális egység nem valósítható meg. Az önálló erdélyi stúdió létesítésének előfeltétele most már adva van. A Magyar Kir. Posta a közeljövőben befejezi az új kolozsvári 15 kW-os rádióadó állomás építését. Az új adóállomás segítségével az ország minden részében jól hallható közvetítéseket lehet Kolozsvárról továbbítani és Erdély szellemi erőit saját otthonukban megszólaltani.”⁵

A Székelyföld rádiós ellátására tervezett *csíkszeredni 15 kW-os rádióadó* munkálatai megkezdődtek és a Marosvásárhely–Székelyudvarhely–Szászrégen közötti terület műsorszórását ellátó adó műszaki dokumentációjának egy része is elkészült, de a szép tervek befejezésére a pénzügyi keretek kimerülése, valamint a háborús események miatt már nem kerülhetett sor.⁶ Az eredetileg Csíkszeredának szánt adóberendezés elkészült ugyan, de az a nyilas kormány kezébe került, akik az adót *Magyaróváron* helyezték üzembe. Ez az adó 1945. március 20-án befejezte a sugárzást, leszerelték és egy katonai alakulat Nyugatra szállította, további sorsa ismeretlen.

³ Kolozsvári nap műsora. Vö.: Rádióélet, 1942. II. 22.

⁴ A kereskedelmiügyi miniszter a magyar rádiózás nagy terveiről. Rádióélet, 1941. december 26.

⁵ Kolozsvár thj. sz. kir. város polgármesterének levele. 44.809/1943.

⁶ M. Kir. Postavezérgazgatóság 7. ú. o. M. Kir. Posta Rádióállomás tervrajza. Csíkszereda, 1942. november 6.

Mi történt a kolozsvári rádióadóval? 1944. augusztus 23-án – a román kiugrás következtében – Kolozsvár katonai helyzete válságossá vált. A Torda irányába indított magyar–német támadás összeomlott, Kolozsvár elfoglalása a szovjet–román csapatok által csak napok kérdése volt. A front közeledte miatt a feleki rádióadót – felesleges utasításra – leszerelték és a kolozsvári vasútállomáson vagonba rakták.

1944. szeptember 17-én indult Kolozsvárról Budapestre az adót szállító szerelvény, amelynek kísérője *Czirják Gyula*, az állomás egyik alkalmazottja volt. A kolozsvári születésű Czirják visszaemlékezéseiben részletesen beszámolt a csaknem 30 napig tartó út viszontagságairól, az adó odisszejáról. A nagy vargabetűt leíró szerelvényt a Szajol–Kecskemét–Szeged–Komárom–Székesfehérvár–Tárnok vonalon többször bombatámadás érte, az emlékező szerint a csodával volt határos, hogy az nem semmisült meg.⁷

1944. október 14-én a kolozsvári adó *Tárnokra* érkezett, ahol Dobos József, a helyi adóállomás vezetője az alagsorban elrejtette és így az nem került a nyilasok kezébe. 1944. december 18-án az adót *Budapestre* szállították, ahol a Kábelhivatal egyik raktárában vészelte át az ostromot.

A világháború befejezése után az egykori kolozsvári rádióadó újra megszólalt: 1945. május 17-től, mint Magyarország első jelentősebb adója *Budapest-rádió* néven a Főpostáról sugározta műsorát, később pedig, mint Budapest II. üzemelt.⁸

Sebestyén Kálmán

*Kolozsvár, a Szent Mihály templom bejárata
(XX. szd. első fele)*

⁷ *Czirják Gyula*: Emlékek a kolozsvári rádió-állomás történetéből (kézirat)

⁸ *Sugár Gusztáv*: A magyar rádiózás története. Bp., 1985. 241–243. old.

HAGYOMÁNY

Szükségünk van-e a hagyományra a harmadik évezredben?¹

„Amikor egy ledöntött nemzet újjá akarja magát építeni, szüksége van inkább, mint valaha, a hagyomány minden porszemecskéjére.”
(Kodály Zoltán)

I. Sokat beszélünk a hagyományról, de nem biztos, hogy mindig és mindenki tudja, miről van szó. Az újságokban olvashatunk hagyományos kultúráról, hagyományos társadalomról, hagyományos technológiákról, hagyományos értékrendről, és ezekben az új szóösszetételekben a *hagyományos* általában régiest, esetleg túlhaladottat jelent, legtöbbször ebben az értelemben használják. Az elmúlt évtizedekben a politika is beleszólt, vagy legalábbis rányomta bélyegét a hagyománnyal kapcsolatos megítélésekre, és mivel a hagyományos jelző nem volt egyértelműen pozitív, vagy legalábbis nem volt elég pozitív, ezért elégették a „haladó” jelzőt. Gondolom azért, hogy szalonképessé tegyék, akárcsak – erre a hazafias Népfrontban is bőven találhattunk példát – a hazafiság szó elé kellett biggyeszteni a „szocialista” jelzőt. Az Új Magyar Lexikonban pedig – *horribile dictu* – a „haladás-ellenes” hagyomány fogalmával is találkozhattunk. Még példát is hoz a Lexikon erre a képtelenségre: a sovinizmus.

Újabb – ha nem is mindenhol – mintha kevésbé lenne gyanús a hagyomány kifejezés, legalábbis az újságokban nyakra-főre használják a *hagyományteremtés* kifejezést, ami ugyan fából vaskarika, mert a hagyományt nem teremtik, hanem jobb esetben teremtődik. A kifejezés felkapottsága mégis azt jelzi, hogy egyre többen vannak, aki a hagyományban értéket látnak.

Ha a szó történeti gyökereit keressük, alighanem a XIX. század első felének nyelvújítása felé kell tekintenünk. Én legalábbis 1826-ban, Kőlcseynél találkoztam először ezzel a szóval, és egy kicsit jelképesnek is érzem, hogy ebben az összetételben: „*nemzeti hagyomány*”.

Lássuk ezek után, hogy a szakirodalomban hogyan értelmezik ezt a kifejezést, illetve fogalmat.

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára azt írja a hagyományról: „*Régebbi korokból, néha írott feljegyzésekben fennmaradt, de többnyire íratlanul (szájhagyomány), nemzedékről nemzedékre szálló és a közösségen továbbra is érvényesülő szokás, ízlés, erkölcs, felfogás.*” Ebben lényegében benne van majdnem minden hagyományra jellemző ismérv.

Ballagi Mór azt írja 1867-ben a hagyományról: „*Nincs leírva, hanem szóbeli előadás útján száll nemzedékről nemzedékre.*” „*Bevett szokás*” – teszi hozzá egy másik értelmezésben.

A Révai Nagy Lexikon szerint: „*Nemzedékről nemzedékre öröklődik, szájról szájra száll.*”

Az angol lexikonok a *traditio* címszó alatt rendszerint a szóbeliséget, és a nemzedékről nemzedékre való átadást, az időbeliséget értik. Ugyanígy értelmezik a román lexikonok is. A német lexikonokban új elem az *értékesnek tartott* kulturális kincsek továbbadása, és az *erkölcsi normák* hangsúlyozása.

A Magyar Néprajzi Lexikon szerint a hagyomány: „*Közösségi magartásformák és objektívizációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns-rendszere, a kultúra grammatikája.*” A szócikket fogalmazó Istvánovits Márton fontos megállapítása, hogy „*a hagyomány jelenléte emberi kö-*

¹ Elhangzott 2000. július 13-án, Hajdúdorogon, a XIII. Onkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőtálatkozón.

zösségek létének feltétele, az élők világában egyedül emberi közösségek sajátja, amennyiben ezek élettevékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják, amelyek a megtanulás-elajátítás folyamatában válnak a különféle közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését.” „A hagyomány nem egyéb, mint szimbolizált jelrendszerek összessége.”

II. Ezek a megfogalmazások – amelyek nyilvánvalóan korántsem merítik ki a témával kapcsolatos irodalmat, csupán szemelgetnek belőle – minden esetre felvetnek néhány kérdést.

1. *A szájhagyomány és az írásbeliség viszonya.* Az irodalmi megfogalmazások többsége szerint az a hagyomány, ami nincs leírva. Általában a népek történelmének kezdetében gyökerezik a hagyomány. Apáról fiúra szálló dal, formakincs, magatartás- és szokásforma. Hagyomány tehát minden, ami a népelettel összefügg, de nem került lejegyzésre. Ezek a megfogalmazások fölvetik a kérdést: attól, hogy lejegyezzük az eseményt, a fogalmat, a jelenséget, vajon megszűnik, mint hagyomány? Ha felvesszük magnóra a népdalt, videóra a néptáncot, kikerül ebből a fogalomkörből? Vajon a vallási hagyomány megszűnt létezni azzal, hogy a Szentírásba foglalták?

A hagyomány szellemi örökség. Ez igaz, de vajon mi változik, ha leírjuk, lerajzoljuk, film-szalagra vesszük? Egy falu története a hagyományban is él, az öregek a maguk módján tudták a falujuk történetét. Ennek klasszikus formája a szájhagyományban élő helytörténet. De ha egy tanár leírja és könyv-alakban megjelenteti, akkor az megszűnik, mint hagyomány? Nem hiszem, talán csak egy másik kategóriába, másik dimenzióba kerül. Nyitott kérdések ezek!

2. *A hagyomány és a közösség viszonya.* A szellemi örökség lehet családi hagyomány, hiszen történelmünk során nálunk is sokáig a szájhagyományban élt a családfa, a genealógia. A honfoglalást követő századokban szokásban volt ez a köszönési forma: ki vagy és kik atyáid? És aki nem tudta felsorolni legalább hetediziglen a felmenőit, arról kiderült, hogy nincs tisztában a származásával, hiányos a szellemi öröksége, *nincs hagyománya*. A család hagyománya fontos része az identitásnak. Bárki meggyőződhet róla, hogy gyermekeink milyen érdeklődéssel kísérik az általuk ismert családtagok általuk ismeretlen elődeiről szóló információkat.

Vannak *csoporthagyományok*: egy település, falu, vagy város közös, csak rájuk vonatkozó és csak általuk ismert – elsősorban számukra fontos – hagyományos ismeretanyaga. Ugyanigy létezik *nemzeti hagyomány* is. De vajon hol a határ a történelem, mint hagyomány és mint tudomány között? Szűcs Sándor által a régi sárréti életéről gyűjtött anyag, a régi pásztorok, pákászok, garabonciások elbeszélései megkövült hagyománynak tekinthetők-e a neves néprajzgyűjtő műveiben?

3. Nagyon fontos, hogy *milyen közösségben* él a hagyomány. A moldvai csángók anyanyelvükön ma sem tudnak írni-olvasni, hiszen nincs magyar iskolájuk. Náluk a hagyományos műveltség a szóbeliség szintjén öröklődik apáról fiúra, de ez nem valami sajátos etnikai jellegzetesség, hanem nyomorúságos társadalmi-politikai helyzetükből, sanyarú kisebbségi sorsukból következik. Vajon amikor lejegyezzük hagyományaikat és tanítjuk azokat, megváltozik hagyomány-jellegük?

III. Nagyon tanulságos, hogy a különböző tudományágak művelői miként értelmezik a hagyomány fogalmát. Attekintve a rendelkezésünkre álló szövegeket, meglepődéssel tapasztalhatjuk, hogy a szerzők általában *nem foglalkoznak* a hagyomány definiálásával. Nyilvánvalóan természetesnek veszik, hogy mindenki tudja – vagy azt hiszi, hogy tudja – mi a hagyomány. Még Györfly István is megelégszik azzal (Néphagyomány és nemzeti művelődés című könyvében), hogy „hagyományon általában az elődeinktől ránk maradt szellemi javakat értjük”. „A népelet iratlan törvényeit” tekinti tehát hagyománynak.

Kósa László sem törekszik *Hagyomány és közösség* című könyvében a hagyomány fogalmának pontos tisztázására. De Tarján Gábor *Mindennapi hagyomány* című, oly sok fontos dolgot tartalmazó könyvében is túllép azon, hogy megfogalmazza mi is a hagyomány.

Ezek a szerzők a *hagyományon* – közvetve és értelemszerűen – a folklór, a néprajz és a népelet különböző elemeit értik. Az anyagi kultúra részeit, a népművészet dolgait és a folklór világába tartozó területeket csaknem kizárólag a hagyomány *szinonimáiként* használják.

Andrásfalvy Bertalan például igen sokat foglalkozik a hagyománnyal, annak szerepével és továbbélésével, de ő sem definiálja a fogalmat.

Miért e feltűnő tartózkodás? Egyrészt nyilvánvalóan azért, mert a közismert, ám elvont fogalmakat nehéz meghatározni, egyszerűbb ha úgy tekintünk rájuk: úgy is mindenkik tudja miről van szó. Gondoljunk csak a *szép* fogalma körüli évezredes, vagy a *magyar* fogalmának meghatározásával kapcsolatos évszázados vitákra. A másik ok lehet a hagyomány fogalmának az utóbbi évtizedekben a politika által befolyásolt megítélése. A diktatúra időszakában megélhették a *hagyományos és a korszerű* ellentétbe állítását. Ez a felfogás a hagyományt állandónak tekinti, amivel szemben áll az állandóan megújuló, a korszerű. Vagyis politikai indítástú értékítéletek részévé vált a hagyomány fogalma, ami semmi esetre sem csábította a kutatókat az egyértelmű meghatározásra.

IV. Hogyan működik és milyen tulajdonságai vannak a hagyománynak?

A néprajzi szakirodalom, mint említettük, egyértelműen a *szóbeliséget* hangsúlyozza ugyan, de nincs olyan egyértelmű állásfoglalása, hogy a leírt hagyomány többé nem hagyomány. Azt sem vizsgálja, hogy az „írott hagyománynak” mi is a szerepe a hagyományozásban. Az írásbeliség és a szójhagyomány viszonyával talán Honti János foglalkozott a legrészletesebben és megállapítja, hogy a *kettőt nem lehet egymással egyértelműen szembe állítani*. Goldenwiezer szociológus 1921-ben, Londonban megjelent művében a kultúra „tartósságát” a hagyomány szerepével indokolja. Honti János ugyanakkor hangsúlyozza a néphagyomány nagy mozgási szabadságát, ami mindenfajta *lerögzítetlenségéből* fakad, minek következtében *nincsenek terjedési korlátai*, a nyelvhatárok nem állják útját. Ugyanezt állapítja meg Gaál Károly, Bécsben élő néprajzkutató, aki szerint az Alpokból keletre folyó vizek mentén élő halfogási módok nem attól függnek, hogy magyar, osztrák, horvát vagy éppen szlovén e a halász, hanem hogy a víz alsó-, közép-, vagy felsőfolyás jellegű szakaszán akarja-e megfogni a halat. Hasonló következtetésekre jutott Gunda Béla is, a Gyalui havasok román és magyar népének gyűjtőgetető tevékenységét vizsgálva.

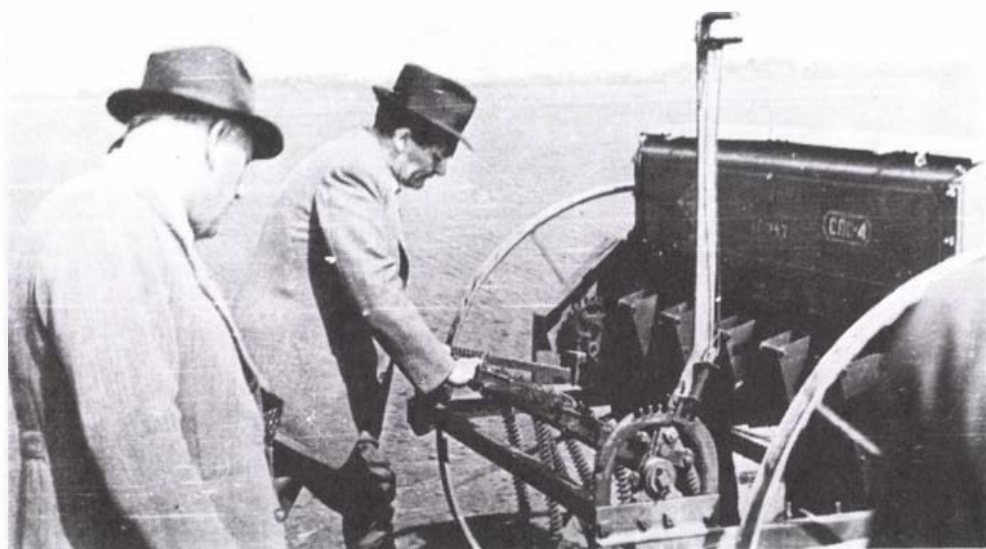
A szellemi hagyomány fennmaradásában ugyanakkor nagyon fontos, hogy *szellemisége* legyen – vallja Honti –, ami lehet vallási, vagy lehet nemzeti. Ez a szellemiség adja meg a hagyomány lényegét, ettől van, hogy *„a magyar vagy a görög hagyomány többet jelent, mint a hagyomány megnyilatkozásának nyelvét, vagy fellelésének helyét.”*

A svéd Erixon az *öröklődés* jelentőségét hangsúlyozza a hagyományban, azonban az oldalról jövő, és a csoport tagjai közötti kisugárzások és hatások is fontosak. E nélkül – írja – a jelenség családi tulajdonsággá és nem társadalmi hagyománnyá válna.

Többen foglalkoznak a *hagyomány állandóságával*. Egy XIX. század végi amerikai szociológus, Sumner egyenesen a *„hagyomány fogságában élő társadalom”*-ről beszél, és annak a veszélyéről, hogy a szokás, összefonódva a hagyománnyal *„olyan erős korlátozó elemmé válhat, mely előre meghatározott útra vezeti a társadalmat és elnyomja a szabadságot.”* Nem nehéz felismerni ebben a megfogalmazásban a liberális gondolkodás jelenkori eltévelyedéseinek magvát.

Ezzel szemben Varga László, a magyar népi építézet kiváló kutatója éppenséggel úgy fogalmazott, hogy a hagyomány merev és változatlan szemlélete ellentmond a hagyomány lényegének, hiszen *„a hagyománynak is volt valamikor kezdete, a hagyomány is elévülni egyszer és el is hal.”*

Ezt a szemléletet, miszerint a hagyomány nem merev, hanem maga is változik, erősíti Csisztoz Kirill (ukrán vagy orosz) néprajzkutató kitűnő megállapítása. *„Egy falu hagyományos viseleténél az asszonyok tucatjai hordanak egyforma szabású viseletet hasonló díszekkel, anélkül, hogy két egyforma öltözetet találjanak. Nem másolatok ezek, hanem variánsok. A falusi ünnepségeken ezek az asszonyok egészen mások, mint ma egy-egy népi együttes tagjai, akik egységes, uniformizált viseletet hordanak, ezért inkább katonaságra, vagy tűzoltóságra emlékeztetnek. Mindig éltek az egyéniesítő variánsok, a meglehetősen merev hagyományok között is. Ha a régi falusi utcán azonos típusú épületek sorát látjuk is, sokkal jobban kiismerjük magunkat, mint ma valamely új lakónegyedben. A falu hagyományos házai gyakran egyazon típusú épületek, de nem másolatok, hanem egymás változatai. A népi kultúra valódi történetében tehát az etnikus hagyomány az urbanizálódás előtt a helyi hagyományok variálható tömegeként létezett.”*

A makói hagymatermelés hagyományos technológiáját a nagyüzemekben is érvényesítették, a különböző sikerrel történő gépesítésnél is figyelembe vették. A képen Erdei Ferenc egy szovjet gyártmányú dughagymavető gépnél az 1960-as években.

V. A hagyomány fogalmát és jelenségét természetesen nem szűkíthetjük le a népművészetre és a folklorra. Sok más hagyomány is van, illetve az élet sok más területének is van hagyománya. Ha a hagyományt mint környezetformáló tevékenységet, az ember és a környezet összhangjának feltételét és biztosítékát értelmezzük, akkor különösen szóba jönnek más területei. Próbáljuk meg ezek közül néhányat számba venni.

1. *A hagyományos gazdálkodás területén a hagyomány nem elsősorban a bivallyal húzott fakékét, a kendőből való vetést, vagy a rideg állattartást jelenti, ez ugyanis az adott korhoz kötődő technikai állapot. A hagyományos gazdálkodásban számunkra inkább az a fontos, hogy miként alakultak ki az olyan termelési körzetek, mint a kalocsai paprika, a makói hagyma, vagy a tokaji borvidék stb. Ezek egyrészt nyilvánvalóan azért jöttek létre, mert az adott tájon sikerült a földrajzi, az éghajlati, a piaci és a társadalmi feltételekkel összhangba hozni a termelés módját, és így tudtak optimális technikát, fajtát, technológiát létrehozni, fenntartani és tökéletesíteni. Andrásfalvy Bertalan mutatta ki a Sárközben a középkori és a török uralom alatti ártéri gazdálkodás lényegét. Nem gátak közé szorították a folyót, hanem célszerűen kialakított és fenntartott ágakba, holtágakba, fokokba eresztették a vizet. A folyó és a szántóföld közé nem húztak gátat, élő és célszerű kapcsolat volt a víz és a föld között. Akkoriban nem is lehetett árvízről beszélni, hiszen a tavaszi és a nyári nagyvizek megtalálták a rendeltetészerű helyüket. Engedték, hogy a folyó éljen és lélegezzon. Olyan rendszer volt tehát századokkal ezelőtt vizeink környékén, ami Hollandiában a mai napig elevenen él. Hasonló jelenséget mutat be Timaffy László is a Szigetköz népeletéről írva: az ember és a víz célszerű együttélését, ami csak a nemzedékeken keresztül összegyűlt és átörökített tapasztalatok hagyományozódásával volt elképzelhető. A körülményekhez való célszerű alkalmazkodást jelenti tehát ebben az esetben azt, amit hagyományos gazdálkodásnak nevezünk.*

2. *A hagyományos építkezésnél is a célszerűség, az adottságokhoz való igazodás a lényeg. Falusi épületeink nagyszerű találmánya a tornác. Ha belülről nézzük kint, ha kívülről nézzük bent van egy olyan hely, amit nem kell fűteni, de fedél alatt, védetten található. A másik praktikum az olaskertek rendszere. Cegléd, Nagykőrös táján, a Tápíó mentén és még számos helyen a falvakat olaskertek, szálláskertek gyűrűje vette körül. Itt tartották a „heverőt” (tehát a nem igazított és nem fejt) nagyállatokat, nem pedig benn, a faluban lévő telken. Ma, amikor a paraszti gazdálkodás ismét kiteljesedik, az olaskertes településszerkezet célszerűen kínálko-*

A hagyományos falusi ház jól alkalmazkodott a korabeli adottságokhoz és igényekhez, célszerű volt anyagában és funkciójában egyaránt. Sárréti tájház Fülén, 1989-ben. (Lukács László felvétele)

zik a házkörüli állattartás környezetszennyezési problémáinak megoldására. A falusi építészetben olyan jelentősége is volt a hagyománynak, hogy abban mindenki el tudott igazodni, megtalálta a számára legmegfelelőbb változatot. A falusi házak építésének minden falubeli mestere, vagy legalábbis ismerője volt. Mint a művészettörténet zárt korszakaira jellemző, aki építkezett, ebben a stílusban gondolkodott. Életformája ezt tette indokolttá, ebben a környezetben kialakult ízlése ezt tartotta szépnek. Eszébe sem jutott, hogy ne így építse fel a házát. A hagyomány biztonságot jelentett számára, amelyben az ügyefogyottabb ember is el tudott igazodni, nem kellett mindenkinek egyéni ötletessége vagy ötlettelensége, ízlése, vagy ízléstelensége szerint építkeznie.

3. *Hagyományos társadalmi szerveződések.* A XIX. század második felétől alakultak ki hazánkban is erőteljesebben a civil szervezetek különböző formái. A vallási, társadalmi, gazdasági és kulturális alapokon formálódó szervezetek célszerűen tagolták a társadalmat, hasonló érdeklődésű és érdekelttségű közösségeket hoztak létre. 1948 után a diktatúra elsöpörte ezeket a hagyományos társadalmi szervezeteket, most kell működésüket újból feltámasztani. A civil társadalmi szerveződéseknek volt belső önkormányzatuk, az emberi szolidaritás tartotta őket össze, az, hogy az emberek megbíztak egymásban. Fontos, hogy megismerjük ezeknek az egykori helyi szervezeteknek a szellemiségét, és magunkba szívjunk belőle annyit, amennyi szükséges, hogy érzéseinket, gondolatainkat ehhez igazítsuk, ha – a mottóként szereplő Kodályi gondolat értelmében – újjá akarjuk építeni társadalmunkat.

4. *Helytörténeti hagyományok.* A hely ismerete rendkívül fontos, ha a pedagógus közelebb akarja hozni a diákokhoz a történelmi eseményeket, a köztörténetet. A helytörténet az országos történelem hajszálygyökérzete, amelynek számottevő eleme a szájhagyomány. A szülőföldhöz való kötődés erősítése érdekében is fontos volna, hogy minden település ismerje meg múltját, s látható jelekkel örökítse meg annak emlékeit.

Összefoglalóan megfogalmazhatjuk, hogy a hagyomány elsősorban nem formai elemeket jelent, hanem a célszerűséget, a földrajzi, társadalmi, természeti körülményekhez való alkalmazkodást. Magyarán az *egyen és környezete optimális viszonyát* jelenti a hagyomány.

VI. Milyen jelentősége lehet a hagyománynak a XXI. században, vagy ha úgy tetszik, a harmadik évezredben? Elsősorban talán az, hogy a hagyományban kereshetjük és találhatjuk meg a *kollektív értékek folytonosságát*. A természetes, belső törvényei szerint fejlődő társadalom,

akármilyen külső, idegen hatások érik is, békés, civilizált körülmények között fel tudja dolgozni ezeket, és hagyományaiiba építve képes megvalósítani szerves fejlődését.

A mi népünk számára, amely rengeteg külső hatásnak volt (és van) kitéve, és a változások rendszerint véres megrázkódtatások között következtek be, különösen fontos, hogy visszakanyarodjon a hagyományaihoz, hogy a folytonosságát megőrizze, identitását megvalósítsa. Ezért írja Kodály Zoltán, hogy *„amikor egy ledöntött nemzet újjá akarja magát építeni, szüksége van inkább, mint valaha, a hagyomány minden porszemecskéjére. Hogy tudja, mi vagyok, honnan jöttem.”*

Az elmondottakból következik, hogy ma a hagyomány egyik legfontosabb jelentősége a társadalom, a nemzet identitásában játszott szerepe. Utalnak erre a már idézett szerzők is. A svéd Erixon szerint a hagyomány tulajdonképpen *társas gondolkodásmód*, Csisztov szerint pedig *kollektív emlékezet*. Líraiabban fogalmazta meg Németh László: *„A népek emlékezete a hagyomány. Egy nemzet válasza életkörülményeire.”*

Vagyis: a hagyomány a földrajzi, társadalmi, politikai alkalmazkodás során nemzedékről nemzedékre adott és felhalmozódott ismeret, tapasztalat, emlékezet. Bizonyára nem véletlen, hogy az identitásukban oly erős skandináv országokban van egy külön tudomány, amely a hagyománnyal foglalkozik. Ez a *folkminnesforskning*, vagyis népemlékezet-kutatás. Milyen fontos lenne ez a mi nemzetünk számára, amelynek minden harmadik tagja ma a határainkon kívül él!

Ez a kollektív emlékezet nyilvánvalóan szelektál. Befogadja azt, ami a közösség, a nemzet fennmaradása szempontjából fontos, és kiejti a lényegtelent, a haszontalant, a károsat. A hagyománynak ezt a tulajdonságát ismerte fel Gunda Béla, amikor úgy fogalmaz, hogy a hagyomány nem csak az ősiséget fejezi ki, hanem a nép, a közösség által befogadott, életformájába illesztett, nemzedékről nemzedékre adott jelenségek – és tegyük hozzá: tapasztalatok – fogalmát is. *„A nagy népi kohó izzásában hagyományossá ötvöződik az új is”* – írja.

A nemzet emlékezete természetesen működhet jól is, rosszul is, miképpen veszélyt jelző, önfenntartási reflexeink is ki-kihagyhatnak. De ami „hagyománnyá ötvöződött” a népi emlékezet kohójában, az mind arra szolgál, hogy *növelje a közösség, a nemzet, vagy a népcsoport túlélésének esélyeit.*

Halász Péter

Ormós Zsigmond hagyatéka

Ki is volt Gaál Sándor? Szakmai körökben – fizikusok között is – máig ismeretlen lenne, ha Bodó Barna nem hozza vissza a méltatlan feledésből. Pedig csak 1972-ben halt meg Sepsiszentgyörgyön, ahol élete utolsó évtizedeit töltötte. Sokan emlékeznek még a „bogaras” öregúrra, aki mindenben elütött környezetétől. Ha jól emlékszem, Sombori Sándor rajzolta meg alakját a megyei napilapban – úgy hiszem, még a *Megyei Tükörben* –, de ez alig jutott túl Háromszék határára. Írói tollra érdemes figura volt: remeteéletet élt egy szakiskola szolgálati lakásokból álló tömbjének elhagyatott, inkább lomtárnak beillő szobájában. Egyébként „rendes” polgári állása volt a Helyiipari Vállalatnál, majd később nyugdíjas lett. Még hogy tudós lenne? Fizikus, atomfizikus, aki a szakma világhírességeivel versengett valaha? És egyben-másban meg is előzte őket? Ne tessenek minket bolondítani!

Bodó Barna a temesvári Művelődési és Tudományos Szabadegyetem magyar nyelvű előadássorozata keretében állította vissza jogaiba a mellőzött tudóst. Nem félek a minősítéstől, Gaál Sándor fizikus felfedezésével méltán kiérdemelte. Az utód – Bodó Barna is fizika szakot végzett Temesvárott, szakmájában is figyelemre méltó írásokat közölt, noha pályája, különösen 1989 után, a közéleti szerepvállalás felé fordult – szintén megemlítette a remetesség „romantikáját”, de elsősorban nyilván a fizikusi teljesítményre összpontosított.

Gaál Sándor a Küküllő mentén, Gógánváraán született, 1885-ben. A hadmérnöki akadémiát Bécsben végezte, majd végigszolgálta az első világháborút. Az összeomlás után hazatért

Erdélybe, Déván telepedett le, ahol műszaki vállalkozásba kezdett. Első tudományos dolgozatát harmincéves korában szerezte német nyelven, a „láthatatlan útegek felderítését szolgáló készülékről”. 1915-öt írunk, dúl a világháború, a hadmérnök magától értetődően tüzérségi témához nyúl. Elküldi a százoldalas tanulmányt Berlinbe, az egyik céghez. A válasz: elutasítás.

Csalódik a felfedező fizikus? Hiszen akkor és még jó ideig Berlin a fizika fellegvára. Majdnem egy évtizedig nem ír újabb dolgozatot (vagy legalábbis nem tudunk róla). De dévai vállalkozóként, tehát a napi betevő falat megkeresése mellett, tovább elmélkedik a fizika nagy problémáin, különösen az atommag-hasadáson és a relativitáselméleten. Tehát lépést tart a tudományos világ fejlődésével. Mэгhózzá az élvonalban. Bármennyire istenkísértésnek tünethetik: meg is előzte a korszak nagy amerikai fizikusát, Ernest Orlando Lawrancel, aki felfedezte a ciklotronot, és ennek segítségével mesterséges radioaktív izotópokat állított elő. A lexikonok ezt a felfedezését 1930-ra teszik. Gaál Sándor elképzelését már 1929-ben írásba foglalta. Lawrance jutalma a fizikai Nobel-díj volt, 1939-ben. Gaál Sándor maradt a dévai sötét ismeretlenségben.

Innentől szóról szóra idézem Bodó Barnát; szakszerű, roppant tömör szövegét meg sem kíséreltem feloldani:

„Gaál Sándor a *Die Kaskadenröhre. Ein Beitrag zum Problem der Atomkern-Zerstrümmung* (A kaskádcső. Hozzájárulás az atommagroncsolás problémájához) című dolgozatában a ciklotron megoldását vázolta fel, csaknem tökéletesen. A *Zeitschrift für Physik* válasz-levelezőlapja (1929. május 6.) a dolgozat vételét nyugtázta. Egy hónap múlva a kéziratot visszaküldték azazal a megjegyzéssel, hogy a kérdést már 1928-ban Wideröe megoldotta. A szerkesztőség azonban tévedett. Wideröe a lineáris gyorsító elvét ismerte fel. Gaál Sándor 1929-es dolgozata teljesen eredeti megoldás volt!

A dolgozat az 1950-es évek elején újból szakember kezébe került: Gaál elküldte a Bolyai Tudományegyetemre, T. T. Vescan professzornak. Fennmaradt a professzor válasza, amelyben hangot ad meggyőződésének, hogy a prioritás Gaált illeti, és ezt nemcsak magánvéleményként hangoztatja, de publikálja is: a Lawrance-féle ciklotront „az erdélyi Gaál Sándor mérnök jóval hamarabb elképzelte».

Fennmaradtak Gaál Sándornak más dolgozatai is. 1927-ben küldte el a *Die Naturwissenschaften*-nek az *Eine neue Prüfungsmöglichkeit der Relativitätstheorie* című rövid közleményét (ez idáig mindössze ennek a megjelenéséről tudunk), amelynek témája élete végéig foglalkoztatta. Később már nem a relativitáselmélet igazolásának kérdése izgatta, hanem elméleti megállapításokat tesz. *A lineáris áthelyeződés fizikai jellemzői* című dolgozatában annak a kimutatására vállalkozik, hogy a Lorentz-transzformáció független a relativitáselvtől, és hogy három, az oksági elvet reprezentáló formális axiómából tisztán és egyszerűen levezethető.

A Bauer Gusztávval közösen kidolgozott univerzális forgódugattyús készülékük találmányi szabadalmat kapott. Készülékük a Wankel-motorhoz hasonlítható, de nemcsak motorként működhet, hanem szivattyúként és kompresszorként is.”

Bodó Barna előadásának teljes szövege megjelent nyomtatásban is, a szabadegyetemi előadásokat közreadó *Kilító* című kiadványban, ennek második kötetében, 1982-ben. Toró Tibor akadémikustól tudjuk, hogy évtizedeken át a temesvári műegyetem valósággal magához vonzotta a reáliákat tanulmányozó erdélyi magyar főiskolásokat. Természetes, hogy a fizikai tárgyú, egy-egy jeles fizikust bemutató előadásra elsősorban a fizikushallgatók mentek el. Ilyenképpen kapott az elfelejtett Gaál Sándor helyet a magyar szakmai köztudatban Erdélyben.

Kolozsvárott a Gaál Gábor Kör fiatal költők, írók és irodalom iránt érdeklődők, diákok és munkásifjak találkozóhelye volt kezdetektől fogva. Temesvár önképzőkörei – akárcsak a város tudományossága – elsősorban a reáltudományokat karolták fel. Nem kizárólagosan, hiszen a *Látóhatár*, amely 1974-től 1984-es betiltásáig a Diákművelődési Házban tartotta összejöveteleit, az irodalom és tudományok minden területre és kérdése előtt nyitott volt, az egyetemisták versek, elbeszélések, esszék, tanulmányok fölött vitatkoztak. Meghívtak a körbe írókat, művészeket, szerkesztőket, tudományos kutatókat. Leggyakoribb diákszereplői közül nem egy azóta az erdélyi magyar irodalmi és közélet vezető személyiségévé lett. Bakk Miklós,

Salat Levente, Toró T. Tibor, Visky András és mások (nem célozom semmiféle névsorolvasás, a neveket csak jelzésnek szántam, egy-egy irányzat, érdeklődési kör érzékeltetésére).

Humán értelmiségiekre vall, hogy a *Látóhatár Kör* minden esztendőben „kirándulásokat” rendezett a történelembé és a művelődéstörténetbe: csoportosan felkeresték Temesvár műemlékeit, a jelesebb épületeket, a hajdani magyar írók, közéleti személyiségek sírját, szobrát (már akinek akkoriban szobra állhatott a Béga partján). Ha nem állott szobrunk, a látogatás a fájó hiányt tudatosította. Alighanem ezek a néma tüntetések is siettettek a kör betiltását a nyolcvanas évek közepén, az újabb román nacionalista hullám elindulásakor.

Időben előbb, 1968-ban indult a szabadegyetemi előadás-sorozat, a *Kisenciklopédia*, amely – mivel szövegei nyomtatásban is megjelentek – egyben könyvsorozattá vált. A *Kilátónak* két kötetet jelent meg a nyolcvanas évek elején, az elkészült harmadik és negyedik kötetet a cenzúra elutasította. A *Kilátót* dr. Matekovits György fogorvos szerkesztette, aki ajánlásában hangsúlyozta, hogy a szabadegyetem a magyar nyelvű önkifejezés fóruma olyan értelmiségiek számára, akik mindennapi munkájukban, foglalkozásuk jellege szerint románul fogalmaznak, és így óhatatlanul gyengül az anyanyelvi tudásuk; a nyomtatott szövegek megint csak a magyar nyelvápolás iskolái, azon a nyelven szólnak a tudományokról, a kutatásról, amelyen letisztulnak a gondolatok és nem kell fordítani azokat.

Matekovits György társadalmi rangja szerint vezető oktatója volt a szabadegyetemnek, a *Kilátót* pedig együtt szerkesztette Mandics György költővel, a *Szabad Szó* művelődési rovatának vezetőjével. Ők ketten nem először találkoztak a nyomtatott betűk világában. Mandics, akkoriban még a *Facla* nevű temesvári könyvkiadó magyar felelőseként gondozta Matekovits doktor népszerű tanácsadó könyvét, a *Fogas kérdéseket* (1977). Az egyetemi adjunktusnak azóta újabb kötetei jelentek meg a szakmájáról, román nyelven – románul ad elő az egyetemen –, és egy magyar nyelvű munkája 1999-ben: *Fog- és szájbetegségek megelőzése*.

Műszaki és tudományos kérdések térnek vissza leggyakrabban a *Kilátó* két kötetének lapjain, számítógépekről, vegyipari távlatokról, robotokról, atomreaktorokról, korszerű gépgyártásról mondanak el fontos, az avatatlanknak újnak tetsző dolgokat a szerzők, de találkozhatunk aggodalmas egészségügyi gondokkal, a földrengéskutatás vagy a talajvízdzúsítás helyzetével, feladataival, kevésbé irodalmi, esztétikai témákkal. Ez utóbbiról Mandics György tartott, terjedelmében minden más előadást meghaladó „nyílt leckét”, matematikai képletekkel, számsorokkal, idézetekkel, a strukturalizmus minden vizsgálódási módszerével támasztva alá nézetét az „esztétika forradalmáról”. A lenyűgözően érdekes, nem ritkán vitára ingerlő előadást talán meg se lehetne érteni egyszerű hallás alapján, ezt olvasni is kell, elmélyülni benne, eltűnődni fölötté, hiszen Mandics bevallott célja, hogy átalakítsa felfogásunkat a művészi szépről.

*

Nem csupán sajtótörténeti érdekesség volt az egyik előadás témája, noha az is. Az előadó időben 1944 őszéig vezetett vissza, amikor hatvanezer dél-erdélyi magyar értelmiségi került gyűjtőtáborokba, köztük demokrata meggyőződésű írók, újságírók, ügyvédek. Egyik tábor az olténiai Tîrgu-Jiu városában volt, pontosabban a háború kitörése óta létező táborba, a szabadon engedett antifasiszták helyébe magyarok kerültek, a fasizmus elleni harc ürügyén. Az, hogy ebben a táborban 1944 végén és 1945 elején kéziratoss magyar újságok jelentek meg, örökre a feledés mélyén marad, ha Pongrácz P. Mária, akkoriban a *Szabad Szó* főszerkesztője nem pillantja meg Szerényi István temesvári nyugdíjas újságíró házában a különös „gyűjteményt”, és – mivel életében nem adta ki a kezéből – Szerényi halála után nem jegyzeteli ki a lap cikkeit, verseit, közleményeit. Három száma jelent meg e kéziratoss újságnak, mindegyik más címet viselt, mégpedig a szabadon terjesztett, demokratikus magyar napilapok címére utalva: *Zsilvásárhelyi Déli Hírlap*, *Zsilvásárhelyi Szabad Szó* és *Zsilvásárhelyi Népi Egység*. A kézzel másolt lapokba Kacsó Sándor írt vezércikket és verset, Vita Zsigmond irodalmi eszme-futtatást – éppen Petőfiről, a szabadság költőjéről! – dr. Fodor József, a *Vásárhelyi Találkozó*n részt vett temesvári lelkész a népek közti békéről értekezett, dr. Puhala Sándor a nyelvművelés fontosságát emelte ki (a lágerben!) Még képzőművészeti anyagokat, rajzokat is találni a kéziratoss újságban, Hajós Imre csendéletét meg Szappanos Gy. üvegablak-vázlatát: zárkában vergődő, a kitöréshez még nem eléggé erős békegalamb ábráját.

*

– A tudományos, műszaki témákat maga a közönség igényli – mondta dr. Matekovits György. – Alighanem nálunk él most a legtöbb magas képesítésű erdélyi magyar műszaki értelmiségi. Legalább annyian, ha nem többen, mint Kolozsvárott. A *Hét* munkatársa egyszer felsorolta azokat a temesvári magyar műszaki értelmiségieket, akiket illendő lenne bemutatni az olvasóknak. Negyven nevet említett. Többen vannak.

– Szakmájukat anyanyelven is olyan jól elő tudják adni, mint románul?

– Valamennyien olvasnak szakirodalmat magyarul, ha hozzájutnak, meg, persze szépirodalmi műveket. A szabadegyetemi előadásokat is azért vállalják, hogy magyar nyelvismeretük, kifejező készségük a szakmájukban is tökéletesedjék.

Régi vitám jut eszembe egyik kollégámmal, aki szerint az anyanyelvre az intelligencia alsó fokán állónak van szüksége, mivel az illető másként nem érti meg maga körül a világot és a maga szakmai problémáit. Lám, az intelligencia magas vagy legmagasabb fokán éppolyan belső igényi, önkifejezési vágy, törekvés az anyanyelv használata!

– Temesvárott mekkora közönséget vonz a *Kisenciklopédia*?

– Több mint százán hallgatják végig előadásainkat. Mostanában. Kezdetben negyedennyien sem voltak.

– Foglalkozás és életkor szerint?

– Legtöbb az értelmiségi, aztán a nyugdíjas, utánuk következnek a fizikai munkások. Életkor szerint kevés a fiatal. Noha van néhány hűséges hallgatónk közülük is. De ne feledd, a temesvári fiatalok két másik körbe is eljárhattak, a *Látóhatár* üléseire és a *Thália* együttesének műsoraira.

Mindenképpen fiatalos merészség kellett színjászó csoportot alakítani műkedvelőkből, olyan nagyvárosban, amelyben három állandó társulat játszik magyarul, románul és németül, van opera és filharmonikus zenekar. Csakhogy a *Thália* egész működése során mindig valami mást képvisel, mint a hivatalos színházak. A *Kritérium Forrás* sorozatáról elnevezett irodalmi nemzedék eszményeit, gondolatait szóaltatta meg. A „tháliások” versműsoraikkal valóságos iskolát teremtettek, középiskolás magyar diákok gyakran keltek versenyre a főiskolásokkal az új költészet befogadásában, a népi kultúra elmélyült megismerésében.

Egy vetélkedő idéződik fel bennem, a televízió nyilvánossága előtt folyt. Temesvári magyar diákok „feleltek” népdalból, népiismeretből, s ami ezekhez kapcsolódik. Eladdig úgy képzeltem, hogy az erős urbanizáció, a négynyelvű környezet, amelyben a bánsági magyarság él, szórványként, méghozzá főként városi szórványként, sok mindent kimosott az emlékezetből és a szívekből. Aztán kiderült, hogy ez a nagy múltú város frissen, szépen, egyszerre „népin” és „urbánusan” viseli a jelen történelmét. Csengett a népdal, népiismeretből röppenek az okos feleletek. A temesvári magyar diáklifaláság a népi műveltség szépségeiben merítkezett meg egy Bartók-gyűjtötte székely népdal révén, és ugyanakkor önnön sorsával, példájával bizonyította, hogy ez a népi kultúra a modern ismeretekkel és a demokráta humanizmussal ötvöződve élhet és éltethet igazán. Távoli szemlélőként örömmel ismerkedtem Temesvár méltó hagyományával, magyar, román, német, szerb tanulságaival, s akkor értettem meg igazán Méliusz Józsefnek, a Bánság költőfiának lankadatlan óvását, figyelmeztetését, hogy a Bánság mennyire fontos lehet nekünk, valamennyiünknek, és hogy mi mennyire fontosak lehetünk a Bánságnak. Ezt az üzenetet váltotta életté a *Thália*, s a köréje tömörült, vele összenőtt fiatalság.

Az *Ifjúmunkás*, az ifjúság lapjaként nyomon kísérte a *Thália* múltját, az együttes 15. évfordulóján pedig a lap munkatársa, Gergely Tamás összegezte az együttes sikereinek nyitját. A csoport irányítói mindig lelkes és alapos felkészültségű művészegyéniségek voltak, Vértes József, Csercsnyés Gyula és Mátray László. Második oknak találta Gergely Tamás a temesvári magyar diákok sajátos helyzetét, amely kialakította az igényt az amatőr színjátszás iránt. A közönséget pedig mindig jól megválasztott darabokkal, versösszeállításokkal fogták és tartották meg. A *Thália* kezdetben a romániai magyar drámairodalom kísérleti darabjaira összehangosított, amelyeket az itteni hivatásos együttes mellőzött. Később a klasszikusok felé fordultak, ekkor már biztos közönségük volt. Ezzel párhuzamosan mindig műsorukon tartották a versösszeállításokat. „Jellemző a temesvári amatőrökre a biztonság, amellyel felismerték az értékeket: a Szilágyi Domokos, Király László, Kenéz Ferenc, Egyed Péter verseiből készített

műsorok máig emlékeztetnek. A *Tháliának* az önművelés mellett másik fontos szerepe éppen ebben áll: felhívni a figyelmet a kiemelkedő irodalmi alkotásokra, közvetíteni az alkotó és a befogadó között. Más szóval: meghatározni önnön helyük, és életmodellt ajánlani korosztályuk tagjai számára.”

Matekovits György egyetemi szobájában beszélgetünk.

– Kedves Gyurka, miért változtattatok 1989 után nevet és jelleget, hiszen a *Kisenciklopédia* soha nem volt a diktatúra kiszolgálója, sokkal inkább az üldözöttje.

– Szó sincs arról, hogy a „múltunkat” megtagadtunk volna. De megváltozott a kisebbségi magyarság egész művelődési élete, jellege, igénye. A rejtjelezett utalások helyett a nyílt szókimondás ideje jött el.

– Legalábbis egyelőre...

– Remélem, végképp. A közönségünk azt várja el tőlünk, hogy pótoljuk be, ha lehet, mind a nyolcvan trianoni esztendő mulasztásait. Fel kell vállalnunk a bánági magyarság egész demokratikus hagyományát.

– Elsősorban az Ormós Zsigmondét. Erre következtek az új elnevezésekből.

Matekovits György dr. az Ormós Zsigmond Irodalmi Társaság elnöke, egyben az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület megyei vezetője: – Úgy érzem, hogy Ormós Zsigmond a mai bánági magyarok legnagyobb elfeledettje. Mindeddig nem tartottuk a mi hagyatékunknak az örökségét. Nem ismertük eléggé. Az erdélyi/romániai magyar irodalmi tudat már régen felfedezte életművét és beépítette a maga szellemi hagyományai közé. Benkő Samu, a székesely művelődéstörténész tett ezért a legtöbbet. Már 1976-ban kiadta a *Kriterion*nál, ma különösen hangzó címmel Ormós alapvető munkáját: *Szabadelvű levelek vagy demokrat labdacskok aristocrat görös ellen*. Hiába őrzik a mű kéziratát itt, Temesvárott, az Állami Levéltárban, jó néhány más művének fogalmazványával együtt, eddig csak halott örökség lehetett számunkra.

– Külön engedély nélkül most sem lapozgathatók.

– Nem, de most már tudatosodott, hogy itt vannak a kéziratok, lehet hivatkozni erre is, meg alispáni és főispáni tevékenységére Temes megyében, a temesvári múzeumok, egyáltalán a délvidéki múzeumhálózat korszerű kiépítésére, művészettörténeti dolgozataira, és hivatkozhatunk nem utolsósorban bukaresti utazására, látogatásaira a numizmatikus Dimitrie Sturdza belügyminiszternél, a nagy művészetpártoló Mihail Kogălniceanunál. Ormóst éppen művészettörténeti munkásságának elismeréseként választották a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává.

„1866-ban megválasztották Temes Vármegye alispánjának, majd 1871-ben főispán lett. Ki-nevezését kommentálva a napi sajtó azt emeli ki legfőbb érdeméért, hogy hivatali ideje alatt »az általa kormányzott megyében, ahol pedig magyarok, németek, románok, szerbek, bolgárok vegyesen laktak, nemzetiségi súrlódások éppen nem fordultak elő«. Programbeszédében is kiemelte, hogy fő törekvésének tekinti a békeség fenntartását a megye különböző nyelveket beszélő lakosai között, mert erkölcsi parancsnak tartja a maga számára, hogy az embereket ne nemzetiségük, hanem magatartásuk szerint ítélje meg, és bünt követ el, aki az egyik »nemzetiséget a másik rovására kegyeli«. Az ifjúkorában magáévá tett szabadelvű eszmék jegyében jelöli ki követendő irányvonalát: »Megyéink sajátos helyzetét, amelyben a vallásfelekezeti és nemzetiségi oly nagy változatosságban, de örvendetes egyetértésben testvériesen megérnek, eljárásaimban mindenkor figyelembe veendem, s ezen egyetértést nemcsak megtartani, hanem lehetőleg öregbíteni törekedni fogok.«

Mint a megye, majd 1875-től Temesvár város főispánjának is, bőséges lehetősége kínálkozott, hogy megvalósítsa régi terveit és létrehozza a Bánág korszerű művelődési intézményeit. Történelmi és régészeti múzeum-társulatot szervezett, melynek fő feladatául szánta a Bánág múltjának feltárását, fellelhető művelődési javainak összegyűjtését és megőrzését. Maga is részt vállalt a kutatómunkából, s értékes műtárgyak, könyvek adományozásával serkentette a múzeumi gyűjtőmunkát. Végrendeletemben pedig jelentős pénzüsszeget rendelt a társulatnak.

Gazdasági téren sokféle kezdeményezés fűződik nevéhez. Jelentős szerepe volt a gazdasági egyesület munkájának irányításában, a városi élet korszerű intézményeinek megteremtésében.

A színjátszás, a képzőművészeti tevékenység, a rendszeres zenei élet és a sajtó mind-mind támaszra lelt benne. Anyagi áldozattal, okos intézkedésekkel és sok-sok írással mindig megtalálta a módját, hogy a művelődés egy-egy pázmájában előrelendítse az alkotó tevékenységet, és az élő kapcsolat létrejöttét segítse a művészek és a közönség között. Soha nem feledkezett meg arról, hogy mint ifjú, milyen sokat köszönhetett az irodalom, a színjátszás jellemformáló erejének és hogy az önkényuralom éveiben Itália csodálatos szobrai és festményei láttán bizonyosodott meg a szépségteremtés emberi hatalmáról." (Benkő Samu: *Ormós Zsigmond ifjúsága és irodalmi munkásságának kezdetei, 1977.*)

Ormós Zsigmond örököséiként a Társulat tagjai ugyanezt teszik, amit a nagy művelődésszervező tenne, ha ma köztük élne. Emléktáblákkal jelölik meg jeles magyarok egykori lakásait. Megkeresik a temetőkben a nagy elődök sírját. Lefényképezik a sírköveket, és ezekből a képekből albumot készülnek kiadni. Rendbeteszik az elhanyagolt sírokat, köztük az Ormós Zsigmond testi-lelki barátjának, Vukovics Sebőnek a sírhalmát Beregszó faluban.

„Vukovics Szabás nálamnál két idősb kor- és tanulóársammal kötött szoros barátságom kezdete tanuló korszakomra, megszakadása pedig az 1849. évi gyászemlékeztető korszakra esik, midőn én börtönbe kerültem, barátom pedig életveszéllyel önkéntes számkivetésre jutott. A tudomány s a politika tanait ugyanazon forrásból merítettük. Együtt jártunk Temesvárott iskolába, s azután 1834. évben mint Temes vármegye közgyűlésileg választott irnokai az országgyűlésen is együtt voltunk. Végre Temes vármegye közgyűléseiben ugyanazon egy küzdőtérre léptünk síkra politikai meggyőződésünkért, melyet Wesselényi és Kölcsey elveiből merítettünk.”

A bánási szerbek nem érzik a maguk hagyományának is a Vukovics Sebő örökségét? Nekik ez a név és ez az életpálya nem mond semmit. Pedig a Fiumében született politikai szerb földbirtokos család sarja volt, és szerbségét nem tagadta meg soha, a szabadságharc idején délvidéki főköormánybiztos, akit az osztrák hatóságok távollétében halálra ítélték.

Az Ormós Zsigmond Irodalmi Társaság taglétszáma mintegy 150, de ennél sokkal szélesebb körben figyelnek rájuk. Egyebek között 80 előadásból álló gárdájuk van, amelynek tagjai a magyar líceumban lépnek a közönség elé. Történelmi és különösen helytörténeti témákat, amelyek a temesvári egyetemista körök tevékenységét jellemezték, nem ejtették, hanem bővítették. Szabadon szólnak minden érdemes kérdésről, az Árpád-ház királyairól vagy arról, hogy milyen is volt a Gyár város 90 évvel ezelőtt.

Emléktábla Kós Károly szülőházán a Józsefvárosban. Bolyai-szobor avatása 1998-ban (együtt Turó Tibor akadémikussal) a Klapka-emléktábla elhelyezése 1999-ben. Évekig tartozó huzavona után, 1999. november 6-án sikerült a temesvári magyarságnak kétnyelvű emléktáblát elhelyezni a hajdani Szent György tér, ma Praporgescu utca 2. szám alatti szülőházán. Szegedi és aradi történészek beszéltek az avatáson. Tudományos ülésszakot rendeztek, amelyen azonban egyetlen román történész sem tartotta fontosnak megjelenni. Noha a 48-as magyar emigrációban éppen Klapka volt a legkövetkezetesebb hirdetője a magyar-román kibékülésnek.

„Félő, hogy a Klapka-emléktábla története itt még nem ért véget – írta 1999. november 12-én a Heti Új Szó. Az ARNEP temesvári szervezete, Valeriu Tabara elnökkel az élen kijelentette: mindent megtesznek az emléktábla eltávolítása érdekében. A sors úgy hozta ugyanis, hogy a Románok Nemzeti Egységpártja (PUNR) éppen a Klapka-ház egyik jelenlegi társbérelője.” Már az avatás uláni napon támadást intézett az egységpárt félhivatalos lapja, a Renasterea Banateană az emléktábla felavatói ellen, és Klapkát „teljesen ismeretlen magyar tábornoknak” nevezte. Majd néhány nap múlva, éjnek sötétjében, „ismeretlen tettesek” az emléktáblát darabokra törték.

Temesváron, „a tolerancia” városában!

– Igen, leverték a táblát – komorodott el Matekovics György. – Mi meg feltesszük újra.

- Van kitartásotok az egyenetlen harchoz?
- Kell, hogy legyen.
- És erőtök?
- Néha az is akad.

Elmosolyodik. Ha a szükség úgy hozza, „fenyegetőzni” is szoktak. Azzal, hogy a Svájcból ajándékba kapott négy trolibuszt visszaviszik. Mert azt a barátság jegyében hozta Ormós Ajtony, a hajdani művészettörténész-politikus, családjának Svájcban élő leszármazottja. Ő az Ormós Zsigmond Irodalmi Társaság legfőbb támogatója.

- Ajtony a keresztneve?
- Lehette-e ennél ősbibb magyar név a Bánságban? Ajtony és Csanád csatájának színterén.

Beke György

A régi karácsonyok emléke Száron

A Vértes és a Gerecse tövében elhelyezkedő, római katolikus vallású svábok lakta településen a december 24-e *szenteste*, Jézus születésének napja, karácsony első napja 25-e, amit a szári és környékbeli falvakban a svábok, *Heiliger Tag*nak, *szentnap*nak neveztek, 26-a pedig a *karácsony második napja*. Egyházi ünnepük volt, amire talán jobban, de feltétlen másképp készültek, mint a búcsúra.

Szentestére minden házban állt a feldíszített karácsonyfa. A karácsonyi szokások közül a második világháború előtt is a karácsonyfa-állítás volt a legáltalánosabb. Valószínű nem volt ház egyik faluban sem, ahol ne lett volna karácsonyfa. Leggyakoribb volt a lucfenyő, mert ezt – bár tiltott volt akkor is – a falut körülvevő erdőről hozták, nem került pénzbe. A díszek a ma is használatos szaloncukor, alma, dió, kevés színes dísz, csillagszórók és gyertyák voltak, amelyeket először szentestén, utoljára pedig vízkeresztkor gyűjtöttek meg. Sok háznál a szaloncukrot otthon főzték és csomagolták. A háború alatt általánossá vált, mert nem lehetett vásárolni. A diót ezüstszerű kályhafestéssel színesítették. A karácsonyfa díszítése különböző házaknál, különbözőképpen történt. Volt, ahol a felnőttek a gyerekeket ebből kizárva díszítették a fát, mondván nekik, hogy ezt a Jézuska hozta. Mások a Betlehemesekkel vitették be a feldíszített karácsonyfát, akik azt mondták, hogy velük küldte a Jézuska. Volt, ahol a család felnőtt tagjai a gyerekekkel együtt díszítették, s amikor készen lettek azt mondták, hogy ez a Jézuska ajándéka a családnak. Mindenesetre a karácsonyfavárás nagy izgalmakkal együtt járó, örömteli esemény volt. Ajándékot általában csak a gyerekek kaptak, de boldog karácsonyt a családtagok kívántak egymásnak.

A falu egyes részein kora délután már elindultak a *Christkindlich-ek* (betlehemesek), hogy az éjféle mise kezdetéig lehetőleg minden házba bebocsátást kapjanak, és hírül vigyék Jézus születését. (A betlehemesre fordítás nem pontos, de a szónak magyar megfelelője nem létezik.)

A fiatal családokhoz igyekeztek előbb, hogy azok még az estharangszó előtt eljussanak valamelyik nagyszülő házához, ahol együtt ünnepelték Jézus megszületését. Az esti ima harangszó elhangzása után Száron megszólaltak a pásztorok kürtjei és a kondás kolompja. Elfújták az imát, majd elindultak és házról-házra menve (a gazdák pásztorai a gazdákhöz, a zselléreké a zsellérekhez, a kondás pedig azokhoz a házakhoz, ahonnan disznót hajtottak a kondába) elsőnek kívántak békés, boldog karácsonyt. Ezért kalácsot, bort, néha kolbászt vagy más ételt kaptak. Nekik éjfél előtt ezt be kellett fejezni, mert a mise idején nem is illet házakhoz menni.

A szenteste (az egész napot szentestének mondák) böjti nap volt. Ebédre általában olajjal berántott, vagy rántás nélküli bablevest ettek. A szomszédos Újbarkon tejfeles krumplicevest és krumplics pogácsát (krumplics flutnit) volt szokás ebédelni. A vacsora Száron mákos tészta volt. Éjféle mise után megszűnt a böjt, és ennek megfelelően étkeztek. A legtöbb helyen ekkor

főtt füstölt kolbászt ettek száraz tormával és/vagy kocsonyával. Vacsora után a családok beszélgettek, malmoztak, pörgettyűs játékot játszottak, az éjféli misére várva. A felnőttek majd mindannyian elmentek az éjféli misére, a gyerekeknek ez megengedett volt, de nem kötelező. A fiatal házaspárok általában vissza sem jöttek már az éjféli mise után a nagyülőkhez, hanem egyenesen hazamentek, és az éjféli vacsorát már otthon fogyasztották. A kismise másnap reggel 8 órakor kezdődött. Ide főleg a háziasszonyok mentek, mert nekik a nagymise ideje alatt kellett a szentnapi ebédet megfőzni.

A szentnapi reggeli a legtöbb helyen tejeskávéből és kuglófból állt. Ez rangos étkezés volt, hiszen a kuglófban a cukor és mazsola is drága volt. A karácsony ellenére a feketekávé maláta-kávéből készült, mert a szemes kávé is drága volt.

A szentnapi ebéd általában a következő volt: tyúkhúsleves, vagy más húsleves házi cérnametélttel. Külön, levesestálba került a kristálytisza, aranysárga színű leves az asztalra, beletéve annyi cérnametélttel, amennyi várhatóan elfogyott. Külön edényben tálalták a főtt húst, amit leves után paradicsomszósszal vagy leveses ecetes tormával fogyasztottak. A sárgarépat és a petrezselyemgyökeret vagy a levesestálban vagy pedig külön tálban tálalták. Ezt követte a rántott csirke, a rántott és sült disznóhús, amit valamilyen krumplis körettel, rizszel, dinszelt káposztával és savanyúsággal (ecetes uborkával, ecetes paprikával, friss káposztasalátával vagy csalamádéval) tálaltak. Voltak házak, ahol második fogásnak a *töltött* – vagy *húsos káposztát* tálalták, ami némileg különbözött a Magyarországon ismerttől. Sertésbordából, hasalijából és lapockából pörköltet készítettek, amit félig megfőztek, majd belerakták a házilag savanyított káposztát. Amikor az már majdnem megpuhult, belekerült a húsos gombóc, majd a legvégén a fehérgombóc, ami jellegzetes svábos étel volt. Ez különleges ízt adott a káposztának. Volt, aki az oldalast füstölve tette az alappörköltbe, az még gazdagította az ízeket. Akadtak háziasszonyok, akik külön vigyáztak arra, hogy zsíros hús is legyen a pörköltben, mondván, hogy e nélkül nem káposzta a káposzta. Az ital bor és szóda, illetve – a gyerekek részére – házilag készített málnaszörp, bodzasörp vagy meggyzörp volt. Ekkorra a boros gazdák már elvégezték az első borfejtést, tehát már szép tiszta, állászó bornak örülhettek. A gazda az első pohárral feltartotta a világosság felé, ezzel felhívta a család többi tagjának figyelmét borának a küllemére, a tisztaságára, a szépségére. A gazda rendkívül büszke volt a borára, nem csupán szerette, holott Szár nem volt jó bortermő vidék. Mindmáig nem is alakult ki magas szintű bortermelési kultúra. Akkoriban főleg a nova és az otelló szőlőt termelték a faluban.

Száraz és töltött sütemény volt ezen az ünnepen is. Száron nem hiányozhatott karácsonykor sem a löbbséle torta. A torták között a legrangosabb értékűnek a csokoládés számított. Karácsony jellegzetes süteménye a *mákos* és a *diós bejgli*.

Karácsonykor nagyon ritkán voltak ebédelő vendégek, mert ez családi ünnepnek számított, mindenki otthon maradt ebédelni a szűkebb családi körben. Gyakori volt akkor, hogy ebéd előtt az asztal körül ülők felálltak és németül imádkoztak. Az imát általában a házigazda (édesapa) kezdte el. Az asztali imát evés előtt és evés után kevesen ismerték és imádkozták.

Tischgebet (asztali ima): Vor dem Essen (étkezés előtt). Aller angen warten auf dich, o Herr und du gibst ihnen Speise zur richten Zeit. Segne uns und diese Gaben, die wir von dir empfangen haben. Vater unser, der du bist in den Himmel, geheiligt werde dein Name. Zukomme uns dein Reich, dein wille geschez wie im Himmel also auch auf Erden. Gib uns heute unser tägliches Brot, und vergib uns unsere Schulden, wie auch wir vergeben unsern Schuldigern. Und führe uns nicht in versuchung, sondern erlöse uns von dem übel. Amen.

Nach dem Essen (étkezés után): Dier sei, o Gott, für Speis und Trank, für alles gute Lob und Dank! „Vater unser... usw“

Ebéd után nemsokára jöttek a vendégek, akik a közeli rokonok (nagyszülők, keresztszülők, testvérek) voltak. A keresztszülők ilyenkor adták át a keresztyegeknek szánt karácsonyi ajándékot, ami általában egy-egy csokoládéból, szép almából és narancsból tevődött össze. Nagyon ritkán játék is került az ajándék közé. A házigazda, aki legtöbbször a keresztszülők gyermekeinek volt a keresztapja, ugyancsak most adta át hasonló ajándékát.

Kezdődött a beszélgetés (jól és jókat tudtak egymásnak mesélni), a borozgatás és a süteményezés. A gyermekek legtöbbször kimehettek szánkózni, mert akkor karácsonykor szép és sok volt a hó.

A rokonvendégek úgy mentek haza, hogy még sötétedés előtt ők is meg tudják etetni az állatokat. Az etetésre karácsonykor is ugyanolyan nagy súlyt fektettek, mint a téli hétköznapokon. A gazdagabbaknál, ahol férficseléd is volt, a legtöbb helyen – a gazda jelenlétében és közreműködésével – ő etetett. Itatás után a család vacsorázni tült az asztal köré. A vacsora általában úgy volt időzítve, hogy erre az esti harangszó elhangzása után kerüljön sor. Az esti harangszó kezdetekor a család félhangosan „Gelobt seist Jesus Christus”-al (Dicsértessék a Jézus Krisztus-al) köszönt. A vacsora (leves nélkül) a déli maradék valamelyike volt, vagy – ez volt talán a gyakoribb –, jobb, változatosabb téli vacsorát, füstölt kolbászt, disznósajtot, kocsonyát, vagy sült hurkát, sült krumplival tálaltak. A bor természetesen most sem hiányzott.

A rövid vacsora utáni családi beszélgetés most sem maradt el, de ezen a napon azért mindenki sietett az ágyába, hiszen előző nap, a szentestén 2-3 óraker fektüdtek.

Karácsony másnapján, ami a háború után is munkaszünetes egyházi ünnep maradt, a reggeli megegyezett a szentnapiéval. Az ebéd is az akkori maradékból tevődött össze úgy, hogy a bepanírozott húst aznap sütötték ebéd előtt. A vacsorát ugyancsak hasonlóan az előző naphoz oldották meg. Karácsony második napján a család ismét elment látogatóba az egyik rokonhoz. (Christbaum anschauen = karácsonyfát megnézni.) A kocsomák ezen a két napon nem számíthattak nagy bevételre, mert ilyenkor nagyon kevesen tértek be egy-egy fröccsre.

Az idősebb asszonyok sötét anyagból készült szári, sváb népviseletben, a leányok világosban, a férfiak sötét csizmaruhában, mellényben, keményszárú csizmában és begombolt fehér keményített ingnyakkal mentek a templomba. Az asszonyok fekete berliner kendőben, a férfiak pedig perzsagalléros fekete rövid kabátban jártak. Karácsonykor a templomba menet a legszébb ruhát illett és kellett felvenni. A férfiak télen-nyáron hosszú alsónadrágban voltak, mondván rövidhez nem áll jól a felsónadrág. Az asszonyok és a leányok fekete pántos félcipőben jártak nyáron, télen pedig magas szárú fűzős cipőben és patentharisnyában. A fiúk télen és nyáron magas szárú cipőt és barna vagy szürke patentharisnyát hordtak.

Genczwein Ferenc

Karácsonyi megéneklés Moldvában

A köszöntő gyerekek az ablaknál állnak meg az udvaron, és ott énekelnek, sajnos, egyre gyakrabban már csak románul. Klézsén a karácsonyi köszöntő előtt a következőt éneklük:

„En nyakamba nyúlék
Piti kucát fogék,¹
Ó te piti kuca
El sze velom rázba!
Akkor a hó hátára
S akkor a szarkák szájkiba.
Eljőve két szarka
Úgy megküzgyék válik
Mind két erős bika
S egy bekkincs kariba.
Egy paripát lelék
Annak a négy lábát
Retekvel patkolják,
De a zabot s árpát
Nemigen kiálcsák,
De a cigányos táncot
Ügyesen kiállják.
Hallod-e barátom
Mondd meg, honnan jöttél,

Hogyan mertél ajtómon
Nagy bátran dörgetni?
Látod, ez kirátnak
Haragjába jöttél
Millió császárnak
Parancsára jöttél.
Hallod-e barátom
Szállást nem adhatok
Vendégjeim vannak
Kirá! és császárnak,
De még ezek után
Többeket es várok.
Hallod-e barátom:
Kösziklába es van engedelmesség
Pogánynál es van
Sűrű nemzetség,
Hát néked
Hogy nincs kegyesség?
Szállásikra aggya Isten!

¹ Piti kuca = kicsi kutya = bolha.

Indulnak be a házba, énekelnek: „Nagykarácsony éjszakáján”, utána:

*Szudom Szent Jánosnak
Három Szent Kalácsa,
Ollan szép tanácsa vót
Mind e jó kalácsa vót!*

Dicsértessék Jézus!

*Mik kicsikék vagyunk
Szólani se tudunk
Méges ez Istennek
Dicséretit mongyuk!
Szállásikra!*

S ezzel kaptuk el a kalácsot Karácsonykor, s szaladtunk más házhoz.²

Adatközlő: László Anti 60 éves klézsei férfi, 1992. október 22-én.

Csoma Gergely

HÍREK

Gróf Serényi Béla szobra Putnokon

Évtizedek óta üresen állt Putnok város főterén egy szobortalapzat. Üresen, mert 1947-ben értelmetlenül, barbár módon egy traktor segítségével ledöntötték a rajta lévő gróf Serényi Bélát ábrázoló életnagyságú szobrot, melyet a település lakói közadakozásból állítottak 1929-ben tiszteletük és hálájuk jeléül, Serényi halálának 10. évfordulóján.

A szobor ócskavasként bizonyára valamelyik kohászati üzembe került. Putnok polgárai szívük mélyén ebbe egy percre sem nyugodtak bele. Tudta ezt Tamás Barnabás a város jelenlegi polgármestere, aki már évekkel ezelőtt kezdeményezte, hogy a gróftól ábrázoló szobrot újra öntessék. Tamás Barnabás elsősorban azt nézte, hogy mit tett Serényi Béla Putnokért és az országot. Az új szobor elkészült, 2000. május 20-án avatták fel. Az ünnepi beszédek, méltatások elhangzása után koszorúk és virágok sokasága került a szobor talapzatára.

Putnok történelme szorosan összefonódott a Serényi családdal, mely 1518-ban nemességet kapott II. Lajostól, majd 1653-ban grófi címhez jutott. Putnokra Orlay Miklós halálát követően került a család. Orlay Borbála Serényi Andrásához ment feleségül, és peres úton megváltással visszaszerezték a kincstártól a várat és az uradalmat. Serényi Alajos gróf 1834-ben a vár köveiből kastélyt építtetett, amit fia gróf Serényi László 1860-ban kiegészített.

Gróf Serényi Béla 1866-ban született. Liberális szellemiségét igazolja, hogy polgári családból választott házastársat. Putnokról egy percre sem feledkezett meg. 1912-ben készült el az Állami Elemi Iskola, a mai gimnázium épülete, amit Serényi Béla 10 000 koronával támogatott. 1913-ban Kertgazdasági Iskolát létesített, amelyhez területet adott. Ebből nőtte ki magát a Felső Leánynevelő és Gazdasági Tanácsadó Intézet, amely ma középiskolának ad otthont. 1915-ben polgári iskola alapítását határozta el, ennek érdekében a legjobb szántóföldjeit adta el. Évente sok-sok szegény gyerek felruházását, ingyenes étkeztetését tette lehetővé jövedelméből. A három iskolán kívül 1913-ban létrehozta a Járásbírószágot, amely ma kollégium. Megépíttette Eger–Putnok vasútvonalát és lehetne tovább sorolni a nevéhez fűződő létesítményeket, értékeket. Gróf Serényi Béla, Putnok „Széchenyije” 1919-ben távozott az élők sorából.

Kerékgyártó Mihály

² A közölt verses szövegben nem nehéz felismerni az Erdélyben ma is sok helyen élő Betlehemes-játék emléket. Az egykor nyilván dramatikusan játékként előadott szövegnek már csak a maradványa él ebben az énekben. Domokos Pál Péter Onyesten gyűjtött Betlehemes-játéka (Moldvai magyarság 5. kiad. Bp. 1987. 495–498. old.) mellett a Csoma Gergely által itt közreadott szöveg annak bizonyítéka, hogy ez a népszokás valamikor ismert volt a Szeret mentén is. (Szerk.)

TERMÉS

A Fekete-Körös-völgyi magyarság*

A földrajzi környezet, a történelmi múlt, a gazdasági és társadalmi fejlődés tájanként eltérő módon alakította valamely népcsoport arculatát. Egyazon nemzet keretében is nyelvi, származástudati, műveltségbeli különbözőségek fedezhetők fel, amelyek kiváltképpen az életmód és a közgondolkodás, a magatartásbeli és a szellemi hagyományok terén mutatkoznak meg. A Partiumhoz tartozó Biharországnak ilyen jellegzetes tája a Fekete-Körös völgye, a magyar néprajz- és nyelvtudomány számára pedig főleg a Belényesi-medence hét falujában élő, megközelítőleg hatezres lélekszámú közösség.

A hatalmas hegyek óvta felföld lakóinak örömét és bánatát foglalta ritmusos, rímes sorokba az itt élő s alkotó poéta, Zsisku János tiszteletes úr. Idézzük föl e Tündérország szépségét és szellemét, segítségül hiva az ő lírai látásmódját!

*Köszönöm Uram, azt hogy életem
én itt élhetem le, a végken.
Jobbról hegyek, a Bél-zerindi fal,
átellenben a hókucsmás Bihar.*

*Csütörtökön bezsong az utcazaj,
itt mők beszéddel vegyül a magyar.
Míg hangosulnak ott, kint a szavak,
a Vers kiönül, mint bűvőpatak,
hogy vigasztalja a szétszórtakat.*

A táj történelme

A Fekete-Körös völgye a Bihari hegységtől, pontosabban a Vakóhi-medencétől az Alföld keleti pereméig tart. A hosszan elnyúló, keskeny síkot balról a Kodru és a Móma hegycsoport (Munții Codru-Moma), jobbról a Bihari havasok fogják közre; északról a Királyerdőalja (Munții Pădurea Craiului) téríti a folyót nyugati irányba. Dél-Bihar számtalan patakjának, erének az egyesülésből jött létre a Fekete-Körös, hogy csak a nagyobbakat említsem: Köves-Körös (Crișul Pietros), Rósa- (Valca Roșiei), Nyímoesdi-, Mézgedi-, Tárkányka-, Fenes-patak.

A Körös felső folyása mentén, Belényes város vonzáskörében a harmincegynéhány román lakosságú, kisebb-nagyobb település mellett hét magyarok által (is) lakottat találunk: Köröstárkány, Kisnyégerfalva, Várasfenes, Körösjánosfalva, Belényessonkolyos, Belényes-újlak, Magyarremete.

A Belényesi-medencét a Pontoskő zárja le. Sóllyom (Șoimi) falu után kiszélesedik a völgy. Innentől a Fekete-Körös középső folyásáról beszélünk. Századunk elején még több-kevesebb magyar élt a következő helységeken. Gyanta, Kisháza, Tenke, Tenkeszéplak, Belfényér. Napjainkra e népcsoport fogyóban, elszórványosodóban.

E vidék múltjáról a történészek egymástól igen eltérő álláspontot foglalnak el. Míg Titus Roșu és Ion Godea a romanizált dákok, majd a románok jelenlétének folytonosságát látja igazolva a helynevek és a régészeti leletek által, addig Márki Sándor, Bunyitai Vince és Györfly István szerint: „annak semmi emléke sincs, hogy a magyarok bejövetelkor a rengeteg erdővel borított Felsővölgyön lakott telepek lettek volna”.¹ Márki ugyan elismeri, hogy „Rézbánya helyén a rómaiak bányászatának nyomai kimutathatók”, de ő a helynevekből szláv őslakosságot tételez fel.

A magyar historikusok ama véleményüket hangoztatják, hogy a Fekete-Körös völgyi magyarság a kora Árpád-korban telepedett meg. Anonymus szerint Tuhutum és unokája a nemzetségével. Lakóhelyeiket a folyóvölgy közelében, láncszerűen helyezték el. A mongol pusztítás előtt az említett felső és középső folyószakaszon már virágzó falvak léteztek. A katolikus egyház jelenlétét bizonyítja a Gypűsöllyos és Belényesszentmiklós között ma is látható

* Elhangzott 2000. szeptember 1-jén Belényesen, a VI. Partiumi Honismereti Konferencián.

csonka torony, a XIII. században emelt templom maradványa. A mongolok 1241-es hadjárata az itteni településeket is elpusztította. A lakosság úgy menekült meg, hogy a környező, áthatolhatatlan őserdőkbe vetette be magát. A veszedelem elmúltával visszatértek elhagyott tűzhelyeikhez és új hajlékot építettek. E falvak első okleveles említése ebből az időszakból, a XIII. század második feléből származik, amikor az egész vidék a váradi katolikus püspökség birtoka.

A Fekete-Körös-völgyi magyarság (népesedési helyzet az utóbbi száz évben)

A helység neve	Összlakossága		Román		Magyar			
	1886	1992	1886	1992	1886	%	1992	%
Belényes ¹	2614	11 920	1049	10 145	1314	50	1778	15
Belényessonkolyos ²	584	875	286	483	260	45	280	32
Belényesújlak ³	1010	790	290	295	690	68	495	63
Kisnyégerfalva ⁴	310	480	157	205	136	44	240	50
Körösjánosfalva ⁵	340	680	130	460	170	50	215	32
Köröstárkány ⁶	1105	1755	-	25	1105	100	1730	98,6
Magyarremete ⁷	905	890	310	350	560	62	540	60,6
Várasfenes ⁸	1210	1850	310	760	835	69	1085	59
Együtt ⁹	8070	19 240	2532	12 723	5070	63	5858	30

¹ A néhány száz lélekkel való gyarapodás ellenére az arány jelentősen csökkent

² Lélekszáma 20 fővel növekedett, aránya (magyar) 13 %-kal apadt

³ A falu népessége fogyott, de a magyarság csupán 5 %-kal

⁴ Egyedüli kis falu, ahol a magyarság száma és aránya némileg emelkedett

⁵ A legkisebb népességű falu, a magyarok aránya 18 %-ot romlott

⁶ Noha már költöztek be románok, Köröstárkány megmaradt a legmagyarabb falunak

⁷ A falu népessége fogyott, de a magyarság aránya megőrződött

⁸ A legnépesebb falu, de a magyarság aránya 10 %-ot csökkent

⁹ 100 év alatt a lakosság száma jó kétszeresére nőtt; a magyarság aránya felére fogyott

A török világ évtizedeiben a Fekete-Körös alsó völgye, a Kölesér székhelyű esperesség falvai szenvedtek a legtöbbet; leromboltatásuk után föl sem támadtak, az egyetlen Szalonta kivételével, amely Bocskai hajdúinak köszönheti mai létét. A felső völgybe is bebetörték az oszmán csapatok, de ezeket a pusztításokat a földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkozó nép mindig kiheverte. Nem így a Borztói, Súlyomtól nyugatra eső falvak, ahova 1692 után román lakosságot telepített a birtokait visszaszerzett római katolikus püspökség. Ekkor szakadt meg a Belényesi-medencében élő magyarok közvetlen kapcsolata a síkvidékiekkel (Árpád, Erdőgyarak, Szalonta). Ennek további mélyreható következménye a „sziget-lét”, a nyelvi és kulturális elszigeteltség. Ezzel magyarázható az itteniek jellegzetes nyelvjárása, mely vonatkozik a magánhangzók kiejtésére, a régmúlt és félmúlt igeidők használatára (hallottam vala, elmenék), de még inkább szókincsére, a régi magyar szavak, a –ko kicsinyítő képző (bacikó, jányikó, csupirkó) mellett magyarított román szót használnak (pacil, elbúdul, nyálkos, pupuza, buha).

E fonetikai és morfológiai sajátosságok okán a nyelvészek az ittenieket részben az Alföld, részben Nyugat- és Délnyugat-Erdély magyarságával lesvérierítik.²

A családok, nemzetségek származásáról, helyfoglalásáról a szóbeli hagyomány számtalan, egymásnak ellentmondó véleményt őrzött meg. Vannak, akik a honfoglalás koráig lépnek vissza, azonban a többség székely eredetet emleget. Utóbbiak János Zsigmond vagy Bethlen Gábor, esetleg Izabella királyné telepíthette. Felvetődik a Gyalu s Torda környékiekkel, sőt a Sebes-Körös völgyében levő Nagykakucs népével való kapcsolat gondolata is.³ Néprajzkutatók, nyelvészek dolga, hogy a valós feleletet kidolgozzák.

¹ Györffy István: A feketekörös-völgyi magyarság települése. In: Magyar nép – magyar föld. Bp., 1942. 268. old.

² Kósa László–Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Bp., 1975. 93–94. old.

³ Györffy: i. m. 270–276. old.

A hagyományörzők völgye

A Belényesi- és a Vaskóhi medence földrajzi zártágával magyarázható, hogy mind a román, mind a magyar lakosság számtalan életmódbeli, paraszti, kézművesi hagyományt, néprajzi jellegzetességet és népköltészeti kincset őrizett meg. Többségükkel – tárkányi tanítószám idején – magam is találkoztam, sőt némelyek a XXI. században is továbbélnek.

A völgyben élők, ma már többségi románság figyelemre méltó hagyományos értékeket teremtett. Említhető a faragással díszített, tizegynéhány fatemplom, (valamennyi a XVIII. századból), a bennük őrzött ikonok, a faragott kő- és fakeresztek. A többnyire erdők, hegyek alján lakozó románság fakitermeléssel, pásztorkodással, bányászattal foglalkozott, így elsősorban körükből tüntek föl az ügyes kismesterek, akik hagyományos technikával elégitették ki az emberek dologi szükségleteit. Említhető itt a népi bútort, a hombárt, a kepengés ládát, a faragott székek előállítását, a dísztárgyat, a fakanál faragását, a kerékgyártást, az állati szőrméhből készült bundák és kuzsik. Fazekasokat Vaskóh közelében találunk. Noha a kézművesek száma erősen megcsappant, a háziipar termékeivel a belényesi vásárrban, sőt megyénk más sokadalmaiban napjainkig találkozhatunk (ld. a hátsó borítót).

A Fekete-Körös-völgyi magyarság az utóbbi három században nem alkotott a kalotaszegiekhez hasonló fatemplomokat. Jelenlegi istenházait a XVIII–XIX. században terméskőből, téglából emelték. Külön kell szólnunk a magyarremetei templomról. Falának egyes részei már az Árpád-kor végén állottak. Az itteni magyarság a XVI. század második felében tért át a protestáns hitre. Ekkor meszelték le a freskókat, közöttük a Szent Istvánt, Szent Lászlót, Szent Imrét ábrázolókat. Korunk felvilágosult református lelkészei e nemzeti értékeket föltártatták, így ma már gyönyörködhetünk bennük. A másik középkori kőépítmény Fenes határában, a Nagypatak mellett magaslaton található Bélavára. Eredetéről, szerepéről igen eltérnek a történészek véleményei. Meglehet, hogy még a honfoglalás kori gyeperendszernek volt az erőssége. Mások szerint IV. Béla, mint herceg építtette. Valószínűbb azonban, hogy Vince, váradi katolikus püspök emeltette 1244 és 1258 között az egyházi birtokok védelmére. A Rákóczi-féle szabadságharc leverése után a várat Bécs leromboltatta.

Néprajzi jellegzetességek

A Fekete-Körös völgyének magyarsága – éppen szigetletének tulajdoníthatóan – a népcélt számtalan, a tárgyi és a szellemi néprajz körébe tartozó hagyományát őrizte meg. Ilyen a településszerkezet, a telkek elrendezése, a nemzetiségek elhelyezkedése, a nagycsaládok összetartása, a népi építkezés, a háztípusok, a lakásbelső, a jellegzetes tisztasóba a magasba vetett ágyakkal, kézimunkákkal. Ezeket Györffy Istvánnak és dr. Kós Károlynak még akkor sikerült megörökítenie, amikor az életformaváltás miatt nem következett be mindezek átalakulása.⁴

Legutóbb Keményfi Róbert igyekezett felmérni a múlttá vált és a mai állapotokat. Mivel a szóban forgó hét település közül hat vegyes lakosságú, 1991 nyarán Várasfenest választotta vizsgálata tárgyául. Búvárkodása nyomán kiderült, hogy a XIX–XX. század fordulóján a belső nemzetiségi, közösségi összetartás olyan erős volt, hogy a nagycsalád felnőtt tagjai együtt, egymás szomszédságában éltek, osztott portákon laktak. Névbokrok ma is előfordulnak a falu területén, de ez már oldottabb, nem tükrözi a XIX. századi elkülönülést. Inkább a lakóhely, az azonos utca határozza meg a kalákába, az alkalmi munkákba való besegítést. Ilyen a házépítés, kútásás, tüzeset, lakodalmi előkészület stb., amikor nemzetiségre való tekintet nélkül fordulnak a szomszédokhoz. Ezen a téren a román–magyar elkülönülés is veszített korábbi zártágából.⁵

Természetesen jelentős elválasztó tényező a vallás. Lévéni, hogy mind a reformátusok és a baptisták, mind pedig az ortodoxok mélyen vallásosak, a hitélet belső összetartó erőt jelent. A lakodalom, a temetés egyben a vallás és a nemzetiség, vele együtt az anyanyelv megtestesítője is. Menyasszony búcsúztatót, halottsiratót külön írnak mindenkinek, s ez elősegíti az anyanyelvi írást-olvasást, s megerősíti a családi összetartozást. Szomszédsági, ismeretségi

⁴ Györffy, i. m.; Kós Károly dr.: Fekete-Körös-völgyi gyűjtés. In: Tájak, falvak, hagyományok. Bukarest, 1976. 12–79. old.

⁵ Keményfi Róbert: Etno-kultúrgeográfiai vizsgálatok két magyar–román faluban. Debrecen, 1994.

alapon, passzív résztvevőként mindkét részről megjelenik a másik nemzetiségi is. A népi szokások verbális vonzataiba már azért sem kapcsolódhatnak be teljes egyéniségükkel, mert ezt a nyelvi meghatározás gátolja. 1920 előtt inkább a románok sajátították el az alszegi magyarok nyelvét, az államhatalmi fordulatot követően pedig a magyarok tanulják az iskolában, a közéletben, az árucserre alkalmával az állam hivatalos nyelvét. Ennek ellenére, éppen a vallás és az anyanyelv az a tényező, amely meggátolja a magyarok tömeges beolvadását az őket körülvevő románságba.

A hitélethez és a társadalmi szerkezethez fűződik ama sajátosság, hogy a templomi ülésrend családonként, nemenkénti, koronkénti elkülönülés szerint történik. Köröstárkányban például az alszegi legények az egyik, a felszegiek a másik karzaton foglalnak helyet. Az úrasztaltól jobbra a leányok, az asszonyok, balra a családos férfiak, ki-ki a család hagyományos padsorában. Ez az ülésrend határozza meg az úrvacsora sorrendjét is. Temetkezéskor a kóporsó körüli felállítás, a temetési menet rokonsági fokok szerint történik. Régebben a temető is a nemzetiségi rendet tükrözte, amit napjainkban már nem értelmeznek oly szigorúan.

Hasonló közügynek tekinthető minden lakodalom. Az utóbbi három évtizedben ezekre az alkalmakra nem csupán a nagycsalád tagjait hívogatják, de a szomszédokat, munkahelyi társakat, barátokat, nemzetiségre való tekintet nélkül. A hívogatás, a vőfély rigmusa, a menyasszony kikérése, a templomi menetben énekelt nóták sajátosak, hagyományosak. Azonban Fenesen a zenészeknek már kikötik, hogy a magyar nóták közé román nótacsokrot is tűzzenek, figyelmességből.

Ha már a lakodalmat emlegettem, itt ejtek szót a táncról. 1950-ig a köröstárkányi legények, leányok vasárnap délután az istentisztelet befejezésével a „porondokon”, azaz a faluvégen levő porondon gyülekeztek. A zenészeket a szervező legények fogadták. A leányok nem fizettek, de a férfiak igen. Rossz idő esetén, főleg télen, a fonóházak adtak helyet a mulatozóknak, mivel ekkor még nem állott a Művelődési Ház.

A táncrendet a lassú és a gyors csárdás uralta. A magyarországi menekülésből, katonáskodásból hazatért legények bevezették a körcsárdást, a ritmusos körbeforgást. Azonban nem csupán ezt hozták magukkal, hanem a tangót, foxot is. 1945–1947 között tanítóként – népi elkötelezettségem folytán – ezek beiktatását igyekeztem megakadályozni. Nem így Fenesen. Ott éppen a szalontai köműves Domján Lajos, mint tánctanár, indított kurzust a „városi műveltséget” terjesztendő.

Egykor feltehetően az egész felsővölgy sajátos tánca volt az ugrós. Századunk derekán inkább csak Tárkányban járták még 4–5 alkalommal bálonként. Napjainkban hagyományörző szándékkal tartják életben lelkes pedagógusok. A párok szembeállnak egymással, kezüket könnyedén megfogják, fél lábra ugranak, miközben a másikkal ezt keresztezik. Három, helyben topogás után a másik lábukkal kereszteznek. Hét ilyen váltást követően mindkét talpukat erősen odacsapják. A változatosság érdekében nem állnak meg ugyanazon a helyen, hanem lassan fordulnak is, megőrizve szembeállításukat. E tánchoz a Három csomó petrezselyem kezdetű dal (állítólag múdál) kapcsolódik, de a gyakoribb ugrás és gyorsítás érdekében húzták a kétnyelvű, Nincsen Arad bekerítve (Slobod fi drumu) című „makaróni” dalt is.

Hasonló hűséget tapasztaltam az esztétikai élményt nyújtó népviselet terén, amit darabjaiban az idősek máig hordanak, illetve a serdülők konfirmálásra, színpadi szereplésre magukra öltenek. Györffy István szerint ez „a régi alföldi viselethez hasonlít a legjobban”. Másfél századdal ezelőtt a férfiak rövid derekú vászoningben, bő vászongatyában jártak. Vasár- és hétköznapokon bocskort viseltek. Az I. világháborút követően mindez az alsó- és középső völgyi parasztviselethez idomult: csizma, bricseszna drág, lenvászon ing. Összel, télen szükség volt a posztóból készült, már-már díszítés nélküli darócra, aminek tompa fehérségét csak az összevarrásoknál, illetve a kézelőn tarkította piros vagy fekete csík és rátét.

Fejükön felhajtott szélű, karimátlan „kerék kalap”-ot hordtak. 1945 után ez már csak ritkán, az öregek fején tűnik föl. Elterjedt a Szalontán is látott karimás kalap.

Mind a férfiak, mind a nők téli-nyári ruhadarabja a kuzsi, vagy kuzsok (románul cojoc). A kifordított báránybekecsét virágmintákkal, leveles ágakkal díszítették, színezték. Szegélye fekete bárányszőrme. A nőké rövidebb, a férfiaké hosszabb, a vesét is takarta. Figyelemre méltó, hogy a magyaros díszítés a román cojoc-okra is felkerült, azonban hosszuk az utóbbiakon is

túltett. E jelenség magyarázatát a mindkét etnikai közösség számára dolgozó szücsök azonos mintakészletében és a nemzetiségi kölcsönhatásban találjuk meg.

A nők a vászon alszoknya, azaz pendely fölé rokolyát öltöttek. Az idősek, a gyászolók feketét, az asszonyok komoly színű, delin szoknyát, a leányok fehérét vagy világos színűt. Utóbbiakon körbefutó más színű bársony vagy pántlika rátét. 1945 előtt megtörtént, hogyha ezek piros és zöld színnel virítottak a fehér szoknyán, a csendőr megtiltotta viseletét. A kombinét megelőző vászoning fölé a sok munkával készült fodros ing került. A fodor a nyaki kivágást szimplán, a rövid ujjat kétszeresen díszítette. Ezt már az 1940-es években az egyszerűbb szabású és vonalú lékri váltotta föl. A szoknya elé rakott, fehér kötő illett. Újabbán ezt is egyszerűstik, nem rakják, és félkörösen szabják. A leányok fejükre színes, vagy fehér szalagot erősítenek, az asszonyok virág és levél motívumokkal kivarrott, fekete kendőt. Hűvös időben s télen az ún. „nyakkendő”, azaz hátul összekötött keszkenő védte felsőtestüket, nyáron gyöngyös vagy pántlikával, hímzéssel széppé varázsolt lábri, mellényke. Száz évvel ezelőtt lábukon papucsot, vagy piros csizmát hordtak, később feketét, ma városi cipőt.

A Fekete-Körös-völgyi magyarok szellemi hagyományaival, a népi műveltség elemeivel már kevesebbet foglalkozott a szaktudomány. Közismert Bartók Béla 1909 és 1917 közötti, gyümölcsöt termő gyűjtőtevékenysége e táj román nótáit között. Sajnos, a magyar népdaloknak, népballadának nem akadt ilyen ihletett és értő kutatója. Pedig az 1950-es, 1960-as évekig megőrzött archaikus népi kultúra részecskéi felbecsülhetetlen értéket voltak az egyetemes magyar szellemiségnek. A 24. órában foganatosított mentés eredménye mindaz, ami Faragó József és Fábíán Imre három bihari folklórgyűjteményében,⁶ és az alulírott tollából származó tanulmányokban napvilágot látott.⁷

Nagy-nagy felelősség hárul az itteni lelkészekre, tanítókra, tanárookra, hogy a felnövekvő nemzedék is becsülje a hagyományos értékeket, énekeljék balladáinkat, népdalainkat, táncolják az ugróst és – bár ünnepi alkalmakkor – öltse fel színpompás viseletük darabjait. Csak így, anyanyelvüket és nemzeti sajátosságait megőrizve, hagyományaikat ápolva maradhat meg a XXI. században is a Fekete-Körösölgyi sziget-magyarország.

Dánielisz Endre

A nagyenyedi Bethlen Kollégiumról

*„Ne hagyjátok a templomot,
a templomot s az iskolát”*
Reményik Sándor

A millenniumi évben minden történelmi visszatekintés alkalom tanulságok megfogalmazására. A sok évszázados múlt nagy eseményei mellett kisebb, de nem jelentéktelen epizódok fordulnak elő. Ilyenek a sajátos iskolatörténetek is, amelyek kisebb-nagyobb közösségek törekvéseiről, küzdelmeiről szólnak azonosság tudatuk fenntartásáért, műveltségük ápolásáért.

A kezdetek

A gyulafehérvári-nagyenyedi Bethlen Kollégiumot a nagy erdélyi fejedelem, az 1622-es májusi kolozsvári országgyűlés határozata alapján, egy már létező református iskolából aka-

⁶ Faragó–Fábíán: *Bihari gyermekmondókák*. Bukarest, 1982.; Faragó–Fábíán: *Bihari népmondák*. Nagyvárad, 1995.; Fábíán Imre: *Bihari találós mesék, találós kérdések, mesetalányok*. II. kiad. Nagyvárad, 1999.

⁷ Dánielisz Endre: *Adalékok a köröstárkányi téli népszokásokhoz*. Békési Élet. Békéscsaba, 1980. 3. sz. 356–264. old.; Dánielisz Endre: *Ballada Köröstárkányból*. Bötösöringató Évkönyv. Marosvásárhely, 1984. 74–76. old.; Fábíán Imre: *Bihari magyar népballadák*. In: *Antologie de cultură bihoreană*. Oradea, 1979.

A gyulafehérvári Szent Mihály utca északi házsorának részlete 1711-ben. Jezsuita kolostor, a Collegium Academicum és a Szent György kapu. (Visconti rajza alapján)

démiai rangra emeli.¹ A hagyományos felfogás ezt a dátumot tekinti az iskola keletkezési évének. A kezdetekhez azonban feltétlenül hozzátartozik, hogy már évszázadokkal 1622 előtt is, működött egy káptalani iskola a fejedelmi székhelyen. A katolikus iskola fénykora, a XV. és XVI. századra esik. A reformáció hatására, 1550-ben kezdődik ugyanazon iskola protestáns időszeke, amely 1622-ben, a már említett rangraemeléssel jár. Az kétségtelen, hogy ez minőségi változásokat hoz, hiszen a Kollégium nemcsak új, magasabb iskolát, hanem önkormányzati, tanügyi és fegyelmzési jogokat és kiváltságokat is nyer, és így országos intézménnyé válik.² „Ha elfogadjuk a történelmi folytonosság kérdését, akkor azt mondhatjuk, hogy közös töről fakadt a ma is működő két oktatási intézmény, a gyulafehérvári katolikus és a nagyenyedi, jelenleg még állami, egy református szemináriumi tagozattal rendelkező Bethlen Gábor Kollégium.”³

A rendek kezdetben (1622. május) Kolozsvárt javasolják az iskola székhelyéül, de a fejedelem másként dönt. A székvárosban Gyulafehérváron létrehozott akadémia („*Accademicum collegium és gymnasium illustre*”) az első időszakban csupán gimnáziumként működik, de rövidesen, fejedelmi támogatással építkezés kezdődik, és a külföldi professzorok meghívásával (*Alstedius Joannus Henricus, Bisterfeld Henrik, Opitz Márton, Piskator Lajos*) szellemiekben is megerősödve, főiskolai részlege is megkezdte tevékenységét. Olyan egyetemmé válik, amelynek alsó és középfokú intézményei szerves egységben tovább működnek. megszerveződnek a fakultások és érvényesül az egyetemi tanszabadság elve. Öt középfokú osztály, hároméves filozófiai tanfolyam és a teológia kezd meg, illetve folytatja működését.

1658-ban a szépen beindult iskola életét megsemmisíti a tatárok betörése, akik a Kollégiumot és a könyvtárat is elpusztítják. Az ifjúság maradványa, mintegy 35 diák, Kolozsvárra, Apáczai Csere János iskolájába menekül, és ott vendégként folytatja tanulmányait.

1662. október 6-án Apafi Mihály nevezetes kocsárdi rendeletével, birtokainak középpontjába, Nagyenyedre költözteti a Kollégiumot. Az új életet kezdő iskola vagyonához további jelentős fejedelmi birtokok társulnak. „Így válik a Kollégium hosszú évszázadokon át, az erdélyi magyar művelődés egyik szétsugárzó hatású központjává.”⁴ A főiskola az eredeti fejedelmi elképzelés szerint, főleg papokat és tanárokat, köztük igen jeles tudósokat képez (*Apáczai Csere János, Pápai Páriz Ferenc, Bod Péter*). Ezt a hivatását a kollégium 275 éven keresztül híven be is tölti. A teológia 1848-ig kétéves, ún. tanfolyam keretében készíti fel a bölcsészettan és a jogon már végzett növendékeket a papi pályára. A papnövendékek külföldi ösztöndíjakat is igénybe vehetnek, pl. a leydeni, marburgi, jénai, zürichi, bázeli és a berlini egyetemeken. Ezek a fiatalok a teológia mellett bölcsészeti, történelmi és természettudományi előadásokat is hallgatnak, tehát igen művelt emberekként térhetnek haza.

A főiskolai hallgatók közül azonban sokan nem mennek külföldre, nem válnak jeles tudóssokká. Egyszerűbb, de igen hasznos világi feladatokat látnak el. A „Kollégiumi Matriculában”

¹ Bakó Béla: Az erdélyi academicum collegium keletkezése körüli ellentmondások. *Korunk*, 1977. XXXVI. 5. sz. május.

² Váró Ferenc: Bethlen Gábor Kollégiuma. Első füzet, Nagygyed, 1903.

³ Király László: Gondolatok a gyökerekről. Kőrösi Csoma Sándor és tudományos műhelyeink című kötet. Kőrösi Cs. Sándor Közművelődési Egyesület. Sepsiszentgyörgy, 1999.

⁴ Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948. Budapest, 1988.

már a főiskola megalakulásának első félévszázada folyamán, a diáknevek mellett a kisvárosok rektoriái is gyakran megjelennek. Ez azt bizonyítja, hogy ezek a kisvárosok gyakran kérnek vezetőket, tanítókat az enyedi Kollégiumtól, amelynek így közvetetten – legalábbis a tanmenet szempontjából – részeivé váltak. Néhány ilyen városi település: Torda, Küküllővár, Vízakna, Szászváros, Borosbenedek, Nagybánya, Fogaras, Déva, Huszt, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Felsőbánya, Székelyudvarhely, Gyulafehérvár, Radnót, Balázsfalva, Alvinc, Felvinc, Hátszeg. Falusi iskolák Háromszék területéről: Zabola, Ajta, Gidófalva, Uzon, Hidvég, Kovászna, Torja, Alsócsernáton. Erdély középső és déli részéről: Rákosd, Bece, Gerendkeresztúr, Kocsárd, Gyéres, Nagygyörgény, Vajasd, Bürkös, Királyfalva, Szentmihályfalva.⁵

Az Erdély nagy területére kiterjedő tanítóskodást a tanulmányaikban megrekedt főiskolai hallgatók vállalják. 1768–1829 között a 300 diákból lesz „ludi magister”, „praeceptor”, „instructor”.⁶ A világi pályákon érvényesülő hallgatók, lényegében egy társadalmi szükséglet elégitenek ki és mintegy mozgatórugójává válnak a fejlődésnek. Megteremtik a Kollégium gyűjtő-, telepítő jellegét, ami hosszú évszázadokon át, meghatározza az iskola diákjainak összetételét, majd az életben, tevékenységi területeiket.

Megújul a főiskolai képzés, néptanítóképző születik

1842-ben hosszú időre ható javaslatot tesznek. A gróf Mikó Imre kollégiumi főgondnok előnöklele alatt tevékenykedő tanügyi bizottság azt kezdeményezi, hogy a négy főiskolába szétosztott papképzést Nagyenyedeni összpontosítsák, és melléje egy – másik égető szükség pótlására –, népiskolai tanítókat képző intézetet állítsanak fel.⁷ E javaslatok megvalósítására azonban még jó ideig várni kell. A forradalmi események, az 1849-es nagyenyedi pusztulás miatt az Egyházi Főtanács ideiglenesen Kolozsvárra és Marosvásárhelyre küldi a főiskolai hallgatókat. A legjelentősebb erdélyi iskolaközpont, Nagyenyed, néhány évre kiürül. A tervezett központi papnevelde 1854-ben, a zilahi közsínat hozza létre, egyelőre kolozsvári székhellyel. Az új intézmény neve kezdetül fogva „erdélyi ev. ref. nagyenyedi papnevelde”. Maga a papnevelde tanári kara is a Bethlen Főiskola előljáráóságától függ. 1862-ben, míhelyt a lassan javuló körülmények ezt lehetővé teszik, a teológia visszaköltözik Enyedre. Három elsőéves, akkor beiratkozó, és tizenhat másodéves hallgatóval, valamint tanáraikkal együtt érkeznek. A bölcselmi, a jogi és a teológiai tanfolyamok egyaránt beindulnak. Megpezdül az ifjúság szellemi élete. A hallgatók között barátságos légkör alakul ki, virágoznak az önképző, olvasó- és dalkörök. A főiskola régi hírneve visszatérőben van.

1853-ban, a forradalmi körülmények miatt ugyancsak Kolozsváron valósul meg az intézményes tanítóképzés. Az új iskola neve ezúttal is Enyedhez kötődik, már a megalakulásakor: „A nagyenyedi ref. Bethlen Kollégium Tanítóképző Intézete”.⁸ Már 1844-től bizonyíthatóan pedagógiai jellegű tárgyakat is oktatnak a Kollégiumban, pl. „tanítástanból” Vajna Antal, az 1849 utáni újjászületés ismert professzora vizsgáztat. 1858-ban a tanítóképző intézet Gáspár János igazgató, neves pedagógus és tankönyvíró vezetésével, a teológiához hasonlóan Nagyenyedre költözik. Érdemes itt felidéznünk Mészáros István akadémikus, iskolatörténész igen találó véleményét: „egy iskolának egyik épületéből a másikba való költöztetése, sőt egyik városból a másikba való települése (telepítése) nem okozta az iskola történeti folytonosságának megszakadását.”⁹

A tanítóképző a Kollégium hagyományos, törzsrészei mellett – kezdetben vendégintézetként – igen szép fejlődésnek indul. Nagyenyedi áthelyezése tehát előrelátó lépésnek bizonyul. Ehhez a kedvező földrajzi fekvés mellett (Erdély középső-nyugati peremén, vasúton és közúton könnyen elérhető) a sokáig biztos Bethlen–Apafi örökség, a hagyományok, a nagy múlt is hozzájárul. Így valósággal vonzza az ifjúságot, a Kollégium mintegy gyűjtőkasként működ-

⁵ Jakó Zsigmond–Juhász István: Nagyenyedi diákok 1622–1848. Budapest, 1979.

⁶ Jakó Zsigmond–Juhász István: i. m.

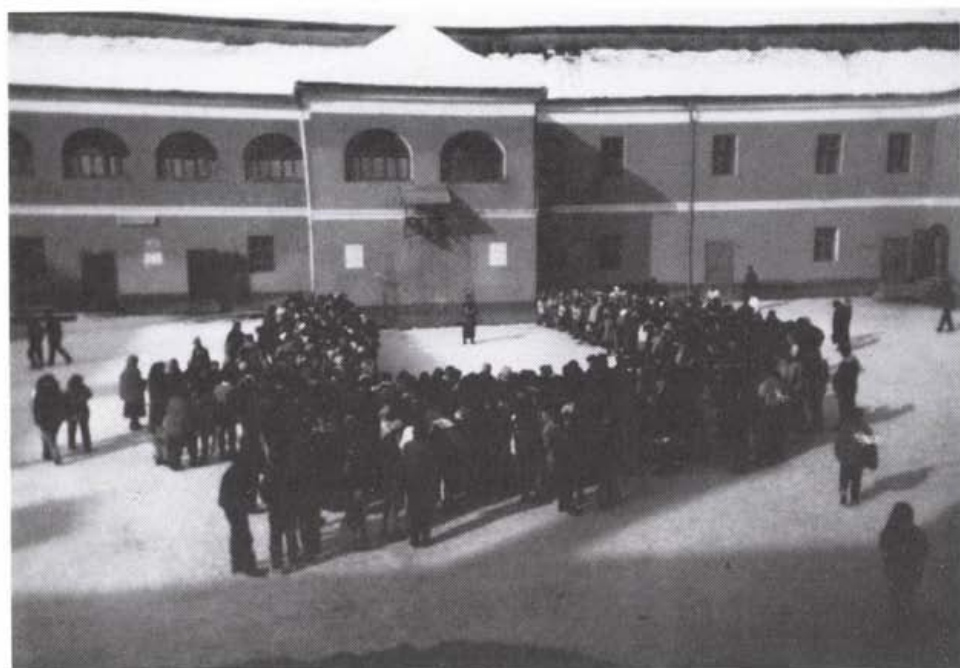
⁷ Bethlen Kollégium legújabb története. Magyarország ezeréves fennállásának alkalmából kiadta a Főiskolai Előljáráóság. Nagyenyed, 1896.

⁸ Ugyanott

⁹ Mészáros István: i. m.

A mai kollégium látképe az Őrhegyről (Dvoracsek Ágoston felvétele)

Hétvégi kiértékelő az Ó-Kollégium előtt 1996-ban (Bakó Botond felvétele)

dik, hiszen tanítóra minden faluban és városi településen szükség van. 1858–1900 között Nagyenyed városa és Alsófehérmegyén kívül, a székely lakosságú vidékekről (Csík, Háromszék, Udvarhely, Brassó), a fokozatosan szórványosodó vidékekről (Hunyad, Fogaras, Szeben, Szilágy, Besztercenaszód), a közeli megyékből (Kolozs, Marostorda, Tordaaranyos), a távolabbiakból (Szolnok-Doboka, Jász-Nagy-Kun-Szolnok), sőt Ó-romániai helységekéből is érkeznek tanulók. Később, 1901–1922 között tovább nő ez a gyűjtőterület és még távolabbról, pl. a bákói csángóvidékről, Pest-Pilis-Solt-Kiskunból, Torontálból, Bács-Bodrogból is fogadott tanulókat az enyedi képző.¹⁰ Az 1920-as évektől lassan, de fokozatosan csökken a küldő megyék (a kommunista időszakban tartományok) száma. 1990-ben a képző újjászületésekor 15 megyéből érkeznek tanulók a Kollégium képzőjébe. Ekkor hét tanítóképző nyitja meg újra kapuit Erdély-szerte. Ennek ellenére az enyedi képző, de az egész Kollégium „erdélyi iskola” maradt.¹¹ Mindenkori szép pedagógiai feladata a tantestületnek, ebből a sokszínű, szinte az egész Kárpát-medence magyar nyelvterületére kiterjedő ifjúságból egységes, iskolaszerető és hagyománytisztelő közösséget faragni.

A képző sokáig ún. „kapcsolatos intézetként” működik, vagyis a törzsintézethez – elemihez, főgimnáziumhoz és 1896-ig a főiskolához – csatlakozott. Így önálló, de nem elkülönült egységként szerepelt a Kollégium keretében. Ezzel is magyarázható, hogy a fiatalok közötti baráti szellem ellenére, gyakran ellentét is kialakulnak. Nagy Lajos képző-igazgató, majd rektor-professzor (1878–1907) – a kunszentmiklósi hatosztályos ref. gimnáziumból Nagyenyedre meghívott tanár (Fejes Áron 1915) –, felismeri az ellentétek gyökereit, a lenézés okát, amit a képzősök – vagy ahogy lekicsinylően mondták „a mesterek” – elszenvedtek. Munkásságával sikeresen emeli a tanítóképző tekintélyét. Munkaszeretetre, kitartásra buzdítja a fiatalokat, hiszen így – mint mondotta – „a középszerű tehetségek is sokra vihetik az életben.” A nemegyszer vidéki helyzetből, bizonyos hátrányokkal induló tanulók is, (akik a XIX. századi ún. szolgarend munkáiban – amiért ingyenes ellátást kaptak –) gimnáziumi társaikkal együtt megállják a helyüket. Később, a növekvő szabadidőben felvirágzó önképzőkori tevékenységben, a magántanítóságban, a szobafelügyeletben, a legatiokban és minden sajátos és közös kollégiumi tevékenységben vállalnak egyre aktívabb szerepet. Nagy Lajos áldásos munkássága után is töretlenül fejlődik a nagyenyedi tanítóképzés, és 1912-ben, 54 évi enyedi fennállása után, hivatalosan is integráns részévé válik a Kollégiumnak. Ezzel lényegében a főgimnáziummal egyenlő rangot kap. Említésre méltó, hogy 1917–1927 között külön tanítónőképző is működik, amit aztán Udvarhelyre költöztetnek, ahol a későbbi Benedek Elek Tanítóképző kiinduló alapjául szolgál.

Megszűnik a Kollégium főiskolai jellege

1790-ben Enyeden megkezdődnek az első magyar nyelvű főiskolai előadások. Jeles professzorok tevékenykednek az anyanyelvű oktatás bevezetéséért, pl. Herepei Ádám és Hegedűs Sámuel. 1792-ben megnyílik a jogi tanfolyam, amely 1848-ig megszakítás nélkül működik, majd 1862-ig szünetel, és ekkor újraindul a 2 éves bölcsészettel együtt. 1869-ben szűnik meg véglegesen, hiszen 1872-ben a magyar állam Kolozsvárott egyetemet alapít, amely rövidesen átveszi a jogi képzést.¹² A teológia ezek után még néhány évtizedig fenntartja a Kollégium főiskolai jellegét.

A zavarok a még megmaradt főiskolai képzéssel kapcsolatosan, 1874-ben kezdődnek, amikor egy egyházi bizottság a következő tanévtől a tanárok és tanulók egyidejű áthelyezését javasolja Kolozsvárra. Ez a vélemény 1875-ben ismét elhangzik, sőt felerősödik, amikor az Egyházkerület Igazgatótanácsa egy ún. „Emlékiratban” indokolja meg áthelyezési javaslatát. Az enyedi teológiát „hiányosnak és gyakorlónak” minősíti, ahol a professzorok csak a szaktárgyakat oktatják, a többi tudomány számára más egyetemi és gimnáziumi tanárok közreműködésére van szükség. További ellenvetésük, hogy a lelkészek képzése az egész egyházkerület feladata és igen fontos lenne a püspöki felügyelet is. Ismeretes, hogy 1854-től a püspöki székhely Kolozsvár lesz. Nagyenyed meg a Kollégium még több mint húsz évig ellenáll a tá-

¹⁰ Gönczy Pál: Magyarország megyéinek kézi atlasza. Budapest, 1890.

¹¹ Beke György: Régi erdélyi iskolák. Barangolás térben és időben. Budapest, 1989.

¹² A Bethlen Kollégium legújabb története, 1896.

madásoknak, hiszen az áthelyezés, a „főtanoda”, de az egész megye érzékeny vesztesége lett volna. Gróf Mikó Imre kollégiumi gondnok és az egyházkerületi közgyűlés elnöke irányításával egyelőre visszaverik az áthelyezési törekvéseket. Elsősorban a fejedelmi akaratra hivatkoznak, amely az enyedi főiskola feladataul a lelkészek, és tanárok képzését jelöli meg. Véleményük szerint, a kolozsvári egyetem és a püspök jelenléte sem meghatározó tényezők, hiszen az egyházi főméltóság amúgy is minden évben megjelenik a vizsgákon.

A viták egyelőre termékenyítően hatnak, a teológia nagyenyedi fejlődésére. Lépések történnek a korszerűsítésre. Négyévesre bővítik a képzést, új tanszékeket állítanak fel, kibocsátják a legelső magántanári teológiai oklevelet. 1889-től az intézet a teológiai tanárok közvetlen irányítása alá kerül. Fejlődik a szép hagyományú teológiai önképzőkori tevékenység is. 1886-tól az EMKE örökös tagjainak sorába lépnek. Anyagilag is gyarapodik a Kollégium, hiszen újabb tanári lakások és egy új iskolaépület is elkészül. A lelkészképzés költségeit a főiskola továbbra is biztosítja, így a hallgatók, gyakorlatilag semmiféle iskolai költséget nem fizetnek. A napi 2 cipő, az alumnusok, a jutalmak, az önképzőkori pályadíjak, a magántanításokból és a legatiktókból befolyt összegek, zökkenőmentesen biztosítják nemcsak megélhetésüket, hanem zsebpénzüket is.

Keresztes József teológiai tanár halála (1888) nemcsak az intézménynek, hanem az egész magyar protestáns irodalomnak is pótolhatatlan vesztesége. Ekkor a főiskolai Előjáróság anyagiakra hivatkozva, nem vállalkozik a megüresedett V. tanszék betöltésére és segélyekért folyamodik az egyházkerülethez. Ez kiváltó oka annak, hogy újraindulnak az áthelyezési erőfeszítések, amelyek a Bethlen Kollégium megállapítandó anyagi feleslegét is igénybe akarják venni a kolozsvári székhelyű intézmény beindításakor.

1896. július 6-án megszüntetik az egyházkerületi határozat, amely a teológia áthelyezésével beszünteti a 275 éves főiskola nagyenyedi működését. Ugyanakkor Kolozsváron beindul, és a mai napig is működik a protestáns teológiai intézet. Ekkor Kolozsvár már régen az erdélyi magyar művelődés központja, egyben legjelentősebb iskolavárosa. A XVI. és XVII. századtól a humanizmus és a reformáció szellemében ebben a városban megmutatkozik a magyar anyanyelvűség és a tudományos érdeklődés, valamint a művészetpártolás.¹³ 1581-ben Báthory István létesít főiskolát Kolozsváron jogi, bölcsészeti és hittudományi karral. A XVII. században már három egyházi kézben levő főiskolája van a városnak, 1872-ben pedig beindul a már említett állami egyetem. Ezzel a dinamikus fejlődéssel a Kolozsvártól mindössze 70 km-re fekvős kisváros Nagyenyed, páratlan iskolai hagyományai ellenére sem tud lépést tartani.

Nagy Lajos rektor-professzor 1896-ban, évváró beszédében a keserűség hangján szól a történekről: ... „kollégiumunk, amely 275 éven át vala főiskola, megszűnt, mint ilyen a honfoglalás 1000 éves évfordulójának évében. Megdőbbsenve és keserű fájdalommal eltelve fogadta akadémiánk megszüntetésének híret a város és a megye közönsége, sőt nemzeti csapásnak vélte, ítélte.” Később ugyanebben a beszédben megszólal az iskolavezető bölcsessége és optimizmusa. „A bevégzett ténnyel számolni azonban okosság és bölcsesség!... kétségbevonhatatlan igazság, hogy minden intézmény az átalakulás törvényeinek van alávetve, a társadalmi élet szükségletei szerint. És ha a haladás követelményei tették volna szükségessé intézetünk leszállítását egy főiskola rangjáról, más idők követelményei és már körülmények ismét felemelhetik előbbi rangjára.”¹⁴

Tanítóképző főiskola nyílik Nagyenyeden

A tanítóképzést a századfordulón felemelő rektorprofesszor igazi látnoknak bizonyul. Jósolatának beteljesülésére azonban, „a más körülmények eljövetelére”, több mint 100 évig várni kell. Időközben a Bethlen, majd az azt kiegészítő Apafi-féle örökségből a történelmi sorsfordulók révén (1918, 1944, 1948) csaknem minden elveszett. Valami azonban változatlan, a Kollégiumba továbbra is sok fiatal jön Erdély különböző tájairól tudományt művelni, emberséget, közösségi életet tanulni. A jelentős múlt és a hagyományok nélkül, Nagyenyednek sohasem lett volna reménye arra, Kollégiuma visszanyerje, ha nem is a teológiát, de a tanítóképzést

¹³ Kolozsvári emlékirók 1603–1720. Bukarest, 1990.

¹⁴ A nagyenyedi református Bethlen Kollégium értesítője. Kiadta a Igazgatóság. Nagy-Enyed, 1897.

révén főiskolai rangját. Érdekes, hogy a háborús időben (1940–1944 között) a kolozsvári Református Teológia újra hajdani székhelyén, a nagyenyedi Kollégiumban működik ideiglenesen, abból a célból, hogy a dél-erdélyi magyarságnak is legyen papképzése. Elődeinknek tehát sokszor sikeres és előrelátó iskolaalapító törekvései voltak, amelyek között jelentős a csaknem 150 éves, ma is életképes Bethlen kollégiumi tanítóképzés.

1998. május 4-én megszületik az a tanügyminisztériumi határozat (3642. sz.), amely szerint Romániában a középfokú tanítóképzést, főiskolával cserélik fel. Így válik lehetővé a Kollégiumban működő, de szervezetileg a Kolozsvári Tudományegyetemhez tartozó Tanítóképző Főiskola megnyitása, amely tanítói, óvónői és I–IV. osztályban francia tanári képzést ad a három tanulmányi év alatt. Ugyanekkor, hasonló magyar nyelvű főiskolák nyílnak Kolozsváron, Szatmárnémetiben, Kézdivásárhelyen és Udvarhelyen.

103 év múlva a teológia áttelepítése után, a millennium évében a nagy múltú tanítóképzés újra főiskolai várossá avatja Nagyenyedet. 1999. szeptember 28-án a Kollégium felújított dísztermében Krizbai Jenő, az iskola igazgatója és dr. Ferenczi Gyula, a kolozsvári egyetem pedagógia-lélektan szakos tanára megnyitja a főiskolát. Első évre, ha mérsékeltebben is, de követve a hagyományokat, hat megyéből (Fehér, Maros, Hargita, Hunyad, Kolozsvár, Arad) érkeztek hallgatók, összesen huszonhatan.

Az iskolaalapító és fenntartó fejedelmi akarat tehát, hosszú szünet után, a főiskolát illetően is újra feltámad. Reményeink szerint a régi-új főiskola sokáig marad Erdély szórvány magyarságának és más vidékeknek gyűjtő intézete, és újkori bástyája a magyar tanító- és tanárképzésnek.

Bakó Botond

A Bethlen Gábor Alapítvány (Bp., Károly krt. 5.) az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében az 1999. évi állampolgári adó 1 %-ból 85 767 Ft támogatást kapott, amelyet a Bethlen-díj átadására szervezett ünnepség költségeire, valamint az alapító okiratban megfogalmazott célokra fordítottak. Az Alapítvány köszönetet mond mindazoknak, akik támogatásukkal segítették munkáját.

* * *

A Lakatos Demeter Egyesület (1011 Bp., Corvin tér 8.) az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében az 1999. évi állampolgári adó 1 %-ból 106 505 Ft támogatást kapott. A felajánlott összeget az Egyesület működési költségeihez, és az Erdélyben tanuló csángó diákok magyarországi millenniumi programjához használtuk fel.

Az állami iskolarendszerű felnőttképzés előzményei Szécsényben*

A XIX. század második felétől Magyarországon is létrejött és egyre inkább szervezetekbe tömörült a munkásság, mely szervezetek nagy szerepet játszottak a felnőttképzés életben tartásában és fejlesztésében. Országszerte megalakultak a munkások önképző egyletei az analfabetizmus felszámolására és az elemi ismereteken kívüli társadalom- és természettudományos ismeretek elsajátítására. 1880-ban megalakult a Szécsényvidéki Gazdasági Egyesület is, a század utolsó évtizedében pedig a Tejszövetkezet és a Sajtoda. Máris adottá váltak a feltételek egy tejjgazdasági munkásiskola megalakulására.

Az 1890-es években megkezdődött a felnőttképzés intézményeinek kibontakozása és a népműveléstől való viszonylagos elkülönülése. Ekkor az Országos Magyar Gazdasági Egyesület támogatásával a parasztág mezőgazdasági szakismereteit fejlesztő tanfolyamok indultak, melyek Szécsényben az I. világháború után is működtek.

1908-ban Jancsó Benedek a vallás- és közoktatási minisztérium vezető munkatársaként, új törvényjavaslatot készített az iskolán kívüli oktatásról. A „lex Jancsót”-t nem fogadták el, de 1911-ben rendeleti úton mégis életre hívták. E rendelet hatására számos felnőttművelő szervezet jött létre az országban: egyesületek, társaságok, körök stb. formájában. Szécsényben 1909-ben alakult meg az Iparos és Kereskedő Ifjak Köre, 1911-ben a Kaszinó, a Katolikus Népkör és a Függetlenségi Kör működött. E szervezeteknek rejtett politikai küldetésük is volt.

A két világháború közötti időszakot a KALOT – (Katolikus Agrárfűsági Legényegyesületek Országos Tanácsa), a cserkész- és a népfőiskolai mozgalmak jellemezték. Ekkor indultak a múlt századi formákat továbbfejlesztve az ezüst- és aranykalászos gazdatanfolyamok és a téli gazdasági tanfolyamok. Országos irányzat volt még – a háborús időszak miatt – a leventeképzés (országos intézménye: a LOK), a helyi léggóltalmi tanfolyamok a mai polgárvédelem előzményei) és a lövészeti tanfolyamok.

A II. világháborút követő első években két irányelv érvényesült: az iskolarendszerű felnőttképzés (dolgozók iskolái) és a teljes felnőttételel felőlelő képzés-önképzés. A szécsényi mezőgazdasági szakoktatás 1946-tól aranykalászos gazdaképző iskola formájában ápolja és folytatja országos szintű és helyi hagyományait. 1948 után a népfőiskolák ellehetetlenültek, megindult a kommunista politika eszméinek terjesztése. Munkahelyi oktatások és iskolarendszerű politikai képzések indultak Szécsényben, az akkori értelmezések szerint alsó és középfokon. Az egyházi novíciusképzés szünetelt 1989-ig.

Szécsényben a dolgozók iskolái rendszeresen, folyamatosan működtek. A Dolgozók Általános Iskolája az 1980-as években megszűnt, az egész képzési rendszer szerkezeti változása és a helyi érdeklődés hiánya miatt. A középfokú általános és szakmai képzés mind a mai napig működik, a korábbi évtizedekhez viszonyítva kisebb mértékben. E képzések az 1990-es években stagnáltak. Ennek egyik indoka a helyi magas munkanélküliségi ráta, és a helyi mezőgazdaság állami támogatású szövetkezeteinek teljes megszűnése, továbbá a munkanélküliek átkepzésének kialakulatlanlansága. A középfokú dolgozók iskoláiba nagyrészt munkanélküliek, illetve gyesen lévő kismamák járnak.

A téli gazdasági iskola és tanfolyam

Magyarország első téli gazdasági iskolái a német téli gazdasági iskolák alapján kerültek megszervezésre. A téli gazdasági tanfolyamokat már 1898-tól szervezte a Földművelésügyi Minisztérium.¹

1909-ben Darányi Ignác földművelésügyi miniszter támogatásával megindult a magyar nép háziipari oktatása, mind gazdasági, mind szociális és erkölcsi tekintetben. Tanerők bevo-

* Részlet egy terjedelmesebb, *Szécsény felnőttnevelésének története és néhány oktatástörténeli vonzata* című dolgozatból. (Szerk.)

¹ Dr. Szávai Ferenc: *Gazdaképzési rendszerek*. Pécs, 1996. 87. old.

násával támogatta a gazdasági egyesületeket és közösségeket a téli gazdasági háziipari tanfolyamok megrendezésében. 1909-ben, a téli időszakban 56 helységben, Nógrád vármegyében három helyen, – köztük Szécsényben is – indítottak ilyen tanfolyamokat, amelyeken meg lehetett tanulni a kosárfonás, a fafaragás, szalma- és gyékényfonás, seprű- és kefekötés mester-ségét. Szécsényben 1909 decemberében kezdődött a tanfolyam.

1930-ban befejeződött egy ezüstkalászos gazdatanfolyam Szécsényben. Egyetlen fellelhető bizonyítékomban egy fotográfia, amely az akkori Népház udvarán készült a tanfolyam tanáraitól és végzett hallgatóiról. A képzésen résztvevők mind férfiak voltak.

1935-ben a szécsényi lakosság nagy érdeklődést tanúsított a gazdasági tanfolyamok iránt, amelyeken a gyümölcsfák oltását, szemzését és permetezését oktatták. Ezeken a tanfolyamokon a 30-40, 20 év körüli gazdalegény vett részt. A téli tanfolyamokat a Népház nagytermében (ma magánház) tartották. A gazdasági szaklapok igen nagy szolgálatot tettek az akkori „mind nagyobb jelentőségű gyümölcsfakertésznek” (pl. a Magyar Gyümölcs című folyóirat).²

A szécsényi Ferences Kolostor Levéltárában található Templomi Hirdetések Könyvének (1938. szeptember 4.–1940. szeptember 8.) 1939. november 26-i keltezésű közleményében is nyomát találtam a téli gazdasági tanfolyam működésének. A tanfolyam 3 hónapig tartott és helyszíne szintén a volt Népház épülete volt. A résztvevők 20 év feletti férfiak voltak.

A téli gazdasági iskola oktatási és szervezeti formájában is igazodott a helyi kisgazda társadalom tulajdonságaihoz és igényeihez. Erről az alkalmazkodásról és az oktatás minőségéről a tanfolyamokhoz hasonlóan, figyelembe véve az akkori gazdasági viszonyokat és lehetőségeket, csak az elismerés hangján szólhatunk. Az iskola állandó tanerejét a földművelésügyi kormányzat támogatta, óraadókról és gyakorlati oktatókról is gondoskodott. A szakmai és gyakorlati tárgyak többségét okleveles tanítók oktatták Szécsényben. A háziipar oktatásnál óráadóként alkalmaztak képzett mesterembereket is.

A zöldmező-mozgalom hatása Szécsényben

A zöldmezőgazdálkodás a mezőgazdasági termelési rendszerekben a rét- és legelőterületek intenzív fejlesztésének, az okszerű takarmány-gazdálkodásnak megvalósítását tűzte ki célul. Meghatározták a zöldmező-gazdasági viszonyokat, kapcsolódott az állattenyésztéshez, a földműveléshez és a közellátáshoz. Az állandó problémaként felmerülő jelentős üzemköltség az intenzív zöldmezőgazdálkodás segítségével 20-30%-os csökkenést eredményezhetett.

A magyarországi zöldmező-mozgalmat az a felismerés indította el, hogy a XIX. század óta a művelési ágakban kialakult jelentős mértékű eltérést kiegyenlítsék, valamint hozzájárult a német példa hatása is. A rét- és a legelőterület csökkenése maga után vonta a takarmány mennyiségének visszaesését is, megnövekedett a drágább szántóföldi takarmányok vetésterülete. 1873–1913 között a szántóterület 34,7 %-ról 45,5 %-ra nőtt, míg a rét 13,3 %-ról 9,2 %-ra, a legelő pedig 14,8 %-ról 11,8 %-ra csökkent.³

Szécsényben 1935-ben tartottak a zöldmező-mozgalom által rendezett tanfolyamot. A szécsényi templomban található Historica Paróchial Szécsény elnevezésű iratanyagban az alábbiak találhatók ezzel kapcsolatban: „... A rétek-legelők javításával foglalkozó Zöldmező-mozgalom rendezett tanfolyamot s az a mai napon fejeződött be. A résztvevők, kb. 60 férfi bevonult templomunkba a 8 órai szentmisére...” (1935. december 1.)

A Tejgazdasági Munkásnőképző Iskola története

Fényes Elek, a reformkor statisztikus-geográfusa így jellemzi 1837-ben Szécsényt:⁴ „... határja Szécsénynek igen áldott: így az Ipoly felé gazdag rétekkel, délre termékeny, májd szép makkos erdősséggel és szőlőhegygel dicsekedhetik.” Bár Nógrád megye talaja mezőgazdasági termelésre nem a legeszményibb, mégis évszázadokon át halározottan mezőgazdasági jellegű vidék volt. Igen szorgalmas népe virágozóvá tudta tenni a szántóföldeket.

² Tóth Árpád: Szécsény nagyközség lakosságának lelkülete és kultúrája. Sopron, 1935. 11. old. (Kézirat)

³ Pinkovitch József: Zöldmezőgazdálkodás és takarmánymerlegünk. Bp., 1939. 1. 6. old.

⁴ Czudor István: Hűs Lajos: Jubileumi évkönyv. Készült a szécsényi mezőgazdasági szakképző iskola fennállásának 50. évfordulója alkalmából. Szécsény, 1996. 7. old.

A kiegyezés után a gazdálkodás sokirányú fejlődése következtében a legkülönbözőbb mezőgazdasági szakoktatási intézmények (tejgazdasági, kertészeti, méhészeti, borsászati stb.) alakultak hazánkban. Ezek közül a múlt század végén a legnagyobb jelentőségük a tejgazdasági iskoláknak volt. Összefüggött ez a nyugati eredetű, termelékenyebb hegyi és lapály fajták elterjedésével, a tej és tejtermékek fokozódó fogyasztásával, valamint a szakmunkások iránti kereslettel.

A tejgazdasági ismereteket először csak a gazdasági tanintézetek és a földművesiskolák terjesztették. 1886-tól a fokozódó érdeklődés és a tejgazdaság széleskörű meghonosítása érdekében az Országos Tejgazdasági Felügyelőség (OTF) az ország több részén rövidebb időre terjedő tanfolyamokat rendezett. Később pedig a Földművelésügyi Minisztérium (FM) irányításával szervezett tejgazdasági iskolákban indult meg a tanítás és a gyakorlati képzés.⁵

A századfordulón működő öt tejgazdasági iskola között szerepel „a nagyszécsényi tejgazdasági munkásnőképző iskola, amely 1897. május 1-én nyílt meg.” Az országban ez volt az egyetlen, ahol csak nőket képeztek ki.⁶ Nem véletlen, hogy az iskola Szécsényben indult, itt volt ugyanis akkor a megye legjobban működő tejszövetkezete és sajtüzeme. (Tejszövetkezet és Sajtoda – a mai tejüzem elődje.) A millennium idején évi 400 000 liter tejet dolgoztak fel sajtának, s termékükkel a millenáris nagydíjat nyerték el.⁷ A tejszövetkezet jó működése pedig összefüggött azzal, hogy Szécsény környékén volt a legfejlettebb megyénk szarvasmarha-tenyésztése. Minden adat azt igazolja, hogy „Ipoly menti” (Ipoly-völgyinek, nógrádinak is neveztek) tájfajta kialakítása itt kezdődött el a múlt század közepétől, amikor nyugatról már kitenyésztettek és kiegyenlítettnek nevezhető fajták kerültek be hazánkba. Megyeinkben a feljegyzések és a szakirodalom szerint az Ipoly menti tájfajta kialakításában a magyar szürkének is jutott szerep, s erre berni (freiburgi), szimentáli, pinzgau-i és lapály fajta bikákat hoztak.⁸

A magyar tarka (akkori nevén pirostarka) marha terjedését a gazdasági szükség mozdította elő megyeinkben is. Az egyoldalú gabonatermesztésre és juhtartásra berendezkedett gazdaságok ugyanis válságba kerültek, amikor megjelen az olcsó tengerentúli gabona és gyapjú. A hármás hasznosítású: hús-, igaerő hasznú mellett most már tejhasznú magyar tarka – és ilyen volt az Ipoly menti is – azért is terjedt rohamosan, mert a városi és a kialakuló iparvidékek fogyasztói körében jó piacra talált a tej és tejtermékek. Segítette a forgalmat a közlekedési hálózat akkoriban történt bővítése is, mert lehetővé vált a nagyobb távolságokra, pl. Budapestre való szállítás.

A szarvasmarha-tenyésztés fejlődéséről, a tejtermelés fokozódásairól és az ennek eredményeként megalakult tejszövetkezetekről azért szoltam részletesebben, mert a szécsényi iskola megindítását ezek a tényezők indokolták és tették lehetővé. Az iskola irányító főhatósága a Földművelésügyi Minisztérium volt, de a közvetlen felügyeletet a szécsényi tejszövetkezet igazgatósága végezte.

Borovszky Samu feljegyzései szerint a szécsényi iskola 11 évig állott fenn, s ez idő alatt 86 tanuló végzett. A tanulmányi idő az első évben 6 hónap volt, mely 1900. december 1-től egy évre nőtt. Évente átlagosan 8-10 hallgatója volt. 18 évesnél idősebb „szakmai gyakorlattal rendelkező” leányok és asszonyok is tanulhattak. Feltétel volt a jelentkezéshez legalább az elemi iskola négy osztályának elvégzése és a jó magaviselet.

Ez a viszonylag kis létszám jellemezte az ország mezőgazdasági szakoktatási iskoláit, amit azzal magyaráztak, hogy a szakoktatás egy-egy intézményen belül sohasem lehet tömegoktatás. Így nem is hasonlítható össze más iskolatípussal. Alapos és gyakorlati irányú szakoktatást kizárólag jól képzett tanár nyújthat, kevés számú hallgatónak. Ebből az következik, hogy *nem a tanulók számát kell egy-egy iskolán belül növelni, hanem a tömegoktatás szolgáltatásában álló iskolák számát kell gyarapítani, hálózatát sűríteni.* Ez az érvelés helyes, de csak részben fedi a valóságot. Az igazság az, hogy a mezőgazdasági szakoktatás 1945 előtt sohasem tudta megoldani a tömegoktatást, és szinte kizárólag a földbirtokosok szükségleteinek, igényeinek megfelelően gyarapította a kormányzat az iskolák számát és képezte ki az elméleti és gyakorlati oktatást

⁵ Tóth István: A szécsényi tejgazdasági munkásnőket képző iskola. In: *Antal Károly* (szerk.): Szécsényi Honismereti Híradó 1979. 1. sz. 44–48. old.

⁶ Csiki László: Mezőgazdasági szakoktatásunk kialakulása, fejlődése és mai helyzete. Bp., 1943. 59. old.

⁷ *Ruszinó Antal*: A szécsényi tejszövetkezet és sajtoda keletkezése és leírása. Szécsény, 1896.

⁸ *Bocsor Géza*: A magyar tarka marha. Bp., 1960. 41–43. old.

végző szakembereket. Az iskolahálózat komolyabb bővítésére csak a második világháború előtti években került sor. Minden bizonnyal Szécsényben is meg lehetett volna oldani, két szakember beállításával, évenként legalább 20 tanuló – közöttük parasztfiatalok – kiképzését. Olyan fiatalokét, akik a tanulatokat saját gazdaságukban hasznosíthatják. A szarvasmarha-tenyésztés és tejtermelés iránt mindjobban érdeklődő nógrádi parasztság részéről az igény meg is volt.

Az iskola működéséről egyébként részletesebb leírást eddig még nem sikerült találnom. Arról sincs hiteles adat, hogy a végzettek hol helyezkedtek el, hogyan hasznosították a szerzett ismereteket. Az alábbiakban a Nógrád-Honti Ellenzék című folyóirat 1898. május 12-i számában megjelentetett felvételi hirdetemény teljes idézetét olvashatjuk: „A tejjgazdasági munkásnőket képző m. k. iskolában Nagy-Szécsényben folyó évi június hó 1-én fog az ez évi második tanfolyam megkezdődni. A hat hónapra terjedő tanfolyamra erős, ép és egészséges testalkatú, kifogástalan előéletű, legalább 18-ik életévüket betöltött nők vétetnek fel, kik teljes ellátásban részesülnek és azonkívül havonként 4 frt. munkabérváltságot is kapnak. A felvételi kérvények az iskola felügyeletével megbízott nagy-szécsényi tejszövetkezet igazgatóságához címzendők és május hó 18-ig benyújtandók. A kérvényhez keresztlevelet, orvosi és erkölcsi bizonyítványt kell csatolni. Ugyanezen iskolának jelen tanfolyamát május hó 31-én végző tanulók egynémelyike állást keres. Azért mindazon gazdák, kiknek a tejkezelés és vajkészítésben alaposan képzett, szegény igényű munkásnőkre van szükségük, forduljanak ezzel a kérelmükkel ugyancsak a fentnevezett szövetkezet igazgatóságához.”

Az iskolavezetői feladatokat kezdettől fogva özv. Laky Józsefné igazgató-tanítónő látta el és tanította a közismereti tárgyakat is. Rajta kívül még egy tagja volt a „tantestület”-nek: Madarász Iván állami vajmester, illetve az utolsó évben Tóth Antal vajmester. Ők tanították a szaktárgyakat és vezették, irányították a szakmai gyakorlatokat. A hangsúly főleg az utóbbin volt. A szakmai elméleti oktatás keretében a tej kémiai és fizikai tulajdonságait ismertették.

A tejjgazdasági iskolák kettős céllal működtek. A „hallgatóknak”, (a szakiskoláknál használt megkülönböztető elnevezés) elsősorban el kellett sajátítani a helyes fejest, tejszeleést, hűtést, a vajgyártást, csomagolást, valamint az e munkálatoknál használt gépek és eszközök kezeléséhez szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket. Szécsényben ezen kívül a sajtgyártással is megismerkedtek. El kellett látniuk a tehének ápolását, takarmányozását és a legeltetését, továbbá az üzedés ellenőrzéséhez, a borjazással kapcsolatos segítségnyújtáshoz és a borjak felneveléséhez is kellett érteniük. Miután a hallgatók leányok voltak, az elsődleges a tejjgazdasági ismeretek elsajátítása volt.

Az iskola megszűnése egybeesett azzal, hogy a Pulszky-féle 6000 holdas birtokot a Grossz-család megvette, és ők nem áldoztak az iskola fenntartására. 1908-ban „... megszűntetett a nagyszécsényi tejmunkásnőket képző iskola, mely helyett Csákován állítatott fel tejmunkásképző iskola.” (Csákova–Csókavár-nagyközség Temes megyében. Az 1900. évben megjelent Helységnevtár szerint.) A megszűnés feltehetően összefügg a tejszövetkezetek fejlődésében bekövetkezett visszaeséssel, ami éppen erre az időre esik. Szövetkezeti szakírók szerint, egyrészt politikai okok – pártvillongások hatása a gazdasági életre – gátolták a tejszövetkezetek továbbfejlődését, másrészt a „elhelyezkedést kereső mozgékony magántőke” vette át a tejkereskedelem nem csekély hasznot nyújtó üzletágát a kevésbé mozgékony szövetkezeti tőkéktől. Szécsény esetében viszont az is fennállhatott, hogy ekkorra a földbirtokosok részéről az ilyen képzettségű szakmunkások iránti „kereslet” megszűnt.

1908-tól 1936-ig, tehát majd három évtizedig, Nógrád megyében a mezőgazdasági szakmai és gyakorlati ismeretek terjesztését a fiatalok részére csak az elemi iskolák, illetve a gazdasági ismétlő, később továbbképző iskolák végezték. Ezeknek pedig „...tanterve, foglalkozási ideje, látogatottsága teljesen formálisnak tekinthető”. Vonatkozik ez az ismétlő iskolák többségére, bár kivétel azért volt!⁹

1936. november 1-én kezdődik el újra az iskolaszerű mezőgazdasági szakoktatás, amikor Balassagyarmaton megnyílik – külön erre a célra épült iskolában – a Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alá tartozó Téli Gazdasági Iskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás.

Géczy Zoltán

⁹ Balogh Sándor (szerk.): Nógrád megye története 1969–1974. II. kötet. Salgótarján, 1975. 97. old.

KRÓNIKA

„Felkelt a napunk...”

Beszámoló a millenniumi vetélkedőről

A világban szétszóródott és a XX. században erőszakos határokkal újra és újra szétszabdalt tizenötmillió magyarországi közös, nagy ünnepét éljük. Ebben élünk immár több mint egy esztendője, még ha egyéb – dicső, vagy szomorú – megemlékezések, avagy a hétköznapi gondjai között olykor-olykor meg is feledkezünk arról, hogy a kereszténység megszületésének két-ezredik és első, szent királyunk megkoronázásának ezredik esztendejében járunk. Rendkívül jelentős, máig ható esemény volt ez a magyarság több évezredre visszanyúló történetében, s hosszú évszázadokra meghatározta népünk sorsát itt a Kárpát-medencében. A szentté avatott István király eszméi és cselekedetei ezer esztendő távolából is erőt adnak mai küzdelmeinkhez, irányt mutatnak a következő ezredévre készülő nemzetnek, amely jelenlegi, darabokra szaggatott állapotában különösképpen rá van utalva Szent István eszméjének összetartó erejére.

Fontos, hogy ebben az ünneplő esztendőben a nemzet minél nagyobb része átérezze a Szent István-i örökség jelentőségét, s különösen az ifjúság kerüljön érzelmileg minél közelebb első királyunk szellemiségéhez. A *Honismereti Szövetség*, amely hosszú évtizedek óta fonja, szövi és erősíti a nemzettudat sokat tépdesett és koptatott szálait, megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít annak, hogy a magyar fiatalság megértse és megérezze: a kereszténység felvétele, az államalapítás és első királyunk megkoronázása milyen erőt adó eszmeiséget hagyott ránk. Ezt a célt szolgálta az 1993–1996-ban megrendezett *Emese álma – Mítosz és történelem* című művelődéstörténeti vetélkedőnk is, amikor a honfoglalás korának ismeretanyagát és szellemiségét elevenítettük fel a fiatalok számára vonzó formában. Ugyanezért hirdettük meg az

Helyezés	Csapat	Felkészítő tanár	Iskola
I.	Csengődi Tibor László Korcsog Ráhel Pusteán Noémi	Bernula Péter	József Attila Gimn., Monor
II.	Kaposi Judit Néz Kata Nagy Viktória	Vajda Lászlóné	Zrínyi Miklós Gimn., Zalaegerszeg
III.	Kerekes Gellért Láng Zoltán Piros A. Zsolt	Károlyi Attila	Dugonits A. Piarista Gimn., Szeged
IV.	Nagy Zsuzsanna Mészáros Gergely Lukácsy Gergely	Kóbor István	Teleki Blanka Gimn., Székesfehérvár
V.	Bezerédi Zsófia Székely Gábor Csolti Béla (Tartalék: Csomák Melinda)	Székelyné Kőrös Ilona	Református Gimn., Kecskemét
VI.	Lukanics Gyula Simon Zoltán Jókli Balázs	Chalupa Zoltán	Temesvári Pelbárt Gimn., Esztergom
VII.	Lenhoffer Anita Matkovics Melinda Meszes Beáta	Nyilas Antalné	Percel Mór Gimn., Siófok
VIII.	Skrivanek Dániel Tokár Géza Bernáth Gábor	Kovácsné Deák Irén	Sellye János Gimn., Rév-Komárom

A vetélkedő meghirdetői:

- Honismereti Szövetség
- Magyar Nemzeti Múzeum
- Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

A vetélkedő támogatói:

- Columbus BT. Tatabánya
- Duna Televízió
- Esztergomi Vármúzeum
- Komárom-Esztergom Megyei KOMTURISZT,
- Vértes Volán
- Karácson Lászlóné cukrász, Esztergom
- Nemzeti Kulturális Alapprogram
- Országos Ómagyar Kultúra Baráti Társaság
- Pro Renovanda Cultura Hungariae Trefort Ágoston Szakalapítványa
- Szalma Csárda, Esztergom
- Megyei, helyi önkormányzatok, közgyűjtemények, közművelődési intézmények, iskolák.

1999. esztendő végén a „*Felkelt a napunk...*” című vetélkedőt is, amelynek sikere minden vára-
kozást felülmúlt. Határainkon innen és túl, középiskolás diákok ezrei jelentkeztek felhívá-
sunkra, s Révkomáromtól Csíkszeredáig és Soprontól Szegedig töretlen lelkesedéssel vettek
részét – tanáraikkal együtt – a háromfordulós vetélkedőn.

A felhívásra jelentkezett 1504 háromfős csapat feladatfüzetet kapott, amelyben megyéjük-
re, valamint az országos eseménytörténetre vonatkozó kérdések szerepeltek. Megválaszoló-
sukhoz komoly múzeumi, könyvtári kutatómunkára is szükség volt.

Az elérhető minimális 100 pontot 586 hazai és 86 határon túli csapat szerezte meg, s vett
részét a második fordulóban, a megyei döntőkön. Felkészülésükhöz segítségül megkapták a
Honismereti Szövetség által megjelentetett Olvasókönyvet is, az ajánlott irodalommal együtt.

A területi döntőkön – hat helyszínen – 122 hazai és 46 határon túli csapat mérte össze tudá-
sát. Az előzetes feladatokon túl igen nehéz szóbeli és írásos feladatok megoldása döntötte el,
kik jutnak az országos döntőbe.

A szeptember 15–16-án Esztergomban megrendezett Kárpát-medencei döntőben végül is
30 hazai és 5 határon túli csapat szerepelt. A helyezések nagyon szoros küzdelemben dőltek
el, többnyire egy-egy pont különbséggel. A diákok nagyon alapos tudásról, felkészültségről
tettek tanúbizonyságot. Megérdemelten vehetett részt az első nyolc csapat és tanára a NKÖM
különdíjaként szervezett jutalomúton, és vehette át a többi csapat a gazdag könyvjutalmat a
szervezők ajándékaként.

Azt hisszük mindazok nevében, akik valamilyen tekintetben – szervezők és résztvevők: di-
ákok, tanárok, tanácsadók, játékvezetők, zsűritagok, filmesek, támogatók és még sorolhat-
nám hosszasan – érintettek voltak ebben a nagy, csaknem esztendőn át tartó szellemi torná-
ban, elmondhatjuk: sajnos, de végetért a „*Felkelt a napunk...*” vetélkedő. Elcsöndesedtek a
tapsok, ellazultak az idegek. A szereplők átvették a díjakat, kiélvezték a jutalomutazásokat,
megnézték a Duna Televízióban a vetélkedőről készített összefoglalókat. Reméljük mindenki
elfelejtette a játék hevében elkövetett, vagy elszenvedett vélt, vagy valóságos méltánytalansá-
gokat, megbocsájtottak minden zsűritagnak és játékvezetőnek, s már csak a vetélkedés szép-
ségére, a felkészülés és a vetélkedés során kapott hasznos ismeretekre, a jóízű barátkozásokra
emlékeznek, s az elért teljesítmény fölötti megelégedettség tölt el mindenkit. Most már nyu-
godtan végiggondolhatjuk és megfogalmazhatjuk e nagyszerű szellemi torna tapasztalatait.

A „*Felkelt a napunk...*” címmel a Honismereti Szövetség, a Magyar Nemzeti Múzeum és a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által meghirdetett, és számos segítő, támogató in-
tézsmény, szervezet és magánszemély közreműködésével megvalósított vetélkedő legfőbb ta-
nultsága, hogy nem, vagy csak részben igazak azok a vádak, amelyek ifjúságunk történelem
iránti érdektelenségéről, nemzeti múltunkkal szembeni közömbösségéről időről időre el-
hangzanak. Éppen ellenkezőleg, a millenniumi művelődéstörténeti vetélkedő azt igazolta,
hogy *ez a fiatalság nagyon is érdeklődik a tartalmas, fantáziáját megmozgató és megragadó feladatok
iránt.*

Azt igazolta, hogy a fiatalok kedvüket lelik a tartalmas, de ugyanakkor játékos történelmi
szerepjátásokban, s át tudják élni és érezni múltunk jeles személyiségeinek érzelmi- és gon-
dolatvilágát.

A vetélkedő sikere azt bizonyította, hogy a különböző alapítványok és intézmények anyagi
támogatása a civil társadalomban olyan szellemi és mentális energiákat képes felszabadítani
és mobilizálni, amelyek nagyságrendjükben jóval meghaladják a pénzben kifejezhető és el-
számolható tételeket.

Azt bizonyította, hogy a profi tudás és az amatőr lelkesedés összefogva és együtt dolgozva
csodálatos dolgokra lehet képes, és azt is, hogy a civil szférának igen nagy szüksége van olyan
konkrét, jól körülhatárolható feladatokra, amelyekben megvalósíthatja eszmei célkitűzéseit,
felmérheti lehetőségeit és megmutathatja, hogy mire képes.

Ilyen lehetőség és alkalom volt számunkra ez a vetélkedő. Köszönet érte minden résztve-
vőnek, támogatónak, segítőnek.

Adja Isten, hogy még sok ilyen és hasonló erőprózában lehessen részünk!

Bartha Éva–Halász Péter

A XXV. Fejér Megyei Ifjúsági Honismereti Táborról

A magyar millennium évében 2000. augusztus 21–27 között Ercsiben rendezte meg Fejér megye huszonegyedik ifjúsági honismereti táborát. A tábornak idén nem csupán ez a negyedszázados jubileum adott ünnepi kereteket, hanem az a tény is, hogy a városi ranggal frissen kitüntetett Ercsiben sikerült megrendeznünk.

Természetesen a tábor előadásainak középpontjában Szent István királyunk tisztelete foglalta el a legnagyobb helyet, ám a helyszín alkalmat adott arra is, hogy tanulóink a honismereti séta, előadások, filmvetítés, néprajzi adatgyűjtés keretében megismerjék a magyarokkal együtt élő nemzetiségek: délszlávok és romák kulturális örökségét.

Terveink a millennium ünnepségeire készülődve tehát készen voltak, meg kellett azonban a szponzorokat is találni. Szerencsére a Közoktatási Modernizációs Közalapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, Fejér Megye Közgyűlése Oktatási, Kulturális, Ifjúsági és Sport Bizottsága, illetve jó szokásához híven a Honismereti Szövetség is támogatta terveinket, s segítségükkel a Fejér Megyei Múzeumegyesület keretein belül sikerült azt megrendeznünk.

A tábor időpontjának kiválasztása a korai tanévkezdés miatt nem bizonyult szerencsésnek: több résztvevőnek az iskolai tanévnyitók miatt előbb haza kellett mennie. A munkát így az értékeléssel végül is már a megyeszékhelyen fejeztük be.

A táborbeli programot szokásosan hármasság jellemezte. Az évfordulókról, a helyszínről szóló, valamint a néprajzi és helytörténeti gyűjtés módszertanába bevezető előadásokkal igyekeztünk megalapozni a táborozók ismereteit, amelyekre építve már helyszíni gyűjtésre is vállalkozhattak. Harmadikként honismereti sétát és kirándulást szerveztünk, és természetesen a dunai fürdés, illetve a szabad program sem maradhatott el, hiszen ezek voltak diákjaink utolsó vakációs napjai. A jubileumi honismereti tábor pedig ünnepi táborüzenet, nagy tortaevést és tábori vetélkedőt sem nélkülözte.

Az előadások nagy részét dr. Lukács László táborvezetővel magunk tartottuk. Ercsi, illetve Eötvös József munkásságának megismerésében Gere László, az Eötvös József Művelődési Ház igazgatója, illetve Miklós Cergely, az Ercsi Helytörténeti Gyűjtemény és az Eötvös József Emlékmúzeum vezetője volt segítségünkre. Fejér megye, a Duna, Ercsi honismereti irodalma címmel Tavasz Ágnes, a Szent István Király Múzeum könyvtárosa tartott előadást.

Tanulmányi kirándulást szokás szerint a környék megismerése céljából szerveztünk: Iváncsán a Helytörténeti Gyűjteményt, Százhalombattán a Matrica Múzeum őskori régészeti parkját, valamint a múzeum kiállítását tekintettük meg.

Az idő rövidsége miatt már a tábor második napján elkezdődött a gyűjtőcsoportok szervezése. Egy-egy alaposan megbeszélte téma kutatására 2-3 fős csoportok alakultak, feladatuk az önálló kutatás Ercsiben. A témák ajánlásánál figyelemmel kellett lennünk arra, hogy tavaly több gyakorlott táborozónk leérettsgéjzett, így idén az újrakezdés idejét éltük: több új, még általános iskolás táborozónk volt. A gyerekek egyéni érdeklődésük és életkorunk alapján a következő gyűjtési témákat választották: a földrajzi nevek és a hozzájuk fűződő történetek, Burlovits Antal szabómester műhelye és emlékei, lakodalmi szokások Ercsiben, hagyományos népi táplálkozás, Sztrucska Jakab halászmester emlékei a Duna halászatáról, a búcsújárás szokásai Ercsiben, illetve a teknővájó cigányok munkája és termékei. A halászzal foglalkozó csoport különös ajándékként egy igazi dunai halászatot is részt vehetett, ahol Sztrucska Jakab bemutatta nekik a fenékszinór használatát, ami ma már archaikus módszernek számít a Dunán.

A táborban szerzett ismeretek elmélyítésére az új információkból kisebb vetélkedőt szerveztünk. Az értékelő megbeszélésen a halászatot kutatók, illetve a teknővájó cigány munkáját feldolgozó csoportok dolgozatát és gyűjtött anyagát emeltük ki. El kell ismerni azonban, hogy a többi csoport is jól dolgozott, csak életkoruk, gyakorlatlanságuk miatt maradtak el társaitól.

A gyerekek munkája jó médiavisszhangot keltett: egy előadásunkat és egy foglalkozásunkat a helyi televízió rögzítette, munkánkról a Fejér Megyei Hírlap 2000. augusztus 23-i száma számolt be.

Demeter Zsófia

„Boldog embernek érzem magam”

Varga Gábor főiskolai tanárral beszélget *Gazdag István*

Varga Gábor a Debreceni Református Tanítóképző Főiskola tanáráként a munkahelyi légkör megromlása miatt kérte korengedményes nyugdíjazását. Egészségesen – igaz kissé keserű szájjal – lépett le a számára olyan sokat jelentő katedráról. Új életet azzal az elszántsággal szervezte meg, alakította ki, amely mindig is jellemezte. A kezdet nehézségein családja szeretete segítette át. Hajdúböszörményben lakik, de otthona Debrecen is.

Mit őriztél meg a családi ház légköréből, milyen volt a fiatalságod?

A hét gyermeket felnevelt, világljárt palóc ezermester nagyapám és nagyanyám házában töltött nyári és téli vakációk meghatározták a múlt iránti szeretetemet, az összetartozás érzését, a szorgalom iránti igényemet és a tudás iránti vágyamat. Nálunk fonóház volt télen, ahol Jókait, Mikszáthot olvastak fel a férfiak. Miskolcra ingázó vasutas édesapám és a család gondját viselő édesanyám nagy szokínccsel bíró, színes elbeszélők voltak. Kerámiagyűjteményem első darabját, egy gömöri díszes korsót, 8 éves koromban kértem el a nagymamámtól. Az ő borsodi falujukban Lakon, egyébként nagy volt a múlt tisztelete, mivel a lakók nagy része kismemesi elődökkel rendelkezett, nem egyszer még a pásztornak is volt nemesi oklevele.

Egy gyermek életében az első nagy fordulópontra az iskola. Milyen diák voltál, voltak-e kedvenc tárgyaid?

Szívesen jártam iskolába, mert csodálatos nevelőkkel találkozhattam. Török Istvánné Magyar és Ádám István – helytörténeti monográfiát író – történelemtanáromra ma is különösen szívesen emlékszem. A sárospataki középiskolás éveimből az egyetemi szak választásomban szerepet játszó tanárain: Magi Antal, Csuhaj Varju Imre, Nagy László és Ködböcz József voltak. Hogy osztályelső lehettem, az csak az ő érdemük. Az első néprajzi-helytörténeti pályázatot is Patakon írtam, szakkörbe jártam. Tagja voltam a kulturális csoportnak, rendszeresen jártunk a környező falvakba műsort adni, én hegedültem. Gyakorlóéves tanítóként Felsődobszán szinte az első dolgom az volt, hogy táncsoportot és zenekart szervezzek.

Az egyetemi évek mit adtak neked, mit őriztél meg?

Szívesen emlékszem vissza. Diáktársaimtól és tanáraink egy jelentős részétől sokat kaptam. A szakbarbárságtól pedig sokféle más tevékenység vállalásával igyekeztem megőrizni magam (olvasás, zene, sport). Különösen szívesen gondolok a – sajnos már nem élő – professzorokra: Jausz Bélára, Irinyi Károlyra, Bajkó Mátyásra és a ma is fiatalos, alkotóemberre, Rác Istvánra.

Mikor találkoztál először a tudományos munkával, mikor érezted szükségét annak, hogy közöld gondolataidat, hogy írnál?

Alapjaival már Patakon találkoztam, de a kutatási módszert csak az egyetemen 1961–1966-ban ismertem meg. 1965-ben az ELTE-n rendezett tudományos diákköri konferencián díjazták dolgozatot, amelyet később Debrecenben – a Nagy Sándor szerkesztette – Módszertani Füzetek között. Ekkor fogott meg a „nyomda ördöge”, s azóta közel 300 kisebb-nagyobb írásra éreztem „belső kényszerét”. Első cikkemből Szarka József nagydoktori értekezésében több mint két oldalt idézett! Az Országos Néprajzi és Nyelvjárási pályázatokra több tanulmányt írtam – szülőfalumbeli gyűjtések alapján. Ezek egyikét, a laki tájszavakat Lőrincze Lajos 1971-ben bemutatta a Magyar Nyelvőrben. Honismereti gyűjtéseimet, publikációimat 1990-ben a Miskolci Herman Ottó Múzeum Istvánffy-díjjal ismerte el.

Akik ismernek, tudják, hogy szorgalmasan műveltél a szakmádat – neveléstörténettel foglalkoztál. Beszélj erről.

A tudományos kutatómunka és a publikálás segítette tanári munkámat. A levéltárakban talált adatokkal előadásaimat és írásaimat színesítettem. Doktori disszertációmat is e témakörből írtam 1978-ban. Tagja lettem a MTA Neveléstörténeti Albizottságának és a Magyar Pedagógiai Társaság Neveléstörténeti Szakosztályának. A neveléstörténet mellett sokáig tanítottam környezetismeret módszertant. E tárgy főiskolai jegyzetének társszerzője vagyok. A kötet 1977-ben Tokióban is megjelent.

Szabó Miklós felvétele

Igyekeztem tanítványaimat is „megfertőzni” a tudományos kutatás igényével. Szinte minden országos diákköri konferencián voltak díjazott hallgatóim. Nemcsak neveléstörténetből, hanem helytörténetből és néprajzból is. Kiemelt nagydíjat kapott Járdánházy Krisztina: Szuhaő népi táplálkozásáról, legutóbb pedig Duró Anikó: Zsáka népi gyermekjátékairól írt dolgozatért. Több mint húsz évig vezettem honismereti fakultációt végzősöknek, őket rendszeresen vittem levéltárba, múzeumba, helyszíni adatgyűjtésekre. Megjelent tanulmányaim és dolgozataim száma megközelíti a háromszázat. (Varga Gábor 1991-ben Szabó Endre-díjat, 1995-ben Kölcsey-emlékérmét kapott.)

A tanítás-nevelés és a kutatás mellett tudományszervezéssel is foglalkoztam. 1981-től indítványomra vezették be a főiskolán tudományos témák pályázati kiírását oktatók számára. A díjnyertes dolgozatok publikálásának segítésére 1986-tól megindítottam a Tanulmányok című periodikát, melynek 9 kötetét szerkesztettem. 1983-tól az Óvó- és Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményeit szerkesztettem.

Szerkesztésében megjelent a Böszörményi Szemle.

A Böszörményi Szemle indításának ötletét 1998-ban a Vasvári Pál Társaság ülésén vettem fel. Szerettem volna, ha más városokhoz hasonlóan – a hetilap mellett – lehetne Hajdúböször-

ménynek is egy negyedévenként megjelenő kulturális és honismereti folyóirata. A város vezetőinek támogatása ellenére igen nehezen sikerült elindulnunk. A helyi újságírók az erőik megosztása miatt elleneztek, volt aki buta ötletnek tartotta. Szerkesztőként széles szerzői gárda kialakítására törekszem. Az első szám megjelent – a recenziók biztatóak.

Hogy milyenné válik az ember, azt hiszem nagymértékben a család határozza meg. Beszélj a családdóról.

Feleségem az elsős és másodikok gyermekek szeretetétől elhalmozott tanítónő volt, ma már nyugdíjas. Ő az, akihez a nagycsalád minden tagja nyugodtan fordulhat gondjaival, problémáival. Leányaink jó tanulók voltak, sok örömet okoztak nekünk. A nagyobbik keramikus, néptáncoktató, restaurátor, a kisebbik tanítónő, könyvtáros. Egyikőjük eddig három, másikójük két unokával lepott meg bennünket. A két legnagyobb unokánk négy és öt éves korban, 1999-ben az országos gyermek-képzőművészeti pályázaton aranydiplomát kapott. A kisebbik, László Borbála nagy boldogságunkra két vízfestményével felkerült az Internetre.

A családdod és a munkád mellett mi köt még le, mi érdekel a világból?

Az a hibám vagy a szerencsém, hogy sokoldalú érdeklődéssel vagyok megverve, vagy megáldva. Azt szoktam mondani, sokmindent csinállok, de semmihez sem értek igazán. Nagyon szeretek olvasni, de a restanciámat csak a nyugdíjas években tudtam behozni, ekkor kerültek sorra I Iraból, Márai és Wass Albert kötetei. 1992-ben Debreceni Bibliofil Műhely néven magánkiadású sorozatot indítottam, mely jelenleg a 17. kötetnél tart. A sorozat minden szolgáltatója vagyok, magam fűzöm, sőt a hagyományos, ún. felhőpapírt is kézi munkával állítom elő. Ezek 100 példányban, illusztráltan jelennek meg. Több kiállításon bemutatásra kerültek. Sok időt töltök hibás, régi könyveim bekötésével. Marosvásárhelyi mestertől tanultam az archaizált, bordázott, vakbőrnyomással díszített bőr, félbőr kötéseket. Ezekből több alkalommal volt kiállításom, legutóbb Szilágyi Imre grafikusművész barátom könyvjegyeivel közösen. Legközelebb október 16–31 között Tiszaújvárosban szerepelünk, november 27-én pedig a fővárosban, az Írók Könyvesboltjában mutatkozom be. Írom a Hajdúsági Múzeum alapítójának, H. Fekete Péternek kismonográfiáját, elvállaltam 15 kötet recenziójának megírását. A városi népzenei együttesben citerázok, korábban volt népzenei bandánk is, ahol primás voltam. Kb. 30–35 alkalommal tartottunk tánccházatot fiataloknak és gyerekeknek. Népzenebarátok klubját indítottam. Legutóbb Berecz András volt a vendégünk, aki itt tartja új CD-jének ősbemutatóját. A klubot mintegy 40–50 tag látogatja fiataltól nyugdíjasig. Jórészt magam ősseleket 400 öl szőlőt Tokajban, Böszörményben 200 öl gyümölcsös-zöldséges kertet. De még egyik leányom hatalmas kertjében is segítik időnként. Mindezt örömmel teszem, a kerti munka pihentet. Igaz, két-három éve már néha egy kicsit fáradtnak érzem magam.

Amíg élünk és dolgozunk van terveink, álmunk. Varga Gábertől még mit várhatunk?

Legfontosabb vágyam az volna, hogy többet segíthessek leányaimnak, unokáimnak és másoknak. Szeretném, ha úgy támogathatnék jó ügyet, mint őseim tették, akik hozzájárultak a templom és az iskola építéséhez, megtartásához.

Szeretném, ha a Debreceni Bibliofil Műhely sorozata tovább élne és elkészíthetném a huszadik kötetet is. Most folyik a szerkesztése a tizenhétediknek, amely Turczy Istvánnak, a fővárosi Parnassus folyóirat főszerkesztőjének verseit tartalmazza. Jövőre pedig tizenkilencedikként az évfordulóra tervezem kiadni Németh László pedagógiai nézetei címmel Vecsey Beatrix esszéjét.

Szeretném, ha a Böszörményi Szemlét a város közvéleménye elfogadná, magáénak érezné, ha az érdeklődők, köztük a helytörténészek meglepéssel vennék kezükbe az újabb és újabb számokat.

Jó volna, ha tudnék nemet mondani felkérésekre, mert el kell ismernem kínzó érzés az örökös időzavarral küzdeni, s tevékenységvágyam visszafogni. Igaz, az se lenne jó, ha elfelejtene nekem! Sokat dolgozom – így érzem magam boldog embernek. Ha újra kezdhettém, akkor is ezt a „tisztos szegénységet” választanám: mert másokat tanítani, a tanítványok szeretetét érezni szerintem nincs nagyobb öröm „égen és földön”.

Gazdag István

Csongrád Megyei Levéltári Napok 2000-ben

A Csongrád Megyei Levéltár, hét társrendezővel karöltve, öt helyszínen, négy napon át, gazdag programmal rendezte meg hagyományosan október második hetében a Csongrád Megyei Levéltári Napokat.

A rendezvényt sorozat megnyitójára október 9-én, délelőtt Csongrádon került sor, amelynek keretében Csongrád város új Levéltárának alapkövét rakták le. Az új épületben 2000 folyóméter iratanyag elhelyezésére nyílik majd lehetőség, valamint jut hely a kutatómunkára, közművelődési tevékenységre. Megoldódik a Csongrádi Fiókleveltárnak az a gondja is, hogy már két éve, hely hiányában nem tudja fogadni a térség levéltárba kerülő iratait. Az ünnepségen a csongrádi Batsányi János Gimnázium „Beszélni nehéz!” Kóre Kazinczy Ferenc műveiből mutatott be részleteket. Megismerhették a résztvevők Kazinczyt, a levéltarost, és hogy mit írt a Magyar ország geographica című művében „Tsongrád Vármegye, Tsongrád Város”-ról.

A Levéltári Napok délután Ópusztaszeren, a Nemzeti Történelmi Emlékparkban a Csongrád Megyei Levéltár gondozásában megjelenő Dél-Alföldi Évszázadok 13. kötetének, A középkori Dél-Alföld és Szer című tanulmánykötet bemutatásával folytatódott. A könyv az eddigi kötetektől eltérően elsősorban művészettörténeti jellegű, a Dél-Alföld középkori építészetét mutatja be. A huszonhárom tanulmány írói között levéltárosok, történészek, régészek, művészettörténészek is vannak. Arad és Temes megye középkori erődítményeinek ismertetésétől a szerémségi várakat bemutató tanulmányig három ország kutatóinak munkásságával ismerkedhetünk meg a kötetből. A kiadványt dr. Marosi Ernő az MTA levelező tagja mutatta be. Dr. Blazovich László, a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója: Városok a középkori Dél-Alföldön, dr. Vályi Katalin a szegedi Móra Ferenc Múzeum régésze: Kolostorépületek Szeren a tatárjárás után, dr. Takács Imre a Szépművészeti Múzeum művészettörténésze: A kalocsai középkori székesegyház faragványai, és dr. Feld István régész, a Miskolci Egyetem docense: Gyula a Zsigmond-kori várépítészetben című tanulmányát ismertette.

Következő nap Makón Az államalapítóról 2000-ben címmel a Csongrád megyei történetészek számoltak be kutatási tevékenységükről. Dr. Makk Ferenc a Szegedi Universitas professzora: Nyugat és Kelet között címmel Géza nagyfejedelem vallásválasztásáról beszélt. Dr. Szegfű László: Szent Gellért az első Csanádi püspök címmel a Makótól néhány kilométernyire székelő püspök irodalmi munkásságát emelte ki (Gellért püspök Defiberatio című művét, amely a közelmúltban jelent meg, részben fordította, és sajtó alá rendezte: Szegfű László). Dr. Blazovich László Jogalkotás Szent István korában című előadásában arról beszélt, hogy a „pogány” magyar jogrend hogyan vált fokozatosan „európaivá”. Példának hozta fel a büntetés kétféle meghatározását, amikor pénzben (solidus), illetve „tinó”-ban is megadták a kiszabandó büntetés mértékét. Dr. Kristó Gyula akadémikus, a Szegedi Universitas egyetem tanára: Szent István a kortársak között és a hagyományban című előadásában a korabeli külföldi személyiségek feljegyzései és a magyar néphagyomány emlékeinek vizsgálata alapján állapította meg, hogy miben tér el a külföldi kortársak és a magyarság véleménye Szent Istvánról életében, illetve közvetlen halála után.

Az előadások után avatták fel Mályusz Elemér történész emléktábláját, aki 102 évvel ezelőtt Makón született. Az emléktábla avatásán részt vett Mályusz Elemér két fia is. Két évvel ezelőtt, a kiváló történész születésének századik évfordulóján a Levéltári Napok makói előadásai után, amelyek Mályusz Elemérről voltak kapcsolatosak, született meg az emléktábla állításának gondolata. Dicséretes, hogy a két évvel ezelőtti konferencia előadásai a Makói Múzeumi Füzetek sorozatban is megjelentek.

A Levéltári Napok hagyománya, hogy a városok mellett a községek is szerepelnek a programban. Csanádpalotán Történelmi képek a község életéből témakörben hangzottak el előadások. Dr. Tóth Ferenc a makói József Attila Múzeum nyugalmazott igazgatója: Nepomuki Szent János tisztelete Csanádpalotán című előadásában a szent szobra felállításának körülményeiről, és kultuszának kialakulásáról beszélt. Gilicze János makói levéltáros a levéltárban található peranyagok bemutatásával: Halász János, avagy Pusuli: A palotai betyár című előadásában a XIX. század második feléről adott korszakot. Vargáné Nagyfalusi Iлона csanádpalotai születésű tanár-helytörténész: Brengarten Henrik jegyző élete és munkássága címmel a kiegyezés utáni korszak olyan helyi közigazgatási személyiségeivel ismertette meg a résztvevőket, a mai divatos szóhasználatnál „menedzser”-nek mondunk. Dr. Halmágyi Pál, a makói

József Attila Múzeum igazgatója a szovjet csapatoknak Csanádpalotára történt bevonulásáról beszélt: A palotai Historia Domus titkai 1944 őszéről címmel.

Az előadások után a résztvevők a Kelemen László Emlékparkban – amit a régi temetőből alakítottak ki – megkoszorúzták Brengarten Henrik jegyző és Kelemen László, az első magyar színiigazgató sírját.

A Levéltári Napok másik falusi színhelye Algyő volt. Itt a Helytörténeti matiné keretében az újra önálló település (a község az 1970-es évektől mintegy harminc évig Szegedhez tartozott) múltjából tartottak előadást a Levéltár munkatársai. G. Tóth Ilona főlevéltáros, Algyő oktatásának és közművelődésének a múltját mutatta be, dr. Kanyó Ferenc kandidátus, Algyő II. világháborús hősi halottjairól beszélt. Dr. Farkas Csaba főlevéltáros, az 1950-es évek politikai pereinek algyői történetét ismertette. Polner Zoltán költő, újságíró és néprajzkutató az algyői „látó lány”, Bartuk Ágnes életéről gyűjtött anyagát mutatta be.

Bogdán Lajos

Millenniumi emlékek a Felső-Tisza mentén

A millenniumi ünnepély-sorozatok Kárpátalján megemlékező, tisztelgő hullámként csaptak a magasba a Tisza-parti magyarok településeken. Számos területi és helyi rendezvényen – reményeink szerint – örökéletű emlékeket állítottak a kereszténység 2000., a honfoglalás 1100. és az államalapítás 1000. évfordulóinak tiszteletére.

Augusztus 20-án több mint kétezren zárandokoltak Tiszapéterfalvára (Ugocsa megye), ahol emléktáblát avattak a Kárpátalján egyedüli magyar képtárnak helyet adó György-kastély falán, a helyi MórícZ Zsigmond Kulturális Egyesület és Minya József elnök szervezésében.

A folytatásra a szomszédos Farkasfalván került sor: itt, a Tiszaháti Tájmuzeum udvarán avatták fel a Kész Barnabás salánki történész által tervezett emlékoszlopot, amely a középkori Magyarország címerének szimbólumait hordozza: a kettős keresztet, az Árpád-sávot, valamint a hármashalmot (Homoki Jenő tiszapéterfalvi mester alkotása). Megújult, megszépült és „ünneplőbe öltözött” (Hadady Csaba építész mérnök vezetésével) a Tájmuzeum épülete (a volt Fogarassy-kúria), a kápolna, a skanzen. Az előbbiben állandó kiállítás nyílt az évek óta gyűjtött helytörténeti értékű anyagból, kibővülve a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa által ajándékozott pannósorozattal. Az elsősorban szemléltető célzatú, oktató jellegű kiállítás időbeli hűséggel tárja az érdeklődő elé az egyetemes magyar múlt és történelem kárpátaljai szeletét. A nagy szakértelemmel összeállított bemutató Keresztyén Balázs helytörténész, Kész Barnabás történész, sokhónapos munkáját dicséret, valamint a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Anyanyelvi Konferencia, a Magyar Kultúra Alapítvány, a Pro Professions Alapítvány, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, a Tiszahát-Coop Kft. támogatásáról ad bizonyosságot. A többórás rendezvény befejezéséként ösbemutatóra került sor: itt láthaták-hallhatják először az Imre herceg rockoperát,

Emlékoszlop Farkasfalván, a Tiszaháti Tájmuzeum udvarán.

melyet erre az alkalomra komponált Ivaskovics József kárpátaljai zeneszerző, szövegét Béres Andrea írta.

A helytörténeti bemutatót és környékét folyamatosan gazdagítják. Kovács Katalin az együttes igazgatója elmondta: terveik szerint helyreállítják a vízimalmot, berendezik a korabeli kovácsműhelyt, emléktáblát helyeznek a kúria falára a Fogarassy-család tiszteletére. Ez a család ugyanis meghatározó szerepet játszott a vidék gazdasági és kulturális életében.

Ezen a napon került sor az aknazlatinai megemlékezésre is, melyre a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, valamint a helyi magyar egyházi és világi szervezetek hívták az ünneplőket. A nap hagyományos Szent István-napi búcsúval kezdődött, majd a helyi templomkertben Majnek Antal, a Római Katolikus Apostoli Kormányzóság püspöke felavatta a Balázs István viski fafaragómester kopjafa-együttesét, melynek üzenetét a szervező egyesületek vezetői, valamint Szuromi Antal, a Magyar Köztársaság ungvári konzulja és Tóth István, a HTMH főosztályvezetője méltattak.

A megszentelés és koszorúzások után az ünnepség a szoborpark felavatásával folytatódott. Itt kaptak helyet az Árpád-kori magyar szentek szobrai. A hét szobor alkotói a megye művészei: Horváth Anna, Alina Makszimenko, Matl Péter, Csernyiga Gyula, Viktor Makuskin, Vaszilij Tatarszkij, Jurij Makusin. Az ökomenikus felszentelés során mondotta Majnek Antal püspök úr: „Nézzünk bátran a jövőbe, tanuljunk az ősektől. Aki imádkozik, annak van jövője, annak nem kell félnie a holnaptól.”

Técsőn, augusztus 26-án reggel megcsendültek a templomok harangjai, hívták, kísérték és fogadták a város és környéke lakosait, a hívőket, érdeklődőket, a sok-sok anyaországi, felvidéki és erdélyi vendéget. A százak lelkéből szárnyaló Szózat kíséretében méltóságteljesen küszökölt fel a koronás trikolor – ötvenhat éve újra! – a zászlórúdon.

Az esemény krónikása nyitotta meg az ünnepélyt, üdvözölte a megjelenteket, majd a helyi összevont énekkar egyházi és világi szerzeményekkel emelte a hangulatot. Ezután lehullt a lepel, a cserkészek, a Szent György és a Sárkány Rendek lovagjainak karéjában, a gondosan ápolt gyepszőnyeg közepén láthatóvá lett a Keleti-Kárpátok sziklafalából kimetszett három, egymáshoz simuló tömb, melynek középső darabján, márványba vésvé a következő olvasható:

A KERESZTÉNYSÉG FELVÉTELÉNEK 2000.,
A HONFOGLALÁS 1100.,
ÉS AZ ÁLLAMALAPÍTÁS 1000.
ÉVE TISZTELETÉRE
2000. augusztus 20.

László Károly, Ugocsa és Máramaros megyei esperes Józsué könyvéből idézve szólt és imádkozott: „...vigyázz és mindent úgy cselekedjél, amint írva van abban, mert akkor leszel jó szerencsés a te utaidon és akkor boldogulsz.”

Dr. Szöllősy Tibor

A Hármashalom Técsőn

Falumúzeumot avattak Cigándon

Az egész országra kiterjedő millenniumi ünnepek között 2000. augusztus 19-én adták át a bodrogi Cigándon az újonnan elkészült Falumúzeumot. Nem előzmény nélküli Cigándon ez a múzeum. 1943-ban Kántor Mihály a falu tanítója, néprajzi krónikása már próbálkozott egy cigándi ház létrehozásával, az akkor még borsói Rákóczi Múzeum keretében, annak támogatásával. A fennmaradt dokumentum szerint, az akkor szoba–konyha–pitvar–színpad felosztású ház berendezéséhez Kántor Mihály megkezdte a tárgyak összegyűjtését, vásárlását, melyeknek azonban mára nyoma veszett. Később, 1987-ben az általános iskola és az úttörőcsapat gyűjtése révén a volt kiscigándi bíró házában, nagyon rövid időre ideiglenes kiállítást készítettek. Az itt bemutatott anyag értékeiből azonban vissza kellett adni a tulajdonosoknak, a kisebb használati tárgyak pedig az óvodába kerültek, megalapozva az ott fokozatosan gyarapodó és máig meglévő kis néprajzi kiállítást.

A most megnyílt Falumúzeum teljesen új gyűjtemény, új helyszínen. A munka 1999 márciusában kezdődött el, amikor Vargáné Dócs Valéria (lelkes lokálpatrióta) elkezdte gyűjteni a még fellelhető régi, néprajzi értékű tárgyakat azzal a céllal, hogy újra legyen Cigándon a falu hagyományait, történetét és népművészetét bemutató hely, melynek a 2000-ik évben történő átadásával méltóképpen ünnepelheti a falu államalapításunk ezredik évfordulóját. Az ötlet szerencsére támogatókra talált és rövid idő alatt igen gazdag gyűjtemény keletkezett a falu önzetlen adakozásából. A megvalósítást a falu önkormányzata is felvállalta és jelentős pénzügyi támogatást adott hozzá. Megkeresték a sárospataki Rákóczi Múzeumot, hogy néprajzkutató és restaurátor munkatársai szakmailag segítsék a munkálatokat. A kiállítás helyszínéül kiválasztott, a falu központjában lévő elhagyott épületet a falu önkormányzata megvásárolta, helyreállította és a korábbi állapotot rekonstruáltatta. A helyreállításra számos adomány érkezett a cigándiaktól és az elszármazottaktól, akik szívükben cigándiak maradtak.

A cigándi falumúzeum

A Falumúzeum épülete, a „Szőke” Balla családé volt és a korábbi Kiscigánd területén található. Építési idejéről a tulajdonosok nem tudtak pontos tájékoztatást adni. Valószínűleg a század elején épült, és amerikai munkavállalással keresett pénz is segítette a megépítését. Eredetileg szoba–pitvar–kamra–szín beosztású volt, a pitvarban kemencével és szabadkéménnyel. Ezt a falkutatás során előkerült nyomok alapján lehet biztosan állítanunk. Az első szobában, a korábban a Bodroghközre is jellemző belülfűtésű, kabolás kemencének semmilyen nyomát nem találtuk, ezért valószínű, hogy száz évnél nem idősebb az épület. A szobában csikómasina szolgáltatta a meleget, amíg fűtetlen tisztaszoba nem vált belőle. Az épületben az évtizedek alatt számos átalakítást végeztek. Először az 1930-as 1940-es évek fordulóján bővítették, majd 1958-ban. A második felújítási hullámig az eredetileg csonkakontyos házat a maihoz hasonló nádtető fedte. A tetőt díszítő csúcsdíszek (nyársak) jellegzetes színfoltjai voltak a falnak és a Felső-Tiszavidéknek. Ma látható formája, a cigándi hagyományos népi építészeti emlékek ismert formái, megoldásai és a falkutatás során előkerült nyomok alapján építették újjá.

Az épületen belüli négy kiállítás alapkonceptióját még Balassa Iván vázolta fel, amikor 1999 nyarán Cigándon járt. Két enteriőr mellett két kiállítótér kapott helyet, sőt sikerült a múzeumtól elkülönülten, de annak épületében egy mindennapi használatra, különböző foglalkozások tartására alkalmas teret is kialakítani, mely lehetőséget teremt arra, hogy élővé váljék a hagyomány.

Az első helyiségben az 1920-as évekbeli cigándi tisztaszobával találkozhatunk. Az újabb asztalos bútorok (a sifon, a komót) és a régi sátoraljujrhelyi festett bútorok (nagyláda, karospad) keveredése, a párhuzamos szobaelrendezés már ezt a korszakot mutatja. Mind a szobára, mind a pitvarra jellemző volt, hogy falát tányérokkal díszítették. Az 1920-as években – amit a ház külső-belső képe mutat – a hollóházi és telkibányai keménycserép volt az uralkodó, de a pitvarban láthatók még a falakon a sárospataki cseréptányérok és tálak.

A pitvar kialakítása igényelte a legtöbb rekonstrukciót. A vakolat eltávolítása után előkerült a korábbi bolthajtást erősítő gerenda helye és égett falszakaszok, amelyek megmutatták és kijelölték az újonnan elkészült lapos tetejű kemence, az azon lévő masina és a mellette lévő katlan helyét. A fölé magasodó szabadkémény és az azt tartó bolthajtás szintén rekonstrukció eredménye. A pitvarban jellegzetes konyhai használati tárgyak kaptak helyet: gömőri, gönci, sárospataki, mezőtúri fazekasok munkái, az 1860-as évektől elterjedt öntöttvas edények és

sok helyi háziipari készítmény is: kenyérsütéshez szükséges tekenő, fatalak, szakajtók, tojástartók.

A ház régi hátszobájában láthatók a gyönyörű cigándi szőttesek. Legtöbb a régi szedett csikosból került bemutatásra, ami a XIX. század végétől az 1920-as évig jellemezte Cigánd népművészetét, de helyet kapott az újabb stílus, az 1930–1940-es évekre jellemző rakott rózsás szőttes is. Az 1958-tól működő háziipari szövetkezet munkái is hozzátartoznak a falu népművészetéhez. A táblákon lévő fényképeken a szőttesek mellett, figyelemmel lehet kísérni a kender és len megmunkálásának folyamatát. Egy működő szövőszéken, az öregek ma is be tudják mutatni a szövés tudományát. A gyékény feldolgozása Cigándon a régmúltban gyökerezik, így a gyékényszövő és -fonó mesterség emlékét is idézi a kiállítótér.

A negyedik helyiség a helytörténeti kiállítótér: a falu múltjáról és nagyjairól emlékezik. Cigánd régi Árpád-kori település, első említése 1289-ből származik. Keletről a Tisza, míg nyugatról – a folyószabályozás előtt – a bodrogközi Hosszúrét mocsarai, lápjai határolták. Valamikor a falu határát hatalmas vízjárta területek alkották. A XVI. század végétől máig református vallású község. Nevének eredetéről már írt a Honismeretben (1998/3. 102. old.) Balassa Iván. A kiállításon korabeli térképek, dokumentumok, leírások, fotók érzékeltetik a valamikori ártéri világot, majd a lecsapolásokat követő földrajzi, gazdasági, társadalmi átalakulásokat, többek közt az amerikai kivándorlás emlékét.

Több neves személyiség kötődik Cigándhoz, akik tevékenységéről megemlékezik a helytörténeti kiállítás. Sőregi János (1892–1982) régész, történész, néprajzos muzeológus, a debreceni Déri Múzeum egykori igazgatója Cigánd szülőtte volt. Sőregi János méltatlanul elfeledett magyar tudós, akinek a hagyatékát a család szülőfalujának adományozta. Édesapja Sőregi Márton, aki a múlt század végén Cigándon kedvelt és szeretett református tanító, híres gyógyító ember volt.

Cigánd, néprajzos körökben leginkább ismert nagyjáról, Kántor Mihályról (1885–1968) is megemlékezik a kiállítás, akinek köszönhető, hogy a falu hagyományai máig elevenen élnek. Sokirányú tevékenysége közt kiemelkedő volt a helyi Gyöngyösbokréta csoport megalapítása a két világháború között, melyről gazdag anyaggal rendelkezik a kiállítás. Ő tette országos hírnévű a cigándi szőtteseket. Több generációt nevelt a haza és szülőföld szeretetére, amelyet ő maga több, kisebb-nagyobb néprajzi írásával ismertetett meg. Kéziratait, levelezését, fényképeit örökösei a múzeumnak adományozták. Az ő kortársa volt, vele egy időben tevékenykedett Cigándon Nagy Dezső tanító is, aki karnagy, zeneszerző, és a cigándi Református Énekar alapítója volt. Az ő emléke előtt tisztelgő tárló zárja a bemutatottak sorát.

A tervek között szerepel még egy kamrából és színből álló melléképület megépítése, hiszen számos gazdasági eszköz, és egy kovácsműhely szerszámai kerültek a gyűjteménybe, melyek elhelyezése ma még nem megfelelő.

A cigándi csodálatosan homokos Tisza-part mellett a maga esztétikus megjelenésével ez a kulturális intézmény is bizonyára számos látogatót fog a faluba csalogatni. Az már csak a helybélieken és vezetőiken múlik, mennyire töltik meg élettel, különböző rendezvényekkel, az erre is alkalmas Falumúzeumot. Remélhetőleg sok örömet leli benne mind a látogató, mind a cigándiak, akik megtalálhatják itt saját múltjukat, gyökereiket.

F. Tóth Balázs

A Jászkunság kutatása, 2000

Tudományos konferencia a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeumban

A Jászkunság múltjának kutatói (régészek, történészek, néprajzkutatók, nyelvészek) 1985 és 1995 után harmadszor találkoztak regionális tudományos konferencián. A kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum és a jászberényi Jász Múzeum közös szervezésében 2000. szeptember 21–22-én elhangzott 16 előadás a két igazgatónő: Bánkiné Molnár Erzsébet és Bathó Edit eredményes előkészítő munkáját bizonyította.

Az egykori kiskun kapitányi székházban berendezett Kiskun Múzeum erre az alkalomra Földadta sors címmel kiállítással is készült, amely mintegy illusztrációja is Bánkiné Molnár Erzsébet újabb, hézagpótló, terjedelmes kötetének, amelynek címe magáért beszél: Redemptusok. Gazdaság és életmód Kiskunfélegyházán a redempció első évszázadában.

A múlt iránti megbecsülést jelzi, hogy a konferenciát Kiskunfélegyháza és Jászberény város polgármestere egyaránt köszöntötte, csakúgy, mint a jászok kapitánya, valamint a nagykunok kapitánya, akik feleségükkel együtt mindvégig részt vettek a tanácskozáson. A példa arra sarkallta a kiskunokat is, hogy felvessék: kellene évente kiskun kapitányt is választani, akinek politikai-közigazgatási tisztuk ugyan nincs, de feladatuk a hagyományok ápolása és az etnika csoport összetartozásának jelképei lehetnek.

A debreceni Dankó Imre címzetes egyetemi tanár, akit ifjúsága, középiskolai évei a Kiskun-sághoz (Kunszentmiklóshoz) kötnek, volt az első nap délelőttjének szekcióvezetője. Délután szintén egy debreceni egyetemi tanár, Orosz István elnökölt. Sajnálatos, hogy éppen az első napon a kilenc tervezett előadás közül három (jász témájú) elmaradt.

Juhász Antal szegedi egyetemi tanár, nagy gyűjtőmunka eredményeit ismertette: a jász települések által megszállt Duna–Tisza közti puszták betelepülésének történetét és az életmód változásait. Bathó Edit a jász ruhaviselet korszakait ismertette, szép, vetített képanyaggal illusztrálva. Egyes hozzászólók vitatták, hogy a bemutatott viselet mennyiben sajátosan jász.

A budapesti Vad László, a Kun Szövetség elnöke nagyon érdekesen mutatott rá az ázsiai törökség bemutatása során (Kazakisztán kipcák-kun etnikai csoportjai) a magyarországi kunokéval kapcsolatba hozható néphagyományaira, a törzsi származástudat hagyományának a törökség között is egyedülálló továbbélésére egészen napjainkig. Ezt a témakört folytatta Bartha Júlia karcagi etnográfus, aki a kazakisztáni szokásokat vetette össze a magyarországi kunokéval.

Berend Nóra történész bebizonyította (bár egyesek vitatták), hogy az 1279-ben keletkezett „első” kun törvények az egyedüli törvényszövegek, amelyeknek a XIV. századi hiteles másolatát a vatikáni levéltár őrizte meg, míg a „második” szöveg csupán a XVIII. századi másolatokból ismert, s hitelesnek nem tekinthető.

Szabó László levéltári forrásanyag alapján, elsősorban egy vagyoni jogi per elemzésével a jászsági nagycsalád és az öröklési jog (a leányok örökrésze) összefüggéseit fejtegette.

Papp Izabella szolnoki levéltáros a jászkunsági görög kereskedők életét, sorsát vázolta. Nemcsak levéltári iratanyagokat, köztük pecséteket, címeres nemeslevelet elemzett s mutatta be pompás vetített képekkel, hanem megmaradt házaikat, sírjaikat is. Az írott és tárgyi emlékek mintaszerűen komplex feldolgozása nagy sikert aratott a hallgatóság körében.

Bagi Gábor szolnoki történész a jászkun puszták 1745–1876 közötti történetét vázolta. Bánkiné Molnár Erzsébet a jászkun földtulajdon sajátosságait foglalta össze. Könyvét bemutatta és az ezzel kapcsolatos kiállítást megnyitotta Ujváry Zoltán néprajzkutató, debreceni egyetemi tanár.

Az első nap utáni közös vacsora alkalmat adott arra, hogy az előadók folytassák a nap folyamán megkezdett eszmecsere-t.

A második napon történeti, nyelvészeti és régészeti előadások hangzottak el, Selmeczi László, a debreceni Déry Múzeum igazgatójának elnöklettel.

Wicker Erika kecskeméti régész az M3-as út nyomvonalának régészeti előmunkálatai során 6–8 méter átmérőjű körárkokat talált, amelyekről légi felvételeket is bemutatott. Minden bizonnyal kun szállások egykor körülárkolt jurtáinak nyomaira bukkant. A tatárjárás előtti időkben karámok maradványait is megtalálta. Hasonlók már máshol is kerültek elő. A nagyon érdekes régészeti lelet magyarázatát egyesek vitatták.

Horváth Ferenc szegedi régész Csengelénél tárt föl egy kun lovas sírt. Egy teljes fegyverzetével eltemetett harcos mellett feküdt felszerszámozott lovának csontváza. A Magyarországra betelepedett kunok első generációjából származott a lovas, aki lehetséges, hogy nem más, mint a területnek nevet adó Csengele.

Székely György kecskeméti régész a nyárlőrinci temető egész sor sírját leletei (pl. veretes övek) alapján kunnak határozta meg. Egyes megállapításait vitatták.

Pálóczi Horváth András budapesti régész a Kunság pusztásodási folyamatának elsősorban régészeti vonatkozásait (pl. terepbejárásai eredményeit) elemezte, összehasonlítva más forrásokkal.

Blazovich László történész, szegedi egyetemi tanár az alföldi középkori városfejlődés sajátosságait foglalta vázlatosan össze, s ebbe a keretbe helyezte bele a jász és kun területek lakosságának városokba költözését. Kimutatta, hogy jó néhány alföldi városnak volt jász vagy kun lakossága, ami a viszonylag csekély megmaradt okleveles anyaggal is igazolható.

A török Aydemir Hakan szegedi nyelvész a kun–magyar nyelvi kapcsolatok eddig kellőképpen nem vizsgált területére irányította rá a figyelmet: a moldvai magyarság kun szóátvételeire.

A kunszentmiklósi Baski Imre nyelvész egy már Gyárfás István által közölt, 1300-ból származó német nyelvű oklevél fontosságára mutatott rá. Ez az oklevél egy stíriai „Lube” nevű előkelő birtokos kunt említ. Baski Imre meggyőzően bizonyította, hogy a kun név Ulube(j) lehetett, ami „nagyúr” jelentésű. Arra utal, hogy IV. Béla hadjárata kapcsán, amikor a tartomány néhány évig magyar igazgatás alatt állt, bizonyára kun csapatainak vezetői is kaphattak birtokadományt. Közülük lehetett olyan, aki a magyar uralom megszűnése után is megmaradt ott birtokosnak.

A rendkívül jó hangulatú, igen színvonalas konferencia azzal ért véget, hogy az előadások megjelennek nyomtatásban is, ami a társrendezők közül a jászberényi Jász Múzeum feladata lesz. Örülnénk, ha mielőbb olvashatnánk a kötetet, annál is inkább, mivel az előző, 1995-ben tartott konferencia anyaga máig sem került kiadásra!

A tervek szerint öt év múlva a Felső-Kiskunságban, Kunszentmiklóson rendeznék meg a következő tanácskozást. Többek szerint érdemes lenne a konferenciák ütemezésén változtatni, s nem öt, hanem háromévenként összegezni az eredményeket.

A kun kutatás napjainkban már nem csupán néhány tucat szakember ügye, hanem egyre többeket érdeklő tevékenység. Bizonyítja ezt, hogy 1998-ban megalakult a Kun Szövetség, amelynek egyik célja a kun-kipcsak (kun, besenyő, tatár) öntudat és hagyományok ápolása és megőrzése, kapcsolattartás az Ázsiában élő kun-kipcsak népekkel.

Csorba Csaba

IX. Anyanyelvi Konferencia – Marosvásárhely

*„Az ember csak az anyanyelvéén
lehet önmagával azonos”
(Sütő András)*

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – eredeti nevén Anyanyelvi Konferencia, amelyet nagy küzdelmek árán még Lőrincze Lajos alapított az 1960-as évek végén –, négyévenként tartja közgyűlését. E nagy múltú intézmény – kezdetben mozgalom – legfontosabb célkitűzése mindig az volt, hogy a Magyarország határain túl élő magyarság anyanyelvi és kulturális identitását segítse megőrizni, ápolni, fejleszteni. A Társaság nevének első fele magát a *megvalósítandó programot*, a Konferencia elnevezés pedig az értékek folyamatosságát jelző iránymutatást jelenti. Ez az értékrend – a bennünket körülvevő gyorsan változó világban – a magyarság számára az állandóságot képviseli. Annak szem előtt tartását jelenti, hogy a magyar nyelv, a magyar kultúra, a magyar hagyományok és a magyar történelem egy és oszthatatlan, függetlenül attól, hogy ki, melyik országban, vagy a világ mely sarkában él. Azt, hogy a magyar nemzeti önazonosság fenntartása, erősítése a Kárpát-medencei és a nyugati szórványmagyarság körében a nemzeti lét egyik – ha nem a legfontosabb – sarokköve. A tagság a nyugati szórványban és a Kárpát-medencében élő magyarság értelmiségi rétegén – írókon, költőkön, újságírókon, pedagógusokon, könyvkiadókon és az egyházakon – keresztül az

egész magyarság számára fontos missziót végzett, és végez ma is. Végez annak ellenére, hogy ehhez az értékrendhez ragaszkodni, azt művelni nem is olyan magától értetődő és könnyű, mint azt a kívülálló gondolná. Hiszen a világban élő magyarságra is hatnak a politikai, gazdasági, társadalmi változások, befolyásolja őket a globalizáció, a kontinentális léptekkel és igényrendszerrel megjelenő európai integráció, a Kelet-Európában is erőteljesen formálódó regionális értékrendszer, magyarországi vonatkozásban a rendszerváltozás politikai kiteljesedése, illetve a határon túli magyarság életében végbemenő változások.

Az immár harmincéves múltra visszatekintő Anyanyelvi Konferencia stratégiájának sarokpontjait, hagyományait és törekvéseit az alábbi pontokban lehet összefoglalni:

– A magyar kultúra – mindenekelőtt a határon túl élő magyar nemzeti közösségek kulturális tevékenységének – támogatása és szervezése, különös tekintettel az anyanyelvi kultúra megőrzésére, gondozására és fejlesztésére. Ennek jegyében és érdekében értelmiségi találkozót, irodalmi, közművelődési, pedagógiai konferenciákat, ifjúsági tábortokat és vetélkedőket szerveznek. Így valik az Anyanyelvi Konferencia, az anyanyelvi mozgalom, az egyetemes magyar szolidaritás intézményévé, s mint ilyen igyekszik elősegíteni a magyarság kulturális és szellemi egységének helyreállítását, szerepet vállal a magyar-magyar párbeszéd szervezésében.

– Az anyaországra, a kisebbségi magyar közösségekre és a nyugati szórványokra tagolt magyarság kölcsönös információcseréjének és kulturális összefogásának támogatása és szervezése. Mint egyetemes magyar szervezet és mozgalom az európai demokratikus hagyományokra támaszkodva előmozdítani igyekszik a közép-európai régióban élő népek kölcsönös kiengesztelődését és együttműködését.

– A Társaságnak és az anyanyelvi mozgalomnak – civil szervezet lévén – nincs politikai arculata, de céljainak megvalósításában számít a Magyar Köztársaság mindenkori kormányára és az ország politikai eréjére.

A Magyar Nyelv és Kultúra Társaság eddig történetét nem kisebb nevek, mint: Bárczi Géza, Lőrincze Lajos, Imre Samu, Czine Mihály és Ginter Károly fémjelezték, akik őszinte és jó szándékú elkötelezettséggel szolgálták a magyar kultúra és az anyanyelvi oktatás ügyét. A három évtizedes munka eredményessége – az anyanyelvi mozgalom széles körben, mindenekelőtt a határokon túl élő magyar nemzeti közösségek körében tapasztalt megbecsülése, népszerűsége – igazolta ennek a stratégiának hitelességét. Az Anyanyelvi Konferenciák az összmagyarság szellemi és kulturális életének emlékeztető mérföldkövei voltak. (Budapest–Debrecen 1970., Szombathely 1974., Budapest 1977., Pécs 1981., Veszprém 1985., Kecskemét 1989., Esztergom 1992., Eger 1996.). A 2000. augusztus 10–14. között megrendezett IX. Anyanyelvi Konferencia jó alkalmat adott, hogy a Társaság tagjai újra kinyilvánítsák ragaszkodásukat alapvető eszméik és elveik iránt, illetve gondolatokat cseréljenek a megújulás nagy feladatairól.

A IX. Anyanyelvi Konferenciát történetében – reméljük hagyományteremtő – módon, Magyarország államhatárain túl, először rendezték meg Erdélyben, Marosvásárhelyen 2000. augusztus 10–15. között. Ezért az esemény nemcsak a vendéglátók számára volt különlegesen fontos és izgalmas, de többszörösen szimbolikus tartalommal is bírt.

A IX. Anyanyelvi Konferenciának Marosvásárhelyen a Bolyai Farkas Liceum – vagy ahogy ott mondják a Református Kollégium –, a magyar nemzeti kultúra ezen ősi fellegrádjának történelmi falai adtak otthont. Az ünnepi megnyitóra a magyaros szecesszió jegyében épült városi Kultúrpalotában került sor. A Konferencia, melyet Marosvásárhely új polgármestere dr. Dorin Florea mellett megtisztelt jelenlétével és üdvözlő szavaival *Fodor Imre* alpolgármester-helyettes (Marosvásárhely korábbi polgármestere), az Anyanyelvi Konferencia fő patronusa és helyi szervezője, *Visy Zsolt*, a Magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma helyettes államtitkára, *Kelemen Hunor*, a romániai Kulturális Minisztérium államtitkára, *Horváth János*, a Magyar Országgyűlés képviselője és *Markó Béla*, az RMDSZ elnöke. A Konferenciát *Sütő András* író közvetlen szavai és az anyanyelvről szóló szép gondolatai nyitották meg, melynek legszebb mondata a Konferencia mottója is lehetett volna: *Önmagammal azonos csak az anyanyelvemben lehetek.*

Az első nap délutánján a Bolyai Liceumban folytatódott a program. A plenáris ülésen a tanácskozás témája az „Együtt Európában – Anyanyelvűség és nemzeti identitás az integrálódó

Európában” gondolkörét boncolgatta. Először előadások hangzottak el: Együtt Európába. Kishépek reményei és lehetőségei; Magyarország, régió integráció; Anyanyelvűség, többnyelvűség, integráció; Az észak-amerikai integrációs folyamat tapasztalatai amerikai magyar szemmel. Majd korreferátumok következtek: *A magyar identitás megtartása a mai Amerikában; A magyar kulturális önazonosság intézményes háttere és egy új korszak lehetőségei/következményei; Európai elhelyezkedés és önazonosság; Erdély és az angol közvélemény; A hungarológiai felsőoktatás helyzete Magyarország határain kívül; Az amerikai magyarság kulturális önazonosságának megőrzése Amerika történetében; A szlovákiai magyarság az európai integrációban; Az egyházak jószolgálati az integrációban.* A vita során foglalkoztak még: az európai integráció kibontakozásával; az Európai Unió kiteljesedésének lehetőségeivel és pillanatnyi megtorpanásának okaival, illetve várható következményeivel; az anyanyelvhasználathoz és a nemzeti kultúrához való alapvető emberi jog törvénybe iktatott megvalósításával; a tudatosan vállalt anyanyelvi és kulturális nemzeti önazonosság kérdésével, amelyben az integráció nem a különbségek elhalványulását jelenti, hanem azok pozitív hajtóerővé váló társadalmi folyamatának összességét, illetve amely az összeurópai integráció egyik fontos alkotóelemévé kell váljon, mindezen megfontolások gyakorlati tennivalóival, várható feladataival és azok megoldásaival. Este a Kultúrpalotában a Marosvásárhelyi Polgármesteri Hivatal adott fogadást a Kárpát-medencei és a nyugati magyarság képviselőiben érkezett vendégek részére.

Az Anyanyelvi Konferencia legdinamikusabb és legaktívabb napját a szekcióülések jelentették. Nyolc szekcióban számoltak be a résztvevők az otthon, illetve a világban végzett tevékenységükről. *Anyanyelv, mint emberi jog* szekció: az anyanyelvhasználat jogáról az Európai Unióban; regionális problémákról és megoldásokról; a „Schengen-jelenség” hatásáról és következményeiről. *Egyházi* szekció: az egyház, mint nemzetek feletti intézmény, és mint a nemzeti értékek hordozója, őrzője és ápolója. *Hungarológiai* szekció: anyanyelvűség és kétnyelvűség, anyanyelvhasználat a nemzeti kisebbségben és a szórvány magyarságban; a magyar, mint idegen nyelv tanítása és tanulása. *Könyvkiadás* szekció: korszakváltás a kiadói témaválasztásban; anyanyelvűség-többnyelvűség a kiadói gyakorlatban, a magyaryelvű könyvtérjesztés beilleszkedése. *Irodalmi* szekció: anyanyelv, nemzet, nemzeti önismeret, nemzeti tudat az irodalomban, anyanyelvhasználat a mai irodalomban; a világirodalom hatásai a magyar irodalomra, szellemi/irodalmi jelenlétünk a kontinens közgondolkodásában. *Kulturális és egyesületi* szekció: az integráció és a kultúra lehetőségei és ellentmondásai; kulturális egyesületek és más szervezetek az anyanyelvápolásban; az egyesületek korszakváltása. *Pedagógiai* szekció: az egységes magyar nyelvhasználat és pedagógia a Kárpát-medencében; a szakoktatás helyzetének, a reformpedagógia alkalmazhatóságának, a pedagógusképzés és továbbképzés stratégiájának, a magyar nyelvű tankönyvek kiadásának gondjai. *Sajtó* szekció: a hírközlés integrálódása, a helyi hírek felértékelődése, ennek előnyei, hátrányai, periodikák nyelvi műfaji állapota, a terjesztés problémái; az elektronikus sajtó helyzete, határokat átvelő kulturális hatása. A nap végén megfogalmazták a IX. Anyanyelvi Konferencia zárónyilatkozatát, amelyet sajtóértekezleten tettek közzé.

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

IX. Anyanyelvi Konferenciájának

Zárónyilatkozata

Mi, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága Marosvásárhelyen, 2000. augusztus 10–14. között, államalapításunk 1000. évfordulóján megrendezett IX. Anyanyelvi Konferenciájának résztvevői örömmel fejezzük ki amiatt, hogy találkoznak a magyar kultúra egyik erdélyi központjában jöhetett létre.

Hiszünk abban, hogy

1.) *kontinensünk népeinek jóléte, politikai-gazdasági-kulturális fejlődésének esélyei egybeesnek az európai integrációs folyamat kibontakozásával az Európai Unióban való kiteljesedésével;*

2.) *az anyanyelvhasználat, az anyanyelvű oktatás és a nemzeti kultúra megélése minden nép alapvető emberi joga, ezt a valamennyi európai ország által elfogadott és törvénybe iktatott nemzetközi dokumentumok is előírják;*

3.) *kontinensünk azon népei és társadalmi erőitök igazán az integrációs folyamatot és lesznek hatékonyan az Európai Unió társadalmi alkotóelemei, amelyek tudatosan vállalják anyanyelvi és kulturális nemzeti önazonosságukat, mivel az integráció nem a különbözőségek elhalványulásának, hanem azok pozitív társadalmi hajtóerővé váló folyamatának összessége;*

4.) a Kárpát-medencei magyar nyelv és kultúra ápolása, nemzeti kisebbségekben való tudatos megélés is az összeurópai integráció egyik fontos alkotóeleme;

5.) e megfontolások minden magyar embertől, állami és civil intézménytől gyakorlati tennivalókat kívánnak, az anyanyelvhasználat, az anyanyelv oktatás és a kulturális élet széles területén.

Mindezek alapján valljuk, hogy

1.) a magyar nyelv, kultúra egy és oszthatatlan, függetlenül attól, hogy a nemzet részeit politikai határok, vagy földrajzi távolságok választják el egymástól;

2.) a magyar nemzetnek alapvető joga, hogy ezt a természetes egységet őrizze, fenntartsa, ápolja, fejlessze és erősítse;

3.) az európai integráció Magyarországot, az egész magyarságot és régió érdeke.

Ezért parancsoló követelménynek tekintjük

1.) olyan jogi, politikai és kulturális eszközrendszernek a létrehozását, amely a teljes magyar nemzet számára képes megszerezni az integrációs értékeit és eredményeit;

2.) a nagy hagyományú anyanyelvi mozgalomnak az egyetemes magyar szolidaritás és összefogás – minden pártpolitikától független, ugyanakkor minden felelős kormányzati és egyéb területtel rendszeres konzultációra kész – műhelyének, szellemi intézményének továbbfejlesztését;

3.) a küldetés szolgálatában a fiatal nemzedékek hatékony megszólítását és mozgósítását.

Mi, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága és annak IX. Anyanyelvi Konferenciája a magyarság jövője érdekében vállalt, megnövekedett feladatokat jelentő szolgálatunkban várjuk minden jóakarató ember közreműködését. Ugyanakkor elvárjuk, a magyar kormány, a magyarországi és annak határon túli magyar egyházak, magyar kulturális intézmények és szervezetek, a magyarországi és annak határain túli egész magyar civil társadalom támogatását is munkánkhoz.

Marosvásárhely, 2000. augusztus 14.

A vasárnap ökumenikus áhítattal kezdődött a református Vártemplom ódon falai között. Megható és felemelő érzés volt így együtt énekelni a magyar Himnuszt. Ezután egész napos kirándulásra indult a Konferencia. Szováta, Parajd, Bucsin-tető, Gyergyóalfalu érintésével Marosvécsig jártuk be a környéket. Az utolsó állomáson a Kemény-kastély kertjében felkerestük az „Erdélyi Helikon” kicsit ódon, időkoptatta köaszlatát, s az évszázados tölgyek alatt örök álmukat alvó báró Kemény János és Vass Albert költő sírját. Az Anyanyelvi Konferencia nevében Pomogáts Béla – a Társaság elnöke – emlékező szavai után koszorúkat helyeztünk el.

A hétfői nap a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaság tisztújító közgyűlésével telt el, melynek végén megválasztották az új elnökséget és a választmányt. (A Társasági régi-új elnöke ismét Pomogáts Béla lett.) A korszakváltás előtt álló Társaság IX. Anyanyelvi Konferenciáján valóban törekedett a megújulásra. Ennek első lépése volt, hogy 1992-től jogilag, 1996-tól de facto is véglegesen levált a Magyarok Világszövetségéről, amellyel addig szoros szervezeti szimbiózisban és gyakorlatilag ellenőrizetlen anyagi függésben élt. Kiépítette önálló létének gyakorlati feltételeit. Változást sürget az eddig sokat és sokféle feladatot vállalás, amelyek megszervezése és végrehajtása nagymértékben csökkentette mind a szellemi, mind az anyagi források hatékonyságát. A már korábban is életképtelennek bizonyuló szekciórendszer helyett az autonóm módon működő szakbizottságok létrehozása felé törekednek, s változtatni kívánnak mások által szervezett, de a Társaság által „támogatott” programok között feszülő (anyagi) érdekellentéteken, és meg kívánnak szabadulni a „pénzosztogató” szerepüktől. A Társaság érzékeli, hogy az által kitűzött és meghatározott értékrendhez ragaszkodni, és azt művelni nem is olyan könnyű. Érzékelik a határainkon túl élő magyarság életében végbemenő változásokat, és tudatában vannak annak a sokak számára egyre csüggesztőbb a nemzeti önazonosságuk fenntartása érdekében folyó küzdelem. Ezek közül is legnyomasztóbb az a méltatlan „történeti kontinuitásverseny”, amely a „ki volt itt előbb” ezeken a tájakon, kit törvényesít a földrajzi jelenlét történeti elsőbbségének joga? S ez a jelenség köti le a magyar értelmiségiek és magyar intézmények lakosságának idejét, lelki-szellemi energiáját. Hogy emléktáblákkal, emléknappokkal, szoboravatásokkal és műemlékek történeti hátterének tisztázásával szinte egzisztenciális küzdelmet kell folytatniuk a múlt birtoklásáért az azt elorozni akarókkal szemben, ahelyett hogy a napi élet jobbátételére, a jövő építésére fordíthatnák az erejüket.

De érzékelik a másik aggasztó jelenséget is, amelynek oka Magyarország integrálódása, illetve felvétele az Európai Unióba. Ez az úgynevezett „schengeni fobia”, amely kimondva-kimondatlanul hat a határon túli magyarság körében. Egyre inkább érzékelik, hogy 1920-ban és 1947-ben nemcsak egy idegen hatalom, de egy Európától egyre kilátástalanabbul leszakadó térségbe kényszerítették őket. A várható következmények nem is annyira a gyakorlati oldal felől okoznak nekik problémát (hiszen ezek adminisztratív eszközökkel aránylag könnyen áthidalhatók), hanem annak tudatformáló hatása: a méltánytalanság, az igazságtalanság, az értelmetlen kizártság vélt vagy valós érzése, amely csak növeli a keserűséget és készlet sokakat ösztönös menekülésre.

A harmadik jelenség a nyugati szóránymagyarság körében tapasztalható, amely egyrészt az emigrációs lét okának megszűntéből, a magyarországi rendszerváltozásból, másrészt a „hazamenni vagy maradni” mardosó dilemmájából, a sokszor létük és mondanivalójuk iránti bántó és sértő óhazai érdektelenségéből, egykor volt erős intézményei elsonvadásából, a felgyorsuló anyanyelvvesztésből és a visszafordíthatatlan asszimilációs folyamatokból fakad.

Jó törekvésnek látszik az ifjúsággal kapcsolatos új feladatok meghatározása és azok új programmá formálása, a nyelvi táborokban, kollégiumokon résztvevők „utógondozása”, a mind több fiatal és önkéntes segítő bevonása; a határon túli partnerkapcsolatokban a „hálót és nem halat adni” elv érvényesítése, az autonómiák érvényrejuttatása; a Nyelvünk és Kultúránk folyóirat kéthavi, később havilappá alakítása; az elektronikus kapcsolatok kialakítása és bővítése a naprakész használhatóság érdekében; a nyugati másod-harmad-negyed generációs utódok magyarságtudatának erősítése idegen nyelven.

A Konferencia érdemi munkájának összegzéséül idézek az elnökség beszámolójából: „Az ószövetségi prédikátor szerint »Megvan az ideje a kövek szétszórásának és megvan az ideje a kövek összerakásának.« A világ felgyorsult változásai közepette, amikor már egyre kevésbé az émociók, de sokkal inkább a racionális uralkodnak... helyzetünk egyértelmű és világos. Köveink nagymértékben szétszóródtak és szétszórattak. Akik ... figyelnek az idők jeleire, érezhetik: eljött az ideje a szétszórt és szétszóratt köveink egybegyűjtésének. Két dolgot tehetünk ... vagy egyen-egyenként hagyjuk szétporladni azokat, vagy ... a megmaradás és fejlődés erős várát építjük fel belőlük okosan, az utánunk jövő nemzedékeknek.” „Marosvásárhelyen ... azért vagyunk együtt és azért tanácskozunk, hogy a magunk eszközeivel mi is építsük azt az utat, amely bennünket, magyarokat ... együtt vezet el Európába, az európai közösség nemzetei közé.”

Végezetül a vendéglátó marosvásárhelyiekről el kell mondani, hogy szívük-lelkük benne volt a fogadásban. Nemcsak a Konferencia lebonyolításáról és a test táplálékairól gondoskodtak igen körültekintően, de még szellemi csemegékre is jutott erejükből, hogy csak a Teleki Könyvtár könyvritkaságait bemutató kiállítást, a Könyvtár-Múzeum részletes bemutatását és a könyvbemutató szervezését, illetve a helyi lapok híradásait említsük. Kedvességük, figyelmességük mellé mindig jutott egy mosoly, egy szíves szó, mely emlékeztetéssé tette az ott töltött négy napot. Otthon voltunk. Köszönjük. Bücsüzöl és köszönetül a házigazda liceum egykori professzorának, Bolyai Farkasnak szavait idézzük: „Isten veled, egyike a Múzsák hegye alatti halomnak ... s az emberiség művelésére szentelt falaidat, a viharok után visszatért napok és holdak fényén, messziről köszöntse mindig a jövő Maros.”

Halminé dr. Bartó Anna

Búcsú Nagy Károlytól

Nagy veszteség érte honismereti mozgalmunkat: elhunyt *Nagy Károly*, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület Bél Mátyás-díjas tiszteletbeli elnöke. 1929-ben született Bánhorvátiban, s egész életében hű maradt a tájegység, a Bán völgye, Ózd környéke és Gömör népéhez. A polgári iskolát Putnokon végezte, ifjú emberként megismerkedett a bányamunkával, majd a sárospataki tanítóképző intézetbe került. Újszász Kálmán és Kódoböcz József hatására ott szánta el magát a hivatás, a szülőföld, a hagyomány szolgálatára. Pedagógusként szép pályát futott be; volt falusi tanító, járási tanügy-igazgatási vezető, bányatelepi iskolaigazgató. Nevelőmunkájának alapiránya mindenütt azonos volt: az adott

tiszttségben és hatókörben növelni kívánta a fiatalság társadalmi esélyeit, s fölmutatni az elődöktől örökölt értékeket. Folyamatosan képezte magát, munka mellett egyetemi tanulmányokat végzett, történelemből és pedagógiából a budapesti tudományegyetemen szerzett középiskolai tanári oklevelet.

A honismereti munkával 1962 óta foglalkozott behatón az akkor alakult ózdi múzeumbarátkörben, valamint a belőle kinőtt Lajos Árpád Honismereti Körben, amelynek haláláig meghatározó vezető személyisége volt. Egyik alapítója és szerkesztője lett az 1970 és 1988 között rendszeresen megjelenő *Lakóhelyünk, Ózd* című periodikának, valamint 1977-től az *Ózdi Honismereti Közlemények* című kiadványsorozat tizenegy kötetének. 1980 óta nagy sikerrel hirdették meg az ózdi honismereti pályázatot, sikeresen ösztönözték vele a helytörténeti, néprajzi kutatást. Rendszeresen rendeztek kiállításokat és ismeretterjesztő előadásokat, szerveztek tanulmányutakat; jelen voltak regionális és országos konferenciákon, dolgozataik elismeréseként pedig a miskolci Herman Ottó Múzeum 1985-ben a körnek ítélte a megyei Istvánffy-díjat.

Amint azt Nagy Károly 1992-ben, a kör fennállásának 30. évfordulója alkalmából megfogalmazta: „Honismereti körünk komoly közművelődési missziót teljesít. E tájban valóságos kis sziget, s e sziget közössége nagy és szép feladatokat vállalt és végzett. Megragadtak minden alkalmat, hogy ápolják a tájhoz, a szülőföldhöz, a városhoz, a faluhoz való igazi tiszta kötődést, mellyel erősíteni kívánták a nemzethez való tartozás tudatát.” Szorgos, kiválóan felkészült önkéntes gyűjtők és kutatók sora nőtt ki e körből, közülük Nagy Károly mellett Dobossy László, Faggyas István, Vass Tibor, Németh Gyula, E. Kovács László, Saffarik Gyula, Molnár Mihály és mások nevét országosan is megismerték, hiszen együtt több mint 30 önálló kötetet jelentkezték.

A szervezőmunkában Nagy Károlyé volt a főszerep, de mindig talált időt arra, hogy kutatással és rendszeres publikációval társai számára példát mutasson. Összeállította a *Beszélnek a régi kövek*, valamint a *Régi históriák* című honismereti olvasókönyveket, Ózd város és környéke kistérségi helytörténeti olvasókönyvét, feldolgozta az Ózd környéki bányászat történetét, megírta egykori alma materé, a putnoki polgári iskola történetét, Almási Balogh Pál tudós orvosi életútját, az ózdi kórház históriáját, szülőfaluja krónikáját, könyvben örökölte meg Bakonyi Béla abaújszántói pedagógus tevékenységét, leírta a szentsimoni műemléktemplom értékeit, s több tucatnyi hosszabb-rövidebb tanulmánya jelent meg.

1990 októberében alakult újjá a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Bizottság, amely a mai megyei egyesület elődje, s amelynek elnöki tisztét 1996-ig Nagy Károly látta el nagy lelkesedéssel. (E közösség munkájáról beszámolt folyóiratunk 1994. évi 6. számában.) Amikor gyöngyülő egészségi állapota miatt e tiszttségétől megvált, az egyesület tiszteletbeli elnökévé választották. A betegség baljós jelei sem tudták letéríteni a tevékeny és alkotó élet útjáról, fáradhatatlanul szervezett tovább. Emlékhelyek kialakítását, emlékjelek állítását köszönhetjük neki, Kazinczy Gábor, Tompa Mihály, Almási Balogh Pál helyi kultuszának egyik fő irányítója volt.

Halála előtt egy héttel együtt voltunk a határ túloldalán, a gömöri Tornalján, hogy fölavassuk Kazinczy Ferenc és Kazinczy Lajos közös emléktábláját. Boldog volt, hogy kezdeményezése ott is sikerrel járt, hogy tartalmasan ünnepelhettünk. Köszöntőjében elhivatottsággal fogalmazta meg, „miért vagyunk itt”, milyen kötelességeink vannak a határon túl élő magyarsággal való együttműködésben. Amikor elköszöntünk egymástól, elsorolta a következő hetek reá váró feladatait; szellemi energiája legyőzni látszott a testi bajokat. Az életfolyam azonban hirtelen megszakadt, s 71. születésnapján tisztelői tömegétől kísérve helyezték a fáradhatatlan ember hamvait örök nyugalomra a városa által adományozott díszsírhelyben.

Gazdag életút zárult le Nagy Károly halálával, egy szinte pótolhatatlan erőforrással lett szegényebb a honismereti mozgalom. Munkájának elismerését jelzik kitüntetései. 1970-ben „Az oktatásügyi kiváló dolgozója” lett, 1985-ben Ortutay Gyula emlékérmét kapott, 1992-ben az Istvánffy Gyula-díj volt a jutalma, 1994-ben a megyei közgyűlés Alkotói-díjjal tüntette ki, 1997-ben megkapta a honismereti mozgalom legnagyobb elismerését, a Notitia Hungariae Emlékérmét, 1998-ban Ózd város díszpolgárává választották.

Barátai, munkatársai megőrzik emlékét, s megpróbálják követni példáját.

Kovács Dániel

In memoriam dr. Ferenczi István (1921–2000)

Szomorú hír érkezett Kolozsvárból: 2000. május 8-án a kincses városban súlyos betegség után elhunyt dr. Ferenczi István történész, egyetemi tanár, a Posta Béla által alapított neves régészeti iskola hagyományainak, Roska Márton, Kovács István, László Gyula munkásságának folytatója, az erdélyi magyar régészet kiemelkedő képviselője.

Ferenczi István Kolozsváron 1921. április 15-én született. Elemi- és középiskolai tanulmányait Apáczai híres „scholájában”, a kolozsvári Református Kollégiumban végezte, ahol saját vallomása szerint *Bíró Sándor* történelem és *Finta Gerő* magyar-latin szakos tanárok voltak rá a legnagyobb hatással. A történelmi múlt kutatásának szeretetét, szenvedélyét édesapjától *Ferenczi Sándor* régésztől örökölte, aki már gyermekkorában magával vitte ásatásaira.

Egyetemi tanulmányait a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem történelem-földrajz szakán kezdte, de a háború miatt, csak 1947-ben a Bolyai Tudományegyetemen fejezte be. 1949-ben doktorált *László Gyulánál* és *Tulogdi Jánosnál*.

1949-ben László Gyula Kolozsvárról való kényszerű távozása után Ferenczi átvette neves professzorától a régészeti előadásokat és azokat ő tartotta mindaddig, amíg ezt a diszciplínát magyar nyelven lehetett előadni. 1959-ben a Bolyai Tudományegyetem lejáratai kampánya keretében Ferenczi István *Bevezetés a régészetbe* című kurzusát románellenesnek minősítették és nyilvánosan megbélyegezték. Később megfosztották egyetemi katedrájától és az Erdélyi Történelmi Múzeumba helyezték, ahol 1982. évi nyugdíjazásáig osztályvezető volt.

A Bolyai Tudományegyetemen Ferenczi – Románia ókori története, *Bevezetés a régészetbe*, Az általános népraiz alapelemei címmel – több alapkurzust tanított. Egykori hallgatói tanúsítják, hogy előadásait tudományos igényesség, szemléletesség, élvezetes előadásmód jellemezték; lelkiismeretessége, szerénysége példaértékű volt.

Tudományos érdeklődése, régészeti munkássága Erdély egész területét átfogta, a magyar történetkutatás több homályos kérdését tisztázta, számos fehér folt eltüntetésére vállalkozott. Nemzetközi elismertséget az erdélyi római limes kutatásával szerzett. Ez a téma egyetemi éveitől foglalkoztatta, első jelentősebb publikációja *Régészeti megfigyelések a Limes Dacicus északnyugati szakaszán* (Kolozsvár, 1941) címmel jelent meg. Évtizedekig tartó kutatásaival bebizonyította, hogy az Erdélyben föllelhető római limes mélységében tagozott volt és ezáltal eltért a nyugat-európaiától.

Ferenczi István kutatta az erdélyi rézkori- és kora vaskori nemzetségek történetét és a Hunyad megyei dák várrendszer különféle vonatkozásait. Ez utóbbi témáról hézagpótló összefoglalóját (*Dák várak és települések délnyugat Erdélyben*. Bukarest, 1989.) román nyelven közölte.

Szívéhez legközelebb természetesen a magyarság kora középkorának régészete állt. Átfogó régészeti terepbejárásai, kiegészítő ásatásai *Erdély legkorábbi keleti védelmi rendszerének* alaposabb megismeréséhez vezettek (ezeket a kutatásokat többnyire testvérével Ferenczi Géza régésszel végezte). Feltárta, hogy ez a védelmi rendszer a Keleti-Kárpátok vonalát belső oldalról követte, és amely az ún. *égett cserépfalú várak* sorából állt Krasznától, Kozárváron (Dés), Besztercén, Dobokán, Küküllőváron át Fogarasig, illetve Brassóig. Megállapítása szerint ezek a földvárak a X. század második felében és a XI. század elején épültek, mélységben tagoltak voltak és a folyóölgyeket, kora középkori utakat védték.

Legjelentősebb kora középkori kutatása Szent László király (1077–1095) által megkezdett erdélyi védelmi rendszer fölfedezésével és igazolásával végződött. (*Székely gyepűk*. Korunk, 1972. 2.). László király ugyanis az első védelmi vonalat, mely már nem nyújtott kellő védelmet, felhagyta, illetve keletebbre helyezte. A XI. század utolsó negyedében kiépítette a Keleti-Kárpátok belső szegélyére támaszkodó, mélységében tagozott *mészhabarccsal kötött kőfalú várakból* álló védelmi vonalat. Ferenczi István e várrendszer létezését a *Rabsonné-* (Parajd), *Tártód-* (Székelyvarság), *Firtos* (Korond), *Budvár* (Székelyudvarhely), *Kustaly-* (Homoródoklánd) stb. várakban folytatott ásatásaival fényesen igazolta. Véleménye szerint ezen építési szakasz idejére tehető a Hargitán észak-déli irányban kiépített töltésvonalat is, amit Orbán Balázs *kakasbarázdának* nevezett. Ezekben a várakban Ferenczi szerint csak egymást váltó kisebb csa-

patok időztek, amelyek a Keleti-Kárpátok hágóit ellenőrizték és a portyázó ellenséget feltartóztatták, de nagyobb sereggel nem vehették fel a harcot.

Egyik kedvenc kutatási területe *Kalotaszeg* volt, az itt végzett régészeti megfigyeléseinek, ásatásainak eredményeit *Régészet-helyrajzi kutatások Kolozsvárott és környékén* című tanulmányában közölte (Studia Universitatis Babe-Bolyai, 1962. 2.). Ferenczi István fontosnak tartotta a századok folyamán eltűnt erdélyi falvak régészeti vizsgálatát, ebből a célból 1977-ben a kalotaszegi Kőrösfő határában az elpusztult *Ordományos* középkori település feltárására e sorok írójával és a helybéli iskolásokkal régészeti kutatásokba kezdett. A hatalom azonban nem nézte jó szemmel e kezdeményezést, folytatását rövid úton megakadályozta.

László Gyula „*kettős honfoglalás*” elmélete tekintetében Ferenczi egykori professzora véleményét osztotta. Meggyőződése szerint a 670–680-as években a Kárpát-medencében *ősmagyar népcsoport* települt, amelyet *onogur-bolgár uralkodó réteg* vezetett. A több mint két évszázados együttélés során az ősmagyar tömeg beolvasztotta a türk-nyelvű uralkodó réteget. Árpád népének beköltözésekor tehát az onogur-ősmagyar ötvöztető népesség már jelen volt a Kárpát-medencében.

Az erdélyi Mezőség magyarságának letelepedését vizsgálva – főleg nyelvészeti, kisebb mértékben régészeti leletek alapján – arra a következtetésre jutott, hogy e terület magyar népe a 670-es években költözött be a Kárpát-medencébe. Tovább menve úgy vélte – a mezőségi magyar nyelv és a moldvai csángók nyelvének szoros kapcsolata alapján –, hogy az archaikus mezőségi nyelvterület kialakulása azonos időben történt a csángó-lakterület létrejöttével. Mindehhez hozzájárult, hogy a kérdés végleges megválaszolására csak széleskörű régészeti ásatások után kerülhet sor, amelyre az erdélyi magyarságnak sajnos már hét évtizede nincs lehetősége.

Élete utolsó éveiben két jelentős összefoglaló munkát jelentetett meg: *Észrevételek az erdélyi rézkor keleti népi és műveltségi elemeivel kapcsolatban* (Szolnok, 1997.) és a *Besenyő szállások a Nagy-Szamos–Sajó mentén* (Székelyudvarhely, 1999.) címmel.

1993–1995 között több alkalommal a *pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem* bölcsészettudományi karának vendégtanára volt, 1996-ban az egyetem *disz doktorává* avatták. Tarsolyában még sok megkezdett munka, terv volt, amelynek befejezésére, elvégzésére, az erdélyi magyar tudományosság nagy kárára már nem jutott ideje.

Ferenczi Istvánt a *Vajdasdon* (Fehér megye) lévő családi sírba temették. Nyugodjon békében!

Sebestyén Kálmán

In memoriam: Koppány János

(1913. október 10.–2000. április 9.)

Bücsút veszek Koppány Jánostól, Tótkomlós nyugalmazott evangélikus lelkészétől, a dél-alföldi szlovákság néprajzának és nyelvjárásának jeles és fáradszóró kutatójától.

Koppány János Pitvaroson született. Édesapja gazdálkodott a maga alig hét hold földjén, amíg az I. világháborúban, a volhiniai harcokban 1915-ben el nem tűnt. Az orosz front húsdrálójának áldozata lett 1943-ban bátyja, Mátyás is. Koppány János 1920 őszén kezdte meg iskolai tanulmányait, s a 4. osztályban már ő volt a legjobb tanuló. 1924-ben a makói, 1925-ben pedig a szarvasi gimnázium tanulója, itt ugyanis kevesebbe került az ellátás. Ötödikes korában a cserkészéletet is megszerelte, táborozásra azonban nem volt módja, mert a nyári vakációban otthon kellett segítenie a mezei munkában.

Érettségi után – akkori szokás szerint – önkéntes katoná lett, s mint karpaszományos szolgált a 9. honvéd gyalogezrednél 1933. július 10-től–1934. szeptember 20-ig. Innen leszerelve, 1934. szeptember végén felvették Sopronban, az evangélikus teológiára. 1940 júniusában, mint tartalékos zászlóst behívták katonának. Október elsejével püspöke Vácra küldi segédlelkésznek. 1941. szeptember elsejétől pedig Szentésre került segédlelkésznek – fábián-

sebestényi kihelyezéssel. Itt a tanyavilágban élő szórvány hívek lelki gondozása hárult rá. A lelkeszi munka mellett népműveléssel is foglalkozott. 1942. szeptember 1-től püspöke Pitvarosra, a szülőfalujába önálló hitoktatónak nevezte ki. Itt és a szomszédos Csanádalbertin lett leventeparancsnok is.

1944. június 4-én újra behívták Sopronba, ahol a 7. gyaloghadosztály protestáns vezető lelkésze lett – főhadnagyi rangban. Hadosztályukat július 17-én vetették be a szovjet fronton. 1945. április 4-től–1948. július 31-ig különféle szovjet táborokban volt hadifogoly, ahol századparancsnokként, zászlóaljparancsnok-helyettesként, s táborparancsnokként is tevékenykedett. Rendszeresen tartott istentiszteleteket, úrvacsoraosztást és lelki gondozást.

Mire hazakerült Pitvarosra, a falu lakosságának mintegy 80 %-a áttelepült Csehszlovákiába, így itt megszűnt a létjogosultsága. 1948. október 15-én került Tótkomlóra hitoktatónak. 1951. június 27-én megnősült. Feleségül vette Osztrólcucky Erzsébet tanárnőt, mely házasságból született Zoltán, Márta és Tamás nevű gyermekek. 1952-től mint segédlelkész, majd 1953. szeptember 20-tól parókus lelkészként tevékenykedett Tótkomlóson, egészen 1983. december 31-ig, nyugdíjba vonulásáig.

A falusi és a tanyai hívei látogatása során tapasztalta, milyen értékek pusztulnak el a tévesztés során. Úgy gondolta, ezeket a jövő számára meg kell menteni! 1956 tavaszán tudatosan megkezdte a gyűjtést. Egy év múlva megalapította a szlovák néprajzi gyűjteményét, mely idővel 1067 darabra szaporodott. Ezt 1981-ben megvásárolta Tótkomlós Község Tanácsa, és több költözés után a presbiteri házban nyert végleges elhelyezést. A nagyközönség által is látogatható gyűjteményt Koppány János haláláig vezette és gondozta.

Lelkeszi munkája mellett nagy érdeklődéssel vett részt a Szlovák Szövetség, valamint a Néprajzi Társaság által rendezett néprajzi és nyelvjárási táborokban, gyűjtőtalálkozókon, s különféle rendezvényeken. Rendszeresen részt vett a Néprajzi Múzeum által kiírt pályázatokon, 19 értékes pályamunkát készített. Írásainak sorát a Bibliográfiában mutatjuk be.

Gyűjtőmunkája elismerésül a nagyközönség fejlesztéséért 1975-ben Tótkomlós Község Tanácsától ezüstplakettet, 1981-ben a Magyar Néprajzi Társaságtól kiváló gyűjtőmunkája elismeréseként Sebestény Gyula-emlékérmet, 1986-ban Tótkomlós Község Tanácsától „A nagyközönség fejlesztéséért” című Emlékplakett ezüst fokozatát, 1995-ben Tótkomlós Város Önkormányzati Képviselő-testületétől, „Tótkomlós – Slovensky Komlós Pro Urbe-díját” kapta meg, 1997-ben A Magyarországi Szlovákok Szövetsége „Életművéért kittüntetés”-ben részesítette a „magyarországi szlovák kisebbség érdekében kifejtett kiváló tevékenységéért”. Mindezekon kívül 17 emléklap és oklevél nyugtázza Koppány János sokirányú, kiváló munkásságát.

A méreteiben is impozáns tótkomlósi evangélikus templomban Tábornak László evangélikus esperes így kezdte búcsúztatóját a kilenc evangélikus lelkész és a templomot megtöltő gyászolók jelenlétében az elhunyt koporsójánál:

„Mondom nektek: mi mindig búcsúzunk,
Az éjtől reggel, a naptól este,
A színektől, ha szürke por belepte,
A csöndtől, mikor hang zavarta fel,
A hangtól, mikor csendbe halkul el...”

Reményik Sándor erdélyi költő sorai után hosszan méltatta az elhunyt Koppány János egyházi és világi érdemeit.

A méltó és emlékezetes templomi szertartás befejezése után végeláthatatlan gyászoló-tiszteelő, végtisztességadó tömeg kísért a temetőbe, ahol az elhunyt végakarátának megfelelően Zoltán nevű fia mellé helyezték örök nyugalomra.

Kedves János Bátyám! Nyugodjál békében!

Rác Sándor

Koppány János főbb művei: Kukucsakajáték Tótkomlóson. Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve, 1961–1962. 275–277. old.; Adatok a tótkomlósi idénymunkások vándorlásairól, életéről – visszaemlékezések alapján. Orosházi Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve, 1963–1964. 197–206. old.; Egy alföldi szlovák pingáló asszony. Békési Élet, 1972. 3. sz. 485–490. old.; Tótkomlósi gyermekjátékok sárral, földdel. Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 1974. 3. sz. 117–134. old.; A tótkomlósi gyülekezet. Evangélikus Élet, 1975. január 26.; Hálaadás Tótkomlóson. Evangélikus Élet, 1976. június 13.; Robotnicke Skupiny u

dolnozemských Slovákov. (Munkásbandák az alföldi szlovákoknál); Národopis Slovákov V Madarsku. Bp., 1979. 277–294. old.; Hogyan lettem gyűjtő? Orosházi Juhász Balázs Gyűjtőklub Évkönyve, 1980. 1981. 73–79. old.; Harangozók és harangozási szokások Tótkomlóson. Vallási néprajz II. kötet. ELTE Folklóre Tanszék, 1985.; Papucsgyár Tótkomlóson. Békés Megyei Népújság, 1987. január 17.; A tótkomlósi evangélikus templom. Békés Megyei Népújság, 1988. május 28.; A mi értékeink. Komlói Hírmondó, 1993. június; Népi kismesterségek. Cséplőbandák. Summások. In: Tótkomlós néprajza, 1996. 101–144. old.; Rend és szokás a szlovák evangélikus istentiszteleteken. In: Tótkomlós néprajza, 1996. 275–309. old.; Egyházközségek. In: Tótkomlós néprajza, 1996. 253–265. old.; Jel + ige. Lelkészsírók antológiája. Accordia Kiadó, 1999. 176–182. old.

A Néprajzi Múzeumban Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázaton díjazott pályamunkái: Harangozók és harangozással kapcsolatos szokások (1956), Dávid-napi legényjáték a tótkomlósi tanyákon (1957), Halál és dolgai a tótkomlósi szlovákoknál (1968), Kemence élete Tótkomlóson (1965), Ragadványnevek Tótkomlóson (1967), Népszokások és az evangélikus istentisztelet (1974), Föld és sár a tótkomlósi ember kezén (1972), Mértékek-értékek és arányok a komlói szlovákoknál (1974), Géppel való cseplés Tótkomlóson és Pitvaroson (1974), Népi foglalkozások I. rész. (Tetőfedő nádazó, szappanfőző, kenyérsütő, kenőösszony, cukrásznő), 1978, Népi foglalkozások II. rész (Papucsos, favillakészítő, szénégető, cserhántó, tarhonyakészítő) 1987, Versek és verselők a tótkomlósi lakodalomban (1986), Pitvaros helyrajzi nevei 1920–1944 között (1985), Méhészkedés az alföldi szlovákoknál (1988), Kosárfonás (1988), Káposztasavanyítás Tótkomlóson (1988), Méhészkedés az alföldi szlovákoknál (1989), 1990-ben III. díjat nyert. (Pályamunka címe ismeretlen!) 1994-ben I. díjat nyert. (Pályamunka címe ismeretlen!)

„Úgy dolgozz, mintha örökké élnél...”

Kálmán Gyula (1913–2000)*

Mezőkomáromot, ahol élt, Mezőföldnek jelzik a térképkészítők. Ahol gyermekkorában a diófás szülőházból kitekintett, a patakok felett kis hidak íveltek, a vizek folyása olyan egyenes volt, akár egy mérnöki tusvonal. Balatonkilitiben született, ahol a sziltyós nádasok a vadkacsákkal, a rétt a fűrjekkel, fácánokkal, szilfaligetekkel a mindenkori csodát jelentették Kálmán Gyulának. A kertészkedés, a méhészet és a szőlészet bukolikus mesterseégei az életet és a derűt erősítve versenyeztek egymással. A Somogyország történetét őrző Koppány-patak, Jut, a Sió, Szabadi, s a kibukkanó Balaton, Kiliti környéke ihlető, igazi tanítóként vezérelte életét.

Kálmán Gyula 1913. március 1-jén született. A siófoki polgári iskolára mindig nagy tisztelettel és hálával gondolt vissza, mert az első, de soha el nem múló művészi, esztétikai hatások itt érték. Itt biztatta *Varjas Margit* rajzlanár a faragásra, kezdeti sikereit is itt érte el. Édesapja mellett tanulta ki a bognármesterséget, minden vágya és törekvése az volt, hogy mint iparos keresse meg a kenyerét, hogy kiváló, keresett mester legyen. Különös jelentőségű az a körülmény, hogy nagyapja, apja, aztán ő maga is fával foglalkozó iparos: bognár volt. Nemzedéken keresztül közvetlen kapcsolatban állt a fával, ismerte minden tulajdonságát, megmunkálásának lehetőségeit, módjait, eszközeit.

Kálmán Gyula kétségtelenül a legkarakteresebb népi iparművészeink egyike volt. Nemcsak gömbüvegborításokat faragott, hanem sokminden más is, a fafaragó pásztorművészet készségeit is. Különös gonddal fordult azonban a külsős faipari munkát igénylő tárgyak készítése-fa faragása felé: dobozok, bútorok, keretek-rámák kerültek ki a keze alól. Tanult mester volt, Mezőkomáromban dolgozta ki – a somogyi fafaragók legnemesebb hagyományait folytatva – sajátos, egyéni stílusát. Leginkább a mélyített faragást szerette, de áttört tárgyakat is készített. Tárgyait viasszal és gyenge, a fa természetes színét meg nem változtató politúr-réteggel fényezte.

Lengyel Györgyi, Kálmán Gyula fafaragó művészetének egyik első méltatója, 1961-ben megállapította, hogy stílusfejlődésére nagy hatással volt már gyermekkorában megnyilvánuló széleskörű érdeklődése. Motívumkincsének központjában a lendületesen faragott, jól ki-

* Kálmán Gyula 2000. július 4-én hunyt el. Végso búcsút július 14-én vettek tőle a mezőkomáromi temetőben. (Szerk.)

emelkedő szív minták és a gazdagon burjánzó, nagy formátumú levelek állnak. Mind a szív-, mind pedig a levélminták felületeit aprólékosan díszítette, magába a mintába befaragott levélerezettel, apróbb levelekkel, levélformákkal. Jól megkomponálta a rendelkezésre álló teljes felületet, faragásai ilyenformán sajátosan telítettek. Kálmán Gyulát méltán és megérdemelten tekinthetjük a Mezőföld hagyományteremtő művészenek, s az általa létrehozott díszítőkincset *mezőföldi motívumoknak!* A magyar népdalok kép és szimbólumgazdagságának méltó párhuzama ez a késsel karcolt, vésett világ.

Kálmán Gyula munkái szépszámmal eljutottak külföldre, még a tengerentúltra is. Alapító tagja volt (1954-ben) a budapesti Népművészek Háziiipari Szövetkezetének, s az ide küldött művei nagy részét az állam exportálta. Munkái közös (magyar népművészeti) kiállításokon szerepeltek szerte a világban (Moszkva, Peking, USA és Európa számos országában). Faragásai a siófoki Kálmán Imre Múzeumon kívül a Néprajzi Múzeumban, a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban és a mezőkomáromi Népművészeti Gyűjteményben, a dégi Mezőgazdasági Tájékmúzeumban található. Budapesten a Kodály Zoltán Múzeumban két nagyméretű levéltartó doboza látható, amelyeket a zeneszerző haláláig íróasztalán őrzött, s ma is azt díszíti.

Egyéni gyűjteményes kiállításai voltak: Mezőkomáromban (1974), Székesfehérváron (1979), Inotán (1980), Csornán (1982), Enyingen (1986), 1978-ban Veress Ferenc festőművésszel a velencei Kápolna Galériában, és Siófokon (1994). Munkásságát az alábbi kitüntetésekkel ismerték el: Népi Iparművész (1954), Népművészet mestere (1966), Velinszky-díj (1970), Aranyplakett (Vancouver, Kanada 1976, 1978, 1979), Szocialista Kultúráért (1983), Vörösmarty-díj (1997), Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkereszt (1998). Kálmán Gyula 1996 januárjában készítette utolsó alkotásait: karcolt és faragott kobakokat. A méhészkedést 1999 őszéig folytatta.

Kálmán Gyula egy alkalommal elmondta nekem, hogy szülői örökségként dédelget és követ egy parancsot: *„úgy dolgozz, mintha örökké élnél, és úgy imádkozz, mintha holnap meghalnál!”* Ennek szellemében élte le életét a népművészet mestere.

Nyugodj békében, Isten veled kedves Gyula bátyám!

Matyikó Sebestyén József

KÖNYVESPOLC

Száz Magyar Falu Könyvesháza

1999 márciusában alakult meg az a szellemi vállalkozás, amely célul tűzte ki, hogy a keresztény magyar államiság millenniumának tiszteletére elkészített és megjelentetett száz olyan magyar falu kismonográfiáját, amelyek kifejezői a magyar azonosság tudatnak, s amelyek a múlttól a jelenig ívelő évezredek folyamatait is jelképezik. A száz kötet együttes terjedelme több mint 20 ezer oldal. Ennek megírásához csaknem másfélszáz szerzőt kellett keresni és találni, tehát a kötetek mintegy fele nem egyetlen szerző munkája. Az egységesség érdekében arra törekedtek, hogy lehetőleg minden megyének a kötetét egy-egy szerkesztő tartsa kezében. Ez azonban csak részben sikerült, így a szerkesztők létszáma harminc lett.

Merész vállalkozás ez, hiszen eddig valamilyen hasonló településmonográfiai vállalkozás torzó maradt. Gondoljuk csak végig! A Sziklay János és Borovszky Samu szerkesztette *Magyarország vármegyei és városai* sorozatból 1896–1914 között (tehát csaknem két évtized leforgása alatt) 21 vármegye leírása jelent meg 24 kötetben. Ladányi Miksa szerkesztésében a *Magyar városok és vármegyék monográfiája* sorozatában 1927–1942 között (tehát másfél évtized alatt) 28 kötet jelent meg. Csikvári Antal szerkesztésében a *Vármegyei Szociográfiák* sorozat még eddig sem jutott (a háború miatt), 1938–1943 között (tehát alig több mint fél évtized alatt) 15 része látott napvilágot, 9 kötetben. Még kisebb terjedelmű a Baranya megyei helységeket feldolgozó *Községi adattár*, amelyet 1941–1944 között a Magyar Szociográfiai Intézet jelentetett meg – mindössze nyolc füzetet számlál.

A CEBA Kiadó ugyan a Borovszky-féle sorozat mintájára egy csaknem teljesé vált (Vas megye hiányzik) megyei kézikönyv sorozatot jelentetett meg az elmúlt években, azonban ennek a színvonalára rendkívül egyenlően. A falvak jelentős részének bemutatása kifejezetten dilettáns munka, a szerzők és a szerkesztők hozzá nem értéséről tanuskodik. Viszont – ha hinni lehet a híreknek – sikeres üzleti vállalkozásnak bizonyult.

Mindezek után 1999-ben megjelent a Száz Magyar Falu Kht. prospektusa, amelyben azt ígérték, hogy 2000 januárja és 2001 augusztusa között száz magyar falu kemény kötésű kismonográfiáját kaphatják meg az olvasók, kötetenként 1850 forintot áron. Az előfizetőknek egy-egy teljes megyei sorozat megvásárlása, vagy tíz (illetve többször tíz) kötet megrendelése esetén különféle kedvezményeket helyeztek kilátásba. 2000 őszén úgy tűnik, hogy egyes szerzők kései kézirat-leadása miatt lesz némi időbeli csúszás, de 2001 végére remélhetőleg teljesé válik a sorozat. Ez is fantasztikus teljesítmény, hiszen átlagosan *hétente* jelenik meg a sorozat egy-egy köteté, s ilyen gyorsaság még igénytelen, idegen nyelvből fordított füzetes

ponyvánál sem kis dolog, pedig azok szerkesztése e kötetekhez képes rutin-feladat.

A falvakat úgy válogatták össze, hogy 19 megyénk mindegyike legalább három, s legfeljebb hat faluval legyen képviselve. Arra is ügyeltek, hogy legyen közöttük nemzetiségek lakta település is. A határon túli magyar településeket – mutatóban – a Felvidékről, Kárpátaljáról, a Délvidékről, Burgenlandból egy-egy, Erdélyből két falu képviseli.

Természetesen a válogatással lehet vitatkozni, s nem kevesen vitatják is, ám akkor, amikor egy-, két-, háromszáz település közül kell megyénként néhányat kiválasztani, akkor „jó”, s főleg „tökéletes” döntés egyszerűen lehetetlen. S az is tény, hogy a kiválasztott száz település közül alig tarthatni az, amelyről az elmúlt évtizedben valamiféle terjedelmesebb történeti feldolgozás megjelent. Tehát az, hogy ennyi faluról kismonográfiát kaphat kezébe az olvasó, e vállalkozásnak elévülhetetlen és eltagadhatatlan érdeme.

A tetszetős, jól kézbe simuló, szép formátumú, igényesen tervezett és tipografizált kötetek szolid, nem hivalkodó külleműek. A címlapon egy-egy falu lakóiról készült századfordulóbeli fénykép látható. A hátlapon a sorozat faluinak abcéje rendbe szedett listája, kiemelve az adott kötetben szereplő falu nevét. A kötetek csak fekete-fehér képeket tartalmaznak. A többszín nyomás elmaradásának bizonyára pénzügyi okai lehetnek. A színes képeket azonban pótolja a kötetek szép, elegáns stílusban írt szövege, s egyébként is a közölt dokumentumok (főleg régi fotók) döntő többsége eredetileg sem volt színes!

A kötetek terjedelme 200 oldalnyi. Ennek mintegy a harmadát teszik ki a képek-táblázatok és dokumentumok hasonmásai. Adattár (függelék), bibliográfia (források), rövid összefoglaló (magyar, angol, német nyelven) egészíti ki minden kötet szövegét.

A feszesen szerkesztett kötetek rövid, tömör, mindemellett olvasmányos áttekintést adnak egy-egy településről. Sem a földrajzi kép, sem a történeti események, sem a művelődés, sem a társadalom, sem a hagyományok bemutatása nem éri el alaposágban az ilyen tárgyú szaktanulmányokat. De nem is ez a cél. Aki részletekre kíváncsi, azokban óhajt elmélyedni, azokat bőségesen és alaposan tájékoztatja a források felsorolása. Viszont az érdeklődő ember, ha néhány estét rászán, akkor élvezettel olvashatja végig az egy-egy települést bemutató köteteket. Nagyon fontos az is, hogy a függelékben közli az utóbbi fél évezred különböző időpontból származó népesség összeírásainak névanyagát, sőt – ha van – a középkori neveket is. Ez igen fontos, hiszen minden település névvel bíró emberek közössége, s ennek a közösségnek a sorsát csak úgy követhetjük századokon keresztül, ha ismerjük a neveket. Nagyon sok régebbi (s nem

kevés újabb) – e köteteknél jóval terjedelmesebb – monográfia éppen ennek a követelménynek „elfelejt” eleget tenni. Az adattárban (függelékben) közölt dokumentumoknak a főszerzőtől való elkülönítése szerencsés megoldás, mert így a történeti áttekintés menetét nem bontják meg, s ráadásul tematikailag kiemelve jobban tanulmányozhatók.

Az az információ, amit a *Száz Magyar Falu Könyvesháza* kötetéből az olvasó megszerezhet, az többnyire elegendő mennyiségű. Elegendő annak, aki helyben élve családjá gyökereire kíváncsi. Elegendő annak, aki elszármazva a régi kütödések keresi. Elegendő annak, aki egyszerűen szeretne minél több falut (legalább könyvből) megismerni, s szeretné látni, miben hasonlítanak egymásra, s miben különböznek egymástól. Hasznosan forgathatja általános- és középiskolás diák és tanár, s a szeminárium vagy szakdolgozatához biztos kiindulási pontot talál benne a főiskolai, illetve egyetemi hallgató.

A következőket és szigorú szerkesztés érdeme, hogy a kötetek szövege egységes rendszer szerint tagolódik. Ez lehetővé teszi, hogy száz települést igen sok szempont szerint össze lehessen hasonlítani egymással. Ennek a jelentősége szinte felmérhetetlen, hiszen mind az említett sorozatok, mind az elmúlt évszázad különféle falumonográfiái egyik legnagyobb hiányossága, hogy ahány, annyiféle szerkezetű. Az érdeklődő olvasó (s a kutató) csak igen fáradságos munkával képes összehasonlító anyagot kigyűjteni az egyes kötetekből.

Napjainkban szinte minden falunak van saját „monográfusa”, aki lelkesen, több-kevesebb hozzázártással kazalnyi dokumentumot hordott össze egy-egy település múltjáról. Amikor, ha egységes rendszer szerint, magas tudományos színvonalon, mégis közérthetően megírt monográfia sorozathoz keres egy kiadó szakembereket, nem könnyű a választás. Nagyon szűk azoknak a táborra, akik vállalkoznak ilyen munkára, betartva a határidőket, a kiadó szabta – ésszerű – kötöttségeket. Száz ilyen kötet megírására megfelelő szerzőket találni – ha sikerül – már önmagában is különleges rekord, hiszen kisebb-nagyobb helyi monográfiák egész sora „vérzett el” a szerzőkiválasztás nehézségein. Vagy a kötet színvonala lett rendkívül egyenetlen és szembeszökően hiányos, vagy el sem készült a mű, néhány ember felelőtlensége miatt. Jelen sorozat olvasója egyebet nem tehet, mint hogy azért szorítsa, hogy a kiadó felülkerekedjen a személyi akadályokon és sikerüljön mindvégig tartani az első kötetek kimagaslóan jó színvonalát.

2000 szeptember végén, ezen ismertető íráskor, a megjelent kötetek száma elérte a húszat. A Dunántúlról a Tolna megyei Gyöng, Sióagárd és Kölesd (azaz már csak Ozora hiányzik a vállalt sorból), Baranya megyéből Magyarereggy, Győr-Ménfőcsanak-Sopron megyéből Sopronhórvás, Vas megyéből Bük, Zala megyéből Söjtör, Veszprém megyéből Üngd, Fejér megyéből Martonvásár és Lovasberény jelent meg. Észak-Magyarországról Nagybörzsöny (Pest megye), Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből Bükkszentkereszt került ki a nyomdából. Az Alföldet négy Csongrád megyei település (Mártély, Apátfalva, Magyarcsanak és

Ópusztaszer) képviseli (Földeák hiányzik már csak e megyéből). Pest megyéből Ócsa és Tápióbicske, Jász-Nagykun-Szolnok megyéből Nagyiván, Hajdú-Bihar megyéből Hajdúsámson látott napvilágot. Napokon belül követi ezeket a Vas megyei Felsőszőlőket és a Heves megyei Noszvajt bemutató kötet.

Természetesen – terjedelmi okok miatt – nem lehet írásunk feladata valamennyi kötet egyenkénti ismertetése. Csúpn arra vállalkozhattam, hogy néhány műből „szemelgessék”. Ez a válogatás természetesen bizonyos értelemben szubjektív – miért is tagadnám?

Búza Péter a Söjtör-kötet írója, aki a sorozat fő mozgatójának számít. A falu nevezetessége, hogy Deák Ferenc szülőhelye. A meglepő, hogy ennek ellenére eddig mostohán bánt vele a helytörténeti kutatás. A sorozatban megjelenő kütűnő kötet tőri meg a „hallgatás falát”.

Glósz József nevéhez fűződik a Kölesd-kismonográfia, Szilágyi Mihály írt Gyöngkről, s a harmadik Tolna megyei kötet szerzője Gaál Zsuzsanna (szerkesztőjük Gaál Attila megyei múzeumigazgató). Számomra azért is kedves e tájék, mert egyetemi hallgatóként régészeti terepbejáráson jártam végig a Sió-Sárvíz mentén. Gyöngön pedig avar temető ásatásán vehettem részt. Gyöng adatárából többek között megismerhetjük a határ földrajzi neveit, a török adóösszeírások személynév-anyagát, az első és második világháború áldozatait, a községi szervezetet (1940). Sióagárd népviseletéről nevezetes, meg váráról (amelyről légi fotókat láthatunk).

A Baranya megyei Magyarereggy várának ásatásán szintén régész-hallgatóként vehettem részt az 1960-as években. Füzes Miklós, aki helytörténeti monográfiát is szerkesztett a festői szépségű faluról (1997), kütűnően foglalta össze a sorozat számára rövidebb formában is a legfontosabb ismereteket.

Hornyák Mária a Fejér megyei Martonvásár monográfusa a település történetével foglalkozó egész sor kiadvány és tanulmány szerzője, rendkívül érzéketlenül foglalta össze a település különböző korszakainak egymásra épülését. Hogyan néptelenedett el a középkori forgalmas vásárhely, s mit jelentett a Brunszvik-család, s mit birtokos utódaik a táj életében. 1945 után a Mezőgazdasági Kutató Intézet tette Európa-hírűvé Martonvásár nevét, s nem utolsó sorban a kulturális rendezvények, a Beethoven-kultusz ápolása.

Észak-Magyarországról a Dunakanyarban megbújó kis falu, Nagybörzsöny egykor jelentős bányász-település (két pompás középkori temploma a „régii dicsőség” maig álló hímőke). Manapság alig nyolcszázan lakják. Horváth M. Ferenc, a település első monográfusa alapos munkát végzett, hasznosítva a régészeti topográfia és a műemléki kutatások és egyéb adattárak és feldolgozások mellett a levéltári anyagot (Esztergom-i Primási Levéltár, Pest Megyei Levéltár, nagybörzsönnyei plébánia irattára). Veres László megyei múzeumigazgató évtizedek óta kutatja a bükkii üvegutak történetét. Érthető, hogy elvállalta az egykori hutahely, Bükkszentkereszt kismonográfiájának megírását.

Az alföldi Mártélyról, e jellegzetes Tisza menti faluról Herczeg Mihály és Kruzslicz István Gábor irt kismonográfiát, összefoglalva a gazdag régészeti lelőhelyek kutatását, a dohánykertészek, a művelődési egyesületek stb. történetét, a képzőművészetet.

Ópusztaszer legendássá tette nyolc évszázada írott „történelmi regényében” Anonymus, akinek 1896-ban milleniumi emlékművet emeltek. Az 1990-es években az itt felállított körkép, a bencés monostor föltárt maradványai, meg a szabadtéri falumúzeum tették az Alföld egyik idegenforgalmi központjává. A XVIII-XIX. századi uradalmi gazdálkodás is méltó helyet kapott a Vályi Katalin és Zombori István szerzőpáros kötetében. Szerkesztője Blazovich László megyei levéltár igazgató, egyetemi tanár, csakúgy, mint a Maros menti Apátfalva Tóth Ferenc által írott kötetének.

A kötetekben a szöveg és a képanyag jól kiegészítik egymást. A kép nem csupán „illusztráció” a sorozat kötetibein, mint jó néhány más helytörténeti műben. Régészeti leletek, középkori öklevek, török kori és későbbi összeírások, régi térképek mellett a település jellegzetes házai, a földművelés eszközei, a háztartás tárgyainak képei csakúgy helyet kaptak, mint családokról, illetve egyes személyekről, munkáról és ünnepekről készült képek.

Kérdés, hogy az igényes sorozat vajon hány olvasóra talál? Ha magánember vagy intézmény a teljes sorozat megvásárlására vállalkozik, akkor bizony több mint másfélszáz ezer forintjába kerül, ami manapság igen tekintélyes összeg, ha könyvvásárlásról van szó. Leginkább arra lehet számítani, hogy a kisebb könyvtárak (és magánműhelyek) egy-egy megye településeit bemutató köteteket vásárolnak meg, s ezen kívül olyanokat, amelyek történelmileg nevezetesek valamely eseményről, vagy szülőjükről. Ilyen lehet elsősorban talán Almosd, Drégelypalánk, Feldebrő, Geszt, Gönc, Hédervár, Hollókő, Isaszeg, Karos, Kehida, Kenderes, Lébény, Martonvásár, Monok, Nagycenk, Ópusztaszer, Pákozd, Somogyvár, Szatmárcseke, Vaja, Visegrád, Zalavár.

Tekintetbe véve, hogy több, a sorozatban feldolgozott települést alig néhány száz család lakja, a helybeliek és elszármazottak révén sem találhat nagy számú kötet vásárlóra. A falvakban nincs könyvesbolt, ezért a polgármesteri hivatalok lettek a helyi könyvterjesztő bázisok. A fővárosban is csak néhány könyvesboltban (pl. a Központi Antikváriumban), s a Saxum Kft. vidéki boltjaiban hozzáférhető a sorozat.

Nagyon jó lenne, ha központi támogatással e kitűnő kezdeményezés nemcsak befejeződhetne, hanem folytatódna is. Condoljuk csak meg. Egy évezzre Szent István királyunk azt rendelte el, hogy minden tíz falu építsen templomot. Ez akkor annyit jelentett, hogy mintegy ezernyi egyházi épületet kell emelni, s ellátni minden szükségesel, mindenekelőtt pappal, s a szertartáshoz elengedhetetlen könyvekkel. Most, ha száz faluról könyvet kapunk a kezünkbe, akkor az öröm mellett azt sem szabad felednünk, hogy mennyi településünkről hiába keres viszonylag terjedelme-

sebb, megbízható információs kiadványt az érdeklődő. Hol vagyunk attól, hogy minden tízedik faluról legyen korszerű kismonográfiánk?! S végképp beteljesületlen álomnak tűnik az, hogy minden falu lakója a könyvespolcára nyúlhasson saját falutörténetéért.

Jó lenne, ha a „második fordulóban” elkészülne legalább száz határainkon túli, a Kárpát-medencében lévő magyar falu kismonográfiája (sőt még egy-két moldvai csángó-magyar falut sem kellene kihagyni!). A mai határainkon belülről ezzel együtt újabb száz falu kötetét következhetne.

Azon is érdemes lenne elgondolkozni, hogy bár város-monográfiák terén jobb a helyzet, de hasonlóan egységes új, nagy sorozatunk nincs. Bizony határainkon innen és túlról száz magyar város könyvesháza is igencsak nagy hiányt pótolhatna. Am tegyük hozzá, hogy ezek megvalósítása nem csak a pénzben múlik. Viszonylag kevés az olyan szakemberünk, akik képesek tudományosan kiértékelni, s amellet olvasmányos kismonográfiákat írni.

Ezek az egységes kismonográfiák alapját jelenthetnék egy honismereti tankönyvsorozatnak is. Mert a honismereti tankönyvek-olvasókönyvek száma ugyan ma már felszáz körül járhat, azonban ahány, annyi féle, s ez a sokszínűség ebben az esetben korántsem tűnik ideális állapotnak... Am a Száz Magyar Falu Könyvesháza kötetei nem helyettesíthetik a megfelelő honismereti tankönyveket, hiszen nem is ilyen céllal íródtak.

A sorozat ismertetője bizakodik, s szándékában áll a továbbiakban az újabb kötetekről is összefoglaló ismertetést-értékelést készíteni s közreadni.

Csorba Csaba

KOVÁTS DÁNIEL:

Zemplénagárd krónikája

Ha van igazi honismereti könyv, akkor ez az! Egyetlen régi települést mutat be a régészet, a történelem, a néprajz, a nyelvjáráskutatás, a szociológia és még ki tudná felsorolni hány tudomány segítségével. Nemcsak a múltat kutatja, hanem eljön a máig és foglalkozik azokkal a nehézségekkel, amivel minden falunak, de olyannak különösképpen meg kell küzdenie, mely a Bodrogközben, a magyar-ukrán-szlovák határ szögletiben éli mindennapi életét. A fővárostól Sátoraljaújhelyen át 290 km, Nyíregyháza felé 330 km távolságot kell vonaton, autóbusszon megtenni, hogy az egykor kétezret meghaladó, de napjainkban ezer lakost sem elérő községet megközelítsük. A helyzet azonban nem reménytelen, sőt biztató, mert a helyi önkormányzat kiadott egy olyan könyvet, mely világosan megmutatja, hogy a jövő építése a múlt ismerete nélkül nem lehetséges. Ebből a munkából pedig nemcsak a felnőtt lakosság, de a fiatalok, az iskolások is megtanulhatják, hogy a történelem sok tanulságot tartalmaz a mai mindennapi élet számára is.

Kevés olyan könyv akad, melynek létrejöttét több mint négy évtizeden keresztül figyelemmel kísérhettem. Mikor 1956-ban Sátorspatakra kerül-

tem a Rákóczi Múzeum élére, atyai barátom Újszászy Kálmán figyelmeztetett, hogy a Bodrogkőzt járva el ne kerüljem Zemplénagárdot, mert ott tanárként egy nagyon értékes ember, Kováts Dániel működik, aki úgy látszik, hogy sok hányódás után valamelyest révbe jutott. Hiszen korábban családja kitelepítésében osztozott, mert az egyetlen nemcsak magyar, de az angol szakot is tanulta, ami politikai megítélését nem segítette elő. A Zemplénagárdi Általános Iskolában mindjárt irodalmi szakkört szervezett, melyben a gyerekek útmutatásával, elsősorban néprajzi és nyelvjárási adatokat gyűjtöttek, de nem került el figyelmüket a falu történetével kapcsolatos más adalék sem. Ezt összefoglalták egy 125 oldalas kötetben *Szülőfalunk Zemplénagárd* címmel, melynek egy-egy példányát elhelyezték a sárospataki Református Tudományos Gyűjtemények és a Rákóczi Múzeum adattárában. Ez volt a most megjelent könyvnek négy évtizeddel ezelőtti ősformája. Ettől kezdve különböző pályázatokon jelentős helyezéseket értek el, de az egyik csúcsot az jelentette, amikor 1959-ben az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton *Zemplénagárd népi hagyományairól* című összeállításuk, az általános iskolák kategóriájában, az első díjat nyerte.

1961-ben Kováts Dániel kinevezték a sátoralja-újhelyi Kossuth Lajos Gimnáziumba, ahonnan Sárospatakra került a Comenius Tanítóképző magyar szakának vezetésére és ma tanítványai a Bodrogközben, a Hegyalján és a Hegyközben használják és terjesztik mindazt, amit tőle elsajátítottak. Kapcsolatát Agárddal nem vesztette el, sőt még erősödött, amikor tanítványai, egykori gyűjtői, irányító munkakörbe kerültek. A huszonöt évesen ide került tanár úrból, Dani bácsi lett, akit az egész falu tisztel és szeret. A könyv keletkezésére így emlékszik vissza: „Ebben a könyvben bőven meríttek abból az emlékezetkincsből, amelyet az egykori iskolások négy évtizeddel ezelőtt összegyűjtöttek, s az utókor számára megörökítettek. Így adják át a nemzedékek egymásnak a múlt idők hagyatékát, így tehetjük szervessé a múltból kinőtt jelent, s folyamatos az otthonlét tudatát. A szerző, aki pedagógusi pályája kezdetén a helyi adottságok és értékek jelentőségét épp Zemplénagárdon ismerte fel, pályája végén azzal bocsája utjára ezt a munkát, hogy dokumentálja: minden településen fel lehet fedezni és mutatni ezeket az értékeket.”

A könyv többhasznú. Először is mintául szolgálhat minden ilyen honismereti vállalkozás számára, nemcsak tartalmában, felosztásában, hanem abban is, hogy egy részét a helyiek gyűjtötték össze és ezzel még inkább magukénak érzik. Olyan honismereti kézikönyv, melyet az iskolai tantárgyak egész sorához jól lehet használni és vele az ismereteket helyhez kötni és elmélyíteni. Végül, de nem utolsósorban a különböző tudományágak, így a történelem, a földrajz, a néprajz, a nyelvjárás kutatás sok helyi adatot meríthet belőle. Éppen ezért meg vagyok győződve, hogyha terjesztését meg tudják oldani – ami napjainkban nem könnyű – jelentős könyvsiker lesz belőle.

A Bodrogköz mocsaras-lápos vidékét lényegében a XIX. század második felében csapolták le és ez a legtöbb falu életében alapvető változást jelen-

tett. A földművelés néhány évtized alatt minden más termelési ágat háttérbe szorított, egyben azt is jelentette, hogy a nagybirtokok erőteljesen megnövekedtek. Így történt ez Agárd esetében is. A másik nagy megrázkódást a trianoni határ meghúzósa okozta, ami a családi, a gazdasági kapcsolatokat sokszor korlátozta, néha egyenesen lehetetlenné tette. A XIX. század végén megindult az amerikai kivándorlás, ami érintette a lakosság 15 %-át. Ez a Bodrogközben közepesnek számít. A kivándorlók nagyobbik része visszajött, számos új szokást hoztak magukkal, ami a mindennapi életben jól kimutatható volt. A könyv nagy előnye, hogy foglalkozik a közelmúlttal és így tárgyalja a termelőszövetkezeteket is, ami az újabb falumonográfiákból egyszer-egyszer kimarad. Részletesen ír a vallásokról, amit a korábbi évtizedekben elhagytak, legfeljebb érintettek. A két háború között a lakosság fele református, a másik fele görög, illetve római katolikus, továbbá zsidó, akiknek száma a két világháború között állandó csökkenő tendenciával, átlagosan 137 volt. Manapság a létszámot inkább csak becsléni lehet: a reformátusok 300-át, a görög katolikusok 250 fője követi, míg a római katolikusok száma mindössze 120. A XX. században mindegyik felekezett tartott fenn elemi iskolát, igaz, eleinte egy-egy tanteremben négy osztály szorongott. Az iskolákat 1948-ban itt is államosították. 1967-ben hat tantermes elemi iskola készült, az iskolát napjainkban az önkormányzat működteti. Érdekes a továbbtanulókra szóló felsorolás, mely az ilyen irányú érdeklődés fokozódását mutatja az elmúlt fél évszázadban.

A szerző figyelme sok mindenre kiterjed. Tárgyalja a természeti környezetet, a növényvilágot, a műenlékeket, a tanyákat, a közlekedési viszonyokat egykor és ma. Külön fejezetben szól a cigány-ságról, melynek létszáma csökken. A határról, a termelésről, a kereskedelemről, a különböző korok közigazgatási szervezetéről, a társadalomról – abban az esetben a faluokról, rétegekről, a családszervezetről. Mindezeket itt most bemutatni nem lehet, de két fogalomkört külön is ki kell emelni, mely Kováts Dánielhez legközelebb áll és ez a nyelvjárás és a népi műveltséggel foglalkozó néprajz.

A nyelvjárás az északkeleti magyar nyelvjárás-hoz tartozik és viszonylag közel áll az irodalmi nyelvhez. Néhány kettőshangzó rendszeresen előfordul, a mondatokban pedig, különösen az idősebbek beszédében, a többes számú alanyhoz egyes számú állítmány kapcsolódik: *Eszébe jutott a malacai*. Ez olyan jellemző nyelvi tulajdonság, melyet Bodrogköz több településén magam is megfigyeltem. A *Kis zemplénagárdi szótár* összeállításában néhány olyan tájszó is feltűnik, melyet Nagy Géza: *Bodrogközi tájszótár*ában (1992) sem találunk meg. A szerző a névtannak, elsősorban a helyneveknek (földrajzi nevek) kitűnő szakértője, amit Sárospatak határáról közösen írt könyvünkben volt alkalmam tapasztalni. Ennek most is tanúbizonyságát adta, amikor *A belterületi nevek szótárát*, és ehhez sok történeti adat felhasználásával közreadta *A határ elnevezéseit* számos régi térképpel és az egyes nevek pontos lokalizálásával. Ebből még ma is lemérhető, hogy a határ nagy részét egykor víz, mocsár, láp, erdő borította.

A könyv arányaira jellemző, hogy a népműveltség mintegy harmadát foglalja el az egész könyvnek és benne kitérő leírásokat olvashatunk az anyagi kultúra különböző területeiről. Ennél is gazdagabb a szellemi műveltség bemutatása. Ebben a részben nemcsak a naptári év szokásainakból kapunk ízelítőt, hanem a családi életbe, a közösségi szokásokba is betekinthetünk. A hiedelmvilág rendkívül gazdagon van képviselve és két „tudós ember” emlékezetes cselekedeteit is megismerhetjük. A népköltészet alkotásaiból is sok mindent sikerült összegyűjteni. Különösen értékes a háromszázast is meghaladó közmondás-gyűjtemény, mert ez a műfaj a népköltészet feltárájának meglehetősen elhanyagolt része.

Miközben a kitérő munka erősíti a szülőföldhöz való tartozást, ugyanakkor rengeteg új, megbízható adatot szolgáltat a legkülönbözőbb tudományágak számára és egyben azt is megmutatja, hogy általános iskolások megfelelő vezetéssel milyen jelentős munkát tudnak végezni. Azok az egykori gyerekek, akik Kovács Dániel vezetésével több mint négy évtizeddel ezelőtt olyan sok értékes adatot összegyűjtöttek, mindig megmaradnak zemplénagárdinak, bodrogközinek és magyarnak, ha az életsorsuk messze sodorja is őket erről a tájról. (Zemplénagárd Önkormányzata, 2000).

Balassa Iván

Az Aszödi Petöfi Múzeum kiadványairól

Megbecsülni sem tudom, hogy az elmúlt években megjelenő, évi 10 ezer körüli művet jelentő hazai könyvtermésből mennyit jelentetnek meg a múzeumok. Gyanítom azonban, hogy lényegesen többet annál, mint amit éves költségvetésük, a kiadványozás szakmai, tárgyi, emberi kondíciója számukra biztosít. A múzeumok – s ebben a kategóriában a vidéki intézmények sajátos lípust képviselnek – sokféle egyetemes szakmai, és számos lokális közművelődési igénynek felelnek meg, s ezek sorában az egyik feladat, mondhatni elvárás, azoknak a kiadványoknak a megírása és közreadása, amelyek legjobbjai egyszerre felelnek meg helyi normáknak és egyetemes szakmai szempontoknak. Ez sok munkát, sok utánajárást igényel, rengeteg energiát emészt, s ezek a könyvek nem születhetnek meg a vidéki múzeumok Bakó Ferencei, Szalontai Barnabásai, vagy – hogy az élökről is említést tegyünk – Dankó László, Nyakas Miklósi, Lukács László, Novák László és a hozzájuk hasonló elhivatottak nélkül.

Mindezt most annak okán írom le, hogy a kezembe került az aszödi Petöfi Múzeum kiadványainak listája, ami az 1958-ban alapított intézmény által megjelentetett könyvek jegyzékét tartalmazza. A sor – az elmúlt években közvetlenül megismert műveken túl is – imponáló: a Petöfi Múzeum *Művelői Füzetek* sorozatában az 1960-as évek derekától 49 kötet, a *Galga Mente Műhelyben* pedig – 1985–1999 között – 7 könyv látott napvilágot. Ezek mellett több, jobbára önkormányzati kiadvány megjelenetése is ehhez a múzeumhoz kö-

tődik: a múzeum munkatársai írták, gondozták azokat.

Hasonlóan a múzeum egész tevékenységéhez, meglehetősen szerteágazó a kiadványok tematikája is. Valamennyiről külön nem írhatok – nem említem külön a vegyes tematikájú köteteket –, csupán azokat sorolom fel, amelyek az intézmény jellegadó szakmai tevékenységéhez köthetők.

Aszöd közismerten gazdag őskori települése, de a múzeum létrehozása óta a Galga mente más községeinek területén előkerült régészeti leletek is munkát adtak a szakembereknek. A Petöfi Múzeum azon szerencsésen tájmúzeumok közé tartozik, amelyiknek általában van archeológus munkatársa, de a helyieken kívül máshol tevékenykedő szakemberek is kapcsolódnak a régészeti munkához. Ennek eredményeként több, korántsem lokális jelentőségű könyvet is megjelentettek (*Miklós Zsuzsa: A gödöllői dombvidék várai, 1982; Kalicz Nándor: Kőkori falu Aszödon, 1985; A hévígyörki középkori templom. Egy XIII. századi romtemplom régészeti feltárása és műemléki helyreállítása, 1989; Kulcsár Valéria: A kárpát-medencei származék temetkezési szokásai, 1998.*)

A Petöfi Múzeum köré, elsősorban Asztalos István jóvoltából, erőteljes helytörténeti műhelymunka szerveződött az elmúlt évtizedekben, aminek eredményeként mind a látogatók, mind a Galga mente településeiről alapvető történeti forráskiadványok (*Asztalos István: Galga völgy földrajzi nevei Pesthy Frigyes kéziratok helységnévtárában, 1976; Asztalos István: A gödöllői járás nyugati részének földrajzi nevei Pesthy Frigyes kéziratok helységnévtárában, 1979; Horváth Lajos: Galga mente történetének írott forrásai 1526-ig, 1980; Horváth Lajos: A Galga mente történetének írott forrásai 1525–1686, 1981; Asztalos István: A Galga mente települései a XVIII. és XIX. századi honismertető leírásokban, 1982; Horváth Lajos: A Galga mente történetének írott forrásai 1686–1711, 1983; Horváth Lajos: A Galga mente történetének írott forrásai 1699–1728. Összeírások, 1984.*) és regionális, illetve lokális összefoglalások jelentek meg (*Asztalos István: Tanácsok a Galga mentén az 1918–19-es forradalmak idején, 1972; Jakus Lajos-Detre János: Iskolák, tanítók, tanárok a Galga völgyében a XIX. század végéig, 1978; Asztalos István-Kardos Győző: Munkás- és szegényparasztszorgalmak a Galga mentén, 1979; Tanulmányok és források a Galga vidék múltjáról, 1981; Asztalos István: Oskolatantók a Galga mentén. Adatok a XVII–XIX. században működő tanítók életviszonyaihoz, 1987; Tanácsok 1919-ben a Galga és Rákos vidéken. Közreadja Asztalos István, 1988.; Fercsik Mihály: Ahol élünk. Írások a Galga mentéről, 1999.) Magam ezekhez sorolom Kócs Judit művelődéstörténeti munkáját (*Ráday Gedeon Könyv- és műgyűjteménye a XVIII. században, 1994.*) és a Kárpátaljáról elszármazott, Aszödon élő festőművész, Fedinecz Atanáz kismonográfiáját is (*Losonczy Miklós: Fedinecz Atanáz festői látomásai, 1991.*) Sorra láttak napvilágot a községek – hol monografikus igényű, hol csak válogatott fejezeteket tartalmazó – történeti feldolgozásai (*Farkas György: Mogyoródi évszázadok, 1979; Bene Mihály: Adatok Verseg történetéhez, 1980; Pör Mi-**

hály–Asztalos István: Hét kastély árnyékában. Domony falu története, 1989; Asztalos István–Brandtner Pál: Iklad. Egy magyarországi német falu története, 1991.) Az utóbbi években már jobbra a helyi önkormányzatok adják ki helytörténeti összegzéseiket, ezek szerkesztője – és jelentős részben szerzője – azonban továbbra is *Asztalos István* (Pl.: Tura története I–II. Tura, 2000.)

Aszód történetiájának, benne művelődés- és intézménytörténetének korszakai számos önálló kötetben láttak napvilágot (*Kovácsné Paulovits Teréz: Az aszódi Petőfi Sándor népi kollégium története (1947–1949), 1984.*, Városon innen, falun túl. Társadalomföldrajzi vizsgálatok Aszódon, 1988.; *Detre János: Az Aszódi Evangélikus Leánynevelő története, Aszód, 1991.*; *Asztalos Tamás: Az Élet Háza. Az aszódi zsidó temető, a Schosberger-mauzóleum és a Mártírok Emlékműve együttese, 1996.*; *Aszód Évkönyve 1998. Összeállította: Asztalos István, 1998.*) Ezek betetőzéseként is értelmezhető Aszód közelmúltban megjelent település-monográfiája (*Asztalos István–Detre János–Kalicz Nándor–Kulcsár Valéria: Kisváros a Galga mentén – Aszód város története 1944-ig, 1997.*)

Aszód és a Petőfi Múzeum a *Petőfi-kultusz* egyik központja, melynek ápolása folyamatosan jelen van a költő nevét viselő intézmény kiállításában és más programjaiban. Ezek mellett több kiadvány is Petőfihöz és a Petőfi hagyományhoz kapcsolódik (*Petőfi Aszódja – Aszód Petőfije /több szerző/ 1975.*; *Asztalos István: „Vándorlom a világot...” Petőfi nyomán a Galga és a Rákos vidékén, 1985.* /Második kiadás 1995./; *Petőfi Emlék-helyek országos találkozója. Aszód, 1986.*; *Asztalos István: Petőfi aszódi iskolája, 1989.*)

A Galga menti karakteres településeink tradicionális paraszti műveltségét is több könyv mutatja be. Különösen a második világháború utáni évekig megmaradt, a különböző települések egymástól eltérő, jellegzetes népviseletei és textilkultúrája kapott nagy figyelmet a kutatóktól (*Varga Marianna: Turai hímzések I–II. 1965.*; *Varga Marianna: A turai hímzések motívumvilága, 1981.*; *Molnárné Hajdu Margit: Nagytarcsai hímzések, 1982.*; *Petrás Anna: Galga menti hímzések I–II. 1984.*; *Rákóczi Margit: Zsámboki hímzések és hímzéminták, 1993.*) 1996 augusztusában Aszódon konferenciát rendeztek a népviseletekről, aminek anyaga ugyancsak önálló kötetben jelent meg (*Korkos Zsuzsa szerk.: Viselet és történelem – viselet és jel, 1996.*)

Több Galga menti településen él(t) olyan jeles személyiség, aki a hagyományörzésnek, a tradíció újra fogalmazásának letéteményese (volt). Az ő visszaemlékezésük több lokális néprajzi kötet tartalmi gerincét adta (pl.: *Lapu Istvánné: Viseletek és szokások Zsámbékon. Közreadja: Korkos Zsuzsa, 1986.*) Ezek sorába illeszkedik a jeles népművész és festő asszony, a galgamácsi *Dudás Júló* könyve, amit azonban a Pest Megyei Múzeumi Igazgatóság jelentetett meg (*Vankóné Dudás Juli: Falum Galgamácsa. Studia Comitatensia 12. Szentendre, 1983.*), s ide tartoznak a neves versegi író asszony, *Martonné Honok Erzsébet* országos kiadóknál megjelentetett könyvei is. Bagról monografikus igényű néprajzi munka jelent meg (*Bag. Néprajzi ta-*

nulmányok I–II. 1988.), egy másik karakteres falu néprajzáról *Korkos Zsuzsa* írt könyvet (Népszokások és viseletek Kartalon. /Kartali mozaikok/. Kartal, 1992.) *Maczkó Mária és Rónai Lajos* a vidék falvainak népdalkincsét gyűjtötte kötetbe („Részvét ültettem a gyalogútra...” Galga menti népdalok. Aszód, 1990.)

A látogatókat, a közönségkapcsolatot több igényes kiállítás-vezető segítette (pl. *Kalicz Nándor: Aszód a közkorban. Vezető a Petőfi Múzeum időszaki kiállításához, 1976.*; *Asztalos István–Kalicz Nándor: Vezető az aszódi Petőfi Múzeum kiállításához, 1976.*; *Asztalos István–Kalicz Nándor–Kovári Klára–Miklós Zsuzsa: Galga mente. Vezető az aszódi Petőfi Múzeum állandó kiállításához, 1983.*) Készült kötet a múzeumtörténet három évtizedéről (*Asztalos István: Múzeumi krónika. 30 éves a Petőfi Múzeum, 1988.*), a múzeum akkori igazgatója gondolta a Pest megye múzeumait bemutató kötetet is (Múzeumok Pest megyében. Szerk.: *Asztalos István. Szentendre, 1996.*)

Mindezen kiadványok szervezője, szerkesztője, jelentős részben szerzője – néhány kivételtől eltekintve – *Asztalos István* volt, akinek tevékenysége előtt 1998-ban, a Petőfi Múzeum fennállásának 40 éves évfordulóján egy ünnepi évkönyv-kötettel tisztelegtek a volt és jelenlegi munkatársak, az intézmény szakmai vonzásába tartozó kutatók (Egy múzeum szolgálatában... Tanulmányok Asztalos István tiszteletére. Szerk.: *Asztalos Tamás, 1998.*)

A fentiekkel nem egyszerűen az aszódi múzeum munkatársai és Asztalos István teljesítménye előtt kívántam tisztelegni. Az előbbinek ez csak egy része a vidék csaknem valamennyi településen működő *falumúzeum* (tájház, helytörténeti gyűjtemény) hálózata, a rendszeres ásatások és gyűjtések, s számos más napi feladat mellett, az utóbbi, hivatalosan már nyugdíjas igazgató tevékenységét pedig – hozzá hasonló feltételek között – végzik az ország számos múzeumában. Az 1970-es évek kézzel hajtott stencilgépeire, rotaprintes könyvcsinálásához, a hétvégére elzárt irodai írógépekhez képest – magam már csak ezekre emlékszem –, tulajdonképpen ma egyszerűnek is tűnhet a könyvek előállítása! Elsősorban arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a szervezett magyar múzeumügy kétszáz esztendő évfordulójához közeledve (2002), óvjuk meg és becsljük meg ezeket az intézményeket és a bennük tiszteletet parancsoló alkotó munkát végző szakembereket.

Viga Gyula

Déaványai oklevelek 1332–1523

Falvainkban és kisvárosainkban a múlt században csakúgy, mint manapság, a hagyományápolás és a történeti kutatás általában nem állandó intézményekhez, hanem személyekhez kötődik. Régebben általában a földbirtokosok, a helyi közigazgatás képviselői, a papok, a tanítók-tanárok, az orvosok, a gyógyszerészek közül kerültek ki egy-egy település történetiájának kutatói.

Az utóbbi évtizedekben is szinte mindenütt akadt néhány lelkes, elszánt ember, aki nem ritkán távolról „tévedt” a história területére, s a helytörténet-honismeret területén maradandót alkotott. Többségük nem számít szakképzettnek, tehát sem történelem szakos tanári, sem muzeológusi (régész, néprajzos, művészettörténész stb.) felsőfokú képzettséget igazoló oklevélre nincs. Am szívós szorgalommal, önképés útján igyekeznek megszerezni a nélkülözhetetlen alapismereteket: hogyan kell adatokat gyűjteni, megkeresni egyes események élő szemtanúit, a település múltját, hagyományait legjobban ismerőket, s megtanulni a könyvtári-levéltári-muzeumi bűvárkodás fortélyait. Mindehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy az effajta ismeretszerzést nem segíti egyetlen korszerű kézikönyv sem! Ennek ellenére részterületükön jó néhányan a szakképzett, hivatásos kutatóknak is becsületére váló eredményeket értek el. Természetesen azt sem szabad elhallgatnunk, hogy a lelkesedés és ügybizalom mértéke nagyon gyakran nem áll arányban a tudással és tehetséggel. Minden megyében akadnak olyan, nem ritkán erőszakos kíméletlenséggel célratörő egyének is, akik sorozatosan „kitaposnak” dilettáns írásműveik megjelenítésének költségeit, s aztán ünnepeztetik magukat.

Manapság több ezer a történész és muzeológus diplomával rendelkező ember, s még nagyobb számot kapunk, ha olyan rokon-diplomákat is ide számítunk, mint a magyar nyelv és irodalom, a földrajz, a jogtudomány, a közgazdaságtan, sőt a tanítói, képzőművészeti, vagy az építészmérnöki, mezőgazdasági, kertészeti, erdőmérnöki stb. oklevéllel rendelkezőket, akik a múlt, a hagyományok bizonyos szeletében szintén valamiféle jártasságot szerezhettek egyetemi-főiskolai tanulmányaik során. Ez azt jelenti, hogy alig akad olyan jelentősebb település az országban, ahol ne lenne néhány, nagyobb helyeken akár több tucatnyi, jelentős városokban pedig számos nagyságrendű potenciális szakgárdája a helytörténeti-honismereti kutatásnak. Mindez azonban egyelőre csupán csak elméleti lehetőség. A felsorolt szakképzettséggel rendelkezők tanulmányaik során általában korántsem találkoztak a honismeret-helytörténet témakörével a súlyának megfelelően. Még a történelem szakot végzők között is kevesen akadnak, akik komolyabban beleásnák magukat egy-egy helytörténeti témába. Az ilyen témájú szakdolgozatok gyakran egy-egy „ősforrásnak” számító nyomtatott vagy kéziratot anyagból összeollóztott „tákolmányok”. Megszerezve a diplomát a tanárok többsége meg sem próbálkozik az adatgyűjtéssel, még kevésbé az írással, hiszen a kutatás módszertanának az alapjait alig ismeri, s amit úgy-ahogy elsajátított, azt is igyekszik – mint „felesleges kócskot” – mielőbb elfeledni. Egy-egy tehetséges középiskolás diák helytörténeti-honismereti pályamunkája bizony gyakorta jócskán meghaladja némelyik egyetemi-főiskolai diplomamunka színvonalát.

Mindezekből az következik, hogy elméletileg ugyan jócskán akadna képzett szakember minden település (kisebb-nagyobb tájegység) történetjének kutatására, valójában azonban igen nagy fehér foltok vannak nagy területűnek igazán nem állítható

országunkban, amelyek kívül esnek a szakhisztórikusok látóterén. Szerencsére azonban továbbra is feltűnnek olyan lelkes emberek, akik a helytörténet-honismeret látóterétől látszólag távol eső területekről érkezve betöltik a kutatás ürgéit.

Hajdú József székesfehérvári villamosmérnök fiatal számítógépes szakember. Dévaványáról származik. Noha munkája több száz kilométerre vetette szülőföldjétől, minden szabadidejét és energiáját arra fordítja, hogy a kisváros kulturális emelkedésén munkálkodjék, gyűjtse múltjának értékeit. Ennek a tevékenységnek a szervezeti kereteit teremtette meg a Dévaványai Kulturális és Hagyományörző Egyesület megalapítása 1994 decemberében. Az egyesület politikától független, közhasznú kulturális szervezet, amely feladatának tekinti a jeles évfordulók megünneplését, a település múltjának megismertetését, népszerűsítését, helyi hagyományok ápolását, a természeti környezet megővését, kiadványok megjelenítését stb.

A *Ványai Helyismereti Füzetek* sorozatában 1996-ban jelent meg Hajdú József forráskiadványa: *Sárgult lapok. Olvasókönyv Dévaványa történetéhez*. Hajdú József szerkesztette a következő füzetet is, amely a Sárrét legjelesebb kutatója, Szűcs Sándor írásaiból közölt válogatást: *A ványai juhbehajtás és más históriák. Rajzok a régi Sárrét életéből* (mindkettőt ismertette Kovács Dániel: *Honismeret* 1997. 3. 114. old. és 1998. 4. 104–104. old.). A sorozat 3. füzetének szerzője ismét Hajdú József: *Dévaványa címere és pecsétje. Három a régi évszázad a pecsétek tükrében*. Kutatásait röviden összegezte a *Honismeret* 1999. 6. számában (33–36. old. címlapon a színes címerképpel): *Dévaványa 250 éves címere*.

A jubileumi, 2000. év meghozta egy új sorozat indítását: *Dokumentumok Dévaványa történetéhez*. Első füzetét Hajdú József szerkesztette. Dr. Benedek Gyula nyugalmazott főiskolai tanár fordításában olvasható a *Dévaványai oklevelek 1332–1523* címmel megjelent forráskiadvány. Ennek előszavában Hajdú József rövid áttekintést nyújt arról, hogy a többszöri közigazgatási változások mennyiben jelentenek többlet nehézségeket az átlagos-hoz képes Dévaványa történeti dokumentumainak összegyűjtésében. Utóbbi füzet megjelent egyben a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága *Documentatio Historica* sorozatának második darabjaként is. Kiadásra kész továbbá Hajdú József *Dévaványa történeti helynevei a kéziratok térképeken 1700–1950* című munkája is.

A megjelent kiadványok a rendkívül átgondolt műfelftáró tevékenység ékes bizonyosságai. Valamennyi megfelel a legmagasabb szintű szakmai igényeknek. Színvonalukat Kovács Dániel is méltatta ismertetéseinben. S mint a technikai szerkesztés kérdéseinek egyik kiemelkedő mestere, figyelt a nyomdai igényességre is.

Hajdú József a címer- és pecséttan, a forráskiadás, a helytörténet vonatkozásában bízávt nyugodtan tekinthető immáron szakörtörténésznek, aki igencsak kihasználja számítógépes ismereteit. A dokumentumokat (írások vagy pecsétek képeit) számítógépes program segítségével kitűnően retusálja, s így a füzetek illusztrációi felülmúlják a tu-

dományos kiadványok döntő többségének illusztrációit. Ez egyfelől nem kis dicsőség egy „amatőrnek”, másfelől viszont a mai magyar tudományos kiadványszervezés szégyenletesen alacsony technikai színvonalára is figyelmeztet.

Azt sem hallgathatjuk el, hogy bizony nem könnyű előteremteni egy-egy füzet kinyomtatásához szükséges pénzüsségeket, még akkor sem, ha a szerző a nyomtatáson kívül minden munkát maga végez el. Manapság, mikor jó néhány pályázat van, bizony sorozatosan azt látjuk, hogy a pénzek gyakorta nem a legszükségesebb, legszínvonalasabb célokra jutnak. Így bizony Hajdú Józsefnek a saját pénztárcáját is meg kellett nyitnia, ha azt akarta, hogy a szép tervek valóra válhassanak. A Honismereti Szövetség nincs abban az anyagi helyzetben, hogy az ígértes kiadványokat anyagiilag támogassa. Annyit tehet, hogy folyóiratában ráirányítja a figyelmet a legjobb eredményekre, s elismerő szavaival legalább „lelki támaszt” igyekszik nyújtani a honismeret-helytörténet érdemes munkásainak.

Csorba Csaba

TÓTH JÓZSEF:

Zsámboki krónika

Címével ellentétben nem csupán krónikát, hanem értékes helytörténeti monográfiát olvashatunk dr. Tóth József nyugalmazott tanár, helytörténész tollából. Igazán csak azok tudnak jól és szépen írni helytörténetet, akik szülőföldjüknek, vagy második hazájuknak vallhatják a települést. Ez a lokálpatriotizmus érezhető ebből a kötetből is, ami az először 1328-ban keltezett oklevélben szereplő *Sambuc*, azaz *Zsámbok* történetéről szól a kezdetektől napjainkig.

Bátor vállalkozás volt ez a hosszú évek fáradságos kutatómunkájával készült könyv. A régészeti leletek bizonyítják, hogy már a kőkorszakban megtelepedett itt az ember a mai *Gatya* és *Tápió* folyók között. Részletesebben a rómaiak, a szarmaták, a gótok, az avarok és a honfoglaló magyarok történetével foglalkozik. Ezt követően annak a Zsámboknak történetét taglalja, amelynek „népe büszkén őrzi palóc tájszólását, egyedül szép népviseletét és szilárd erkölcsi renjét”.

A kötet a település földrajzi helyzetének bemutatásával kezdődik, majd a régmúlt emlékeit ismerteti. Érdekesen mondja el az őskori földvárak, a máig is vitatott eredetű Csörsz-árka történetét, a szarmaták és az avar leleteket, a honfoglalás és az Árpád-kori települések feltételezett vagy bizonyított történetét. Külön fejezet szól *Sambucról*, illetve *Sambuki László* megyei szolgabírójáról és az őt körülvevő tulajdonos földesurakról. Meglepő adatokkal ismerteti meg az olvasót a *török hódoltság időszakából*, majd a *karucok világból*. Mennyit és meddig adóztak a töröknek, a királynak, a földesúrnak, az egyháznak? Hányan harcoltak Rákóczi fejedelem selegében, és mivel járt a hadak pusztítása?

A néhány békés XVIII. századbéli évtized *Mária Terézia* uralkodása alatt nyugalmat és fejlődést

hozott a falunak, amit több levéltári dokumentum is bizonyít: a templom építése, az „iskolaház”, az első tanítók adatai, az urbárium, az 1780. évi szerződés Beniczky Ferenc földesúrral stb. A reformkor, a „betyárvilág”, majd az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc eseményei elevenednek meg a következő fejezetekben. Eredeti Kossuth-levéll olvasható benne, amely Görgeyt arra figyelmezteti, hogy Zsámbokot főhadiszállással kellene megtenni. Hűen ismerteti a táplóbciskei és az isaszegi győztes csatákat, majd Paszkievics nagyherceg zsámboki főhadiszállásának egy epizódját és a levert szabadságharc zsámboki honvédei közül hazatértek nehéz sorsát.

A „boldog békeidőket” ismét háború és forradalmak váltják itt is. Az 1920-1944. közötti időszak társadalompolitikai és kulturális eseményei igen tanulságosak, mert bemutatásukon túl reális értékelést is tartalmaznak. A második világháború helyi eseményei háttorzongatóan igazak. Szóvet és német tábornokok memoár-kötetei is tartalmaznak zsámboki adatokat. A rövid népi demokratikus korszak, (1945-1948) az új élet kezdete, majd az 1950-es 1960-as évek történései hasonló hűséggel ábrázolják Zsámbok népének küzdelmes életét, a község sikereit és gondjait. A legutolsó negyedszázad bemutatása 1974-től 1999-ig, a „Változatos évtizedek” azonban már krónika. Olyan események leírása, amelyeket a szerző személyesen átélt azokkal a személyekkel együtt, akikhez rokoni vagy baráti kapcsolatok fűzik.

A kötet történeti része és krónikája igen érdekes, figyelmet lekötő olvasmány. Mivel minden fejezete tudományos kutatásra épül, igaz és őszinte az ún. könyves kérdések megítélésében is. A történezműveltségével, a levéltári források és egyéb dokumentumok felhasználásával, valamint az adatközlés visszatekintésével és személyes élmények hiteles leírásával készítette több éven át könyvét dr. Tóth József tanár úr. Időt és fáradságot nem kímélve járta a levéltárakat, könyvtárakat, múzeumokat. (Magam is láttam több alkalommal télen irhabundájában ülve jegyzetelni a Pest Megyei Levéltár hideg kutatótermében óriási iratcsomók között.) Nemesak Pesten, hanem Vácott, Aszódon, Gödöllőn és természetesen Zsámbokon is nagyon sok időt töltött, beszélgetve idős emberekkel, a község egykori és mai vezetőivel, pedagógusaival, lelkeszeivel.

Hangyaszorgalommal gyűjtötte a sok-sok esemény forrását, válogatta, rendezte azokat a megtervezett könyv fejezeteihez. Megemlíti benne segítőt, köszönetet is mond nekik a „Bevezető”-ben. Egy valaki érdemel még a felsorolaton túl őszinte elismerést és hálás köszönetet: a *Felcsépe*. Hiszen ő volt, aki mindezt a sok távollétet elviselte, aki a kéziratokat rendszerezte, másolta, diktálta férjének. Aki telefonüzeneteket adott és vett át, időpontokat, programokat egyeztetett és mindenben segítette a szerző munkáját.

Szeretném, ha valamennyi község és iskola könyvtárában ott lenne a *Zsámboki krónika*, hogy példát mutasson, erőt adjon másoknak is a helyi események megörökítésére a Magyar Millennium esztendejében. (Zsámbok Község Önkormányzata, 2000.)

Dr. Szabó Imre

Jászsági Évkönyv 1998

Már a hatodik kötetét vehetjük kézbe Pethő László anonim szerkesztésében, a kék-fehér jász lobogóval és jász címerrel szemet vonzó évkönyvnek. Szerzői gárdája nem szűk belterjes kör. Írásai val bárki bekapcsolódhat, akinek olyan, szívhez közelálló témája van, ami a Jászság életéhez, múltjához, jelenéhez, jövőjéhez köti. A szerzők közt találunk országosan ismert neveket és az oroszlán-körmüket mutogatni kezdő ifjú titánokat. A sokszínűség változatossá, érdekessé teszi a kötetet.

Az eléggé szabadon értelmezett témakörök rendjében lehetetlennek tűnik minden szerzőt említenem. Segítségül is hívom *Szjij Rezső Vágo Pál*ról szóló dolgozatának első sorait: „Egyetlen alkotó sem választható el a maga korától, nem függetlenítheti magát a kor ízlésáramlataitól, művészi igényétől, a társadalmi követelményektől.” Mindamellát „A műalkotás fogalmába beletartozik a maradandóság képzeete is.” E bemutatásból kiténik, hogy a Feszty-korokéban számos művész között Vágo Pál is dolgozott. *Mocsi Sándor* Görbe Jánosról, a sok emlékezetes darabban játszó, korán elment színésztől nyújt élvezetes pályaképet. A Don-kanyar még hosszú ideig téma marad közöttünk, itt *Babucs Zoltán* szól a pokolban vergődő és helytálló jász honvédekről. Az érdemes és tanulságos köteteket letevé *Kiss József* jászkunsági kutatásainak egy szelétet ismerhetjük meg az egykori hátrpercek felidézésével. És miért ne kalandozzunk vissza még messzebbre a térben és a múlt időben, amikor is *Mandl Erika* és *Nagy Levente* avatott tolla az egykori Feltökzben levő Jasi azaz Jászvásár kevésbé ismert történetébe kalauzol el bennünket.

Bocsássanak meg a jelen és jövő témakörében bemutatkozók, hogy csak egy gimnáziumi tanuló, *Sápi Csilla* rajzát emelem ki: a Milyen lesz a Jászság 2048-ban című pályázatra beküldöttékből. A Jászság utolsó fáját jeleníti meg testi és lelki szemünk előtt, kicsendül belőle a természeti környezetünk jövőjét féltő aggodalom. Nem mehetünk el napjaink és a jövőnk nyitott fájó és nehéz kérdései közül *Stefán Illdikának* az idegen nyelvoktatás iadvoszerű kérdéseit elemző írása mellett. Lesz-e remény, hogy magyarságunkat megtartva európaiak is lehessünk, ha idegen nyelvoktatásunk katasztrófális helyzetben nem tudunk változtatni? Vagy Európában egy különlegességeket őrző, egyre szűkülő rezervátummá válunk?

Nem csak helyi és hazai problémákkal foglalkozik a kötet. A Jászság szerves része a körülöttünk levő világnak, ezt szolgálja a kitekintés témaköre. Itt a németországi brit megszállás közizgazgatásáról, s a belőle kifejlődő német önkormányzatról találunk izgalmas és talán számunkra is hasznosítható elemzést *Joaquín Kurapka* tollából. *Horti Béla* a közeli és a tőlünk mégis fényérvnyi távolságra levő Bosznia-Hercegovinában lezajlott választások ügyén segít bepillantani e sokat szenvedett ország életébe.

A civil szervezetek közül a jászfákóhalmi és a jászfényszaru helyismerettel foglalkozó egyesületeket ismerhetjük meg. *Fodor István Ferenc* a „Horváth Péter Honismereti Szakkör” történetét mutatja be. Bevallom, nekem kétszeresen is közel áll a

szívemhez ez az írás, hiszen szerzőjét barátomnak ismerem, a szakkör névadója pedig majd 200 esztendeje a Jászkunokról írt értékezése mellékletében Karacs Ferenc térképén szemléltette a Hármaskerületet. *Tóth Tibor* szinte monográfiaszerűen látta felvünk a jászfényszaruak hagyományápoló tevékenységét szülőhelyük megismerése és megismertetése érdekében.

Örökségünk a következő egység összefoglaló címe. Hiszem, hogy utódaink körében itt e könyvben minden dolgozat örökséggé válik. *Cyurkó Miklósné* lírai hangvételű visszaemlékezése Jászberény hetven évvel előbbi Felvég városrésze, az ottani emberekre, történeteikre, tárgyi emlékeikre, társadalmi életükre, mindenkinek ajánlhatóan érdekes. *Kokai Magdolna* a mindennapi életünket mindig izgató kereszteselési és névadási szokásokat mutatja be Jászárószállásról. *Selmeci Kovács Attila* Csete Balázs kalotaszegi néprajzi kutatásairól ad számot, amit Észak-Erdély hazatérése után 1942-ben végzett. A rajzokkal tűzdelt hatalmas kéziratos anyagot a jászkiséri Helytörténeti Gyűjtemény őrzi.

Végül a jászsági krónika megőrökíti a települések 1997 májusa és 1998 áprilisa közötti eseménytörténetét. Dicséretes és az érdeklődők által bizonyára méltánylandó, hogy az előző évkönyvek tartalomjegyzékét is megtaláljuk. A kötet minden írása érték a jövőnek. Ha figyelmüket sikerült felkeltennem, Önökre bízom a válogatást, a felfedezés izgalma és öröme.

Karacs Zsigmond

LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA: Napfény volt a ringatója

A szerző a magyar gyermekjáték-kutatás elhivatott és kiváló képviselője, aki munkásságát egy olyan archaikus vidéken fejt ki, mint a korábban Jugoszláviához, napjainkban Horvátországhoz tartozó Drávaszög. Fredményeit egy sor önállóan megjelent könyv bizonyítja (*Barkócaoszorú*, 1984; *Gyöngy-gyöngyöl asszonyának Eszék*, 1989; *Játékiskola II.* Bp., 1995.), melyekhez számos kisebb-nagyobb tanulmány, adatkiülés is járul. Ebben a könyvben azt a módszert követi, mely a gyermeket elhelyezi a családban, a falu közösségében és ezzel a játékok és a hozzákapcsolódó népköltészet jobban megérthetővé válik. Az újabb magyar néprajzi irodalomban az ilyen gyermekjáték kutatásnak *Kresz Mária* volt a meghonosítója, de sajnos neki csak résztanulmányai jelentek meg, a kalotaszegi Nyárszóról írt monográfiója pedig eddig még nem látott napvilágot. Ennek az irányzatnak kiemelkedő képviselője *Gazda Klára*: Gyermekvilág Eszteleken (Bukarest, 1980), melyben egy kis háromszéki falu gyermektársadalmáról és játékaikról nyújt kiváló képet.

Kedves Klára elsősorban saját gyűjtésére lámaszkodik, de gondosan átkutatta a drávaszögi református egyházak jegyzőkönyveit, melyek a XIX. század irányába történetileg elmélyítették kutatását. Feldolgozta az eddigi irodalmon kívül a

Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának gazdag kéziratgyűjteményét és fáziszkodott a kutatási terület alapvető összefoglaló munkáira. Drávaszög a Duna és a Dráva háromszögének tíz magyar faluját foglalja magába. A községek történetét az Árpád-korig vissza lehet vezetni és ezek a török hódítást is átvésztelték, sőt ez idő alatt a reformáció egyik magyar központja itt alakult ki (*Lábadi Károly: Drávaszögi ÁBÉCÉ. Észék-Budapest, 1966*). A magyar lakosság a XIX. században erősen fogyott, ami abban is lemérhető, hogy 1854–1904 között az iskolás gyermekek száma átlagosan 25 %-al csökkent. Ennek oka elsősorban az egykezés, ami ezeket a településeket is jelentős mértékben sújtotta.

A szerző a várandósság korszakával kezdi bemutatását, majd az újszülött keresztelését és a családba történő befogadását veszi sorra. A betegségeket éppen úgy tárgyalja, mint a csecsemőre leselkedő rontásokat és azok elhárítását. A 2-6 éves gyermekek életét megismerhetjük az iskolásokkal együtt, majd a fejezet a munkára neveléssel zárul. „A drávaszögi gyermektől elvárták, hogy tanuljon meg dolgozni, »mert az életöt vinni kell tovább...«” – mondta az egyik adatközlő. A játék és a munka kezdetben összefonódott, hiszen már az iskolába nem járó gyermek is utánozta a felnőtteket. A munka később megelőzte a játékot, különösen olyan évszázadokban, amikor annak sűrűjét a felnőttek nem tudták maradéktalanul elvégezni, s gyermekmunkára is számítottak.

Ezután kerül sor a játékszerek bemutatására, melyhez érdekes kutatást közöl azok anyagáról. Ebből kiderül, hogy ezek többsége növényből készült (135 darab), ezeket messze követi csak az állati, emberi anyagból készülték (24 darab), melyek száma megegyezik a papírokéval. A feldolgozott fát külön mutatja be (22 darab), ami deszkát, léceket stb. jelent. Jellemző, hogy a 135 növényi származású játékszer 58 vízparti, illetve vízinövényből készült (tavirózsa, sás, gyékény, nád, kaka stb.), ami világosan mutatja, hogy ezek is mennyire beilleszkedtek az egykori és részben napjainkig megmaradt vízivilágba. Mindezek leírása nagy nyeresége a könyvnek.

A találos kérdések a könyv legnagyobb és egyben leggazdagabb fejezete. Ez a műfaj ugyan régóta ismert és a XIX. századtól kezdve jelentős gyűjtemények is keletkeztek, de még mindig nem kapta meg a kellő súlyát és elismerését a folklórban, pedig egyike azoknak a témáknak, melyek a szélesebb olvasóközönség körében is jelentős sikert értek el. Elég, ha ezzel kapcsolatban *Kresz Mária: Találos kérdések könyve* (Bp., 1946) munkáját említem, amit családnom gyermekei valóságos szótlovastak és ebben az időben a fővárosi általános iskolákban is divattá vált a találos kérdések elmondása és megfejtése. Az utóbbi időben mintha megélenkült volna az érdeklődés e különleges műfaj iránt, elég, ha ezzel kapcsolatban *Mándoki László* munkásságára utalok (legutóbb *Magyar Néprajz V.*) szerencsére egyre újabb és újabb gyűjtések készülnek és ezek közül is kiemelkedik, amit most Drávaszögből vehetünk a kezünkbe. Ez akár egy külön könyvet is megérdemelne.

A mondákról szóló fejezet sok értékes és néhány eddig nem ismert alkotást is tartalmaz. Elő-

nye, hogy nemcsak a népi eredetűeket vette fel gyűjteményébe a szerző, hanem az iskolába elsajátítottakat is. Igaz ezek nem, vagy csak ritkán érik el az előbbieket színvonalát, de széles körben ismertek és elindultak a folklorizáció útján. Sokszor egymás mellé kerülnek az évszázados múlttal rendelkezők és azok, melyek a XIX. században terjedtek el. Itt ismerhetjük meg a nyelvtörőket is, melyek gyakorlásával a beszédhibás gyermekkel igyekeztek a szebb beszédet elsajátíttatni.

A gyermekjátékok leírása csak a legfontosabbakat tartalmazza, melyek különösen jelentős szerepet játszottak a gyermektársadalomban. Végül röviden szól a gyermekkor után a fiatalság összejöveteléről, melyek némelyike egészen napjainkig megmaradt. A bálók, a színjátás, a búcsúk, a fónók és más összejövetelnek nemcsak az emléke él, hanem némelyiket ma is gyakorolják. A könyv a párválasztás szempontjával, szokásaival zárul.

Lábadiné Kedves Klára munkája több szempontból is értékes alkotás, hiszen olyan területről dolgozza fel a gyermekjátékokat, ahova nyolc évtized óta csak nagy nehézségekkel juthatott el néprajzi gyűjtő. Másrészt nemcsak leírja a jelenségeket, tárgyalja, hanem azt a gyermekek, felnőttek társadalmában is igyekszik elhelyezni. (*Református Élet, Kopács, 2000.*)

Balassa Iván

SZILÁGYI MIHÁLY:

A grábóci szerb ortodox kolostor története

A magyar állam és egyház szervezésének ezredik évfordulóján érdemes megemlékeznünk róla, hogy Magyarország a keleti és a nyugati kereszténység találkozópontja. A hazánkbeli ortodox közösség egyik szellemi-lelki központjának, a grábóci szerb kolostornak történetét ismerteti Szilágyi Mihály 1999-ben megjelent kötete. A Tolna megyei, Bonyhád környéki Grábocon 1585-ben telepített meg néhány szerb szerzetes, s rendház építésére Szokolovics Musztafa budai török pasától kaptak engedélyt. A szerzetesek a dalmáciai Dragovicból érkeztek, grábóci templomukat a Szent Arkangyaloknak ajánlották. A XVII–XVIII. században a kolostort többször kifosztották: török, szerb, magyar rablócsapatok. A grábóci közösség szabályzata 1729-ben jött létre, s a keleti rendalapító, Nagy Szent Vazul regulájának szellemiségét követte. A kalugyere (a szerzetes szerb elnevezése) 1736 és 1740 között építettek templomot, amelynek tornya és hajókupolája 1796-ban készült el. A mai kolostorepület 1787-ben épült.

A rendház a XIX–XX. század folyamán jelentős szellemi és gazdasági központ volt. A környék szerbjei a gazdag könyvtárral rendelkező kolostorba küldték tanulni fiaikat. Az atyák orvosi tevékenységet folytattak, s lelkipásztori szolgálatot láttak el a tolnai ortodox közösségekben. 1920-ban a grábóci kolostor 144 holdnyi birtokkal rendelkezett: a szerzetesek étkezési növényeket (kukorica, bab, burgonya), takarmánynövényeket (lucerna, répa), gabonaféléket, valamint szőlőt és gyümölcsöt termesztettek. Híres volt boruk és szilvapálin-

kájuk. Földet először a budai pasa adományozott nekik, később a birtokokat megerősítette és gyarapította Péterffy András püspök (1690) és Mérey Mihály szekszárdi apát (1711). 1945 után a gazdaságot államosították.

Szilágyi Mihály tanulmánya gondos forráskutatásra épít: számos iratot, feljegyzést szó szerint idéz, vagy egészben közöl. A szerző felhasználta a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltárának és a Szentendrei Görögkeleti Szerb Levéltár vonatkozó anyagát, valamint összefoglalta az eddigi – magyar és szerb nyelvű – szakirodalmat. Elsődleges forrása a kolostor (Letopis manastria Grabovca) évkönyve volt. A könyv színesen ábrázolt történelmi, művelődés-, építész- és szellemtörténeti háttérrel mutatja be a grábóci szerb közösség történetét. Olvashatunk például a keleti liturgia és szerzetesség sajátosságairól, a szerbek vándorlásának előzményeiről, Grábóc gazdasági életéről és társadalmáról stb. A könyv tartalmazza a késő bizánci stílusjegyeket viselő barokk templom részletes leírását. (Vö. L. Szabó Tünde: Grábóc. Görögkeleti szerb templom. Tajak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára, 323. 1988.)

A grábóci szerzetesek előjáróit, az igumeneket gyakran kiűntették a megtisztelő archimandrita (apát) címmel. 1690-ben III. Arzén ipeki pátriárka három hónapig e kolostorból irányította a szerb egyházat. A kolostor jelentősebb lakói: Pajsije vezette az első közösséget, valamint a templom és a zárda építését. Gerasim a „moszkvai földekre” ment adományokat gyűjteni (1600–1602): kegyeszekkel, miseruhákkal tért vissza. Simeon Jeruzsálembé zárandokolt, s kolostorába hozta Szent Borbála nagyvértanú homlokasantját ereklyeként (1649), később budai püspök lett. Az utolsó grábóci kalugyert, Aleksej Babia-ot (1898–1974) a Rákosi-korszakban „a népi demokrácia elleni izgatás” címén meghurcolták. A kolostor épülete az 1960-as évektől szociális otthonként működött. A szerb egyház 1994-ben kapta vissza, s jelenleg két apáca képviseli a szerb monachizmus szellemiségét Grábócon. A templomot és a rendházat 1981 és 1987 között műemlékként helyreállították.

Szilágyi Mihály köete rengeteg képet közöl: bemutatva a szerb egyház és Grábóc történetét. A könyvben szerepel az összes itt élt szerzetes és előjáró rövid életrajza is. A szerző és a mű nagy erénye a gazdag és pontos jegyzetapparátus, valamint a német nyelvű összefoglaló. Szilágyi Mihály fentebb bemutatott kötetét mind egyháztörténeti, mind helytörténeti szempontból hiánypótló. Átfogó képet ad a magyarországi szerb egyház és szerzetesség történetéről, rávilágítva a magyarság és az ortodoxia mély, történelmi gyökerei kapcsolatára. (Babits Kiadó, Szekszárd, 1999.)

Miklós Péter

A legújabb Partiumi Füzetekről

Nagyváradon, az igen széles körű társadalmi támogatottsággal és intézményi együttműködéssel tevékenykedő Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság kiadásában rendszeresen megjelenő Partiumi Füzetek című kiadvány-

sorozatról (1–8. szám) folyóiratunkban két alkalommal is megemlékeztünk (A Partiumi Füzetek, Honismeret 1998. 6. sz., 115–117. old., A Partiumi Füzetek újabb négy számáról, Honismeret 1999. 3. sz. 102–103. old.) A tudományos igényű és ismeretterjesztési-közművelődési célkitűzésekkel írt füzetek a romániai magyar tudományosság (földrajz-, történelem-, műemlékvédelem-, helytörténet-, művészet- és irodalomtörténet, néprajz stb.) értékes darabjai. Már csak azért is ismernünk kell őket, mert a füzetekben feldolgozott tárgykörök ezer- és ezer szállal kötődnek nemcsak a határos magyar területek, hanem az egységes magyar kultúra tudományos- és közművelődési tevékenységeihez. Ismerve a kiadási- és egyéb körülményeket, elismeréssel kell adoznunk a Partiumi Füzeteket megjelentető Bizottságnak, illetve lelkes, rendkívül jó kapcsolatteremtő- és tartó, aktív, egyébként maga is neves helytörténész elnökének, Dukrét Géának.

A 2000. július 12–16. között Hajdúdorogon tartott Országos Önkéntes Néprajzi- és Nyelvjárási Gyűjtők találkozójára eljuttatott öt új számot – a 9., a 10., a 11., a 12. és a 13-at – mutatjuk be a következőkben röviden, azzal a felhívással, hogy helytörténeti-honismereti gyűjtéssel foglalkozó közösségeink és intézményeink figyelmét felhívjuk erre a nem mindennapi kiadványsorozatra, annak legutóbbi számaira.

A 9. szám Dukrét Géza és Péter I. Zoltán munkája, a *Püspökfürdő (Május 1 fürdő)* címet viseli (1994. 48 old.). Nagyvárad délkeleti szomszédságában lévő Püspökfürdő régóta ismert és kedvelt melegvízű, sajátos növény- és állatvilággal bíró gyógyfürdő. Először a fürdőterület geológiáját, a fürdő összetételét, a fürdőző növény- és állatvilágát ismertetik. A rómaiak idejétől kezdődően áttekintést nyújtanak a fürdő fejlődéséről, a fürdőtelep kiépüléséről, gyógyvize-zs gyógyfürdővé nyilvánításának históriájáról, gyógyító hatásáról, az előző századforduló fürdőéletéről, jelenlegi helyzetéről. A jól sikerült összefoglalást számos fénykép- és rajz illusztrálja.

A 10. szám, a nagyszalontai helytörténeti tevékenység és az Arany-filológia terén jól ismert Daniélisz Endre munkája, „Csonkatorony nyúlik a felhőbe...” címmel a nagyszalontai Csonkatorony, „hajdúvár” történetének, felhasználása formáinak érdekes, teljességre törekvő ismertetése (1999. 68 old.).

A 11. szám *Szekesgyházi-bazilika Nagyvárad* címmel a nagyváradai római katolikus (latin szertartású) püspöki székesegyházat mutatja be építés- és egyháztörténeti szempontok alapján (1999. 68 old.).

A 12. szám *Alexandru Pop: Varadinum, a vizek határolta város és vár* című, a nagyváradai várat ismertető román nyelvű tanulmányának magyar fordítása (Péter I. Zoltán). A tanulmány, bár a legjobb várleírások, kutatások alapján készült, ismeretterjesztő célú összefoglalás, sok képpel, ábrával (1999. 24 old.).

A 13. szám a legterjedelmesebb, igazán már nem is nevezhető füzetnek. Tartalmát tekintve egyfajta jubileumi összeállítás az 1848/49. évi ma-

gyar szabadságharc és forradalom 150. éves jubileuma tiszteletére. *A szabadságharc zászlója alatt* címmel 44 – az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc partiumbéli és a bánsági eseményeiről, kimagasló személyiségeiről szóló – emlékeztet, cikket, esszét tartalmaz, *Dukrét Géza* szerkesztésében. A szerzők között országos nevű történészek, szakemberek mellett, bőven akadnak helytörténeti-honismereti „munkások” is (2000. 436 old.).

Mind a négy füzet ismeretterjesztő jellegű és mindegyik eredményesen szolgálja a magyar identitástudat megtartásának, felvirágoztatásának ügyét.

Dankó Imre

ROSTA ISTVÁN:

Fejezetek Magyarország technikatörténetéből

(Szent István korától a XX. századig)

A hazai gazdaság és társadalom fejlődésében korszakos jelentőségűek azok a technikai, technológiai eredmények, amelyek összefoglalására dr. Rosta István vállalkozott. A mű nem előzmény nélküli. Alapjait az egyetemi (JTE) és főiskolai (a kaposvári Csokonai vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola) előadások és a szerző kiterjedt kutatómunkája teremtette meg. Újabb könyvkiadásunk történetében a mű, amely a Honfoglalásunk 1100. évfordulójának és a magyar iskolai millenniumának emlékére szerkesztett sorozatban jelent meg,

hézagpótló. Egyrészt összefoglaló jelleggel, jól áttekinthető módon, a történeti korszakolásnak megfelelően tárja elénk az évszázados változásokat. (A technika és a tudomány, az alaptudományok köre és alkalmazásuk számos magyar névhez kötődik.) Másrészt a nagy ívű áttekintés szerkesztésébe fűzi a technika/technológia ismeretét: az Árpád-kortól hat fejezetben az űrtechnikai kísérletekig vezeti az érdeklődő olvasót. A mű igen sokrétű ismeretet nyújt át olyan példákkal, amelyek máig érvényes tudományos, technikai alaptételeken nyugszanak és igazolják: a korszakok gyakran nem merőben új ismeretekkel, nem a történelmi, gazdasági korszaknak megfelelő „mássággal” jelennek meg. Szerzőnk ezt igen gazdag – esetenként történelmi értékű, pl. a selmecbányai, az aradi MARTA túraautó stb. képekkel illusztrálja. Továbbgondolkodásra, kutatásra ösztönöz a hatalmas irodalomjegyzék is, amelyek a szerző tapasztalataival együtt a mű alapjait jelentik. A címlapon a Lánchíd és az Akadémia épülete nemcsak a tudomány elmélete és a technika diadalmas gyakorlata közti kapcsolatot jelzi, hanem azt is, hogy a magyar alkotások ilyen összefoglalása híd a jövő évezred számára is, hisz eddigi eredményeink alapját jelentik a magyar technika jövőjének is. Rosta István könyve ezt a célt nemesen és magas színvonalon szolgálja nemcsak főiskolai tankönyvként, hanem a technikai kultúra, művelődés részeként is. A szakértő lektorok – dr. Endrei Walter és dr. Jeszenszky Sándor voltak, a mű igényes kiadását a Nemzeti Tankönyvkiadó végezte. (Budapest, 1995)

Dr. Krisztián Béla

Koblös József–Süttő Szilárd–Szende Katalin

MAGYAR BÉKESZERZŐDÉSEK

(1000–1526)

Ha a történelem iránt érdeklődő olvasó azt a szót hallja: középkor, általában páncélos lovagok vonulása, fegyverek csörgése, csatazaj jut az eszébe; dicsőséges hadjáratok, mint a keresztések szentföldi vállalkozásai; hosszú és keserves harcok, mint a franciák és angolok közt dúlt százéves háború, vagy a spanyol földek arab igáitól való megszabadításáért folyó reconquista. Pedig a középkor történetéhez ugyanúgy hozzátartoznak a hadviselő felek közötti titkos vagy nyílt követjárások és diplomáciai alkudozások, az egymással szembenálló uralkodók fényes külsőségek közt megrendezett találkozói és a békekötés szentpapi ceremóniái. A jelen kiadvány ahhoz próbál segítséget nyújtani, hogy az érdeklődők ez utóbbiak világába is betekintést nyerhessenek.

A Balassi Kiadónál megjelent könyv kapható 2000 forintos áron a „Kis Magiszter” Könyvesboltban: 1053 Budapest, Magyar utca 40.

Honismereti Bibliográfia

„Amikor a népi kollégiumokról vallanom kell” Püski Kiadó, Bp. 2000. – Kardos Lászlóval beszélget *Tasi József*; *Pogány Mária*: A NÉKOSZ utóélete.

Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1998/99. Főszerk.: *Kovátsné Németh Mária*. Győr. 1999. 443 old. A tartalomból: *Cereben Ferenc*: Nemzeti, kulturális identitástudat; *Liszka József*: A népi kultúra változásai és új jelenségei a szlovákiai magyarságnál; *Kutlmann Ernő*: A felsőpulyai magyar nyelv oktatásának helyzete; *Végh László*: A somorjai Bibliotheca Hungarica; *Sidó Zoltán*: Komáromi városi egyetem; *Kovátsné Németh Mária*: Törvények és iskolák; *Ferku Imre-Keresztény István*: A tehetséges fiatalok nevelése Magyarországon és Ukrajnában; *T. Kiss Tamás*: Az analfabétizmus elleni közelem Magyarországon az 1920-as években; *Donáth Péter*: Figyelemre méltó epizód a hazai tanítóképzés történetéből, 1953-1954; *Rácz-Fodor Sándor*: A bajai tanítóképzés a két világháború között; *Hajlú Mihály*: A tulajdonnevek az iskolában; *Órdög Ferenc*: Győr-Moson-Sopron megye helységneveinek keletkezésrövidjéről; *Hegedűs Attila*: Regionális kötöttség a földrajzi köznevekben; *Unti Mária*: Alsóőr földrajzi nevei; *Brecki János Miklós*: Felsőpulya (Várvidék) helynevei; *Koncsol László*: Patonyi földrajzi nevek etimológiája; *N. Császi Ildikó*: A zoborralji hegymegyi falvak történeti helynevei; *Cs. Nagy Lajos*: Az identitástudat és a névgyűjtés kapcsolata néhány nyitrai hallgató diplomamunkájában; *Bíró Ferenc*: Folyóneveink szerepe újabb helynevek alkotásában; *Abrahám Imre*: Népetimológiás alakok a Győr környéki földrajzinév-gyűjtés kéziratáiban; *Somogyi Magda*: Állat- és növénynevek a budapesti utcanevadásban; *Fercsik Erzsébet*: Keresztnevek a budapesti utcanevekben; *Koi Balázs*: Tiszabездéed keresztneveinek vallomása; *Gönczöl László*: Fejezetek Csallóköz olimpiatörténetéből.

Bacsó András: A Wittmann Antal park., Mosonmagyaróvár. Iadja a Vársvédő Egyesület. 1998. 57 old.

Bán János: Fertőrákos politikai, gazdasági, egyházi és kulturális története. Önkormányzat, 2000. 160 old.

Berta Gyula: Somogyország pandúrjainak története 1766-1884. Marcali, 2000.

A Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium Évkönyve 1998/99. Szerk.: *Lampérth Gyula* és *W. Torda Erika*. Sopron, 1999. 276 old. A tartalomból: *Ráth Mátyas* emlékkonferencia és emléktábla avatás; *Fejezetek a Líceum múltjából és jelenéből*.

Bethlen Farkas: Erdély története I-II. A mohácsi csatától a váradi békekötésig. Ford.: *Bodor András*, sajtó alá rendezte *Pálffy Géza*, tanulmány: *Jankovich József*. Enciklopédia Bp. 2000. 320 old.

Botlik József: *Egestas Subcarpathica*. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány. Bp. 2000. 318 old. És 8 térképmelléklet.

Böszörményi Szemle. Kulturális és honismereti periodika. Szerk.: *dr. Varga Gábor*. Kiadja a Sillye Gábor Művelődési Központ. Hajdúböszörmény, 2000. 74 old. A tartalomból: *Dr. Lázár Imre*: Előszó; *Székelyhídi Ágoston*: Nemzeti és irodalmi önismeret; *dr. Léví Béla*: Böszörmény óvárosa; *dr. Drnkó Imre*: Hajdúböszörmény millenniumi temploma; *dr. Nagygyuhályi Géza*: Elfelejtett építészeti örökség a tudószűrő épülete; *dr. Csiba Antal*: Adatok a Fűrődkert történetéhez; *Papp Zsolt*: A Fűrődkert élete a '90-es években; *dr. Daróczi András*: Adatok Hajdúböszörmény város igazságszolgáltatásának legújabbkori történetéhez; *dr. Csohány János*: Országos szervezet bölcseje Hajdúböszörmény; *Sz. Székelydi Ágnes*: Visszapillantás: A Hajdúböszörmény és vidéke hetilap 1900-ból; *Bényei József*: A Hajdúböszörményi Hírlap indulása; *Molnár Antal*: Halmok a böszörményi határban; *Dombi Mária*: Adatok a hajdúböszörményi népi táplálkozás történetéhez; *dr. Oláh Imre-dr. Lázár Imre*: Öszinte beszélgetés a Maghy házaspárral;

Csilizkő földrajzi nevei. Írta: *Horváth Ildikó*, *Telekiné Nagy Ilona*. Kalligram Kiadó. Pozsony, 2000. 94 old.

Déli harangszó. Tanulmányok a pápai rendelet félezeréves jubileumára. Szerk.: *Visy Zsolt*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó. Bp. – 2000. 323 old. – Pápai üzenet; *Paskai László*: Felhívás az imára; *Orbán Viktor*: A győzelem és az emlékezés harangszava; *Visy Zsolt*: Bevezetés; *Benkő Elek*: Harangok a középkorban; *Patay Pál*: A magyarországi harangok új- és legújabb kori történelme; *Török József*: A harangok szerepe a latin ritusú liturgiában; *Barna Gábor*: „Az élőket hívom, a holtakat elszírom, a villámokat megtöröm”. A harang a harangozás a népszokások tükrében; *Érszegi Géza*: Az év minden napján délben mindörökké harangozni kell; *Ágoston Gábor*: A Nándorfehérváros vezető út. Magyarország, a balkáni oszmán terjeszkedés és a nándorfehérvári győzelem; *Kulesár Péter*: Kapisztrán Szent János; *P. Virgilio Felice di Virgilio*: Kapisztrán Szent János kultusza és öröksége;

Dévványai oklevelek 1332-1523. Latinból fordította és közreadta *Bencsik Gyula*. A jegyzeteket kiegészítette és mutatóval ellátta: *Tolnay Gábor Documentatio Historica II*. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szolnok. 2000. 107 old.

Az első határnyitás: Sopron, 1989. augusztus 19. Szerk.: *Kurucz Gyula*. Kortárs Kiadó, Bp. 2000. 232 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület közlönye. Kolozsvár 1999. 3. sz. 32 old. A tartalom-ból: *Tóthpál Tamás:* Egy százéves Vasvári-kirándulás; *Jianu, Nicu:* Az Ó-Piski-i híd; *Jancsik Péter:* Románia működő vulkánjai; *Dénes István:* Az erdélyi barlangkutatás rövid története 1914-ig;

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület közlönye. Kolozsvár, 1999. 4. sz. 32 old. A tartalom-ból: *Behabetz Magda:* Az Erdélyi Kárpát Egyesület VIII. Vándortábor; *Bányai Ferencné Parádi Erzsébet:* Szerelmem; a Cibles; *Véradi István:* Az Izbándi" barlang; *Bagaméri Bélsa:* Árvíz a föld alatt; *Palczér János:* A Vlegyásza turisztikai látványai; *Egri Ferenc:* A Kataraktália (Rézbányai vizesések); *Kakas Zoltán:* „Jézus lábnyma” Felsőlehményben; *Héjja Szilárd:* A havasi gyopár a címertanban; *Wild Ferenc:* Erdélyi helynevek nyomában.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület közlönye. Kolozsvár, 1999. 5. sz. 32 old. A tartalom-ból: *Máthé Gyula:* Két nap a „Kataraktália” birodalmában; *Baricz Enikő:* Erdei iskola Nádasfürdőn; *Fazekas Ferenc:* Sátorral a Fogarasi gerincen; *Furu Árpád:* A Bonchidai Bánffy-kastély bekerült a világ 100 legveszélyeztetettebb műemlékének jegyzékébe; *Máthé Gyula:* Várak, kastélyok, udvarházak (Az V. Partiumi Honismereti Konferencia); *Nagy Lajos:* III. EKE zarándokút, Kolozsvár–Csíksomlyó; *Jianu, Nicu:* Vajdahunadtól Vadu Dobrira; *Tóthpál Tamás:* Vicei krónika.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület közlönye. Kolozsvár, 1999. 6. sz. 48 old. A tartalom-ból: *Tóthpál Tamás:* Emléktábla avatás a homoródmási barlangban, és századforduló körüli Erzsébet emlékek; *Magyarosi Margit:* Két szomszédvár: Alvinc és Borberék; *Mátyási Lajos–Mátyási Sándor:* 30 éves a Tenkei „Czárán Gyula” Barlangkutató Klub; *Haraszti Béla:* Jegesodák a Tarjánkapatak völgyében; *Tóth István:* Vadvirágok és gyógyító növények; *Mohár Lajos:* Atadták az E4 turistautó Kolozs megyei szakaszát; *Nyerges Éva:* Magyarórmény találkozó Szamosújváron, 1999. november 20-21; *Kiss Bitay Éva:* Legrejtélyesebb madarunk, a kakukk; *Héjja Szilárd:* Ismét Kolozsvárra érkezett a betlehem-láng; *Fekete Imre:* Nyolc Cibles túra élménye;

Etnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. Bp. 1999. I. sz. 226 old. – A tartalom-ból: *Selmeczi Kovács Attila:* A Kossuth-címer – legenda és valóság; *Rékai Miklós:* „Szedjétek össze a maradványokat, hogy el ne vesszen (Válasz egy régi, a magyarországi zsidóság néprajzi felvételére készült fellívásra); *Keményfi Róbert:* Etnikai térszerkezeti vizsgálatok történetéről; *Szilágyi Miklós:* Az áradások és a gazdálkodás összefüggése az armentesítések előtt; *Tringhi István:* Bűbájos és néző asszonyok levelesítő jegyzékekben; *Kozári Monika:* Adatok az uradalmi majorok életéhez (Somogyi Ady, 1930–1940); *Sterbecz István:* Csalmadaras vízivadászatok népi hagyományai a Dél-Alföldön; *Kincsesi Lajos:* Adatok az ácsi zamartartás kérdéséhez; *Rimui Éva:* Kópé-idező a potáknál; *Keszeg Vilmos:* Mitológia, vallás vagy hiedelemrendszer; *Verebelyi Kin-*

cső: Ipolyi Arnold himzésgyűjteménye; *Szulovszky János:* Ipolyi Arnold tudománytörténeti szerepéről; *Krupa András:* Ipolyi Arnold magyar mitológiai-ajának szlovák vonatkozásai a mai kutatások tükrében.

Érdi Krónika. Érd természeti képe, múltja és lakói. Honismereti olvasókönyv. Szerk.: *Dr. Kubassek János.* Kiadta az Önkormányzat, Érd, 2000. 484 old. – *Harmat Béla:* Genius loci; *dr. Kubassek János:* Bevezető; *dr. Kubassek János:* Érd földrajza; *Szerényi Júlia:* Az Érdi-mezőföld növényzeti képe; *Halász Antal:* A Fundoklia-völgy; *dr. Szerényi Gábor:* Érd állatvilága; *dr. Kubassek János:* Az őskor embere Érd; *Tarnay Tünde:* Műemlékek és épített értékek Érd; *Horváth Lajos:* Érd és környéke a középkorban; *dr. Krizsán László:* Történeti források és tanulmányok Érd község XVI-XVIII. századi történetéhez; *dr. Krizsán László:* A magyar nyelv érdei követe a XVI-II-XIX. században (Endrődy N. János); *Patkóné dr. Kéringer Mária:* Érd 1800–1950 között; *Kovács Sándor:* Tallózás a XX. század történetében a sajtóhíradások tükrében; *Uő.:* A pártállam és az egyház kapcsolata a sajtó tükrében; *Timár Edit:* Elhurcolt érdeiek a szovjet hadifogolytáborokban – kortársak visszaemlékezései az egykorú dokumentumok tükrében; *Kovács Sándor:* Szemelvények az Érdi Nemzeti Bizottság működésének történetéből, jegyzőkönyveik alapján (1945–1948); *dr. Kerékgyártó Imréné:* Nemzetiségek Érd: rácok, németek; *Balaton Katalin:* Mozaikok az érdi zsidóság történetéből; *Tarnay Tünde:* Érd népi építészet és településszerkezeti fejlődése Ófalu és Fülöpváros tekintetében; *dr. Kubassek János:* Nemzetközi hírű, tudományos intézmény, a Magyar Földrajzi Múzeum Érd; *dr. Kubassek János:* Világjáró tudósok, földrajzi felfedezők panteonja Érd – szoborpark a múzeumkertben; *Miklós Csabáné:* Közteri szobrok, emlékművek; *Kovács Sándor:* Érd gazdasági, politikai, egyházi és tudományos életének jelentős személyiségei – életrajzi kislexikon; *Kovács Sándor:* Érd történetének kronológiája; *Kovács Sándor:* Érd helyismereti bibliográfiája; Angol és német nyelvű összefoglaló; Érd Város Önkormányzat jegyzői a rendszerváltoztatás óta; Érd Város Önkormányzatának Képviselő-testületei a rendszerváltoztatás óta.

A Győri Egyházmegye ezer éve. Szerk.: *Kiss Tamás.* Győri Egyházmegyei Kincstárs és Könyvtár. Győr, 2000. 180 old. – *Dóka Klára:* A Győri Egyházmegye területi változásai; *Csőke Gáspár:* A Győri Egyházmegyei története a középkorban; Középkori győri püspökök; *Szabó Tamás:* A Győri Püspökség története a XVI. századtól napjainkig; *Mészáros István:* Papnevelés a Győri Egyházmegye-ben; *Barna Gábor:* Búcsújáró helyek a Győri Egyházmegye-ben; *Horváth József:* Vallásos társulatok a Győri Egyházmegye-ben; *Tinaffy László:* A Győri Egyházmegye vallási néprajza; *Valter Ilona:* A Győri Egyházmegye műemlék templomai; *Vavrincez Veronika:* A Győri Székesegyház zenéjének története; *H. Kolba Katalin:* A Győri Egyházmegye liturgiikus kincsei; *Jakab Gábor:* A Győri Egyházmegye krónikája a rendszerváltozástól napjainkig.

Győri Tanulmányok, 22. Tudományos Szemle. Szerk.: *Bana József.* Kiadja az Önkormányzat. Győr, 2000. 255 old. – *Bona Gábor:* Az 1848/49-es honvédsereg győri születésű tisztjei; *Fazekas Csaba:* Rimely Mihály pannonháalmi főpát az 1847-48. évi országgyűlésen; *Hermann Róbert:* Gőrgői és Győr.

Harmincéves a városi sportiskola. Irta és összeáll.: Thullner István. Mosonmagyaróvár. 1999. 40 old.

Házi Jenő: Pozsony vármegye történeti földrajza. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony. 2000. 614 old.

Hegyesi Márton: Bihar vármegye 1848-49-ben. Gondozta: *Tavaszi Hajnal.* Utószó: *dr. Denény Lajos.* Szerk.: *Mihálka Zoltán.* Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. 1999. 271 old.

Horák Béla: Bugacpuszta idegenforgalmi krónikája 1894-1944. Kecskemét, 1999. 228 old.

Horváth Béla: Káldy József (1820-1983) élete és munkássága. *Erdésznyagyjaink arcképcsarnoka, 9* Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kar, Sopron, 2000. 26 old.

Horvátországi Magyarság. Kiadja a HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft. Eszék 2000. 5-7. sz. 135 old. A tartalomról: Megszületett a kisebbségek nyelvének és írásának használatáról szóló törvény; *Kedves Tibor:* Státustörvény – lehetőségek, nyitott kérdések; Szent István ünnepén: A Szent Jobb évezredes útja, Szent István király nagy legendája, Hol halt meg Szent István?; *Tausz Imre:* Zima Anna és Zima Imre; *Kedves Tibor:* Határon túli magyarok háza Pécsen: beszélgetés Bokor Bélával, a Baranya Megyei Közgyűlés alelnökével; *Dékány Szusanna:* Háborús feljegyzések; *Szigeti Péter:* Földöntutók és gyökérkeresők – A horvátországi magyarság létkérdései; *Horváth Lajos:* Császár Ferenc magyar író Fiumében; *dr. Ludwig Károly:* Fiume-Kijak; Patak Andrács: Délkelet-Baranya településtörténete a 18. szd. közepéig; *Frankovics György:* A horvát és a magyar apokrif imák mitopoetikai háttere, valamint interetnikus kapcsolataik; Jelentés a Kárpát-medencén kívül élő magyarság helyzetéről II. (Észak-Amerika, Dél-Amerika, Egyéb, Európán kívüli térségek; *P. Szalay Emőke:* Úrasztali edények a horvátországi református gyülekezetekben; *P. Madar Ilona:* Kőrögy, Szentlászló, Haraszi és Rétfalu vallásos szokásairól.

Hudi József: A dunántúli nemesi községek státutumai a XVII-XIX. századból. Szerzői kiadás. Veszprém, 1999. 140 old.

Jászákóhalma története 8. (1902-1935) *Fodor Pista Kiskönyvtára II. 8. Jászákóhalma,* 2000. 16 old.

Jász-Nagykun-Szónok megye írásos emlékeiből. Millenniumi Emlékkönyv. Szerk.: *Zádorné Szoldos Mária.* Kiadja a Megyei Levéltár. 2000. 342 old.

A katolikus Dettá. 100 éves a dettái katolikus templom. Összeállította: *Pálkóvics István.* Kiadja a Temesvári Katolikus Püspökség. Temesvár, 2000. 24 old.

Két könyv a csallóközi árvédekezés történetéről. *Csallóközi kiskönyvtár. Kalligram. Pozsony. 1999. 352 old. – Földes Gyula:* Felső-Csallóköz árvédekezésének története; *Rudnay Béla:* Az Alsó-Csallóköz és Csallóköz ármentesítése, valamint az Alsó-Csallóköz belvizeitnek rendezésére vonatkozó munkálatok ismertetése.

Király Pál: Bedő Albert (1839-1918) élete és munkássága. *Erdésznyagyjaink arcképcsarnoka, 12.* Sopron: Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kar, 2000. 37 old.

A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár jubileumi évkönyve 1898-1998 Szerk.: *Horváth József.* Győr : KMK, 1998. 331 old. A tartalomról: *Horváth József:* Adalékok a Győri Városi Közkönyvtár első évtizedeinek történetéhez; *Mónus Imre:* Győr Város Közkönyvtára Bay Ferenc igazgatósága idején, *Tuba László:* Az 1976 utáni évek vázlatos története; *Horváth József:* Adalékok a győri Streibig nyomda történetéhez; *Kovács Katalin:* Győr nyomdái a XIX. század második felében; *Lakatos Éva:* A győri Hazánk (1847.január 2.-1848.augusztus 10.).

Kisgéres. Szerk.: *Viga Gyula.* *Lokális és regionális monográfiák I.* Lilium Aurum. Dunaszerdahely, 2000. 319 old. – *Liszki József:* A Felső-Bodrogköz, az Ungvidék és az Ondava mente néprajzi kutatásának történetéhez; *Boros László:* Táj és ember. A falu ökológiai feltételei, táj- és emberföldrajzi összegzés; *Bogoly János:* Kisgéres növény- és állatvilága; *Hőgye István:* A település történetének vázlat 1945-ig; *Tamás Edit:* Kisgéres népességének történeti statisztikája (XVIII-XX. sz.); *Csiki Tamás-Keményfi Róbert:* A falu társadalmának és térszerkezetének jellemzője a kapitalizmus korában (1848-1945); *Mizser Lajos:* Kisgéres nyelve; *Balassa M. Iván:* Kisgéres települése és építkezése; *Viga Gyula-Viszóczyk Ilona:* A paraszti gazdálkodás változásai; *Siska József:* Népi táplálkozás-hagyományos ételek; *Sz. Tóth Judit:* A jeles napok szokásai; *Pocsiné Eperjesi Eszter:* Kisgéres vallási néprajza; *Nagy Géza:* Mutatvány Kisgéres szövegfolklorjából; *Viga Gyula:* Hagyomány és változás egy bodrogközi falu népi kultúrájában. (Szlovák és német összefoglaló)

Köblös József-Süttő Szilárd-Szende Katalin: Magyar Békeszerződés 1000-1526. Kiadja a Jókai Mór Városi Könyvtár. Pápa, 2000. 287 old.

Kütvölgyi Mihály: Fénybojtár. Pásztorok hagyatéka. Színes fotoalbum a pásztoréletéről és a pásztorművészetről. Timp Kiadó. Bp. 2000. 131 old

Lábadai Károly: Istennek népei a Drávaszögben. Eszék, 2000. 588 old.

Lábadiné Kedves Klára: Napfény volt a ringatója. Gyermekélet és játék a Drávaszögben. Kiadja a HMRKE Református Élet. Kopács, 2000. 308 old.

A magyaróvári Habsburg-kripta. Szerzők: *Hajdu Frigyes, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi.* Kiadja a Városvédő Egyesület. Mosonmagyaróvár. 1998. 24 old.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. 2000. 1.sz. 72 old. – A tartalomról: **Tóth Ferenc:** Volt egyszer egy Marosvidék; **Jámborné Balog Tünde:** Gondolatok a makói városkép ezredvégi változásairól; **Nagy Veronika:** Rejtélyes térkép; **Kocsis Pálné:** Szlovákok a XX. századi Magyarországon; **Kollár Ferenc:** A magyarságnádi szerb és román iskolák története; **Galicze János:** Návay Mihály és a Damjanich család; **Korell Gertrúd:** Olvasókörök Makón és környékén; **Budainé Keczer Csilla:** A makói Belvárosi Plébánia Historia Domusa; **Endrész Erzsébet:** Árpád-kori körtemplom Kiszomboron; **Vargáné Nagyfalusi Ilona:** Az őföldéai műemléktemplom; **Szilágyi Sándorné:** Időjárás megfigyelések a makói néphagyományban; **Rozsnyai János:** Maros menti mese; **Balázs Katalin:** Honismereti könyvek Apátfalváról; **Rozsnyai János:** Idézetek a múltból; **Pünkösdi népművészeti fesztivál** Maroslelén; **A Szirbik Miklós Társaságról;**

Mastalírné Zádor Márta: Divald Adolf (1828–1891) élete és munkássága. *Erdészmagyaink arcképcsarnoka*, 7. Sopron: Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kar, 1999. 33 old.

Mándli Gyula: Szob. *Honismereti Kiskönyvtár 1.* Kiadja a Komáromi (Komarno) KT Kiadó Kft. Révkomárom, 2000. 16 old.

Molnár Sándor: Török Béla (1894–1934) élete és munkássága. *Erdészmagyaink arcképcsarnoka*, 6. Sopron Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kar, 1998. 17 old.

„Mondd, és én hallom...” A középiskolások győri Kazinczy-versenyei. Szerk: **Hérics Lajosné.** Kazinczy Ferenc Gimnázium. Győr, 2000. 134 old. A tartalomról: **Hercegi Károly:** A Kazinczy-versenyek helye a nyelvemlék mozgalomban; **Hérics Lajosné:** A Kazinczy-verseny évtizedei Győrött; **Kerekes Barnabás:** A beszédemlék körök szerepe és feladatai a Kazinczy-versenyre készüléskor; **Kovács László:** Anyanyelvi kisebbségről a Kazinczy-versenyeken; **Hérics Lajosné – Wacha Imre:** A Kazinczy anyanyelvi táborról; **Deme László, Bencédy József, Szathmári István és Wacha Imre** írásai.

Mónus Imre: Győr elestének és visszavételének bibliográfiája. *Győri tanulmányok füzetek. Tudományos közlemények*, 3.: Városi Levéltár, Győr 1999. 33 + 31 old.

Móroczné Nagy Mária: Egy országon át: Hajdúböszörménytől Újrónafőig. Hajdúböszörmény 1999. 252 old.

Mosonmagyaróvár 60 éve: 1939–1999 Emlékkönyv a város egyesítésének 60. évfordulója alkalmából. Szerk. **Szentkúti Károly.** Városi Önkormányzat. Mosonmagyaróvár, 1999. 103 old. A tartalomról: **Hegedűs Zoltán:** Az egyesítés előtörténete és lefolyása; **Thullner István:** A városeejesítés visszhangja a korabeli helyi sajtóban; **Major Tamás:** Mosonmagyaróvár – az egyesített város gazdaságtörténetének vázlata; **Dimény Gábor:** Mosonmagyaróvár építéstörténetének vázlata az egyesítéstől napjainkig (1939–1999); **Tuba László:** A város szellemi élete 1939–1999.; **Szentkúti Károly:** Országgyűlési választások Mosonmagyaróváron 1939–49 között;

Enzsol Imre: Híres embereink 1939–1999 között; **Moldoványi Géza:** 60 év története képekben; **Kimlei Péter:** Bibliográfia Mosonmagyaróvár város történetének tanulmányozásához, válogatás 60 év iródműből; **Enzsol Imre:** Városkronológia (1939–1999).

Múzeum a premontrei rendházban Írta: **Szalontay Judit.** Pájer ImreRábaközi Múzeum, Csorna: 1999. 16 old.

Nagy Endre: Tardoskedd és Údvard földrajzi nevei. *Notitia Historico-Etnologica* 2. Lilium Aurum. Dunaszerdahely, 2000. 174 old.

Népi vallásosság a Kárpát-medencében III. Dunántúli dolgozatok Néprajzi Sorozat Szerkesztette: **L. Imre Mária,** sorozatszerkesztő: **Uherkovich Ákos.** Pécs, 2000. 344 old. **Andrássfalvy Bertalan:** Előszó; **Nemes István:** Megnyitó; **Erdélyi Zsuzsanna:** Archaikus műfajok kapcsolatai (Népi imádságok – kolindák); **Gyivicsán Anna:** A nyelv és a hit (... kapcsolataról a magyarországi szlovákok példáján); **Jung Károly:** További adatok a „Szent-levelek” használatához; **Pócs Éva:** „Kereszteletlen lelkek” a Kárpát-medence néphiteben; **Ács Anna:** A nemesvámosi adventista gyülekezet alapítójának, **Völgyi Lajos** életútja; **Balázs Kovács Sándor:** Protestáns etika – paraszti erkölcs. A presbitériumok szerepe a sárközi parasztság erkölcsi értéktrendjének alakulásában; **Balázs Lajos:** Képe a búzaszemen. Keresztény gabonakultusz-maradvány Csik-szentdomokoson; **Begovics Rózsa:** Adatok a potonyi hurvátok népi vallásosságához; **Békés József:** Adatok egy hódoltsági mezőváros, **Kecskemét** népi vallásosságához; **Beszédes Valéria:** Szentkutat a Mosztozna mentén. Hét nép kegyhelyei Nyugat-Bácskában; **Czövek Judit:** Szentasszonyok és szentemberek a magyar néphagyományban; **K. Csilléry Klára:** Hitbuzgalmi olvasmányok a dunántúli reformátusoknál és helyük a lakásban; **Csoma Zsigmond:** Nagy állatok kóser vágása falusi-mezővárosi környezetben Magyarországon a 18–20. században; **Deáky Zita:** Adatok a székely szombatok történetéhez; **Eprjessy Ernő:** A zákányi rossz papok pokolrajzát; **Forrai Márta:** Balázs Benedicte élete és munkássága; **Horváth József:** Győri kongregációk a 18. század közepe; **L. Imre Mária:** Szűz Mária gyógyító források; **Itkócsics Mária:** Húsvéti népszokások Nagydobronyban; **P. Jáki Sándor Teodóz:** A vágai virágvasárnapi „pásió”; **S. Lackovits Entőke:** A lelkész személye, szerepe a közép-dunántúli református közösségekben (17–20. század); **ifj. Lelle József:** Radnai búcsú – Szegeden; **Nagy Balázs:** Úrnapi szokások és identitástudat Budajenőn; **Nagy Janka Teodóra:** Egyházfegyelem Bölskén; **Orsi Zoltán:** Hamvazószerdától Úrnapiig (Adatok a szuloki németegyház vallásos szokásaihoz); **Pilipkó Erzsébet:** Görög katolikus egyházi élet a kárpátaljai Salánkon (Szakrális objektumok funkcionális vizsgálata); **Pozsony Ferenc:** Szentsír állítása és őrzése Erdélyben; **Pusztai Bertalan:** A szentkultusz-kutatás újabb forrásai: a templomi lobogók; **Rékai Miklós:** „Istenkeresők a Kárpátok alatt” Haszid zsidó szokások Kárpátaljáról; **Sándor Attila:** Ortodox református kölcsönhatások a Kis- Küküllő menti Sö-

vényfalván; *Silling István*: Kilencedek a Bácskai Kupuszinán; *Szalontay Judit*: A szakrális környezet tárgyai a Rábaközben; *Szigeti Jenő*: A 19. századi újprótészta egyházak kialakulása a Kárpát-medence nevezetisége között; *P. Szajka Emese*: Dél-Tirolban készült szobrok a Baja környéki falvak templomaiban; *Wild Katalin*: Nagyboldogasszony-napi szokások a délmagyarországi németek körében; *Ebele Ferenc*: A magyar (német) polányi házioltárok napjainkban; *Járolti József*: A keresztnevéadás szakrális néprajzi sajátosságai a gyulai katolikus magyarok és németek körében a 18. században; *Madar Ilona*: Népi vallásosság a székesföldi Sövidéken; *Raj Rozália* – *Nagy István*: Hazahív a harangszó. Az 1992-es doroszlói Kisasszony-napi búcsú bemutatása videoszalagon; *Tripolsky Géza*: Szeretatrások papok nélkül Bánáthban.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztatója. Szerk: *Hála József, Terbócs Attila*. 2000. 1-2. 137 old. – A tartalomról: *Balogh Balázs*: Néprajzi konferencia a németesség vizsgálatáról; *Pócs Éva*: Demons-spirits-witches; *Krupa András*: Nemzetközi konferencia a folklorzsmusról Besztercebányán; *T. Bereczki Ibolya*: Történeti források a népi építészet és a lakáskultúra kutatásában; *Szilágyi Miklós*: Utak és útvesztők a kisüzemi agrár-gazdaságban 1990-1999; *Simon András*: Hagyomány és megújulás az alföldi tanyákon; *Simon András*: A magyar népi kultúra a határainkon túl I. Délvidék; *Zomborka Márta*: Egyháztörténeti és szakrális néprajzi kutatások Jász-Nagykun-Szolnok megyében és egyházmegyéiben; *iff. Lele József*: Jövőnek üzenő tárgyak; *Kerecsényi Edit*: A nagykanizsai Thury György Múzeum néprajzi gyűjteménye; *L. Juhász Ilona*: Felvidéki népviseleti babák; *Mészáros Veronika*: Ékes tárgyak üzenete; *Limbacher Gábor*: Cimbő, dindi, begyike; *Küllös Imola*: Rácz István fotókiállításának megnyitója; *Pócs Éva*: A folklór és határterületei kutatás és oktatás az ezredfordulón; *Bartha Etke*: A folklóriztika tanításának kérdései Magyarországon; *Voigt Vilmos*: A folklór oktatása a budapesti egyetemen; *Barna Gábor*: A folklóriztika oktatása a szegedi egyetemen; *Keszeg Vilmos*: Folklóriztikai programok a kolozsvári egyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékén; *Pócs Éva*–*Vargyas Gábor*: Vallás, néphit, népszokás – komplex vallásetnológiai oktatás terve a pécsi egyetem Néprajzi Tanszékén; *Barna Gábor*: A vallási néprajzi specializáció tantárgyi felépítése a szegedi tudományegyetemen; *Verebélyi Kincső*: A magyar néphit, népszokás és népművészet oktatása az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén; *Fügedi Márta*: A folklóriztika a Miskolci Egyetem muzeológiai szakirányú programjaiban; *Gráfik Imre*: Folklóriztika a tanárképzésben és a Nemzeti Alaptantervben; *Brauer-Benke József*–*Rezessy Anna*: Joensuu tanulmányaink; *iff. Lele*: Emlékezés Bálint Sándorra; *Tízéves a Kriza János Néprajzi Társaság*; *Balázs Lajos*: Jubileumi vándorgyűlés Csikszerdán; *Kósa László*: Köszöntjük a tízéves Kriza János Néprajzi Társaságot; *Kriza Illdikó*: A kilencvenéves Lükő Gábor köszöntése; *Lanczendorfer Zsu-*

zsanna: A tudomány és a zene szolgálatában: Barsi Ernő 80 éves; *Katona Imre*: Köszöntjük a nyolcvanéves Nagy Dezsőt; *Küllös Imola*: Dankó Imre köszöntése; *Kovács Dániel*: Nagy Géza hetvenéves; *H. Csukás Györgyi*: Születésnapj köszöntő Flórián Martának; *Eperjessy Ernő*: Köszöntjük Gyivicsán Annát; *Szilágyi Miklós*: Ikvainé Sándor Illdikó születésnapjára; *Gráfik Imre*: Voigt Vilmos; *Szulowszky János*: Ünnepi ülés a hatvanéves Voigt Vilmos tiszteletére; *Liszka József*: Tanulságos történetek Voigt Vilmosról; *Voigt Vilmos*: Carissima! Carissimi! Valet!; *Balassa Iván*: Adatok Voigt Vilmos korai gyűjtőútjairól; *Ambrus Vilmos*: A hatvanéves Szilágyi Miklóst és Voigt Vilmost köszöntötték hallgatóik; *Hála József*: Lehel László emlékezete; *Pékár István*: Búcsú Lehel Lászlótól; *Hála József*–*Tari János*: Lehel László közreműködésével készült filmek; *Új Frisz*: Kun Zsigmond halálára; *Faragó József*: Demény István Pál emlékezete; *Küllös Imola*: Molnár Ambrus.

Néprajzi Látóhatár. A Györfly István Néprajzi Egyesület Folyóirata. Szerkesztők: *Kenényffy Róbert*. *Viga Gyula*. Miskolc-Debrecen. 2000. 1-2 szám. 222 old. – *Kenényffy Róbert*: A nyelvészet fogalmának ideológiai hátteréről; *Weber-Kellermann, Ingeborg*: A „nyelvészet-néprajz”-ban jelentkező internetikus viszonyok kérdéséhez; *Fata Márta*: A magyarországi népek kutatása a két világháború közötti évek politikai és ideológiai változásainak tükrében; *Becker, Siegfried*: Az etnikumok közötti kapcsolat és a kulturális béke. Az etnikummal kapcsolatos koncepciók az európai etnológiában; *Voigt Vilmos*: A nyelvészet (szigetkultúra) védelme; *Gyivicsán Anna*: A nyelvészet kultúra néhány kérdéséről (A magyarországi szlovákok példáján); *Ilyés Zoltán*: Gondolatok a Kőrömcébánya és a Németpróna környéki egykor német településterület nyelvészet néprajzi kutatása kapcsán; *Balassa Iván*: A nemzeti kisebbségek és a néphagyomány; *Liszka József*: Újabb szempontok és közlések az 1920 utáni magyarság néprajzi kutatásában; *Pénouáz Antal*: A nyelv mint a hagyományos népi kultúra jellemzője; *Beszédes Valéria*: Néprajzi kutatások a Délvidéken; *Gráfik Imre*: A VEB kutatások délvideki vonatkozásai; *Lábadi Károly*: A Drávaszög népének közelmúltja és jelene; *Kovács Endre*: Hagyományos gyümölcsstermesztés a vajdasági Doroszlón; *Lendvai Kepe Zoltán*: Hetés a népszámlálási és gazdasági adatok tükrében; *Csáky Károly*: Egyházi dokumentumok néprajzi adatai; *Olasz Katalin*: XIX. századi adatok a tavaszi ünnepek maroszeiki szokásairól; *Bauer Benke József*: A rodopei duda; *Viga Gyula*: Verses leírás Felsővisó társadalmáról; *Kriza Illdikó*: Lükő Gábor 90. születésnapja alkalmából; *Voigt Vilmos*: Váratlanul lezárult Demény István Pál életműve (A bibliográfiát összeállította: *Gazda Klára*); *Küllös Imre* – *Küllös Imola*: Molnár Ambrus emlékezete.

Néprajzi Látóhatár. A Györfly István Néprajzi Egyesület Folyóirata. Szerkesztők *Csona Zsigmond*, *Viga Gyula*. Budapest – Miskolc, 2000. 3-4. sz. 574 oldal. – *Várszegi Asztrik*: P. Dr. Galambos Ferenc Ireneusz OSB 80 éves; *Galambos Ferenc*

Iréneusz: „Egész életemet szolgálatnak tekintem” Önéletrajzi vázlat (közzelelt: *Barna Gábor*); **Balassa Iván:** Találkozások Galambos Iréneusz Ferenc atyával; **Csoma Zsigmond:** „Oda megyünk, ahol kellünk, ahol nekünk öröm lennünk!” (dr. Galambos Ferenc Iréneusz OSB szubjektív-objektív életrajza); **Léony Erzsébet:** A burgenlandi mindenek; **Idei Miklós:** Egy polihisztor Burgenlandból; **Kocsis Károly:** A magyar településterület változásai a honfoglalástól napjainkig az Órvidék (Burgenland) területén; **Benkő Loránd:** Vázlat a Pinka felső vízgyűjtőjének településtörténetéhez; **Bariska István:** Az 1574-es községi piaci szabályzattervezet; **Csoma Zsigmond:** Cserogyerekek és a mezőgazdasági innovációk (A Kárpát-medence nyugati és északi területein a 18. századtól a 20. század első negyedéig); **Voigt Vilmos:** Burgenland felfedezése; **Gibba Edit:** „... csak alkutárgy vagy áldozat...” a történelmi Vas megye kettéválása; **Gráfik Imre:** Hármashatár – Közép-európai nemzeti traumától a népek találkozási helyéig; **Szépfi István:** A magyar nyelv Ausztriában; **S. Lackovits Enikő:** A vallásos élet felekezeti és területi jellemzői Közép-Dunántúlon (17-18. század); **Kovács József László:** A város és a főgimnázium (A soproni bencés – Szent Asztrik – Gimnázium 150 éve); **Varsányi Péter István:** Adalékok a magyar forradalom valláspolitikájához a szombathelyi és a csanádi egyházak körében; **Németh István:** Egy nyugat-magyarországi iskolaváros vonzáskörzete a századfordulón: a diákság etnikai megoszlása Sopron gimnáziumaiban 1890-1910; **Horváth József:** Vallásos társulatok a győri egyházmegye falvaiban a 19-20. század fordulóján; **Mohay Tamás:** Bencés nővérek Tiszaújfaluban; **Tuskés Gábor:** A zarándoklatok térbeli sajátosságai a 17-18. században; **Daninkovits Péter:** Adatok a Soproni Főesperesség településeinek 18. század végi búcsújárásai szokásaihoz; **Szilágyi István:** A pozsonyi Kálvária topográfiaja; **Balázs Géza:** Egy (búcsújáró) hely születése? A szemtanú; **Nagy Olga:** A hit ereje csodákat művel! Templomépítés „rendhagyó” módon; **Pusztainé Madar Ilona:** Alsóőr plébánosa és népének ünnepei; **Perger Gyula:** A kislalföldi németek nagyheti kereplése; **Hála József:** Adalékok az Ipoly és a Garam menti gyógyforrások és szent kutak ismeretéhez; **Lantosné Imre Mária:** A népi vallásosság szerepe a kisebbségek életében – három baranya példán nyomán; **Balassa Iván:** „Isten szeme” a magyar népi díszítőművészetben; **Kovács Endre:** Szent Antal szegényei Doroszlón; **Silniy István:** Nepomuki Szent János tisztelete Nyugat-Bácskában; **Keszeg Vilmos:** Aranyosszéki gombíratok; **Balázs Lajos:** A születésszabályozás valláserkölcsei; etikai vonatkozásai; **Halász Péter:** „Vízbevető hető” a moldvai magyaroknál; **Szabó Irén:** A köszöntés gesztusai a görög katolikus vallásyakorlatban; **Szecsuvay Éva:** Protestáns ördögképzetek; **Kriza István:** Hainburg megvétele – Egy történelmi ének Mátyás király csatájáról; **Kücsán József:** A „Méhéhez ex Libro Joannis Kolery”; **Grzymusis Tamás:** Tápai Pista úriúgyen (Gyógyító egyéniségekhez fűződő hiedelmek, mondák, narratívumok; **Lukács László:** Fel-

ső-őrségi gyűjtés; **Barsi Ernő:** Alsóőri régi ízek; **Vasvári Zoltán:** „Erőt a Jó Istenbe vetett hitünkkel mérítettünk”; **Nagy Zoltán:** Parhy Lajos őrszigeti néprajzi magángyűjteményének számbavétele.

Palágyi Klára: Hosztót – Hosszútól. Kiadja az Önkormányzat Hosztót. 2000. 120 old.

A Pannonhalmi Szemle repertórium: 1926–1944. Összeállította: *Galambos Ferenc*, sajtó alá rendezte: *Somorjai Gabi*. Kiadja a Szent Cellért Hittudományi Főiskola, Pannonhalma 1998. 291 old.

Partium. A Partiumi Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság Honismereti Lapja. Szerk: *Dukrét Géza*. Nagyvárad, 2000. augusztus. 12 old. – A tartalomról: *Dukrét Géza:* A Fekete-Körös-völgyi magyarság; *Szatmári Elemér:* A Belényesi-medence magyar települései; *Zsiska János:* Örtornyaink a Körös völgyén; *Borbély Gábor:* Fenesi falukép; *Borbély Gábor:* Magyarremete kincsei; *Szakács Árpád:* A várasfenesi Béla-vár; *Köröstárkányi népviselet.*

Pest megye. Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 15. Szerzők: *Horváth Lajos, dr. Kovácsics József*. Szerk: *dr. Kovácsics József*. Kiadja a Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 2000. 308 old.

Puzsai Győző: Abda és a facilabda. Labdarúgás az évek tükrében 1923-1998. Önkormányzat, Abda 1998. 177 old.

„Rábecatorok” Bedekker Kistérségi kalauz Fel. szerk.: *Ferencz István*. PressoComp Iroda, Bp 2000. 28 old.

Rálátás. Zsákai helytörténeti-honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. 2000. 3. sz. 40 old. – *Fülzser Katalin–Halmos Béla:* Szempontok a táncházak történetéről-működéséről készült beszámoló elkészítéséhez; *Halmos Béla:* Táncház archívum (Működési koncepció); *Viga Gyula:* Néhány gondolat az újabb táncházak kapcsán; *Pozsonyi József:* A balmazújvárosi Semsey Ándor Múzeum; *Bánkiné Molnár Erzsébet;* Egy bihari tudós, Hegyesi Márton könyvtára a Kiskun Múzeumban; *Dienes Erzsébet:* Egy halottíratás az Érdy-kódcében; *Balassa Iván:* Raffay Lajos báránói néptanító és családja emlékezete; *Dankó Imre:* A holt-gyűjtés és az élő-gyűjtés szerepe és jelentősége; *Bihari Nagy Éva:* Névadási szokások Berekböszörményben; *Dankó Imre és Szabadi István:* Forrásközlések Zsáka történetéhez.

Sáry István: A győri városháza. Győr: Városi Levéltár, 2000. 46 old., ill. (Győri tanulmányok füzetek. Tudományos közlemények, 4.)

Schmitz, Philibert: A bencések civilizációs tevékenysége a XII. századtól a XX. századig Fordította: *Somorjai Gabi*. *Rendtörténeli füzetek*, 2. Pannonhalma, 1998. 351 old.

Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Kiadja a Möricz Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza, 2000. 3. sz. 257–384. old. – A tartalomról: *Mező András:* Árpád-házi szentek templomai a Felső-Tisza vidékén; *Orosz Szilárd* (összeáll.): István, a Szent király; *Ferencai Gábor:* A történelmi egyházak szociális tevékenysége Nyíregyházán.

Szabó Lajos: Utolsó szalmaszál Kiadja a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség és a Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2000. 352 old. – A taktaszadai néprajzgyűjtő lelkesző önéletírása.

Szabó Zoltán: Ablakok Erdélyre. Összegyűjtötte, válogatta *dr. Tasnádi Gábor*. *Bibliotheca Transylvanica*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. 333 old.

Százak Tanácsa 2000. Szerk.: *Fekete Gyula*. TRI-KOLOR Könyvkiadó. Bp. 2000. 468 old. – *Albert Gábor:* Veszélyérzet és jövőökép; *Andrásházy Bertalan:* Mi a magyar kultúra? Milyen a magyar kultúra; Mit kell tennünk a magyar kultúráért?; *Balassa Sándor:* Egy per margójára, *Balczó András:* Dirigál a disznófejű magyar; *Balogh János:* A bioszféra alázatra tanítja az embert; *Bakay Kornél:* Királysírok; *Bánffy György:* Édes anyanyelvünk; *Báthory Katalin:* Magyarország igazodási kényszereiről; *Bencsik András:* Az ezredfordulóra; *Béres József:* A legszebb ajándék nyolcvanadik születésnapomra; *Biró Zoltán:* A hatalmi harc éve (1989); *Bolberitz Pál:* Tanatológia és eszkatológia; *Budai Ilona:* „... egy embernek ének éri az időt...”; *Chrudinák Alajos:* Volt egyszer egy szerkesztőség; *csalhi Magdolna:* Erkölc nélkül nincs sikeres gazdaság; *Csete György – Dulánszky Jenő:* debrecen, református templom; *Csoóri Sándor:* Menjünk haza? Jók voltunk, jók és engedelmesek...; *Furulya-csonk a szánkón;* *Czakó Gábor:* Rózsaidő; *Czine Mihály:* Protestantizmus és irodalom; *Csúcs László:* A diagnózis ismeretében; *Dobó Andor:* Gondolatok az ezredfordulón; *Döbröntei Kornél:* Katarzis és erkölcsi megigazulás; *Dörner György:* Ostobaságnak tartom a világnézeti senlelenségét; *Eperjes Károly:* A hite mögött fedezet van; *Erőds László:* A hon- és országvédelem 2000-ben. Az általános hadkötelezettség eltörlési szándékával?; *Fekete Gyula:* Justice for Hungary; *Iffy Fekete Gyula:* Az emberi tőke, mint termelői tényező megőrzésének esélyei Magyarországon; *Gádat erzsébet:* Kiművelt, egészséges emberfökre van szükség; *Görömbey András:* Csoóri Sándor köszönetese; *Györi Béla:* A magzati élet törvény nem védi; *Gyulai Endre:* 2000-ik karácsony felé; *Halász Péter:* A moldvai csángók magyar nyelvű vallásgyakorlatinak helyzete és a megoldás lehetősége; *Hegedűs Loránt:* „Ezer esztendő Előítéd” (Zsolt 90,4); *Horváth Lajos:* Kórvázlat; *Jobbágyi Gábor:* Isten visszatért a föld Világába; *Kádár Béla:* Globalizációs kihívások – gazdaságpolitikai válaszok; *Kahler Frigyes:* „Türelm és igaz ítélet...”; *Kanyar József:* Műveltségünk színvonala a nemzet sorskérdése; *Kellermayer Miklós:* A törvényi rend az előlányok tökéletességére irányultságában; *Kindler József:* Harmadik út és konzervativizmus; *Kisida Elek:* Készülődés; *Kiss Gy. Csaba:* Szomszédaink himnuszai – himnuszunk hangszeredai; *Kiszély István:* A népfőiskoláról és a Hungary Szövetkezetről; *Kocsis István:* A magyar külvetésstudat múltjának és jelenének néhány kérdése; *Koltay Gábor:* Egy térkép történetéhez; *Koós Ferenc:* Fejezetek a tehetség-gondozás történetéből; *Kopácsy Sándor:* A Magyar Királyság népeinek sorsa Trianon után; *Kozma Imre*

ntya: Főhadásom a Páneurópai Piknik 10. Évfordulóján; *Kunszabó Ferenc:* Volt egyszer egy lelkünkbeli leledzett magyar nyelv; *Kurucz Gyula:* Hazánk képe külföldön – nemzetpropaganda; *László Gyula:* Magánbeszéd a kettős honfoglalásról; *Liebnann Katalin:* Magatartásformák és minták a rendszer-váltás esztendeiben; *Lovass István:* Talpra magyar!!!; *Makovecz Imre:* Római Kapu; *Mádl Ferenc:* Hogyan tovább, Magyarország: Mit várhatunk?; *Márton János:* Konfliktusok az Alföld élelmiszer-gazdaságában; *Medveczky Adám:* Mindennapi imádságunk; *Bartók és Kodály;* *Medvigy Endre:* A megfeszített; *Mócsi ferenc:* Alapítványok alapítványa; *Murányi László:* Tisza-gyermekem; *Nagy Gáspár:* A kincsről, ami van; *Reménység jegényeje;* *Mikor négy sorát idézem;* *Nemeskürty István:* Hírünk a világban; *Pálffy G. István:* Cályapad; *Pap Gábor:* Ne monddja; *Papp Lajos – Jelenczy István:* A hatalom cinizmusa; *Pokol Béla:* A bírói jog; *Pomogáts Béla:* Trianon és a magyar irodalom; *Pongrácz Gergely:* November 2.; *Pozsgay Imre:* Kultúráról, oktatásról; *práczi István:* Történelmi lecke magyaroknak; *Pungor Ernő:* Ez, amit írhatok; *Püski Sándor:* Új Szárszó a kibontakozásért – Trianon feloldása; *Rácz Sándor:* Munkás szemmel; *Raffay Ernő:* A magyarság szétszórattatása és a jövő útja; *Sándor András:* Nemzeti kincsünk a Bükk; *Sánta Ferenc:* Beszélgetés – TV Szerkesztő-riporter; *Kuczka Judit;* *Sinkovits Imre:* A Vigilia beszélgetése Sinkovits Imrével; *Somodi István:* A vidéki magyarság és a művelődés; *Somogyi Győző:* Beszélgetés 1993-ban; *Szentmihályi Szabó Péter:* Szent István, Mátyás király; *Kádár János,* 2050: Nyolcmillió magyar; *A farizeusok gyávasága;* *Szerépvitusz Tibor:* Az idő kapujában; *Szjő Rezső:* Hogyan nevelt a Pápai református Főiskola; *Szjártó István:* Temesvár üzenete; *Szokolay Sándor:* Nephagyományaink titokzatos kincseit továbbörző, hitében újra önmagáratalló nemzeté válhatunk!; *Szűcs Mátyás:* Az egyet-akarás napja; *Tökécs László:* A ruhögés, mint politikacsinalás; *Vorony Domokos:* Szómives Kelemen; *Várkonyi Balázs:* Életjelek; *Vigh Károly:* Györy Dezső, a vox humana és az új arcú magyarok költőjének születési centenáriuma; *Vodrás Attila:* A saját porta; *Zsacsek Gyula:* Szolgálunk és védünk; *Zetényi Zsolt:* A Szent Korona Eszme a második ezredfordulón; *A százak tanácsa állásfoglalásai, ajánlása:* Állásfoglalás a Magyar Szent Korona méltó megbecsüléséről; *Ajánlás a népek és népcsoportok önröndelkezéséről;* *Állásfoglalás a Magyar Televízióról;* *Ajánlás az adósságrendszerről;* *Állásfoglalás az úttevésztő sajtóról;* *Állásfoglalás az 1956-ban megalázott nemzet méltóságáról;* *Sajtójelentés*

Szent László király emlékei Dunántúlon. Szerk.: *Miklósi-Sikes Csaba és Kerny Terézia.* *Műzeumi Füzetek 11.* Kiadja a Sümegi Fórum Alapítvány, Sümeg, 2000. 167 old. – *M. S. Cs.:* Szent László király emléke Sümegen; *Kerny Terézia:* Szent László kirtály; *Kerny Terézia:* Néhány dunántúli Szent László ábrázolásról; *Magyar Zoltán:* Szent László hagyományok a Dunántúlon; *Miklósi-Sikes Csaba:* A sümegi ferences templom főoltárának kormeghatározása; *Brauner Vilmos:* Johannes Aquila falké-

pei Toronyhelyen; *Csóka Gáspár*: Szent László király győri tisztelete; *Végvári Lajos*: Három évszázad Szent László ábrázolása.

Szöllősy Tibor: A Técsői Református Egyház története. Kiadja a Técsői Református Egyház, 2000. 91 old.

„A térség, amiben élünk”. Ifjúsági interetnikus kutatótábor, Eleken és Mácsán. Kiadja a Karácsonyi János Honismereti Egyesület. Békéscsaba, 2000. 119 old. – A tartalomról: *Járolí József*: Az eleki németiség szakrális néprajzának néhány jellemző vonása; *Székely Anita*: Az Eleken élő cigányok szokásai és hiedelmek; *Apró Gabriella*: Étkezési szokások az ötnemzetiségű Eleken; *Székely Imre Csaba*: Az eleki cigánység táplálkozási szokásai; *Gombos András*: Gál György néptáncos, a Népművészet Mestere; *Nagy Borbála*: Egy lány- és asszonysors; *Dudik Éva–Hunyai Éva*: Az eleki nemzetiségek egymásközi kapcsolatai; *Bagi Tímea–Nyíri Erika–Rekeczki Angéla*: Elek öslakosságának felkutatása; *Rapajkó Tibor*: A helyi zsidóságról; *Apró Gabriella–Nagy Anita–Rekeczki Angéla–Tanács Erzsébet–Veress Rudolf–Járolí József*: Adatok Mácsa német és magyar katolikusainak szakrális néprajzához; *Matekócs Mária* és mások: nemzetiségek együttélésére vonatkozó adatok; *Bódi Flavius–Veress Rudolf*: Adatfelvételek a mácsai temetőben; *Cirják Márta Otília–Bódi Flavius*: Amiről a mácsai görög-keleti ortodox templom anyakönyvei beszélnek.

Tiszapüspöki oklevelek 1261-1703. Latinból fordította és közreadta *Benedek Gyula*. A jegyzeteket kiegészítette és mutatóval ellátta *Dokumentatio Historica I*. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága forráskiadványai. Szolnok, 2000. 108 old.

Tóth János Aldemár: A pannonhalmi gazdálkodás története a XVIII. század derekán. *Pannonhalmi füzetek* 42. Pannonhalma 1998. 287 old.

Varsány. Egy palóc falu évezrede. Szerzők: *Gergely Katalin*, *Hausl Sándor*, *Pálmány Béla*. Szerk.: *Pálmány Béla*. Kiadja az Önkormányzat. Varsány, 2000. 263 old.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László*. Szombathely 2000. 1. sz. 96 old. A tartalomról: *Kiss Mária*: Konkoly István 70 éves; *Konkoly István*: Az egyházi műemlék épületek és műtárgyak gondozásának aktuális kérdései; *Sill Ferenc*: Kazó István kánoni vizitációja Sárosvár-Sáriban, 1698-ban; *Torjay Valter*: Néhány megjegyzés a szombathelyi Szent Márton úti temető sírköveiről és sírelpitményeiről III.; *Varga Gyuláné*: Vépi történetek; *Nagy Miklós Mihály*: Almásy László és a magyar katonautazók; *Csáky Pál*: Nagy Miklósról – legújabb Jókai-könyve alkalmából; *Molnár Mónika*: Szombathely Megyei Jogú Város Önkor-

mányzatának kiadványai 1990-től 1999-ig; *Hargitai József*: Hazaszeretet és humanista szellemiség Kiss Sándor szobrász művészetében; *Szakály Ferenc*: Beszámoló az V. Vas Megyei Pátria Napról.

Vasi Szemle. Főszerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja Vas Megye Közgyűlése. Szombathely, 2000. 4. sz. 455–588. old. – A tartalomról: *Mórocz Zoltán*: BolDOG István Kyrál; *Kovács Sándor Iván*: Zrinyi-tanulmányának versciklusai és vasi epizódja; a körmeneti útközet 1458-ban; *Szell Kálmán*: Dr. Smidt Lajos, az orvos, a költő és a múzeumalapító műgyűjtő; *Kapiller Ferenc*: Kovács Ferenc gencsapati káplán életáldozata III.; *Keszei Szabolcs*: A fővezér orvosa: legenda és valóság dr. Markusovszky Lajos 1848–49-es szerepéről; *Bartha Dénes–Kovács J. Attila*: Jeanplong József, egy nyugatdunántúli botanikus munkássága; *Bauer Norbert Keszei Balázs*: Kiegészítések a Kőszeg-hegység flórájának és vegetációjának ismeretéhez; *Balogh Lajos*: Bük község nevének első előfordulása a történeti forrásokban; *Butvári Márta*: A nagykanizsai Cséngéy Dénes vers és prózamondó verseny nyelvi tapasztalatai;

Varga Ferenc: Kapuvár múltja üzen. Városi Önkormányzat. Kapuvár 2000. 206 old.

Varga József: Oslí kegytemplom. Község Önkormányzat. Osló, 1999. 59 old.

Varjú Sándor: Nagycenk gazdasági néprajza. Nagycenk-Sopron, 1998. 130 old.

Vasi Szemle. Főszerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja Vas Megye Közgyűlése. Szombathely 2000. 5. sz. 591–748. old. – A tartalomról: *Donát Ármin*: Tiszti iskolások a hazáért (Emlékeim az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc idejéből); *Krizsán László*: Tudomány a vádlottak padján (Almásy László népbírósági pere); *Bajzik Zsolt*: Vasi kastélyok a Tanácsköztársaság idején I.; *Szűz Rezső*: A Derkovits-legendák; *Katona Attila–Magyar Ákos*: „Új világot akartunk, demokratikus, emberit, magyart (Beszélgetés Szűz Rezsővel); *Károlyi Antal*: Emlékezés Wálder Gyula építészre; *Zádorovich Bernadett*: A peresznyei temető sírfeliratai (A két nyelvívűség múltja jelene és jövője); *Kovács J. Attila–Bartha Dénes*: Századvégi botanikai kutatások Nyugat-Dunántúlon.

A Veszprém Megyei Csónokgyűlési Kórház az ezredfordulón. Szerk.: *dr. Csütörtöki Vendel*. Veszprém, 2000. 232 old. – Benne: *Hogya György–dr. M. Tóth Antal*: A kórház rövid története.

Végh Ferenc: Édes otthon: dunaszerdahelyi olvasókönyv. Városi Önkormányzat, Dunaszerdahely, 1998. 221 old.

Vendégváró: látványok Győr-Moson-Sopron megyében Főszerk.: *Bedécs Gyula*. – Miskolc, 2000. 240 old.

Zsisku János: Szórvány Breviárium. Oradea, 2000. 119 old.

2000. évi tartalomjegyzék

Dr. Andrásfalvy Bertalan: Szent István Intelmeinek üzenete 4/3

A XXVIII. Honismereti Akadémia elé

Dr. Csorba Csaba: Gondolatok a keresztény magyar állam és egyház szervezéséről 3/3

Dr. Csedai István: Európa pénzverése Szent István korában 6/9

Györfly György: A Szent István kori társadalom helye Európában 6/3

Halász Péter: „Tudomány és kultúra nélkül aligha lehet a nemzetet konszolidálni” Az Életmű-díjas Kanyar Józseffel beszélget *Halász Péter* 2/3

Kozma Huba: Készenfő indulatok 5/3

Orbán Viktor: „Minden amit túlélünk, erősebbé tesz bennünket” 1/3

Dr. Székely András Bertalan: „Rádiós vitamisor a magyarországi nemzetiségekről” 5/5

Török József: Szent István liturgikus tisztelete 6/5

A MAGYAR NYELV AZ EZREDFORDULÓN

Szabó Magda levele Maróti Istvánhoz 1/5

ISKOLA ÉS HONISMERET

Dr. Barsi Ernő: A népdal továbbélésének lehetőségei 4/54

Dr. Barsi Ernő: Gondolatok, tanácsok a népdalgyűjtéshez 5/52

Bálint Sándor: Néprajz és iskola 5/46

Bálint Sándor: Néprajz és középiskola 6/39

Dr. Csorba Csaba: Gondolatok a honismeret oktatásáról 1/10

Dojcsákné Lazanyi Anna: Az iskolamúzeum és a rajzoktatás 2/29

Ficsór József: Honismeret a kiskunfélegyházi iskolákban 1/8

Györfly István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés 2/21

Hangodi László: A tapolcai Rómer Flóris Honismereti szakkörrel 1/22

Iván László: Adalékok a helyismereti oktatás előzményeihez 4/57

Kovács Lajos István: A honismeret tanítása a szegvári általános iskolában 6/41

Dr. Kováts Dániel: Helyismereti tankönyv az iskolai nevelésben 1/17

Dr. Kováts Dániel: A honismeret tartalmától egy szöveggyűjtemény ürügyén 3/58

Dr. Kováts Dániel: „Felkelt a napunk...” Olvasókönyv a millenniumi művelődéstörténeti vetélkedőhöz 4/56

Dr. Kováts Dániel: Íróink és költőink a magyar nyelvről 5/53

Dr. Kozaróczy Gyuláné: A helytörténeti gyűjtéstől a honismereti nevelésig Tiszakeszi általános iskolájában 2/23

P. Veres Ildikó: „Elődök lombjából növekszik...” Táplálkozunk az utódok belőle? 5/47

Pokorni Zoltán: „A honi történet tudása nélkül nincs honszeretet” 1/6

Rozsnyai János: A helytörténet oktatása Maroslelén 5/49

Újszászy Kálmán: A honismereti munka jellegéről 3/56

A „Felkelt a napunk...” millenniumi vetélkedőről 3/60

ÉVFORDULÓK

Dr. Bacsa Gábor: A brennbergi „Ilona akna” elvesztése 3/22

Bodor Anikó: Kiss Lajos népzenekutató 3/16

Dr. Bottlik József: Magyar ellenállási mozgalmak Kárpátalján a csehszlovák uralom ellen 3/29

Dr. Demeter Zsófia: „Alba Regia él s ünnepel” Az 1938-as Szent István és Székesfehérváron 4/9

F. Bodó Imre: Emlékezés Hausz Mihály iskolaszervező gazdasági tanárra 6/33

Fehér Katalin: „... Aki a hazáját szereti arra elég a teher, de kevés a jutalom” 250 éve született Révai Miklós 3/14

Fehér Katalin: Az erdélyi főnix. 350 esztendeje született Misztótfalusi Kis Miklós 4/44

Dr. Fehér Zoltán: „Biharpüspökínél átlépjük a trianoni határt 1/29

Fejér László: Százötven éve született Kvassy Jenő 4/46

Gaal György: Vörösmarty 1845-ös erdélyi körútja 6/23

Gáspár Tibor: Háromszázötven éves a komáromi gimnázium 1/25

Gyűtszi László: Vörösmarty baráti kapcsolatai Komárom megyében 6/16

Halász Péter: Tízestendős a Honismereti Szövetség 4/49

Kanyar József: Fekete Istvánnak szobrot állított szülőfaluja 1/35

Kolta László: Száz éve született Szakács Antal népművelő 6/31

Dr. Kováts Dániel: Comenius emlékezete 6/13

Kresznija Škrilec: Kettőszáz éve született a szlovén himnusz költője, France Prešeren 5/28

Miklós Péter: Répásy Mihály honvédtábornok 6/30

Mód László: Száz éve született Papp Imre 5/34
 Molnár Márta: Brunszvik Teréz emlékezete 5/24
 Pain Lajos: Felsőbány visszatérésének évfordulója, 1940. szeptember 6/35
 Péntek János: Tízestendő s a Kriza János Néprajzi Társaság 3/37
 Szakács Béla: Magyarhon szépségei. Százhetvenöt esztendeje született Jókai Mór 2/14
 Szecskó Károly: Százötven éve hunyt el Lenkey János honvédtábornok 2/19
 Tolnay Gábor: Nyolcvan éves a Nagyatádi-féle földreform törvény 5/31
 Zika Klára: A fejedelemasszony. 400 esztendeje született Lorántffy Zsuzsanna 2/10

HAGYOMÁNY

Beko György: Ormós Zsigmond hagyatéka 6/57
 Berkes Katalin: A gyimesi szénamunkákról 4/65
 Bcölhy György: A Lehel kürt eredetéről 5/74
 Csoke Péter: Bartók Béla reánk sugárzó arca 2/44
 Cseke Péter: Kisbaconba vezető utak 4/70
 Csoma Gergely: Karácsonyi megénekelés Moldvában 6/65
 Farkas Gábor: Fejér megye nemzetiségei 3/48
 Fehér Katalin: Pest-Buda sajtója a leányok neveléséről a XIX. század elején 1/43
 Dr. Fehér Zoltán: „Szállj le, madár, a kapuról...” Népköltészetünk néhány képeinek mitikus jelentése 2/60
 Frankovics György: A Zrínyi-Frangepán-féle összeküvés a horvát birodalomban 1/37
 Frankovics György: Szent Katalin a horvát apokrifokban 5/76
 Genczwein Ferenc: A régi karácsonyok emléke 6/63
 Góg Imre: A régi gajnai leányvásárokról 1/50
 Hnlász Péter: Szükségünk van-e a hagyományra a harmadik évezredben? 6/52
 Hada Róbert: Agrártörténeti kiállítás Csalapusztán 3/53
 Harangozó Imre: „Elmentem Szent Están templomba...” Szent királyaink tisztelete a moldvai magyarság körében 2/32
 Horváth Júlia: Virág Benedek és kortársai 3/40
 Katona Csaba: Boráros János a pesti várospolitikában 2/52
 Dr. Kemecsi Lajos: Húsvéti tojásgurítás Komárom megyében 2/36
 Kerekgyártó Mihály: Árpád-kori templom Szentsimonban 2/65
 Kerekgyártó Mihály: XX. Őzdi Honismereti Pályázat díjkiosztása 3/55
 Kerekgyártó Mihály: Tisztelet a hősöknek 4/78
 Kiss István Géza: A csendőrhagyományok ápolása 2/56
 Molnár István: Az egykori Urániáról 1/52

Nagy Veronika: Richter Mátyás a székesfehérvári tűzoltók farsangi báljáról 3/45
 Dr. Lukács László: Aratás és cséplés 4/61
 Pain Lajos: Emlékek a felsőbányai apácázárdáról 1/39
 Dr. Róbert Péter: Balaton a térképeken 4/60
 Dr. Róbert Péter: Több nemzet hőse: Dunyov István 5/77
 Tankó Gyula: Húshagyó keddtől húsvét másodnapjáig 2/39
 Szikora András: Novotnik János, a monoki ezermester 2/63
 Szikora András: Viharagyúk Tokaj-hegylánján 4/77

KILÁTÓ

Czaja, Mariusz-Jaksa Helga-Vass Erika: Árpád-házi Kinga és Hedvig emléke egy lengyel faluban 5/79

TÁRLAT

Koncsol László: Nagy János szobrászművész, a felvidéki magyar kultuszhelyek teremtője 4/79
 Dr. Losonci Miklós: Tizenöt éves a Művészeti Tárló 5/84

TERMÉS

Bakó Batond: A nagyenyedi Bethlen Kollégiumról 6/71
 Dr. Benoze Géza: Vízimunkálatok a Sió-Kapos-Sárvíz vízrendszerén a XVIII-XIX. században 2/99
 Dr. Botlik József: A magyar ellenállási mozgalmak Kárpátalján a csehszlovák uralom ellen II. 4/101
 B. Horváth Jolán: A honfoglalás és államalapítás korának emlékei Dunaújvárosban 3/61
 Dánielisz Endre: A Fekete-Körös-völgyi magyarság 6/67
 Dr. Gábor András: Bosnyákok Baranyában 5/55
 Gelencsér József: Katonaélet Székesfehérváron 3/65
 Géczy Zoltán: Az állami iskolarendszerű felnőttképzés előzményei Szécsényben 6/78
 Gröz Andrea: A győri Széchenyi Múzeumpatika 4/93
 Halász Péter: A Lakatos Demeter Egyesület tíz esztendeje 1/69
 Hála József: Pongrác Elemér és a Honti Múzeum 4/82
 Hámori Péter: A főtí Suum cuique-telep története 1/61
 Huszár János: Pápa tűzvédelme a XVIII. században 1/58
 Karacs Zsigmond: Az oltalomra szorult Zilahy Lajos 4/97
 Komlósi József: Polgári olvasókorok Székesfehérváron a dualizmus korában 6/69
 Miklós Péter: Szőregi plébánosból pápai kamarás. Radics Pál (1813-1895) 2/94

Miklós Péter: Újszentiván vallási élete a XIX. században 5/68

Miklósi-Sikes Csaba: A kolozsvári ferences-rend építkezései 5/62

† *Dr. Molnár Ambrus:* Mezőberény állapota a szlovákok betelepülése előtt 2/91

Mózessy Gergely: A székesfehérvári egyházmegye kulturális értékmentő munkája a harmincas években 3/74

Néző István: Az állami elemi népiskola megszervezése Kisvárdán 5/72

Nagy Árpád: Martonfalvi Tóth György 2/87

Ricci József: A szászfenesi Leányvár 1/57

Sárhány Viola: Bocskai István és Kismarja 2/80

Schmidt Egon: Az év madara: a kerecsensólyom 2/103

Szili István: Fejér megye természeti értékei – alul és felülnézetben, a teljesség igénye nélkül 3/83

Dr. Szűcs Ernő: A Berettyóújfalui Hengermalom 2/102

Dr. Vándor László: Falumúzeumok és helytörténeti gyűjtemények Zala megyében 5/96

Vesztróczy Zsolt: A Magyarországi Kárpát Egyesület szerepe Szepes megye gazdasági felzárkózásában (1843–1928) 4/87

SORSKÉRDÉSEK

Acsády Gabriella: A paksi zsidóság és a Rosenbaum nyomda 2/71

† *Dr. Molnár Ambrus:* Az „ösök jussán” 5/35

Bemutatjuk szerkesztőbizottságunk tagjait 1/85

Becsy László: Az úszmányi hadifogoly-temető története 2/76

Dr. Gabriel András: Magyar sziget a lápos felső medencéjében 1/76

Göncz László: A Mura vidéki magyarság megmaradásáért 1/81

Karacs Zsigmond: II. világháborús földesi katonalevelek 2/66

Dr. Sebestyén Kálmán: Sorskérdések az Aranyos-vidéken 5/41

Dr. Sebestyén Kálmán: Magyar rádióadó Kolozsváron, 1940–1944 6/49

KRÓNIKA

A Honismereti Szövetség 2000. február 8-i küldött-gyűlése 2/108

A XXVIII. Országos Honismereti Akadémia: *Katnyar József* Megnyitó 4/107

A XXVIII. Országos Honismereti Akadémia kitüntetettjei 4/111

A XXVIII. Országos Honismereti Akadémia köszöntője 109–110.

Almás István: Búcsú Demény István Páltól 2/126

Dr. Ágoston István György: Szoborállítás a fejedelmesszony szülőhelyén, Ónodon 5/92

Bagu Balázs: 1848/49-re emlékeztek Kárpátalján 2/120

Bakos István: A Bethlen Gábor Alapítványról 2/117

Balassa Iván: Találkozások Galambos Ferenc Iréneusz atyával 5/88

Bartha Éva: Közhasznúsági beszámoló a Honismereti Szövetség 1999. évi tevékenységéről 2/108

Bartha Éva–Halász Péter: „Felkelt a napunk...” Beszámoló a millenniumi vetélkedőről 6/82

Bogdán Lajos: Komoly Kochan Pál halálára 1/96

Bogdán Lajos: Csongrád Megyei Levéltári Napok 6/89

B. dr. Hellebrandt Magdolna: Szkíta-kori leletek Bodroghalom határában 5/91

Dr. Csorba Csaba: A Jászság kutatása 2000, Tudományos Konferencia a Kiskun Múzeumban 6/94

Dr. Dankó Imre: Molnár Ambrus halálára 4/117

Dr. Danieter Zsófia: A XXV. Fejér Megyei Honismereti Táborról 6/85

F. Tóth Balázs: Falumúzeumot avattak Cigádon 6/92

Gazdag István Varga Gáborral beszélget „Boldog emberek érzem magam” 6/86

Halász Péter beszélget Lukács László néprajzkutatóval „Nem honismereti szakembereket neveltünk, érzelmi töltést adtunk nekik” A huszonöt éves honismereti táborozásról 3/93

Halmai dr. Barló Anna: IX. Anyanyelvi Konferencia – Marosvásárhely 6/96

Illésfalvi Péter: Híven, Becsülettel, Vitézül! 2/122

Lucze László: A kézdívasárhelyi múzeum 2/125

Kálmán Veronika–Nagy Éva: A Fejér Megyei Honismereti Egyesület 3/91

Kerékgyártó Mihály: Gróf Serényi Béla szobra Putnokon 6/106

Dr. Kovács Dániel: Nagy Géza küldetése 3/98

Dr. Kovács Dániel: Búcsú Nagy Károlytól 6/100

Kriza Ilkó: Kárpát-medencei magyar népmesemondók II. találkozója 4/116

Matyikó Sebestyén József: Piller Dezső emlékezete 1/95

Matyikó Sebestyén József: „Úgy dolgozz, mintha örökké élnél...” Kálmán Gyula 6/105

Mátrahalmi Tibor: A XXVIII. Honismereti Akadémia köszöntése 4/109

Órdógh Ferenc: A földrajzinév-gyűjtés és -kiadás helyzete 1/92

Rakó József: Rákóczi és Kossuth gyermekifjú vitézei 2/116

Rácz Sándor: In memoriam Koppány János 6/103

Dr. Sárly István: In memoriam Veszprémi György 2/127

Dr. Sebestyén Kálmán: In memoriam dr. Ferenczi István 6/102

Szelier András: A XXVIII. Honismereti Akadémia köszöntése 4/111

Szentkúti Károly: Dr. Környei Attilára emlékezem 3/99
 Dr. Székely András Bertalan: Honismeret – határok nélkül 5/93
 Dr. Szöllősy Tibor: Honfoglaló vitéz emlékműve Szolyván 1/93
 Dr. Szöllősy Tibor: Millenniumi emlékek a Felső-Tisza mentén 6/90
 Tánczosné dr. Bereczky Ibolya–Dr. Nagy Molnár Miklós: Dr. Ruzsvai Lajos 1/94
 Tóth Béla: A szlovákiai magyar helytörténészek tanácskozásáról 4/115
 T. Varga Lajos: A pataki láng őrzője: Dr. Barsi Ernő nyolcvanéves 3/97

KÖNYVESPOLC

Ág Tibor: A Csallóköz muzsikája (Móser Zoltán) 3/110
 Ág Tibor: Móser Zoltán: Körülvesznek engem a dalok 4/128
 Babia; Sava: A magyar civilizáció (Vajda Gábor) 2/132
 Balassa Iván: Balogh Judit–Dienes Dénes–Szabadi István: Rákóczi iratok a Sárospataki Református Kollégium Levéltárában 1607–1710. 4/120
 Balassa Iván: Kováts Dániel: Zemplénagárd krónikája 6/109
 Balassa Iván: Lábadiné Kedves Klára: Napfény volt a ringatója 6/115
 Balogh Judit–Dienes Dénes–Szabadi István: Rákóczi iratok a Sárospataki Református Kollégium Levéltárában 1607–1710. (Balassa Iván) 34/120
 Bartók Györgyi: Szabó Károly: Nógrádi Pantheon 3/106
 Bartók Györgyi: Reiter László: Hirdesse e márvány... Balassagyarmat emléktábláinak története 4/123
 Báti Anikó: Morzsák. Tanulmányok Kisbán Eszter tiszteletére 1/104
 Bellon Tibor: Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. sz.-ban (Halász Péter) 3/108
 Dr. Bencze Géza: Zala megye a XVIII–XIX. században – két korabeli írás alapján 3/103
 Berecz József: Borsod megye és Miskolc múzeumügye a helyi sajtó tükrében 1892–1949. (Dr. Dankó Imre) 5/98
 Boitrits István: Szentés évlapjai 5/99
 Cseh Zsolt: Kós Károly: Népi földművelés Kalotaszegen 1/102
 Cseh Zsolt: Vida Gabriella: A miskolci fazekasság a XVI–XVII. században 3/111
 Dr. Csorba Csaba: Száz Magyar Falu Könyvesháza 6/107
 Dr. Csorba Csaba: Dévaványai oklevelek 1332–1523 6/112

Dr. Dankó Imre: Nagy Géza: Bodrogköz helytörténeti és néprajzi bibliográfiája 1837–1997. 1/103
 Dr. Dankó Imre: Tóth Ferenc: A makói hagyma 4/126
 Dr. Dankó Imre: Berecz József: Borsod megye és Miskolc múzeumügye a helyi sajtó tükrében 1892–1949. 5/98
 Dr. Dankó Imre: A legújabb Partiumi Füzetekről 6/117
 Deáky Zita: A bába a magyarországi népi társadalomban (Lanczendorfer Zsuzsanna) 5/99
 Domonkos Ottó: Mészeti irodalmunk néprajza (Méri Edina) 5/101
 Farkas Csaba: Rácz Sándor: Életművem leltára 5/102
 Fehér Zoltán: Bátya életrajza (Halász Péter) 1/100
 Földvári Sándor: Pirigyi István: Görög katolikus életsorsok 2/135
 Dr. Gaál Endre: Kápolnai Iván–Szlovák Sándor: Tanulmányok Mezőkövesdről 1973–1998. 4/122
 Győre Pál: Hírek · Emlékkereszt Mikelakában 5/103
 Halász Péter: Fehér Zoltán: Bátya életrajza 1/100
 Halász Péter: Tánczos Vilmos: Keletnek megnyílt kapuja 2/134
 Halász Péter: Bellon Tibor: Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. sz.-ban 3/108
 Helle Mária: Czéh Sándor magyaróvári nyomdász-kiadó illusztrációinak mintakönyve, 1836–1975 (Tuba László) 3/105
 Dr. Hermann István: Mezei Zsolt (szerk.): Vaszari históriák 4/420
 Dr. Hermann Róbert: A csomai útközet története és okmánytára (Pájer Imre) 4/124
 Dr. Horváth Géza: Klotz Ignác (Törzsök): A Vértesekről 3/109
 Jóna László: Megszentelt kövek – Kápolnák, szobrok, keresztek, temetők (Dr. Tolnay Gábor) 4/125
 Dr. Kanyar József: Honismeret és nemzettudat (Dr. Tolnay Gábor) 5/95
 Kuracs Zsigmond: Jászsági Évkönyv 1998. 6/115
 Kurácsony István: Darnó és Zseli története a legrégibb időkől napjainkig 4/123
 Kápolnai Iván–Szlovák Sándor: Tanulmányok Mezőkövesdről 1973–1998. (Dr. Gaál Endre) 4/122
 Kecsksés Péter: Szarkáné Piró Piroska: Épületek fadíszei öt sárréti településen 3/111
 Klotz Ignác (Törzsök): A Vértesekről (Dr. Horváth Géza) 3/109
 Kós Károly: Népi földművelés Kalotaszegen (Cseh Zsolt) 1/102
 Dr. Kováts Dániel: Mihályi nyolcszáz éves 1/100
 Dr. Kováts Dániel: Zemplénagárd krónikája (Balassa Iván) 6/109

- Kőszegi János: Epizódok Tiszaigar múltjából (Dr. Tóth József) 2/133
- Dr. Krisztián Béla: A Dunaújvárosi Történeti Klub kiadványai 1/102
- Dr. Krisztián Béla: Ladányi András: Negyedik kapu 5/96
- Dr. Krisztián Béla: Rosta István: Fejezetek Magyarország technikatörténetéből 6/118
- Kriza Ildikó: Tűzsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére 3/102
- Ladányi András: Negyedik kapu (Dr. Krisztián Béla) 5/96
- Lancendorfer Zsuzsanna: Deáky Zita: A bába a magyarországi népi társadalomban 5/99
- Labadinié Kedves Klára: Napfény volt a ringatója (Balassa Iván) 6/115
- Markó László: A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig (Dr. Udvarhelyi Olivér) 3/101
- Máthé Attila: Fehéregyháza története (Dr. Udvarhelyi Olivér) 2/130
- Mezei Zsolt (szerk.): Vaszari históriák (Dr. Hermann István) 4/120
- Györe Pál: Hírek – Emlékkereszt Mikelakában 5/103
- Méri Edina: Domonkos Ottó: Méhészeti irodalmunk néprajza 5/101
- Mecsey László Miklós: Tornyok és temetők 1/98
- Mecsey László Miklós: Tanúk és vértanúk. Kortárs krónika Pákozdtól Aradig 3/107
- Miklós Péter: Szilágyi Mihály: A grábóci szerb ortodox kolostor története 6/116
- Móser Zoltán: Ág Tibor: A Csallóköz muzsikája 3/110
- Móser Zoltán: Körülvesznek engem a dalok (Ág Tibor) 4/128
- Györe Pál: Hírek – Emlékkereszt Mikelakában 5/103
- Nagy Géza: Bodroghöz helytörténeti és néprajzi bibliográfiája 1837–1997. (Dr. Dankó Imre) 1/103
- Németh László: A Honismeret Évfordulónaptára, 2001. 5/104
- Pirigy István: Görög katolikus életsorsok (Földvári Sándor) 2/135
- Pájer Imre: Hermann Róbert: A csornai ütközet története és okmánytára 4/124
- Rapajkó Tibor: Térség, amiben élünk 5/97
- Rácz Sándor: Életművem leltára (Farkas Csaba) 5/102
- Reiter László: Hirdesse e márvány... Balassagyarmat emléktábláinak története (Bartók Györgyi) 4/123
- Dr. Róbert Péter: Szarka Lajos: Páratlan testvérpár. A Schulhof-testvérek szerepe Hévíz világfürdővé válásában 3/107
- Rosta István: Fejezetek Magyarország technikatörténetéből (Dr. Krisztián Béla) 6/118
- Dr. Szabó Imre: Tóth József: Zsámboki krónika 6/115
- Szabó Károly: Nógrádi Pantheon (Bartók Györgyi) 3/106
- Szarka Lajos: Páratlan testvérpár. A Schulhof-testvérek szerepe Hévíz világfürdővé válásában (Dr. Róbert Péter) 3/107
- Szarkáné Piró Piroska: Épületek fadiszái öt sárréti településen (Kecskés Péter) 3/111
- Szilágyi Miklós: A grábóci szerb ortodox kolostor története (Miklós Péter)
- Tánczos Vilmos: Keletnek megnyílt kapuja (Hulász Péter) 2/134
- Dr. Tolnay Gábor: Jóna László: Megszentelt kövek – Kápolnák, szobrok, keresztek, temetők 4/125
- Dr. Tolnay Gábor: Kanyar József: Honismeret és nemzettudat 5/95
- Tóth Ferenc: A makói hagyma (Dr. Dankó Imre) 4/126
- Dr. Tóth József: Kőszegi János: Epizódok Tiszaigar múltjából 2/133
- Dr. Tóth József: Zsámboki krónika (Dr. Szabó Imre) 6/114
- Tiba László: Helle Mária: Czéh Sándor a magyarországi nyomdász-kiadó illusztrációinak mintakönyve, 1836–1975 3/105
- Tiba László: Karácsony István: Darnó és Zseli története a legrégebbi időktől napjainkig 4/123
- Tiba László: Fejezetek Kimle múltjából 5/95
- Dr. Udvarhelyi Olivér: Máthé Attila: Fehéregyháza története 2/130
- Dr. Udvarhelyi Olivér: Markó László: A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig 3/101
- Vajda Gábor: Babiae, Sava: A magyar civilizáció 2/132
- Vida Gabriella: A miskolci fazekasság a XVI–XVII. században (Cseh Zsolt) 3/111
- Viga Gyula: Az Aszódi Petőfi Múzeum kiadványairól 6/111
- Viszóczky Hanna: A Herman Ottó Múzeum centenáriumi kiadványairól 1/98

PÁLYÁZATOK

- A Magyar Iskolaszék Egyesület pályázata 2/90
- IV. Országos Kisebbségi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat 2/129
- Pályázat Jókai Mór születésének 175. évfordulója tiszteletére 2/136
- „Rendületlenül” – a Palóc Társaság pályázata 2/107

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név:

Cím: irányítószám:

utca: házzám:

Az előfizetés díja egy évre: 840,- Ft

fél évre: 420,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364., tel./fax: 327-77-61

Dátum:

aláírás

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név:

Cím: irányítószám:

utca: házzám:

Az előfizetés díja egy évre: 840,- Ft

fél évre: 420,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364., tel./fax: 327-77-61

Dátum:

aláírás

Felsőbánya visszatérésének nyolcvanadik évfordulójára

Országzászló, Felsőbánya (1942)

A felsőbányai nemzetőrség tagjai, 1940. szeptember 9. Középen világos ruhában Pain Lajos, mögötte baloldalt Hitter Ferenc, Felsőbánya alpolgármesterének édesapja.

09/55 Ft H63

158.-Ft

Felsőtárkány – hetivásár

